Enigme ale istoriei

Gudrun Ziegler

SECRETELE ROMANOVILOR

Istoria şi moştenirea ţarilor ruşi

SAECULUM I. O.

www.trored.ro

GUDRUN ZIEGLER

SECRETELE ROMANOVILOR

ISTORIA ŞI MOŞTENIREA ŢARILOR RUŞI

Coperta de DONE STAN

Coperta I: Cuplul imperial: Nicolae al II-lea și soția sa Alexandra.
Coperta IV: Interior fastuos din Palatul de Iarnă.

Titlul original: Gudrun Ziegler, *Das Geheimnis der Romanows. Geschichte und Vermächtnis der russischen Zaren,* ediția a II-a, Ehrenwirth Verlag, München, 1996.

Editura SAECULUM I.O.
ISBN 973-9399-46-0

GUDRUN ZIEGLER

SECRETELE ROMANOVILOR

ISTORIA ȘI MOȘTENIREA ȚARILOR RUȘI

Traducere din limba germană de

MAGDA PETCULESCU

Editura SAECULUM I.O.

București, 2000

PREFAȚĂ

După cum informa agenția de știri ITAR–TASS, pe 17 iulie 1994 în numeroase orașe rusești au avut loc manifestări omagiale în memoria familiei țarului, ucisă în 1918.

Moscova, Sankt Petersburg (fostul Leningrad, revenit la denumirea inițială) și Ekaterinburg, în Urali, au fost punctele centrale ale comemorărilor. La Moscova a fost dezvelit un monument în memoria lui Nicolae al II-lea, iar la Ekaterinburg, unde a fost ucisă familia țarului, s-a ținut un priveghi. Casa Ipatiev, unde s-a săvârșit odioasa faptă, nu mai există; a fost dărâmată la începutul anilor '70. Dar în memoria multora a rămas acel loc ascuns în pădure, unde, în 1991, în condiții severe de securitate, au fost dezgropate niște schelete. Între timp s-a dovedit, după cercetări îndelungate, că este vorba de rămășițele pământești ale țarului, țarinei și a celor trei fiice. Celelalte oseminte sunt ale doctorului familiei țarului, Evgheni Sergheievici Botkin; s-au mai găsit scheletele a trei femei, ce nu făceau parte din familia țarului.

O dată cu *perestroika* și *glasnost*, cu prăbușirea fostei Uniuni Sovietice, a fost posibil, după mai mult de șaptezeci de ani, să se cerceteze soarta ultimilor Romanovi, să se vorbească despre ei și să se facă slujbe de pomenire în memoria lor. Chiar dacă în Rusia de astăzi apar adepți ai monarhiei, ei nu vor juca în mod cert niciodată un rol politic. Ei sunt ca o pată exotică într-o lume unde nu mai există loc pentru un țar sau împărat, dar unde, în pofida tuturor represiunilor din anii trecuți, propriul trecut nu a fost dat uitării. Iar acest trecut a fost marcat, din anul 1613, de Romanovi. Cu puțin înaintea răscolitoarei revoluții din octombrie, dinastia a aniversat trei sute de ani de existență – cu pompa și fastul pe care le oferea începutul de secol. Placa încoronării cu inscripția „Dumnezeu să-l păzească pe țarul nostru" a fost bătută din nou în 1993, cu ocazia aniversării a 380 de ani a dinastiei Romanovilor. Pe ea mai sunt consemnate două date: 1993 – 125 de ani de la nașterea lui Nicolae al II-lea și 1993 – 75 de ani de la dispariția tragică a familiei țarului. Între timp, suntem foarte bine informați despre ultimele zile ale Romanovilor, deoarece a fost posibil accesul la arhivele altădată secrete. Dispunem de date și despre toți ceilalți Romanovi, de la Mihail Fiodorovici până la Alexandru al III-lea. Dar această carte nu va fi niciodată un

concurent al literaturii științifice sau al cercetărilor de specialitate. Această istorie a Romanovilor nu își propune, în nici un caz, să refacă imagini, să urmărească evoluții politice în totalitate și în toate detaliile, sau să fie completă. O asemenea operă ar necesita mii de pagini.

Cartea este o cronică a familiei Romanovilor în care poți să răsfoiești evenimentele. Este povestea colorată și schimbătoare a unei mari dinastii, ajunsă surprinzător la putere, dar cu un sfârșit atât de tragic. Posteritatea nu a fost prea darnică cu această familie, câteodată s-ar părea că greșelile ei au fost mai mari decât virtuțile. Fiecare epocă își are judecățile ei. Faptele înmănuncheate aici sunt fragmente de amintiri ale unei lumi ce aparține trecutului și ale istoriei unei țări, despre care mereu știm prea puțin. Va fi vorba de țari falși, de soții intrigante, de revoluții de palat și de morți misterioase; dar și de arte frumoase, de construcții mărețe, de decizii politice înțelepte. Nu fiecare Romanov a fost un gigant, mulți au fost chiar slabi și fără de noroc. Dar și ei au un anumit loc în istorie.

La mănăstirea Ipatiev a fost descoperit tânărul Mihail Romanov, devenit primul țar din familie. Tot într–o casă Ipatiev și–au găsit moartea ultimul Romanov, soția lui Alexandra Fiodorovna, născută Alice von Hessa, împreună cu copiii. O întâmplare stranie în istoria plină de miracole și coincidențe a Romanovilor.

MIREASA

Moscova – decembrie 1546. Deşi iarna grea pusese stăpânire pe oraş, nimeni nu se gândea la linişte. Kremlinul, mai ales Teremul, aripa femeilor şi a copiilor, era în fierbere. Fetele şi femeile şuşoteau. Din când în când se auzeau chicote, apoi râsete zgomotoase. În sfârşit, după ani de doliu şi zvonuri sumbre, în viaţa cotidiană a intervenit o schimbare; nu numai rugăciuni şi brodatul plictisitor.

Noutăţile pătrundeau cu greu în dosul uşilor închise ale Teremului. De aceea orice veste adusă de o servitoare, spusă chiar în mare secret, era o noutate despre care se putea vorbi o zi întreagă.

Se zvonea că în Terem va veni o nouă locatară. Pentru a se stabili cine va fi aleasa, mai întâi trebuia să aibe loc o prezentare a candidatelor, cu totul deosebită. Iar pregătirile erau în toi. Mobilele erau schimbate de la locul lor, se aduseseră paturi în plus, femeile mai vârstnice alergau de colo până colo; văicărelile lor „Oi! Oi!" se auzeau pretutindeni. Prezentarea candidatelor pentru alegerea miresei era o misiunea grea pentru ele.

În sfârşit, o nouă „vedere a fetelor"! Cu câteva zile în urmă, aşa se povestea cel puţin, Ivan, fiul cel mai mare al lui Vasili al III-lea, în vârstă de şaisprezece ani, a avut o lungă convorbire cu mitropolitul, după care – se afirma – acesta a plecat zâmbind. În ziua următoare, boierii care se aflau prin apropiere au fost aduşi în faţa lui Ivan şi li s-a dat o veste surprinzătoare din partea unui băiat ce nu avea încă şaptesprezece ani. Era o veste cu totul aparte. Întâi tânărul şi-a amintit de trista lui copilărie, de anii cumpliţi marcaţi de moartea ambilor părinţi. „De aceea, aşa le spusese Ivan, sunt convins că voi putea găsi înţelegere numai la o rusoaică, cu aceeaşi educaţie." Explicaţia simplă i-a făcut pe boierii dornici de putere să spere, fiecare gândindu-se la fata lui nemăritată încă.

Partea a doua a cuvântării lui Ivan a făcut ca figurile lor să se întunece. Le-a spus că a decis să se încoroneze ca ţar şi să preia însemnele regale ale lui Vladimir Monomahul (Vladimir cel Mare). „Cuşma lui Monomah" cum îi spuneau ruşii, va deveni însemnul ţarului, ca simbol al unităţii imperiului, aşa cum a rămas în conştiinţa tuturora Vladimir Monomahul.

Boierii nu au fost în nici un caz mulţumiţi după ce Ivan i-a

anunţat că doreşte să se încoroneze ca suveran al întregii Rusii şi nu, cum se cuvenea, ca mare cneaz al Moscovei. Aceasta însemna că vremurile bune ale nobililor vor deveni o amintire. Până atunci, treburile statului erau conduse de un consiliu de regenţă, iar multe familii reprezentate în acesta erau în centrul puterii; chiar uzau de putere fără scrupule. Circulau zvonuri despre certuri interminabile, chiar despre atacuri sângeroase între aceste familii, zvonuri care au ajuns şi în provincie. Cei din familia Glinski, din care se trăgea şi mama lui Ivan, aţâţau împotriva celor din familia Şuiski, un neam foarte vechi, care îi crescuse foarte sever şi aproape fără nici un drept pe fiul ţarului şi pe fratele acestuia. Şi alte clanuri erau implicate în lupta pentru putere sau în intrigi.

Toate acestea urmau să se schimbe, după ce Ivan se va fi încoronat public ca ţar al tuturor ruşilor; altfel nu se putea explica dorinţa lui de a prelua însemnele imperiale. Lucrul cel mai important era dacă puteau ei, oare, avea încredere în caracterul acestui tânăr.

Se relata despre o lovitură dură, prin surprindere, cu izbucniri de furie, ce avea să aibă consecinţele cele mai nefaste pentru cei din apropierea lui Ivan. Se povestea că, pe când era copil, acesta arunca animale din turnul Kremlinului; apoi că, la treisprezece ani, ar fi ordonat asasinarea lui Alexandr Şuiski, membru al consiliului de regenţă. E cert că aceasta nu putea fi ideea lui Ivan, ci că el a dat ascultare altor boieri.

Boierii s-au gândit la toate, atunci când l-au auzit pe Ivan anunţând că va purta „cuşma lui Monomah". Au îngenuncheat însă supuşi şi s-au arătat entuziasmaţi.

Încoronarea oficială a lui Ivan a avut loc pe 16 ianuarie 1547. După o slujbă pompoasă în Catedrala Uspenski, devenită de atunci biserica unde se încoronau ţarii, mitropolitul Makari, care i-a fost şi dascăl, i-a pus pe cap „şapca monomaha". Din Ivan Vasilievici, acesta a devenit Ivan al IV-lea şi a intrat în istorie ca Ivan cel Groaznic. În timpul ceremoniei de încoronare, boierii au aruncat de trei ori monede de aur şi argint spre tânărul ţar, un simbol pentru viitorul lui şi al imperiului.

Coroana ţarului, „cuşma lui Monomah", avea o istorie proprie. Era un cadou făcut de împăratul bizantin Constantin al IX-lea Monomahul, nepotului său, Vladimir Monomahul. Legenda a sprijinit clar pretenţia Moscovei de a fi socotită o a „treia Romă" (cea de a doua Romă fiind Bizanţul).

În realitate, „cuşma lui Monomah", cu o greutate de şapte sute de grame, fusese lucrată în secolele XIII/XIV de meşteri tătari. Caracteristice erau filigranul fin de aur, pietrele preţioase

montate pe o bandă din blană de samur. Petru cel Mare va fi cel care o va înlocui cu o coroană.

În dreapta iconostasului din catedrala moscovită Uspenski poate fi văzut și astăzi tronul din lemn al lui Ivan al IV-lea. După încoronare, pe el a fost incrustată povestea încredințării „cușmei lui Monomah".

Încă înaintea ceremoniei de încoronare, solii au mers în țară pentru a cere tuturor familiilor de vază să își trimită, la Kremlin, fiicele necăsătorite. Părinții erau amenințați cu pedepse aspre dacă ar fi cutezat să își ascundă fetele.

„Când ucazul va ajunge la voi, cei ce au fete tinere vor trebui să plece imediat cu ele către stăpânul nostru, spre vedere. Sub *nici o formă nu este permisă ascunderea acestor fete. Acela dintre* voi care le va ascunde și nu le va aduce stăpânului nostru este amenințat cu dizgrația și cu pedepse aspre. Ucazul trebuie să îl trimiteți imediat de la unul la altul".

Era iarnă, drumurile erau grele. Dura săptămâni de zile pentru a aduna la Moscova toate fetele nemăritate, iar nunta era deja stabilită pentru februarie. Deci vizionarea pretendentelor trebuia să aibă loc înainte. Era clar că nu toate fetele drăguțe și deștepte puteau ajunge, în timp util, la Kremlin. Pe de altă parte, multe familii bogate și cu renume nu se înghesuiau să trăiască la palat, preferând o viață mai sigură, mai liniștită, departe de centrul puterii și se gândeau cu groază la ce ar putea îndura fiicele lor la Kremlin. Fiecare auzise de intrigile de la Moscova.

Conform relatărilor călătorului german Sigismund von 'erbertstein, Vasili, tatăl lui Ivan, și-ar fi ales mireasa dintre o mie cinci sute de fete frumoase. Poate că și Ivan a trebuit să aleagă dintr-un număr la fel de mare de pretendente. Sigur este că Kremlinul nu a mai așteptat fetele din provincie. Boierii din Moscova și din împrejurimi și-au adus fetele și nepoatele la palat. Vârsta minimă era de doisprezece ani. Ne putem imagina de ce nu fiecare fată era fericită de a fi dusă la palat.

Procedurile au început: observarea atentă, apoi examinarea îmbrăcăminții – o toaletă elegantă – și, în final, apariția în public. *De fapt nici nu e sigur că Ivan a asistat la spectacol.* De obicei verificarea intimă era lăsată pe seama unor mătuși apropiate, ce oftau continuu: „Oi! Oi!".

Evident, era posibil să fie și un doctor de față. Firește, consilierii țarului erau înștiințați dinainte despre obârșia fetelor. Sistemul informațional funcționa bine și pe vremea aceea.

Sursele istorice nu sunt unitare în ce privește acest eveniment. Unele relatează că, pentru Ivan, decizia ar fi fost luată de consiliul boierilor, desigur exclusiv în interesul lui; altele susțin că Ivan

însuşi a fost cel care şi-ar fi ales fata – Anastasia Romanovna *Zaharina Iurieva*.

Se ştiu extrem de puţin despre această femeie, care avea să dea numele dinastiei Romanovilor! Asta era, pe vremea aceea, soarta femeilor ruse din familiile cele mai bune, din cercurile sus-puse. Ele îşi duceau viaţa în dosul zidurilor groase ale Teremului. Aveau totul la dispoziţie pentru a se simţi bine, dar mureau de tinere fie de plictiseală, fie dădeau în patima mâncatului. Copiii erau crescuţi de moaşe şi guvernante. De la o anumită vârstă, băieţii erau încredinţaţi unor educatori talentaţi, iar fetele erau pregătite pentru viaţa monotonă din Terem. Învăţau aceasta de timpuriu.

Excursiile erau foarte rare şi, de obicei, în dosul uşilor cu perdelele lăsate ale caleştilor. Erau pline de văluri şi când mergeau la biserică. O soartă sumbră, dacă o analizăm prin prisma zilelor noastre! Cu toate acestea, la curtea Rusiei au existat femei ce au rezistat bine sistemului educaţional.

Deci, aleasa a fost Anastasia Romanovna. Nu provenea din cele mai de vază familii ale ţării, lucru remarcat cu dezamăgire de mulţi de la Kremlin. Din contră. Străbunii erau veniţi la Moscova din Prusia, prin secolul al XIV-lea. A existat un anume Andrei Ivanovici, poreclit *Kobîla* (iapa). Unul din fiii lui, Fiodor, poreclit *Koşka* (pisica) făcea deja parte din boierime. Familia nu dispunea de mari bogăţii. Unchiul fetei, Mihail Iurievici, a devenit consilierul lui Vasili şi a fost, pentru scurtă vreme, tutorele lui Ivan. Iată puţinele date existente despre această familie, care va da numele dinastiei.

Cert este că Anastasia era cu totul altfel decât celelalte fete. Contemporanii o descriu atrăgătoare, deşteaptă şi iubitoare. Noi însă nu cunoşteau nici vârsta ei exactă la data căsătoriei. Ar fi putut fi cu unul sau doi ani mai mică decât Ivan. Descendenţa ei atât de nespectaculoasă nu a stârnit proteste nici din partea neamurilor lui Ivan, familia Glinski. Cine erau în fond aceşti Zaharini Iurievi?

Anastasia Romanovna avea toate virtuţile posibile – era smerită, evlavioasă, bună şi îndurătoare. Se pare că Ivan a iubit-o mult şi că şi ea ar fi cultivat laturile lui bune. Destui istorici au văzut în moartea Anastasiei, după treisprezece ani de căsnicie, cauza schimbării caracterului lui Ivan.

Căsătoria a avut loc la 13 februarie 1547 în catedrala Uspenski, cu toată pompa ortodoxiei. Tânăra pereche s-a înfăţişat moscoviţilor şi a plecat în pelerinaj la vestita mânăstire Sf. Treime. Şi aceasta, în ciuda iernii năprasnice. Poporul a văzut cu ochi buni călătoria şi a salutat mirii.

Anastasia a născut şase copii, din care au trăit numai doi. Primele două fete, Ana şi Maria, au murit la câteva luni. Al

treilea a fost un băiat – Dimitri, dar și el a trăit doar șase luni. În timpul unui pelerinaj al părinților la mănăstirea Kiril, copilul a căzut în apă și a murit înecat. În 1554 s-a născut un al doilea fiu, *Ivan, iar, după trei ani, un altul*, Fiodor. *Între ei a mai fost* o fată, Evdochia, care a murit și ea foarte timpuriu. Au supraviețuit, deci, doi fii și era clar că cel mai mare, Ivan, va succede la tron. Fiodor era foarte slab încă de la naștere, chiar înapoiat mintal. Lucrurile aveau să se întâmple însă altfel. Cu acest episod din istorie, numele Romanov părăsește Teremul și devine o instituție.

Anastasia a murit destul de devreme, în 1560. Ivan al IV-lea a susținut mereu că ea a fost otrăvită. Mai plauzibil pare însă argumentul că era slăbită de nașteri și foarte vulnerabilă la boli. Țarina s-a îmbolnăvit într-un pelerinaj, ce a avut loc tot în timpul unei aprige ierni rusești și nu s-a mai înzdrăvenit. Moartea ei aproape că i-a luat mințile lui Ivan. Se spune că la înmormântare acesta nici nu s-ar fi putut ține pe picioare. Rătăcea plângând pe culoarele întunecate ale Kremlinului, strigând-o mereu. După pierderea Anastasiei, născută Romanovna, i-a lipsit ființa care îl alina și îi potolea stările ambigui. Cert este că „latura groaznică" din el a ieșit la iveală numai după dispariția ei. De aceea poporul rus a venerat-o pe Romanovna, iar pe el l-a hulit.

RUDELE IUBITE

Perioada de guvernare a lui Ivan al IV-lea, destul de bine cunoscută, va interesa în volumul de faţă numai în măsura în care are puncte de convergenţă cu Romanovii. Căsătoria Anastasiei cu Ivan al IV-lea a însemnat pentru rudele ei, Zaharin-Iuriev, o importantă ascensiune socială. Familia veche, dar neimportantă, a avut mereu bărbaţi ambiţioşi. Accesul spre putere a fost posibil, însă, datorită unei femei – Anastasia.

În 1553, când Ivan al IV-lea s-a îmbolnăvit foarte rău, fiind aproape de moarte, familia Zaharin sau Zaharinîi, cum mai erau numiţi, a avut marea şansă de a participa la treburile politice ale ţării. Şi au ştiut să o folosească foarte bine. Fiind aproape necunoscuţi, Zaharinîi nu aveau adversari în rândul nobilimii. Pur şi simplu nu au fost luaţi în serios. În schimb, cei din familia Glinski, rude foarte apropiate ale lui Ivan – bunica lui, Ana, era născută Glinskaia – şi-au pierdut prestigiul.

Ce se întâmplase? Să răsfoim din nou filele istoriei. În aprilie 1547, anul încoronării şi căsătoriei lui Ivan, a izbucnit un mare incendiu în Kitai Gorod, un cartier comercial animat al Moscovei. În oraş se declanşau deseori incendii, fără ca cineva să se fi neliniştit în mod special din această pricină. Moscoviţii erau atât de obişnuiţi cu focul, încât deveniseră ingenioşi; vindeau case „prefabricate", cum am spune noi astăzi, care puteau fi imediat montate în locul celor mistuite de flăcări. Şi incendiul din Kitai Gorod părea să fie unul din cele obişnuite. Focul a fost stins, a lăsat în urmă pagubele obişnuite, dar la numai câteva zile, s-a reaprins în cartierul bijutierilor şi al tăbăcarilor, de cealaltă parte a pârâiaşului Iauza. Şi acest foc de-abia stins, că, din nou, după câteva săptămâni, a izbucnit un incendiu groaznic, poate cel mai cumplit trăit vreodată de moscoviţi.

Când s-a aprins focul în Arbat, un cartier la vest de Kremlin, bătea un vânt puternic. Focul s-a răspândit repede, fiindcă aproape toate construcţiile erau numai din lemn. În scurt timp, trei sferturi din oraş şi mari părţi din Kremlin s-au prefăcut în cenuşă. Au fost mistuite de flăcări nu numai palate şi biserici, dar şi valori artistice deosebite. Ivan era un colecţionar sârguincios de icoane. Ele au fost distruse. Printre acestea se număra şi icoana Maicii Domnului din Vladimir, făcătoare de minuni. Populaţia s-a îngrozit

când a aflat că marele clopot al Moscovei s-a prăbușit din turn și s-a spart; la puțin timp, au explodat rezervele de praf de pușcă din arsenal. Ce prevestire sinistră!

Mii de oameni au pierit în flăcări. Fumul s-a văzut zile în șir deasupra orașului, altădată înfloritor. Supraviețuitorii scormoneau în ruine să mai găsească câte ceva trebuincios rămas nedistrus de flăcări. Dar nimeni nu i-a ajutat la nevoie.

Lumea era nemulțumită, indignată, înfuriată chiar. Unde era țarul pe care îl aclamaseră cu puțin timp în urmă?

Când a izbucnit focul, Ivan al IV-lea s-a refugiat împreună cu soția, copiii și câțiva boieri într-un sat de lângă Moscova. Urmărea norii de fum de la distanță, dintr-un loc sigur. Nu se știe cât de mult l-a preocupat soarta supușilor săi. În orice caz, imediat a făcut planuri de reconstruire a bisericilor și palatelor distruse din Kremlin.

În timpul unei vizite făcute mitropolitului Makari la mănăstirea Novospaski, lui Ivan i s-au povestit zvonurile și bănuielile care circulau. Mitropolitul se refăcuse după intoxicarea cu fum, când, riscându-și viața, a încercat să salveze comorile bisericii. În jurul lui se adunaseră diverși preoți și boieri, între care și reprezentanți ai familiei Șuiski, care i-au spus lui Ivan că focul mistuitor nu putea fi decât opera unor vrăjitoare și a diavolului. Ei știau și din ce familie proveneau solii răului - din neamul lui Ivan, și anume din familia Glinski.

Nu era de mirare că asemenea acuzații nimereau pe un teren fertil. Infernul trecuse, mulți mai erau însă îngroziți. Și Ivan era pe punctul de a crede că fusese vorba de vrăjitoare rele. Deci a ordonat o cercetare. Aceasta nu s-a soldat decât cu noi zvonuri și a făcut ca moscoviții să fie și mai furioși. S-au adunat în fața catedralei Uspenski și au cerut pedepsirea și urmărirea clanului Glinski. Ei însă se ridicau astfel și împotriva țarului, care a reacționat cu o duritate nebănuită la aceste învinuiri. A ordonat arestarea și executarea multor răsculați. Totuși, a trebuit să constate că furia era îndreptată împotriva rudelor și oamenilor lui de încredere.

Familia Șuiski își atinsese scopul; îl răzbunase pe Andrei, ruda lor, ucisă din ordinul lui Ivan când era tânăr și membru al consiliului de regență; acum au avut grijă ca cei din familia Glinski să nu mai poată crâcni. Dar clanul Șuiski trebuia să caute aliați, căci după toate aceste evenimente, Ivan nu era prea bucuros să mai aibă în jurul lui pe vreun reprezentant al acestei familii.

Cine era un aliat mai potrivit decât rudele țarinei? De pildă, unchiul Grigori, sau chiar deosebit de ambițiosul Nikita Romanovici Iuriev, fratele Anastasiei. El se însurase cu fata unui cneaz din

Susdal, rudă probabil cu Alexandr Nevski și deci și cu Rurikizii, prima dinastie rusă importantă. Această aură, chiar dacă fusese obținută printr-o căsătorie înțeleaptă, a atras atenția familiilor cu tradiție - Nikita Romanovici era bine primit și stimat, ca frate al țarinei.

Nu este exclus ca, în cerc restrâns, boierii să fi făcut glume pe seama ascensiunii lui, însă în timpul domniei lui Ivan nu s-a auzit nimic. Rudele primei soții nu au constituit o problemă nici pentru Ivan, iar poporul își amintea mereu cât de nefericit a fost țarul la moartea primei lui neveste și cum rătăcea plângând prin Kremlin. A devenit „cel Groaznic" abia după moartea ei.

BORIS GODUNOV

În mod obișnuit, o carieră sau alta începea în anturajul suveranului, dar succesul ei depindea, în majoritatea cazurilor, de hazard. Așa s-a petrecut și ascensiunea incredibilă a lui Boris Godunov, care și-a căsătorit sora, Irina, cu Fiodor, fiul lui Ivan din mariajul cu Anastasia. A devenit nu numai cumnatul țarului ci și rudă cu Romanovii, chiar dacă una foarte îndepărtată.

O dată cu Boris Godunov începe să se contureze perioada de început a Romanovilor. Poate că dacă nu ar fi existat Boris Godunov și povestea despre falșii fii ai țarului, apoi perioada tulbure din punct de vedere politic, nici un Romanov nu ar fi urcat pe tronul de la Kremlin.

Dar să mai revenim încă o dată la Ivan al IV-lea. Din diversele lui căsătorii, dintre care unele nu au fost încheiate cu binecuvântarea bisericii, i-au rămas trei fii: Ivan, Fiodor și Dimitri. Ivan și Fiodor erau copiii Anastasiei. Mama lui Dimitri, Maria Nagaia, a fost cea de a șaptea soție a lui Ivan. S-a căsătorit cu ea cu trei ani înaintea morții, în 1584. Ar fi fost dispus să o schimbe cu o prințesă britanică, dar nu i-a reușit acest plan.

Înainte ca micul Dimitri să se fi născut – acesta, ca fiu nelegitim, nu avea nici o șansă la tron – Ivan a avut grijă ca în afară de debilul Fiodor să nu rămână alt succesor la tron; l-a ucis pe fiul lui cel mai mare, Ivan. O faptă cumplită, pentru care există diverse explicații.

Versiunea romantică susține că Ivan i-a luat apărarea, în fața tatălui, tinerei lui soții, însărcinate. Se spune că Ivan al IV-lea a găsit-o pe tânăra noră în Terem, sumar îmbrăcată, bănuind că este singură. Furios, țarul a încercat să o lovească. Între timp a apărut și tânărul soț, care și-a apărat nevasta în fața tatălui. Bastonul de fier al tatălui l-a lovit în tâmplă. La început, rana nu părea gravă, dar, după câteva zile, țareviciul a murit.

Alte surse relatează că nefericitul accident nu a avut loc în Terem, ci pe o moșie din apropierea Moscovei și că ar fi existat și un martor – Boris Godunov. Tânărul Ivan i-ar fi reproșat tatălui, care depășise cincizeci de ani, reținerile față de un război în spațiul baltic, dar mai ales că dușmanul polonez era deja în țară și nu se întreprindea nimic împotriva lui. Ivan al IV-lea a reacționat

plin de furie la această critică îndreptățită și și-a lovit fiul. Speriat, a chemat diverși doctori, dar zadarnic. Țareviciul a murit la cinci zile după cearta cu tatăl său.

Ivan, fiul, fusese un băiat foarte capabil și înțelept. Un adevărat țarevici, care îl însoțea deseori pe tatăl său și era apreciat de acesta. A murit la douăzeci și șapte de ani. Țarul a stat trei zile lângă sicriul deschis, iar când defunctul a fost coborât in groapă, a urlat. Se spune că noaptea, ca și după moartea primei soții, Anastasia, țarul ar fi rătăcit prin Kremlin, iar pereții răsunau de urletele lui.

Dar viața mergea înainte, iar succesiunea la tron trebuia reglementată. Se întâmpla deseori ca suveranii ruși să nu facă în timp util succesiunea sau să o amâne până ce era prea târziu. Ivan al IV-lea s-a gândit mereu să-și consolideze succesiunea, dar după nenorocirea cu Ivan a tărăgănat acest lucru. Fiodor, cu trei ani mai mic decât decedatul Ivan, nu putea fi avut în vedere la succesiune. Era înapoiat mintal și își petrecea zilele în turnurile cu clopote ale Moscovei. Era un mare cunoscător al sunetelor clopotelor – dar nimic mai mult.

Lui Ivan al IV-lea i se prezisese de mai multe ori moartea. Când a văzut că nu i-a mai rămas decât Fiodor, cu zâmbetul lui tembel, a instituit o regență pentru acesta, dacă i s-ar fi întâmplat lui ceva. Pe vremea aceea nu se născuse încă micul Dimitri. În fruntea acestui consiliu de regență nu se afla nimeni altul decât Nikita Romanovici Iuriev, fratele Anastasiei și unchiul lui Fiodor. Boris Godunov a ajuns la curtea lui Ivan în împrejurări fericite. Provenea din acea familie de tătari, care s-au aflat în slujba marelui cneaz al Moscovei în secolul al XIV-lea. Godunov s-a căsătorit cu fiica lui Maliuta Skuratov, ucigașul mitropolitului Filip. Era doar o pată în biografia lui Godunov, fără a avea și altele. Suspiciosul Ivan nu l-a numit în consiliul de regență pentru fiul său Fiodor, deși era cumnatul acestuia.

După moartea lui Ivan cel Groaznic și desemnarea la tron a lui Fiodor, în mai 1584, Godunov a făcut tot posibilul să urce pe scara socială. A fost în favoarea lui faptul că Nikita Romanovici Iuriev, președintele consiliului de regență și unchiul lui Fiodor, a murit în 1585. Un Romanov mai puțin. De altfel, Nikita și-a încredințat cei cinci fii, numiți *Nikitici,* lui Godunov – un atu pentru acesta. Acești tineri erau deosebit de ambițioși, mai ales cel mai mare, Fiodor Romanov. Vom mai auzi de el.

Nu a durat mult până când Boris Godunov a pus mâna pe toate frânele puterii. Au existat destule conjurații împotriva acestui arivist, în care era implicată mai ales familia Șuiski, dar Godunov a izbutit să facă primul pas spre desființarea consiliului de regență. Din 1588, acesta purta oficial titlul de regent: „regentul și cumnatul

marelui suveran, slujitor și comis, boier, voievod al curții și susținător al tuturor ținuturilor, precum și al Kazanului și Astrahanului".

Încă din 1584, anul morții lui Ivan al IV-lea și al urcării pe tron a lui Fiodor, văduva țarului, ultima soție a lui Ivan, Maria Nagaia, împreună cu fiul ei, Dimitri, în vârstă de doi ani, fuseseră exilați la Uglici, măsură luată în numele lui Fiodor, de Boris Godunov. O țarină văduvă în Kremlin, chiar dacă fusese cea de a șaptea soție și căsătoria nu fusese recunoscută de biserica ortodoxă, putea crea probleme. Apoi Maria Nagaia nu era prea *iubită pentru că era dornică de putere și certăreață. Ea ar fi încercat* să găsească aliați pentru a-l prezenta pe micul Dimitri ca succesor la tron. Era, deci, mai bine să o îndepărteze de Moscova. Maria Nagaia s-a supus.

Și totuși, micul Dimitri avea să-i vie de hac lui Godunov, *arivistul tătar.*

În mai 1591, la Kremlin sosea o veste cumplită. Dimitri fusese găsit la Uglici, mort, plin de sânge. Nenorocirea era binevenită pentru regentul de la Kremlin, dar în toată țara se știa că Godunov a fost cel care îl exilase pe micul Dimitri. De ce să nu fi fost tot el cel care tocmise ucigașii? Ar fi fost simplu, mai ales că la Uglici trăiau puține persoane. Și în micul orășel, curând, toți aveau să creadă că a fost o crimă comandată. Se povestea că oamenii l-ar fi ucis pe soțul guvernantei, administrator, considerându-l asasin.

Nici până azi nu s-a clarificat ce s-a întâmplat atunci la Uglici. Dar Boris Godunov trebuie să fi presimțit că fapta nu putea fi trecută cu vederea și a trimis o comisie de cercetare. Era condusă de Vasili Șuiski, singurul din familie care nu simțise pe pielea lui reprimarea celor implicați în conspirațiile împotriva lui Godunov. Șuiski a avut nevoie de o lună pentru investigații. Raportul dat lui Godunov era următorul: Dimitri, care avea atacuri de epilepsie, s-a sinucis în timpul unui asemenea atac. Totuși zvonurile nu conteneau și susțineau că Dimitri a fost victima unui complot și că Godunov a fost cel care a ordonat uciderea lui, după ce eșuaseră mai multe tentative de otrăvire.

Mulți moscoviți au văzut în moartea lui Fiodor, survenită în 1598, tot o implicare a lui Godunov. Acesta a înregistrat astfel încă o pată pe renumele lui. Fantezia oamenilor inventa noi nelegiuiri săvârșite de el. Cu toate acestea, Godunov, de care rușii se temeau, socotindu-l un monstru, a devenit până la urmă țar.

Fiodor nu a lăsat nici un moștenitor, nici un testament de care să se țină seama. Au existat voci care au vrut-o pe tron pe Irina, soția lui Fiodor și sora lui Godunov, dar femeile erau regente numai pentru fiii minori. În plus, Irina nu era dornică de putere.

Ea s-a retras la o mănăstire și i-a eliberat calea lui Boris Godunov. Familia Rurikizilor s-a stins o dată cu moartea lui Fiodor.

Boris știa foarte bine că avea mulți dușmani în rândul familiilor vechi de boieri, deci al nobilimii. Era urât nu numai pentru că *fusese un arivist, ci mai ales pentru că dovedise puțin respect față* de nobilime. În plus, era urmărit pas cu pas de umbra lui Dimitri, cel ucis. Totuși tronul țarului i-a fost aproape – cine să se fi urcat pe el, dacă nu Boris Godunov? Era regent oficial de zece ani, învățase multe din relațiile cu suveranii străini și era respectat, în pofida originii lui modeste.

Se relatează că o delegație de înalți prelați s-ar fi dus la mănăstirea unde trăia văduva țarului, Irina și ar fi rugat-o să-l determine pe fratele ei să accepte „cușma lui Monomah". În fruntea acestei procesiuni se afla patriarhul Iov, un slujitor al bisericii, foarte devotat lui Boris. Iov a organizat totul foarte bine. A împărțit bani și a binecuvântat pentru ca poporul să accepte și s-a rugat ca pe tron să se urce Godunov. Asemenea înscenări au avut loc de mai multe ori, fiindcă Boris refuza mereu și declara că nu se gândise niciodată la o asemenea onoare. El era însă gata, așa susținea, să facă cele mai mari sacrificii pentru poporul rus, adică să-și dea și cămașa de pe el.

Patriarhul știa foarte bine că totul era o minciună. În decursul convorbirilor secrete avute cu Boris Godunov, acesta l-a convins că dorește să devină țar numai după ce va fi ales de o adunare a imperiului. Acesta era cel mai bun mijloc, pentru el, de a nu fi socotit un venetic urcat pe tron. Dar un asemenea „Zemski sobor", respectiv adunarea tuturor stărilor sociale, era o noutate legislativă. A convoca un asemenea for cerea mult timp, deși putea fi foarte bine folosit pentru a obține voturi.

În primăvara lui 1598, s-a întrunit adunarea, sub conducerea patriarhului. Era formată din cinci sute de membri, între ei boieri, clerici, deputați din diverse orașe, negustori bogați. S-a decis, fără voturi împotrivă, ca Boris Godunov să fie desemnat țar. Ceea ce *a urmat a încordat nervii tuturor celor prezenți și nu a fost decât* un spectacol jalnic.

Boris Godunov nu a acceptat foarte ușor „cușma lui Monomah". S-a lăsat îndelung rugat. Spunea mereu că e nedemn pentru o asemenea cinste. Procesiunea de rugăminți reîncepea, poporul cădea în genunchi, îl implora. Dar dacă poporul era ușor de convins, boierii au început să fie nemulțumiți. Erau destui care se săturaseră de acest spectacol și se gândeau serios la un alt candidat. Cine putea fi acesta? Poate Fiodor Nikitici Romanov, cel mai ambițios din cei cinci Nikitici, nepotul fostei țarine Anastasia?

Între timp, Boris a constatat că poate strica și pierde totul, iar

regizarea spectacolului de urcare pe tronul țării a lui, umilul, dintr–o familie simplă, a început să fie periclitată. A sfârșit prin a accepta, în lacrimi, suprema funcție în stat. Spectacolul s–a încheiat. S–au ținut slujbe de mulțumire, s–au dat mese festive și s–a împărțit de pomană cu larghețe.

Ceremoniile de încoronare au avut loc abia în septembrie, deoarece tătarii au invadat din nou țara. Când Boris Godunov a primit, în sfârșit, binecuvântarea patriarhului, ar fi strigat: „Domnul îmi este martor că în țara mea nu vor mai exista săraci".

Noul țar a observat desigur că avea în continuare mulți dușmani în rândul boierilor și că trebuia să fie foarte atent. Trăia cu o frică continuă să nu fie otrăvit. Și–a angajat șase medici personali. Era posibilă și o revoluție de palat. Trebuia să scape mai întâi de dușmanii cei mai periculoși. Membrii influentei familii Bielski au fost trimiși pe Volga, familia Șuiski s–a împrăștiat în cele mai îndepărtate provincii. Romanovii au fost însă loviți cel mai cumplit.

În podul casei lui Alexandr Romanov s–au găsit cantități mari de plante și rădăcini, duse acolo din ordinul secret al lui Godunov. După aceea, Romanovii au fost acuzați că ar fi preparat otrăvuri. Interogatoriile, inclusiv ale servitorilor, nu se mai terminau, iar torturile, la care aceștia erau supuși, erau cumplite. Cinci Romanovi au fost trimiși în Siberia. Pentru Fiodor Nikitici Romanov s–a ordonat o pedeapsă deosebită. A fost silit să se călugărească, prin aceasta devenind inapt pentru a succeda la tron. Și–a luat numele de Filaret. Și soția lui a fost obligată să meargă la mănăstire. A trăit, împreună cu fiul ei, Mihail, la o mănăstire de lângă Kostroma.

Godunov a dat ordine foarte precise pentru Romanovii care au fost deportați în Siberia. Următoarele precizări erau pentru Vasili Nikitici Romanov: „În timpul călătoriei, Vasili trebuie să fie mereu supravegheat, ca să nu fugă sau să nu–și facă vreun rău. Trebuie avut grijă ca, pe drum, sau în timpul opririlor, nimeni să nu se apropie de el, sau să schimbe scrisori cu el. Dacă totuși cineva ar intra în legătură cu Vasili, acesta trebuie prins, trimis la Moscova, interogat, apoi raportat țarului. Dacă se va dovedi necesar ca cineva să fie torturat, aceasta trebuie aplicată cu metodă. După sosirea la Iarensk, polițistul urmează să închirieze o casă pentru sine și una pentru Vasili, în oraș, dar cât mai departe de biserică, de han, sau de alte locuințe. Dacă nu se găsește una potrivită, să se aleagă un perimetru și să se construiască o casă, însă cât mai departe de celelalte. Mai trebuie ca locuința să nu fie în apropierea nici unei străzi. În acel perimetru să se construiască o casă mai mare, două mai mici, o magazie și o pivniță. Curtea trebuie închisă cu un gard înalt. Vasili, împreună cu servitorul lui,

nu au voie să părăsească niciodată casa. Este interzis cu desăvârşire ca cineva din afară să se apropie de Vasili, sau de servitorul lui. În ce priveşte hrana, aceasta consta în: o pâine albă, două negre. În zilele când se putea mânca obişnuit, două bucăţi de carne de vită şi una de oaie. În zilele de post, două feluri cu peşte, kvas din orz. S-au trimis o sută de ruble pentru hrană. Poliţistul trebuia să îl înştiinţeze pe ţar în scris despre orice ar fi spus Vasili".

Godunov a scăpat de cei mai periculoşi rivali, dar prin aceasta şi-a anulat şi orice sprijin pentru sine, ceea ce va simţi, ulterior, pe propria piele.

Acţiunea împotriva Romanovilor şi a celorlalţi a avut loc la finele anului 1600 şi începutul lui 1601. În acelaşi an, ţara a fost afectată de o foamete cumplită. Nenorocirile s-au abătut asupra ei: epidemii, inundaţii, prădăciuni. Abia în 1604, s-a cules o recoltă normală, după atâţia ani de suferinţe şi anarhie. Au murit mii de oameni. La ordinea zilei erau cazurile de canibalism. În asemenea vremuri, când lumea a devenit conştientă că Rusia este o ţară mare, dar nu apropiată de ţar, zvonurile au găsit un teren propice. Cine altul decât Dumnezeu putea să abată asupra ei atâtea nenorociri?! Nu erau, oare, ele o pedeapsă pentru că au ales un ţar, ce avea mâinile mânjite de sânge? Sângele nevinovatului Dimitri? Nu ţarul a fost cel care s-a cununat cu fiica unui ucigaş? Apoi ce era cu povestea lui Waldemar, succesorul la tronul Danemarcei, care ar fi vrut să se căsătorească cu Xenia, fiica lui Godunov? Imediat după ce a ajuns la Moscova, el a avut febră mare. Oare nu era acesta un semn al Domnului că şi-a retras mâna de pe tronul ţarului? Curând toate aceste zvonuri aveau să ajungă la urechea lui Godunov. „Serviciul de informaţii" funcţiona, ca întotdeauna, bine. Zvonurile acestea nu aveau să însemne nimic faţă de vestea sosită de la graniţa vestică a ţării, în anul 1601.

FALSUL FIU DE ŢAR

Vestea nu a răscolit numai trecutul lui Godunov, ci l-a făcut să se teamă cumplit de viitor. Ea confirma doar ceea ce poporul vorbea de multă vreme: Dimitri, fiul cel mai mic al lui Ivan al IV-lea nu ar fi fost ucis la Uglici. În locul lui ar fi căzut victimă băiatul unui preot. El s-ar pregăti să preia, cu ajutorul armelor, tronul ce i se cuvenea.

Istoria Rusiei are multe legende despre falşi fii de ţar, sau despre ţarevici salvaţi în mod miraculos. Ei erau plăsmuiţi atunci când poporul avea sentimentul că fusese abandonat. Falşii pretendenţi

au anulat ca prin minune prăpastia dintre popor (ce tânjea după oblăduire) și țar, de care se îndepărtase atât de mult.

Primele zvonuri despre salvatul Dimitri au fost repede urmate de relatări mai exacte. Acestea proveneau din Polonia și Lituania. La curtea nobilului polonez Adam Wisniowski trăia un tânăr, ce susținea că este adevăratul fiu al țarului. Mărturisirea ar fi făcut-o de mai multe ori preotului care îl împărtășea când era bolnav. Ca dovadă prezenta o cruce, bătută cu pietre scumpe, un cadou al nașilor lui; a putut arăta chiar și o scrisoare despre salvarea lui.

Deci, Wisniowski-i erau dispuși să îl creadă pe tânăr. Aceste zvonuri erau binevenite și pentru anumite cercuri poloneze. Moscova a fost mereu înclinată să unească tronul rus cu cel polonez. Ideea încolțise în multe minți. Acum, când salvatul Dimitri se afla pe teritoriul lor, ei trebuiau să îl sprijine, prin toate mijloacele, să pornească împotriva uzurpatorului Godunov. Se așteptau la multe onoruri, favoruri și posturi de demnitari la Moscova.

Deși nici până astăzi nu s-a clarificat cine a fost acel fals Dimitri, vom urma firul relatărilor contemporane, conform cărora ar fi fost vorba de un călugăr răspopit, un anume Grișa Otrepiev, fiul unui nobil din Galici. Și Boris Godunov a fost convins de aceasta. El i-a trimis o scrisoare regelui polonez Zygmunt, în care elucida identitatea așa-numitului țarevici, accentuând mai ales că acest Grișa Otrepiev este invenția afurisiților de Romanovi.

Acuzația nu era lipsită de temei și depășea posibilitatea de a fi o simplă bănuială. Există multe indicii că falsul țarevici a fost, într-adevăr, creat de Romanovi, pentru a-l înlătura de la domnie pe Boris Godunov.

Era posibil ca și cei din familia Șuiski să fie implicați. Vasili Șuiski a investigat, din ordinul lui Godunov, evenimentele petrecute la Uglici și a declarat, sub jurământ, că moartea țareviciului s-a datorat unui atac de epilepsie. A susținut acest lucru de mai multe ori, pentru ca, dintr-o dată, să revină asupra declarațiilor sale și să proclame că Dimitri este în viață. Tăcuse de frica lui Godunov.

Între timp, falsul Dimitri îi cunoscuse, în Polonia, pe Jerzy Mniszech, voievodul de Sandomir, ca și pe frumoasa lui fiică, Maryna. Tatăl ei, înglodat în datorii, și-a făcut multe visuri cu falsul Dimitri. În primul rând, l-a ajutat să strângă o armată, cu care să poată merge împotriva Moscovei. Această armată era un conglomerat de polonezi, emigranți moscoviți și mai ales cazaci. Regele polonez era dispus să-l recunoască pe Dimitri ca pe adevăratul țarevici, dar nu voia să audă nimic de o campanie împotriva Moscovei. Când Dimitri a început înaintarea, acțiunea a fost socotită numai o inițiativă privată a familiei Mniszech. Maryna fusese promisă de soție lui Dimitri, cu condiția ca, în

decurs de un an, el să devină suveranul Rusiei. Contractul de căsătorie mai prevedea angajamentul ca Dimitri să-i dea un milion de zloți. Novgorodul și Pskovul.

Dimitri a pornit în august 1604 din Lvov. Nu a fost o înaintare victorioasă cum a crezut el, deoarece a suportat anumite înfrângeri. Totuși dușmanii lui nu au știut să-și folosească atuurile. Până să se ajungă la o luptă decisivă între Boris Godunov și *samosvaneț*, (*autoproclamatul* Dimitri), Godunov a murit pe neașteptate. Fusese otrăvit, susțin unele surse, altele afirmă că ar fi murit din cauza unei hemoragii. S-a zvonit chiar că s-ar fi sinucis.

VREMURI TULBURI

După moartea lui Boris Godunov, primul om simplu ajuns pe tronul țarului, respectiv după aprilie 1605, a început o perioadă cunoscută în istoria Rusiei ca „Smuta", *vremuri tulburi*.

Fiodor Borisovici, fiul lui Boris Godunov, nu avea nici o șansă să fie desemnat succesor. Avea șaisprezece ani, deci mama lui a preluat regența. Se pare că Fiodor ar fi fost inteligent și înțelept, cu o educație aleasă. Tatăl îl pregătise din timp pentru preluarea tronului. Dar, încă înaintea intrării în Moscova a falsului Dimitri, Fiodor a fost ucis cu brutalitate împreună cu mama lui.

Străzile Moscovei au fost cuprinse de bucurie pe 20 iunie 1605. În sfârșit, s-a întors țareviciul crezut mort. Nobilimea și clerul l-au salutat, unii din ei s-au grăbit să iasă chiar la porțile orașului pentru a-și demonstra devotamentul. Sursele contemporane relatează că aproape toți cunoșteau adevărata lui proveniență. În pofida aclamațiilor, atmosfera era ambiguă, deoarece în corul entuziaștilor erau polonezi, catolici și luterani, pe care rușii îi urau mai mult decât pe păgânii din stepă. Această „adunătură străină" a intrat în Moscova și în Kremlin.

Din nou s-a vorbit de Vasili Șuiski, de această dată că ar fi mărturisit unor negustori și meșteșugari că acest Dimitri era un impostor și că adevăratul fiu al lui Ivan al IV-lea a murit la Uglici. O tactică inexplicabilă a lui Vasili Șuiski, care, în final, i-a folosit numai pentru puțină vreme.

Dimitri a ordonat la început arestarea lui și condamnarea la moarte. Pe eșafod, Șuiski ar fi declarat că moare pentru adevăr și pentru credința lui creștină. Când să se execute pedeapsa, un sol a adus vestea grațierii lui. Pedeapsa a fost comutată în deportare. Înainte de a porni spre locul de executare a pedepsei, Șuiski a fost dus la Moscova, iertat, ajungând în anturajul apropiat lui Dimitri. Străinul intenționa astfel să alunge odată pentru totdeauna bănuielile privind descendența lui.

A urmărit să se facă iubit de moscoviți și de popor. Familiile deportate, Nagoi, din care provenea Maria Nagaia, ultima soție a lui Ivan al IV-lea și Romanovii, au fost invitate la Moscova și reabilitate. Fiodor Romanov, care s-a călugărit sub numele de Filaret, a devenit mitropolitul Rostovului.

Dimitri a mai avut în vedere un alt spectacol deosebit, de

această dată cu Maria Nagaia. Adevărata mamă a lui Dimitri, călugărită sub numele de Marfa, a fost și ea adusă la Moscova de cel ce se dădea drept fiu. Ce se va întâmpla acum? Nu a surprins aproape pe nimeni că Maria Nagaia l-a recunoscut pe străin și că s-a lăsat însoțită de acesta la Kremlin. Este de prisos să facem speculații de ce Maria Nagaia, devenită călugărița Marfa, a intrat în acest joc. Poate credea cu adevărat că îl avea în față pe adevăratul ei băiat, pe care îl văzuse cu paisprezece ani în urmă pentru ultima oară. Nu este nici exclus ca falsul Dimitri să fi crezut ferm că era, realmente, fiul ei.

În iulie 1605 omul sosit din străinătate a fost încoronat țar. Să ne amintim că încheiase un contract cu familia Mniszech: dacă va ajunge țar în decurs de un an de zile, o va primi drept soție pe frumoasa Maryna Mniszech. Și Dimitri și-a adus aminte de angajament și a vrut să îl ducă la îndeplinire. Având în vedere că înainte de a porni spre Moscova, promisese și că va favoriza, după ce va ajunge la putere, o asociere a ortodoxiei la catolicism, el beneficia și de acordul regelui polonez și al preoțimii pentru mariajul cu Maryna. A cerut permisiunea pentru aceasta, fapt care a constituit o mișcare foarte înțeleaptă. Poate va mai avea nevoie de ajutorul regelui polonez!

Căsătoria cu Maryna Mniszech a avut loc în noiembrie 1605, la Cracovia. De fapt, noul țar rus nu a fost prezent, ci a trimis un emisar la Cracovia. Acesta ar fi atras atenția că Dimitri poartă acum numele de țar și nu mai este simplu „mare cneaz", cum spunea mereu regele polonez.

Maryna a plecat împreună cu tatăl ei și cu un alai mare, abia în martie și a ajuns la Moscova la sfârșitul lunii aprilie 1606. A fost prima femeie încoronată din istoria Rusiei. Ceremonia căsătoriei a fost reeditată cu mare pompă. După cununia în rit ortodox, ea a devenit Maria. Ospățul a ținut mai multe zile. Doi aventurieri își văzuseră visele împlinite. Nu erau însă aclamați de toată lumea.

O dată cu Dimitri, la Moscova au venit numeroși polonezi, iar Maryna-Maria mai adusese câteva sute cu ea. S-au răspândit în oraș și au iscat pretutindeni nemulțumire. Polonezii nu fuseseră niciodată cei mai buni prieteni ai rușilor. Erau socotiți aroganți și insolenți. Disprețuiau obiceiurile rusești și se amestecau peste tot. Dimitri însuși ar fi fost foarte indiferent la obiceiurile rusești. Neglija să se stropească cu aghiazmă înainte de a lua masa, prefera să se se plimbe, în loc să doarmă după-amiaza. Iar faptul că a adus muzicieni în sala de mese a fost prea mult pentru ruși. În timpul îndelungatei sale șederi în Polonia, se obișnuise cu o etichetă mai puțin severă.

Boierii erau de mai mult timp nemulțumiți, mai puțin din

cauza nerespectării obiceiurilor. Ei se temeau de altceva. Din nou *schimbătorul Vasili Şuiski a fost cel care a lansat mobilul conjuraţiei.* Se spunea că Dimitri ar vrea să vândă Rusia Poloniei şi să catolicizeze ţara. În casa familiei Şuiski aveau loc întruniri secrete, la care participau şi negustori bogaţi sau militari. Adunările lor nu au rămas neobservate. Spionii şi denunţătorii continuau să existe, ca şi pe vremea lui Ivan al IV–lea. Deci şi Dimitri a aflat că se pregăteşte un complot, dar se simţea în siguranţă şi nu a reacţionat.

Abia mai târziu, după cununia în rit rusesc cu Maryna, Dimitri a întărit garda la palat. Nu a fost o pază prea sigură. Mulţimea răzvrătită a trecut de pază şi a pătruns până în încăperile ţarului. Dimitri a încercat să se salveze sărind pe fereastră şi s–a rănit grav. Deşi le–a promis multe streliţilor (gărzii personale), aceştia nu l–au putut salva. Ţarul rănit, neajutorat, a fost ucis. Cadavrul lui a fost ţinut la vedere timp de câteva zile, apoi a fost scos din oraş. După ce au început să circule zvonurile potrivit cărora fantoma lui Dimitri bântuia nopţile prin oraş, a fost dezgropat. Ce mai rămăsese din el a fost ars. Se mai spune că cenuşa fostului ţar ar fi fost pusă pe ţeava unui tun şi trasă în direcţia Poloniei, de unde venise.

Maryna a scăpat nevătămată. La început s–a ascuns sub fustele cameristei ei, apoi s–a refugiat în casa tatălui. Povestea ei nu s–a terminat însă aici.

ÎNCĂ UN DIMITRI FALS

După moartea lui Boris Godunov, falsul Dimitri nu a avut prea mult timp să se bucure de putere. A fost ucis prea devreme. Cel care a tras sforile acestei crime a devenit ţar. Se numea Vasili Şuiski. S–a lăsat proclamat ţar de mulţimea adunată, o mulţime pestriţă şi dubioasă. Cei devotaţi lui au strigat, fireşte, cel mai tare. Nu s–a cerut aprobarea nici a boierilor, nici a Adunării *Generale a Imperiului (Zemski Sobor), ca în cazul lui Godunov.* Vasili Şuiski a fost încoronat la începutul lunii iunie 1606. A depus un jurământ, în care nu numai că a scos în evidenţă descendenţa lui din Alexandr Nevski, învingătorul cavalerilor germani, dar a şi promis să nu trimită pe nimeni la moarte fără judecată.

Fiecare auzise jurămintele false ale lui Dimitri, cel adevărat sau cel fals. Cine îl mai putea crede? La Moscova se găseau aliaţi, care îşi întorceau paltonul după cum bătea vântul. Dar cum

vedea poporul toate acestea? Șuiski a sesizat că nu va putea câștiga încrederea tuturor pe căi obișnuite. Voia să îi capteze pe supușii săi cu ceea ce le era mai scump: cu credința și cu speranța în dreptatea *lui Dumnezeu*.

Este greu de crezut că acest Vasili Șuiski a fost într–adevăr iubit. El însemna însă nenorocirea cea mai mică într–o perioadă când lipseau personalitățile conducătoare, iar puținii care mai existau fuseseră deportați. Așa cum se întâmplase cu Filaret, mitropolitul Rostovului, fostul Fiodor Romanov. Spiritul lui Dimitri, ucis, sau decedat la Uglici, mai preocupa mințile simple. Șuiski l–a sanctificat pe adevăratul Dimitri și a ordonat aducerea la Moscova a rămășițelor lui pământești. A mai anunțat că mama decedatului Dimitri, Maria–Marfa, l–a recunoscut pe țarevici ca pe propriul ei fiu, numai fiindcă a fost constrânsă.

Istoria Rusiei se îndrepta spre un nou punct culminant, absurd: în timp ce noul țar, Vasili Șuiski, se străduia să fie acceptat de moscoviți, a apărut un nou Dimitri. S–a reluat povestea țareviciului salvat ca prin minune. Acum însă un fals țarevici înlocuia un alt fals succesor la tron. În timp ce primul Dimitri fals, probabil fostul Grișa Otrepiev, era întemnițat, în jurul lui existând multe suspiciuni, dar și posibilitatea ca să fi fost pe drept adevăratul țarevici, cel de–al doilea nu mai era crezut de nimeni. Originea lui era și mai nebuloasă, decât a predecesorului său.

Poveștile despre falșii fii de țar nu vor mai interesa, decât pentru faptul că prin cel de–al doilea Dimitri fals, Romanovii au făcut să se vorbească din nou despre ei. Acest nou Dimitri, ce se identifica, firește, cu țareviciul ucis la Uglici, provenea probabil din sudul Rusiei și a devenit cunoscut abia în timpul primei mari răscoale țărănești, condusă de Ivan Bolotnikov. Țăranii nemulțumiți au ajuns până la porțile Moscovei, au fost ținuți în șah de trupele lui Șuiski, apoi alungați. Este posibil ca cel de–al doilea Dimitri fals să fi venit tot din Polonia, căci între luptătorii săi erau numeroși lituanieni și polonezi. În plus, relațiile polono–ruse nu erau dintre cele mai bune, mai ales că Polonia, care cunoștea tulburările din imperiu, își punea speranțe în noul țarevici. S–ar fi putut ca și cel de–al doilea Dimitri fals să fi fost sprijinit de regele polonez, atunci când acesta și–a desfășurat corturile la zece kilometri de Moscova, în satul Tușino. Acest sătuc a devenit reședința lui, s–ar putea spune un fel de contracapitală a Moscovei.

La Moscova se afla țarul Șuiski, instaurat oarecum legal. *Călătorii străini erau întotdeauna impresionați de construcțiile din* piatră, impunătoare și de turnurile aurite ale Kremlinului. Dar cine știa ceva de Tușino? Abia acum va deveni cunoscut...

Cel de-al doilea Dimitri, rămas în memorie ca *impostorul de la Tuşino*, a început lupta împotriva lui Vasili Şuiski. A găsit numeroşi adepţi în popor, care îl socotea unul dintre ai săi. În plus, mai erau o serie de personalităţi ce pendulau între Moscova şi Tuşino, asigurându-l, când pe Şuiski, când pe falsul Dimitri, de fidelitatea lor. Au fost porecliţi „păsările călătoare", scopul lor era să se pună în siguranţă.

Falsul Dimitri avea o bogată activitate la Tuşino. Nu i-ar fi fost, probabil, greu să taie căile de aprovizionare ale Moscovei. Nu a putut face aceasta pentru că susţinătorii lui erau hoţi şi bătăuşi, indisciplinaţi, care luau orice apucau, fără a da ascultare comandantului lor.

Tuşino a însemnat şi continuarea altei istorii. Maryna Mniszech, soţia primului Dimitri fals, ar fi fost adusă în tabăra impostorului, împreună cu tatăl ei. Ea l-a recunoscut şi pe acest Dimitri drept soţul ei, pentru siguranţă s-ar fi căsătorit în secret cu el. Probabil aici nu au avut importanţă numai motivele de ordin moral. Este posibil ca tatăl ei, aflat din nou în dificultăţi financiare, să fi încheiat un nou târg. A fost vorba de trei sute de mii de ruble şi de un ţinut.

Se pare, însă, că poziţia Marynei la „curtea" din Tuşino nu a fost prea comodă. Într-o scrisoare adresată regelui polonez, se plângea că ea, fiica voievodului de Sandomir, nu poate dormi noaptea şi că viaţa ei este asemănătoare cu cea a unei sclave: „Cert este că soarta nu s-a jucat cu nimeni cum a făcut-o cu mine. Dintr-o nobilă poloneză am fost înălţată pe tronul Moscovei, apoi coborâtă în închisoare. După aceea, ca şi cum ar fi făcut glume pe seama libertăţii mele, am ajuns într-o stare mai grea decât a unei sclave, iar acum mă aflu într-o situaţie în care nu mai pot trăi conform rangului meu". Într-o altă scrisoare arăta: „Sunt obligată să plec pentru a evita cea mai mare înjosire. Nu au fost cruţate nici renumele, nici demnitatea mea. Am fost comparată cu femeile fără nici un rang, iar la băutură s-au făcut glume deplasate pe seama mea... Susţin în faţa lui Dumnezeu că nu voi renunţa niciodată la drepturile mele, pe de o parte, pentru *a-mi apăra rangul şi cele ce mi se cuvin*, deoarece ca *ţarină* a Moscovei nu voi mai face parte niciodată din rândul nobilimii poloneze, deci nu voi mai fi o simplă supusă, iar pe de altă parte, din semn de respect pentru acei cavaleri care nu şi-au trădat niciodată jurământul de fidelitate".

Cel de-al doilea Dimitri fals, cel din Tuşino, a încercat zadarnic să taie căile de aprovizionare ale Moscovei. A îndrăznit însă să atace vestita mănăstire Sfânta Treime, un important bastion al Moscovei, în drumul spre nordul rusesc. Mănăstirea, la care fusese în pelerinaj Ivan al IV-lea tânăr căsătorit, era o fortăreaţă, apărată

de ziduri foarte groase. Pivnițele, mereu pline, dădeau posibilitatea celor de acolo să supraviețuiască o îndelungată perioadă de timp. Dar, pentru că apărarea ei era asigurată de oameni cu o pregătire militară redusă, s-au înarmat călugării, fugarii și țăranii localnici. Au pus mâna pe ce au putut și au rezistat asediilor timp de șaisprezece luni.

Apărătorii mănăstirii au devenit pentru mulți ruși cu mândrie națională un model de fidelitate față de patrie și față de Vasili Șuiski, care oricum era unul dintre ai lor, indiferent de câte jurăminte false a făcut. Erau sătui de polonezii, care se purtau de parcă ar fi fost stăpânii țării. Șuiski a început să fie socotit „necazul cel mai mic".

Vasili Șuiski nu dispunea de destule forțe proprii pentru a-l alunga din țară pe *impostorul de la Tușino*, împreună cu ai săi. De aceea a acceptat oferta regelui Suediei. Acesta i-a pus la *dispoziție soldați*, cu *condiția* să *renunțe* la *orice pretenții* asupra teritoriului Vidzeme (Livonia). Tânărul și inteligentul nepot al țarului, Mihail Skopin-Șuiski, a negociat cu regele suedez. El a fost și cel ce a condus trupele rusești, care, curând, au pornit împotriva celor din Tușino.

Erau vremuri de restriște. Nimeni nu știa în cine să aibă încredere. Fiecare îl trăda pe celălalt, iar în sudul țării cazacii se răsculaseră. La Moscova se afla un suveran complet incapabil, despre care se spunea că intră în panică când vede pisici negre; în plus, la Tușino își făceau de cap adepții celui de-al doilea fals Dimitri. Printre aceștia se afla și un patriarh, care nu era nimeni *altul decât Filaret, pe numele de mirean Fiodor Nikitici Romanov*. Primul Dimitri fals îl numise mitropolit de Rostov. Dar Vasili Șuiski nu l-a ridicat la rangul de patriarh, deși inițial fusese astfel plănuit. Contrațarul a avut acum grijă să-l înalțe la rang de contrapatriarh pe Filaret, care ulterior avea să declare că a fost constrâns să se afle în tabăra rebelului *impostor*. Mulți știau însă că el făcea totul pentru a complota împotriva lui Șuiski. Nu se știe în ce proporție s-a identificat cu planurile celui de-al doilea Dimitri fals. El le avea pe ale lui și a fost sprijinit de membrii familiei Romanov, rămași în viață.

ROMANOVII IES DIN UMBRĂ

Rusia continua să fie teatru de război. Suedezii au atacat Tuşino, iar regele polonez Zygmunt a reacţionat asediind Smolenskul. Nu uitase că se vorbise odată de unificarea coroanelor rusă şi poloneză. Da, „şapca monomaha" fusese promisă chiar fiului său, Wladyslaw. Polonezii au fost sprijiniţi mult în aceste planuri ale lor de familia Romanov, care confirmase chiar în scris că va susţine în totalitate o candidatură a lui Wladyslaw. Şi alţi boieri erau favorabili acestei soluţii poloneze. Toţi voiau un singur lucru – să scape şi de Şuiski, şi de falsul Dimitri.

Între timp, falsul Dimitri părăsise tabăra de la Tuşino şi fugise la Kaluga. Era vizibil că planurile lui ameninţau să se năruie, deoarece nu mai primea ajutor nici de la regele polonez. L–a părăsit chiar şi cel mai fidel prieten al său, comandantul Jan Sapieha, dintr–o vestită familie poloneză. În martie 1610, reşedinţa din Tuşino era pustie, fusese abandonată de susţinătorii falsului Dimitri.

Situaţia devenise gravă pentru Moscova. Din vest, înaintau polonezii, de la sud, veneau turbulenţii şi devastatorii susţinători ai falsului Dimitri. El reuşise să strângă din nou în jurul lui un număr de luptători. Armata rusă, condusă de fratele ţarului, Dimitri Şuiski, un incapabil, a pornit atacul împotriva polonezilor şi a suferit o înfrângere dezastruoasă. Polonezii continuau înaintarea spre Moscova, unde toţi erau înfricoşaţi de catolicii ce se apropiau. Dar ceata falsului Dimitri, venind din sud, a fost mai rapidă şi şi–a stabilit sediul la Kolomenskoie, care ulterior avea să devină reşedinţa de vară a ţarilor Romanovi.

Au izbucnit revolte chiar şi la Moscova. Vasili Şuiski era *constrâns făţiş să abdice. Pentru a face imposibilă revenirea* lui ulterioară pe tronul Rusiei, acesta a fost călugărit şi deportat, împreună cu toată familia, la mănăstirea Ciudov. A murit în 1612 la Varşovia, unde fusese adus ca un fel de ostatec personal al hatmanului Zolkiewski. Şuiski nu a mai călcat pe pământ rusesc.

După înlăturarea lui Şuiski, Zolkiewski, unul din cei mai buni comandanţi polonezi de oaste, a încheiat cu sfatul boierilor, care

guverna țara, un acord, prin care urmărea urcarea pe tronul rus a lui Wladyslaw. De fapt, aceste negocieri au fost duse cu Romanovii și, în primul rând, cu Filaret. Și tot Filaret a fost cel care s-a dus împreună cu o delegație, la Smolensk, unde se afla regele polonez Zygmunt. Acesta nu se mai gândea să lase tronul rusesc pe mâna fiului său, ci voia să îl aibă pentru sine. Negocierile privitoare la tronul rusesc s-au împotmolit. Zygmunt nu era dispus să cedeze. A ordonat arestarea membrilor „marii delegații". Filaret, Fiodor Nikitici Romanov a petrecut mai mulți ani ca deținut la Marienburg. Inteligentul Zolkiewski, care a purtat negocierile la Moscova, a avut suficientă prezență de spirit să se refugieze în Polonia.

Nu ar fi fost deci de mirare dacă, în anul 1611, Rusia s-ar fi prăbușit în totalitate. Între timp, a murit și cel de-al doilea fals Dimitri; a fost omorât la Kaluga de un tătar într-o ceartă, probabil din motive personale. Adepții lui provocau tulburări în țară. Au apărut noi falși pretendenți la tron, chiar și Maryna Mniszech a fost din nou prezentă pe firmament. Soția celor doi falși Dimitri a născut un băiat, fiul celui din Tușino. Și acesta a fost văzut ca viitor țar, mai ales de cazacii atamanului Țaruki, în tabăra căruia se refugiase Maryna.

Poporul a fost luminat de un cap bisericesc - de patriarhul Ermoghen. Deseori, acesta ceruse în scrisorile lui poporului să se adune pentru a-i alunga pe dușmani din țară, pe polonezi, pe suedezi, chiar și pe cazacii ce provocau tulburări. Ermoghen a fost adus la Kremlin și pus de polonezi sub cea mai severă pază. A izbutit totuși să trimită mereu mesaje de la Kremlin și să determine formarea unei armate naționale. Încet, încet vorbele lui și-au atins scopul, în schimb, Ermoghen a fost trimis după gratii. Paznicii polonezi l-au lăsat să moară de foame, astfel că s-a stins din viață în feburarie 1612.

S-A SUNAT ADUNAREA

Chemările lui Ermoghen au ajuns până la Nijni Novgorod, orașul comercial de pe Volga, la nord-est de Moscova. Aici se formase un centru al rezistenței împotriva forțelor străine de ocupație. Tot felul de sectanți încercau să convingă poporul să facă sacrificii, promițând, firește, în primul rând, liniștea sufletească, iertarea lui Dumnezeu, deși ei mâncau și beau pe rupte. Extazul religios a cuprins masele, s-a amplificat după ce măcelarul Minin a început să povestească despre cele ce i s-au arătat în vis. I s-a

arătat Sf. Sergiu, fondatorul mănăstirii Sfânta Treime, care i-a vorbit. Sfântul i-a cerut să-i trezească „din lâncezeală" pe ruşi, a propus strângerea de bani, prin colectă publică, de la popor, pentru o armată a ţării. Minin şi-a pus planul în aplicare, cerând ca fiecare să doneze o treime din avutul său. Existau şi măsuri de constrângere pentru cei ce ar fi refuzat sacrificiile. Se povesteşte că o femeie bogată, văduvă, a donat aproape tot ce i-a mai rămas. A durat o jumătate de an până la strângerea banilor necesari dotării unei armate, a cărei comandă a fost încredinţată lui Dimitri Poşarski. Minin, măcelarul, s-a îngrijit în continuare de partea financiară şi a preluat întreţinerea trupelor. Exemplul cetăţii Nijni Novgorod a fost urmat şi de alte oraşe.

În martie 1612, armata de eliberare s-a pus în mişcare. A rămas un timp mai îndelungat la Iaroslavl, la circa 250 de kilometri nord-est de Moscova, unde i s-au alăturat unităţi venite din alte oraşe. Trebuiau să se apere şi de cazaci şi de trupele poloneze, ce se deplasau, din vest, spre Moscova. Totuşi, primele trupe ajunse în capitală au fost cele ale lui Poşarski. Acolo au întâlnit două unităţi mai mari, formate din cazaci, în care nu prea puteau avea încredere. Poşarski a fost inspirat să se alieze cu unul din comandanţii lor, prinţul Trubeţkoi, asociere consfinţită printr-un înscris. Cazacii mai radicali, conduşi de atamanul Ţaruki - cel cu care trăia Maryna-Mniszech - s-au retras din Moscova, spre est.

Poşarski şi Trubeţkoi au cucerit nucleul Moscovei, Kitai Gorod, în octombrie 1612. Polonezii nu au putut rezista atacului. După ce au cucerit Kitai Gorod, a început cucerirea Kremlinului. La numai câteva zile după prima victorie, ocupaţia poloneză din Kremlin a fost alungată, deci toată Rusia era din nou liberă. Fusese eliberată prin vitejia negustorimii, o pătură socială de la care asemenea acţiuni îndrăzneţe erau cel mai puţin de aşteptat.

Negustorimea nu juca aproape nici un rol în Rusia secolului al XVII-lea. Minin era măcelar. Existau familii bogate de comercianţi, de pildă Stroganovii. Ei preferau partenerii străini şi nu piaţa internă. Meseriaşii abia îşi acopereau nevoile, deoarece ţara fusese ruinată. Majoritatea populaţiei ruseşti era extrem de săracă, formată din ţărani oprimaţi la sânge, a căror viaţă însemna un chin. Nici o mare parte a nobilimii nu o ducea prea bine cu banii, viaţa acestor nobili nedeosebindu-se prea mult de cea a iobagilor lor.

În momentul eliberării ei, Rusia se afla într-o stare dezastruoasă. După două sute de ani, în faţa Patriarhiei din Piaţa Roşie, s-a ridicat un monument închinat lui Minin şi Poşarski.

PRIMUL ROMANOV PE TRONUL RUSIEI

Vremurile de restriște trecuseră. Lipsea însă o personalitate care să conducă țara. Familia Rurikizilor, din care făcuse parte Ivan al IV-lea, se stinsese. Fiul său, Fiodor, nu a avut copii. Erau familii cu prestigiu, care puteau susține, într-un fel sau altul, că se înrudeau cu Rurik, vestitul prinț vareg, dar nu au găsit sprijin după toate cele petrecute în timpul domniei lui Godunov și a lui Șuiski. Iar urcarea pe tron a unui polonez era complet exclusă. Toți cei care susținuseră altădată candidatura tânărului polonez Wladyslaw nu mai îndrăzneau să îi pomenească numele. A fost și un suedez, care a tras cu ochiul la tronul Rusiei, Carl Filip, un frate al lui Gustav Adolf al Suediei, fără a avea însă vreo șansă. Eliberarea Moscovei a făcut să reînvie un sentiment național foarte puternic. Era de neconceput ca un străin să fi putut prelua „cușma lui Monomah".

Nu numai capitala răsufla ușurată după victoria lui Minin și Poșarski. Poșarski și Trubețkoi au format un fel de guvern provizoriu. Și mai fericiți erau cei care au aflat că va fi convocat un nou Zemski Sobor, care să aleagă un nou țar.

Poșarski și Trubețkoi au trimis în cincizeci de orașe rusești chemarea să trimită câte zece reprezentanți la Moscova. Au sosit circa șapte sute de reprezentanți, inclusiv cei ai Moscovei. Erau trimiși ai clerului, ai nobilimii, mai ales ai celei locale, ai negustorilor și ai cazacilor. Trebuia să fie reprezentat întreg poporul, pentru ca, împreună, să aleagă un nou țar. Și totuși nu a existat nici un trimis al țărănimii sau al populației orășenești.

Nu se știe exact cât au durat negocierile. Se poate presupune că au fost dure și că tentativele de mituire ale unuia sau altuia, de către vreun pretendent, animau discuțiile. Cert este că au fost propuși mai mulți candidați. Dar, pe parcursul negocierilor, un nume a început să fie vehiculat tot mai mult: cel al lui Mihail Romanov, fiul mitropolitului Filaret, care se afla încă în detenția preoților. S-ar părea că însuși patriarhul Ermoghen ar fi pomenit numele lui și ar fi văzut în el un demn succesor la tronul Rusiei.

Pe 7 februarie 1613, s-a convenit ca Mihail Romanov să fie singurul pretendent recunoscut. Zemski Sobor și-a îngăduit apoi o pauză de gândire de două săptămâni. În final, un cazac a fost

cel care, printr–o cuvântare entuziastă, a contribuit la luarea deciziei. Pe 21 februarie 1613, Zemski Sobor a anunţat că Mihail Fiodorovici Romanov va fi încoronat ţar: „Mihail Fiodorovici Romanov–Iuriev va deveni suveranul Statului Moscovit, va domni peste toate statele ruseşti dreptcredincioase, va fi Gosudar, Ţar şi Mare Cneaz al întregii Rusii".

La vremea aceea, Mihail avea şaptesprezece ani. Era cu siguranţă un rezultat al compromisurilor, dar şi un suveran, cel puţin aşa se presupunea, care va fi recunoscut de întreaga ţară. Şi nu pentru faptele lui deosebite, pe care nici nu le putuse săvârşi, nici pentru înţelepciune, despre care se ştiau foarte puţine. La desemnarea lui au precumpănit raţiunile sentimentale, deoarece tatăl său, Fiodor Nikitici Romanov, alias călugărul Filaret, nu a putut fi ales. Fiind călugăr, nu avea voie să ocupe funcţii mirene, în plus era în prizonierat în Polonia. Ar fi fost un pretendent mai bun, de aceea toate atuurile lui au fost transferate asupra fiului.

Romanovii făceau parte din nobilimea mijlocie, deci nu puteau fi socotiţi membri ai clicilor boiereşti ce se certau între ele, încă de pe vremea lui Ivan al IV–lea. Din contra, sub Boris Godunov familia a fost cumplit persecutată. Ivan al IV–lea şi–a găsit soţia cea iubită, Anastasia, în această familie, iar Fiodor Romanov, Filaret, era în detenţie la polonezi, ceea ce l–a transformat aproape în martir. La rândul lui, se bucura de încrederea cazacului Trubeţkoi, cu care se întâlnise la Tuşino. Despre fiul lui, Mihail, nu se auziseră nici bune, nici rele, era complet necunoscut, cu siguranţă încă „modelabil", după cum spera una, sau alta dintre fracţiuni.

În momentul când această hotărâre a fost luată, la Moscova nimeni nu ştia unde se află Mihail. În timpul ocupaţiei poloneze, acesta a locuit împreună cu mama lui, Xenia, călugăriţă Marfa, la Kremlin. După recucerirea Moscovei de trupele lui Poşarski, a plecat cu mama sa şi cu câţiva servitori la Kostroma, în nord, la peste 300 de kilometri depărtare de capitală. A fost descoperit, după căutări ce au durat mai multe săptămâni, în mănăstirea Ipatiev. S–a spus că de fapt cazacii ar fi ştiut unde se află Mihail, încă înainte ca delegaţia lor să fi sosit la Moscova. Au vrut să–l răpească şi să ceară despăgubire, dar nu au reuşit. Ţăranul Ivan Susanin, pe care l–au întrebat care este drumul spre mănăstire, i–a indus în eroare cu bună ştiinţă. A plătit cu viaţa pentru aceasta. Mihail Glinka a folosit subiectul compunând opera *Ivan Susanin*, care avea să devină opera naţională a ruşilor. Delegaţia sosită la Kostroma, la mănăstirea Ipatiev, pentru a aduce vestea lui Mihail şi mamei sale, a trebuit să aştepte câteva zile până ce a obţinut încuviinţarea alesului. Existau numeroase motive pentru a respinge propunerea. Trecutul arătase că tronul Rusiei era cu totul altceva decât un viitor sigur. În plus, Mihail era încă foarte tânăr. Apoi, cum putea el să accepte o asemenea onoare fără binecuvântarea

tatălui său, care era în continuare ținut prizonier de polonezi? Această problemă era simplu de rezolvat. Mama lui a fost declarată rapid Mare cneazină, astfel că drumul spre urcarea pe tron a lui Mihail era deschis. Firește, astăzi nu se poate stabili precis care au fost adevăratele rețineri sau dacă nu a fost și aici vorba de o *tactică anume. Și Boris Godunov s–a lăsat îndelung rugat până* să accepte coroana. El procedase astfel pentru a înlătura și ultimele reticențe de a alege suveran pe unul ce nu provenea din rândul înaltei nobilimi rusești.

Vestea că Mihail Fiodorovici Romanov a acceptat să devină țar a fost primită cu entuziasm în capitală. A trebuit ca moscoviții să mai aștepte câtva timp, până să îl poată aclama pe noul suveran. Din multe motive călătoria era anevoioasă. Drumurile erau într–o stare proastă, dar mai ales nesigure. În orice moment era posibil un atac al cazacilor. Lor li se adăuga lungul șir al petiționarilor, care voiau să îi înmâneze cererile lor, spre a găsi sprijin.

După anii de restriște, țara era într–o stare jalnică, chiar și țarul era sărac lipit. Un motiv în plus pentru a amâna plecarea. *La Moscova toți erau dispuși să reconstruiască Kremlinul devastat.* Se povestește că atunci când Mihail a vrut să se mute acolo, nu avea nici măcar un scaun, nemaivorbind de veselă, sau de alte lucruri necesare traiului zilnic. O mănăstire din vecinătatea Kremlinului i–a sărit în ajutor. Vistieria statului era goală, obiectele de preț din Kremlin fuseseră furate sau duse de acolo, bisericile erau pe jumătate dărâmate, iar locuințele, într–o stare deplorabilă. Cine să suporte toate lucrările de refacere?

Încă din timpul călătoriei, *Mihail* a aflat că îl așteaptă cu totul altceva, decât luxul, ceea ce nu i–a plăcut. Nu fusese alintat, dar avea de plătit curtenii și armata. Deci, a trimis o solie la bogata familie de negustori a Stroganovilor, care au trecut cu bine anii de restriște, salvându–și averea. Mihail le solicita un împrumut *mare și avantajos, după cum a recunoscut singur. A cerut* pește, sare, stofe și alte mărfuri care să îl ajute la îngrijirea militarilor. „Orice ne veți da va fi plătit ulterior, iar serviciile pe care ni le veți face nouă și moscoviților vor rămâne peste vremuri ca fapte de laudă."

Solii s–au întors și au adus trei mii de ruble. O sumă infimă față de bogăția Stroganovilor, care dețineau aproape tot comerțul cu sare și blănuri de samur. Infimă față de cele zece mii de ruble donate de o văduvă pentru armata lui Minin. Toate rublele adunate, inclusiv cele de la străini, erau asemeni unei picături în apa mării. Chiar dacă Mihail nu știa nimic de bogăția și luxul altor țari, era foarte afectat că suferea din cauza lipsurilor, el, suveranul rușilor. Furios, curând avea să declare suma primită de la Stroganovi un *impozit special;* acesta *a fost mărit de șapte ori, până în 1618.* Rezultatul – în vistierie au intrat peste trei sute de mii de ruble.

Stroganovii au primit în schimb un privilegiu mult râvnit – familia, împreună cu copiii și toți urmașii, inclusiv supușii lor, au intrat sub jurisdicția directă a țarului. Un drept special care îi va transforma pe Stroganovi, peste timpuri, în parteneri importanți ai țarilor.

Kremlinul era un șantier; se repara ce fusese distrus în timpul numeroaselor asedii. Chiar și catedrala Uspenski, lăcașul de încoronare al țarilor, unde era tronul lui Ivan cel Groaznic, își pierduse fala. Icoanele de preț fuseseră smulse din iconostas, picturile mânjite. Puține au putut fi refăcute pentru a asigura un cadru festiv la încoronarea lui Mihail.

Mihail Fiodorovici Romanov (1596 – 1645).

Clopotele bisericilor moscovite au sunat pe 11 iulie 1613. Se pare că Mihail a fost impresionat de însemnele puterii sale – de roba aurită, de cușma lui Monomah și de gulerul greu, care făcea și el parte din îmbrăcămintea țarului la încoronare. El ar fi dat o comandă unor meșteri germani pentru un glob imperial și un sceptru. Au fost gata peste un an și jumătate și pot fi văzute și astăzi în Sala armelor. Când Mihail a pășit în piața numită ulterior Piața Roșie, un stol de porumbei i-ar fi trecut peste cap. Un semn bun, așa era credința. Sfântul Duh și-a dat încuviințarea pentru alegerea făcută, aceasta a fost concluzia moscoviților foarte superstițioși.

A avut loc, totuși, un incident, care nu a fost pe placul boierilor. Mama viitorului țar, călugărița Marfa, i-a dat binecuvântarea și a îngenuncheat în fața lui. Mihail, care trăise numai alături de mamă,

a vrut să o ajute, dar îmbrăcămintea grea l–a țintuit la podea. Cușma lui Monomah i–a căzut de pe cap – o imagine nedemnă de un țar. Istoricii de mai târziu au văzut în aceasta o confirmare a faptului că Mihail nu avea stofă de conducător, că era influențabil și slab. Asculta de cele spuse de mamă, dar și de nobilii din jurul lui. Era socotit visător, pașnic și credincios și într–atât de maleabil, cât doreau boierii. A făcut totul pentru a evita neînțelegerile, iar cu timpul a trecut pe planul secund. Toți erau mulțumiți – a lăsat toate deciziile importante pe seama sfatului boierilor și a Soborului, care a continuat să se întrunească.

Mihail a dispus ca Zemski Sobor să se ocupe de umplerea vistieriei statului, o sarcină dificilă. Toate impozitele, care fuseseră majorate, deci loviseră mult populația, erau legiferate de această adunare. Nu erau scutiți de diverse dări nici oaspeții străini. Cei mai afectați au fost negustorii, care trebuiau să plătească și pentru importuri, și pentru exporturi. Li s–au acordat privilegii speciale numai negustorilor englezi, care făceau un comerț intensiv cu Rusia încă de pe timpul lui Ivan al IV–lea. Ei aveau să povestească acasă că țarul Rusiei este bun și milostiv.

Nu e de mirare că, pe măsură ce se umplea vistieria statului, mulți boieri și–au umplut și ei buzunarele. De altfel, o mare parte din dări se plăteau în natură, deci în cămări se adunau cantități mari de sare, arpacaș, făină, unt, șuncă. Economia se refăcea cu greu.

O problemă și mai dificilă pentru Mihail Romanov o reprezentau cazacii. Ei vor da de furcă și multora din succesorii săi. Ivan Țaruki a fost cel care, pe timpul domniei lui Mihail, provoca tulburări în ținutul de pe Volga inferioară. S–a desprins în 1612 din trupele lui Poșarski, care eliberaseră Moscova, iar acum încerca să acționeze pe cont propriu. S–a căsătorit cu Maryna Mniszech, frumoasa poloneză ce fusese soția celor doi Dimitri falși. Ea născuse *un fiu cu cel de–al doilea Dimitri fals, cu cel de la* Tușino, care era socotit în cercurile cazacilor pretendent de drept la tronul țarilor. După eforturi îndelungate, armata lui Mihail a izbutit să îl învingă. A fost executat, iar Maryna trimisă la o închisoare în Kaluga, unde a murit pe neașteptate. Nu s–a elucidat niciodată cauza morții sale, despre care au circulat multe zvonuri. A fost ucis și fiul falsului Dimitri, în vârstă de patru ani. Mihail nu a vrut să asiste la executarea lui Țaruki, în schimb au fost prezenți moscoviții, în număr mare. Și în Rusia spânzurătoarea era un spectacol de public.

Ar fi o eroare să se creadă că regele Zygmunt, al polonezilor, a acceptat ca atare încoronarea lui Mihail. Era furios că nu i s–a încredințat lui coroana țarilor, dar și mai furios pe boierii ruși, ale căror promisiuni s–au dovedit a fi nule și neavenite. Aceștia îi făgăduiseră să îl susțină ca succesor la tron pe fiul lui, Wladyslaw. După ce a trebuit să renunțe la Moscova, avea, totuși, Smolenskul.

În plus, mai avea ceva scump: un ostatec, a cărui valoare creştea cu fiecare zi. Era Filaret, tatăl tânărului ţar Mihail.

Ruşii au încercat de mai multe ori să-l schimbe pe Filaret cu alţi deţinuţi sau să îl răscumpere. Dar Zygmunt ştia foarte bine ce ţine în mână. Asedierea Smolenskului de către ruşi s-a dovedit a fi o grea înfrângere pentru ei. Eşuau mereu şi negocierile de pace. Trupele poloneze au cutezat chiar să înainteze spre Moscova, dar fără succes.

La începutul lui decembrie 1618, au avut loc noi negocieri şi s-a încheiat un tratat de pace, limitat la paisprezece ani şi şase luni. Polonezii îl recunoşteau pe Mihail drept suveran, dar nu ţar; Smolenskul rămânea sub controlul lor. Nu au renunţat nici la pretenţiile lui Wladyslaw la tronul rusesc. S-a negociat şi cu suedezii şi s-a ajuns la o înţelegere. Au obţinut să aibă în continuare controlul asupra ieşirilor la Marea Baltică, în schimb l-au recunoscut pe Mihail drept ţar.

În timpul negocierilor cu polonezii, problema schimbului de deţinuţi se afla mereu în centrul discuţiilor. Ruşii nu puteau concepe că tatăl ţarului se află în mâinile duşmanului. În 1619, când Filaret a revenit la Moscova, Mihail l-a aşteptat cu mare pompă la porţile oraşului. A îngenuncheat în faţa tatălui, care şi el s-a plecat în faţa fiului, a ţarului - o imagine pe care mulţimea nu o va uita multă vreme. Au intrat împreună în Kremlin, iar în scurt timp Rusia avea să aibă şi un nou patriarh - pe Filaret.

După moartea lui Ermoghen, în 1612, care mobilizase prin scrisorile lui, la ridicarea la luptă împotriva polonezilor, scaunul patriarhal rămăsese liber. Mihail a făcut totul pentru a păstra cea mai înaltă demnitate bisericească pentru tatăl său. Deci fiul şi tatăl ocupau funcţiile supreme în stat. Dar, oare, potrivit Constituţiei, fiul nu era mai presus de tată? Acest lucru era imposibil într-o Rusie atât de patriarhală. S-a găsit o cale inteligentă de liniştire a spiritelor. Încă din 1613, când Mihail a fost desemnat ţar, situaţia a fost evitată printr-un artificiu. La vremea respectivă, în lipsa tatălui, Marfa, mama lui, fusese ridicată la rangul de Mare cneaghină, cu dreptul de a-şi binecuvânta fiul, conform uzanţelor. Acum i s-a recunoscut şi lui Filaret titlul de „Mare cneaz". Romanovii erau astfel instauraţi definitiv, iar Filaret a condus destinele ţării, ca spiritus rector, până la moarte, în 1633.

Cât timp a trăit tatăl său, Mihail nu s-a putut elibera de sub autoritatea acestuia, iar Filaret şi-a probat capacităţile de conducător de stat după toate regulile artei. A fost în fond un conservator. Nici contactele lui permanente cu polonezii nu l-au făcut să adopte un stil occidental de viaţă. Din contră. A încercat chiar să lupte împotriva Poloniei, pentru a fi instaurate raporturi clare, dar proiectul a eşuat din cauza sărăciei imperiului rus.

În primii ani de domnie ai lui Mihail, corupţia şi evaziunea

fiscală s-au răspândit din nou în întreaga țară, fiecare căutând o cale de a nu plăti dările foarte mari către stat. Filaret a fost mână de fier și a pus ordine. Toate proprietățile au fost înregistrate din nou, s-au verificat impozitele stabilite – o muncă uriașă. Rezultatul? *Nimic altceva, decât o creștere a presiunii fiscale asupra proprietarilor* mici și mijlocii. În încercarea de refacere a finanțelor Rusiei, s-au făcut nedreptăți, ale căror repercusiuni se vor simți peste timpuri. Biserica, cel mai mare proprietar, și boierimea au fost scutite de noile taxe introduse de stat. Se pusese, deci, baza acumulărilor de nemulțumire.

Mihail, mlădios ca o salcie, accepta întru totul ce spunea tatăl și îl lăsa să acționeze singur în sfera politică; în schimb, făcuse o pasiune pentru ceasuri și tot felul de mecanisme. Avea bazele unei colecții de ceasuri încă dinainte de revenirea tatălui său în țară. A pus în turnurile Kremlinului orologii uriașe, unele cântau și cântece bisericești. La primirile oficiale avea și câte trei ceasuri la el. Mulți boieri au început să îl imite. Pe măsură ce Filaret intervenea tot mai mult în treburile statului, Mihail se retrăgea.

Cât de dependent a fost Mihail de părinți o dovedește povestea primei lui logodne. La douăzeci de ani, mama sa și boierii au ajuns la concluzia că a sosit vremea ca acesta să se însoare. S-a organizat o „vedere" a fetelor. Teremul a fost din nou în fierbere și curios ce fată își va alege Mihail din rândul nobilimii? Deși se făcuse o triere, fiecare familie rămasă în cursă mai spera să câștige în prestigiu de pe urma căsătoriei. Mihail a ales-o pe Maria Hlopova, fiica unui mic nobil. Conform obiceiului, ea s-a mutat la Kremlin, în aripa femeilor, încă înainte de căsătorie. A fost cinstită cu toate onorurile unei viitoare țarine. Dar nunta nu a mai avut loc. Intriganții au lucrat bine.

Familia boierilor Saltîkov, care deținea posturi importante la curte, era înrudită cu cea a țarului. Când Mihail a ales-o pe Maria Hlopova, Saltîkovii și-au văzut situația periclitată la curte. Deci, nu puteau permite o ascensiune a Hlopovilor. Nu a avut nici o importanță faptul că Hlopovii erau foarte cumsecade. Ei au încercat continuu să o ponegrească pe Maria în ochii mamei țarului, știind ce influență avea mama asupra fiului. Au început cu observații răutăcioase, care au ajuns și la urechile lui Mihail, dar el nu s-a lăsat impresionat. Apoi, dintr-o dată, Saltîkovii au demonstrat o iubire foarte mare față de aleasa țarului: știau că îi plac foarte mult dulciurile. Deci, servitoarele îi aduceau multe astfel de delicatese, vrând să o alinte pe viitoarea lor stăpână. Cine știe când vor fi de folos aceste dovezi de iubire?! Maria a început să aibă dureri de stomac, nimic complicat, dar Saltîkovii au convins-o pe mama țarului că ar suferi de o boală incurabilă. Medici, șperțuiți de aceiași Saltîkovi, au consfințit bănuiala prin diagnostic. Mama țarului a decis ca Maria, deși se însănătoșise, să părăsească Teremul.

Primul țar din dinastia Romanov într–o altă ipostază.

Actul, total neașteptat, a fost justificat pentru popor, care se bucura deja la gândul apropiatei nunți, prin aceea că Maria Hlopova nu putea aduce țarului fericire și a trebuit să părăsească Kremlinul. Hotărârea aparținea sfatului boierilor. În plus, toată familia Hlopov a fost deportată în Siberia. Ulterior, soarta lor a fost îmbunătățită. Maria trăia, împreună cu familia, sănătoasă tun, la Nijni Novgorod. Se spune că Mihail ar fi suferit mult din această cauză, dar nu a îndrăznit să se opună mamei. A ordonat, totuși, o anchetă a cazului. Medicii, care stabiliseră un diagnostic fals, nu și–au mai putut aminti exact ce spuseseră. Pedeapsa s–a abătut și asupra Saltîkovilor. După interogatorii în șir, în care au susținut că sunt nevinovați, aceștia au fost prinși cu minciuna. Majoritatea au fost deportați, li s–au confiscat bunurile. În ciuda tuturor acestor evenimente, mama țarului nu a vrut să mai audă de Maria Hlopova. Și nici Mihail nu a mai încercat să o recucerească.

Filaret, care se ocupa de treburile statului, a vrut să pețească o mireasă de la curțile străine, de pildă din Danemarca sau chiar din Suedia. Planurile lui au eșuat. Țarul a refuzat. Filaret voia să confere țarului o recunoaștere mai mare în afară, iar celelalte curți

regale considerau că tronul Rusiei nu este suficient de stabil. În plus, viitoarele mirese trebuiau să treacă la religia ortodoxă, ceea ce punea foarte multe probleme în secolul al XVII-lea. Țarinele de mai târziu nu au mai întâmpinat astfel de dificultăți.

În 1624, Mihail s-a căsătorit cu Maria Dolgorukaia, care a murit din cauza unui avort spontan înainte de a împlini un an de cununie. Superstițioșii au spus că a fost deocheată, iar credincioșii că Mihail a fost pedepsit pentru nedreptatea făcută Mariei. Mihail a trebuit să accepte încă o însurătoare. Aleasa a fost Evdochia Strejneva, fiica unui nobil nu prea bogat. Ea s-a mutat în Terem numai cu puține zile înaintea nunții, de frica uneltirilor, cum se întâmplase în cazul Mariei Hlopova. Evdochia i-a dăruit zece copii, din care șase au murit de mici. Dar Alexei, născut în 1629, asigura succesiunea Romanovilor la tron.

Mihail nu a avut inițiative în treburile statului nici după moartea tatălui. Faptul că avem totuși relatări favorabile din timpul domniei lui, nu se datorează evenimentelor politice. Însemnările lui Adam Olearius, care a călătorit la curtea țarului în 1634, 1636 și 1643, din însărcinarea ducelui de Holstein-Gottorp, sunt o sursă importantă pentru a înțelege vremurile de atunci. Olearius descrie astfel o audiență la curtea țarului: „Camera de audiențe era pătrată, cu bolți din piatră; jos și pe margini erau tapete frumoase, decorate cu aur sau cu scene biblice. Scaunul marelui suveran era ridicat cu trei trepte, fiind estimat la circa 2500 de taleri. S-a lucrat la el timp de trei ani. Meșterii au fost nemți și ruși, cel mai bun era Iesaia Zinckgräf din Nürnberg. Când primea soli în audiență, Majestatea Sa era îmbrăcat într-un caftan cusut cu pietre scumpe și cu perle mari. Coroana, pe care o purta pe o cușmă din samur, era lucrată cu diamante mari. Avea și un sceptru din aur, pe care, probabil fiindcă era greu, îl muta dintr-o mână într-alta. De fiecare parte stăteau câte doi cneji cu caftane din damasc, cu cușme bordate cu blană de râs, cu cizme albe, iar pe piept aveau lanțuri cu cruci din aur. Fiecare din ei avea un fel de toporaș din argint pe umeri. La perete, la stânga și la dreapta țarului, stăteau boierii de vază, cnejii și membrii consiliului, peste 50 de persoane, toate îmbrăcate în haine scumpe și cu cușme din vulpe neagră. La cinci pași înaintea tronului se afla cancelarul imperiului. Lângă tronul țarului, pe partea dreaptă, era globul de aur, așezat pe o piramidă din argint, înaltă cam de doi coți. Alături erau un lighenaș și o cană din aur, un prosop, pentru ca maiestatea sa, după ce dădea mâna cu solii, să se poată spăla pe mâini".

În timp ce la Moscova se instaura un anumit fast, așa cum este descris de Olearius, în est continua campania de cucerire a Siberiei. Aceasta însemna pentru țară deținerea unei imense cantități de bogății naturale, chiar dacă acestea, la început, au aparținut unei singure familii - cea a Stroganovilor. Ei au fost cei care,

încă din secolul al XVI-lea, au ajuns în Siberia, ajutaţi în această expediţie de aventuroşii cazaci. Cucerirea Siberiei a continuat în secolele următoare. Piatra de temelie a oraşului Irkuţk a fost pusă încă pe vremea domniei lui Mihail. De acolo aveau să pornească expediţiile spre răsărit. Mare trebuie să fi fost curajul bărbaţilor, care au luptat cu zăpada şi pustiul, cu pădurile uriaşe, cu ţinuturile nelocuite, până ce au ajuns la Marea Ohoţk, în 1639.

Nu se ştie dacă Mihail a aflat acest lucru. Era bolnav de multă vreme, pe jumătate paralizat. Cu toate acestea, făcea mereu planuri măreţe. Pentru fiica lui cea mai mare, Irina, dorea un prinţ străin. Se spune că ea ar fi fost foarte frumoasă şi atrăgătoare. Alesul ţarului a fost prinţul danez Waldemar, dintr-o căsătorie nerecunoscută a lui Christian al IV-lea cu contesa Munck. Waldemar a venit la Moscova în fruntea unei delegaţii comerciale, iar Irina l-ar fi simpatizat. Dar, ca deseori în istoria Rusiei, diferenţa de religie a fost cea care le-a stat în cale. Mihail i-a cerut lui Waldemar să treacă la ortodoxism. Prinţul a refuzat, deşi Irina avea o dotă foarte mare. Negocierile s-au prelungit. Waldemar nu a cedat. În fine, nu s-a mai ridicat problema religiei, iar prinţul a revenit în patrie. Nu văzuse viitoarea mireasă. Ea l-a putut zări în secret, aşa era obiceiul.

Waldemar a revenit la Moscova, probabil cu sentimente nesigure. A fost primit cu mare pompă şi totul părea să indice că nunta va avea loc, mai ales că nu se mai punea problema religiei. Vechile obiceiuri au reînviat - a fost din nou supus presiunilor, de ţar, de boieri, de preoţi, însă Waldemar nu a vrut să renunţe la credinţa lui. Şi aceasta în ciuda tuturor îmbierilor, sau a ameninţărilor.

Tentativa lui disperată de a fugi de la Moscova nu l-a dus decât până la porţile oraşului. Streliţii l-au readus la Kremlin. Se afla sub arest la domiciliu, dar era bine tratat. Abia Alexei Mihailovici, succesorul lui Mihail, l-a graţiat şi l-a trimis acasă. Irina a rămas nemăritată.

Cu un an înaintea morţii, Mihail l-a prezentat public moscoviţilor pe succesorul la tron - fiul său Alexei. Ceremonia a avut loc în piaţa numită ulterior Roşie, unde acesta a fost proclamat succesor la tron. Până atunci, opinia publică nu prea luase cunoştinţă de existenţa lui Alexei, iar poporul nu îl văzuse.

Mihail Fiodorovici, primul Romanov pe tronul Rusiei, a murit la 13 iunie 1645, după o boală îndelungată şi grea. Când şi-a simţit sfârşitul aproape, l-a uns succesor, în faţa patriarhului, pe Alexei, în vârstă de şaisprezece ani. L-a însărcinat pe boierul Boris Ivanovici Morozov, educatorul său şi unul din oamenii de încredere, să îi rămână fidel lui Alexei. Ţarina i-a supravieţuit numai două luni şi câteva zile. Noul ţar se numea Alexei Mihailovici.

ALEXEI MIHAILOVICI – ȚARUL PREA BLÂND

Posteritatea a fost uimită cât de mult s-au asemănat tatăl și fiul, Mihail Fiodorovici și Alexei Mihailovici. Similitudinea nu s-a limitat numai la fizic și caracter, ci și la anumite întâmplări de viață.

Alexei s-a născut în 1629, fiind cel de al treilea fiu. Cei doi frați mai mari au murit de timpuriu. Imediat după moartea lor au început să apară speculațiile. Ele însă erau la ordinea zilei când se stingea din viață vreun membru al familiei țarului.

Când s-a născut Alexei, viața la Moscova aproape revenise la normal. Cu trudă, dar și prin instituirea sistemului de impozite, primul Romanov a remediat efectele vizibile ale vremurilor de restriște. Clădirile Kremlinului străluceau ca altădată, având chiar o nuanță de nou. De la el încolo, fiecare țar va încerca să-l înfrumusețeze sau să-l extindă cu palate și construcții noi. Comerțul se înviorase, magaziile erau iarăși pline cu mărfuri. Mihail nu a uitat că sosirea lui la Moscova s-a petrecut în condiții vitrege și nedemne de un țar.

Primii cinci ani de viață, Mihail i-a petrecut în izolarea Teremului, înconjurat de Evdochia, mama lui și de câteva rude apropiate. Din acest cerc făceau parte și slugile și câteva femei care se pricepeau la tămăduit. Tatăl vizita familia la intervale regulate, dar locuitoarele Teremului nu au avut niciodată voie să intre în aripa țarului. Femeile erau închise într-un spațiu, ale cărui camere erau mobilate cu lucruri scumpe. Acolo se simțea mereu mirosul de tămâie, iar la tot pasul puteau fi văzute icoane. Aer proaspăt era doar pe terasa de pe acoperiș. Femeile și copiii părăseau foarte rar Teremul. Chiar când mergeau la una din marile biserici, ele erau foarte bine izolate și ferite de privirile răutăcioase. Dacă familia țarului pleca într-o călătorie, femeile și copiii se aflau în trăsuri sau sănii cu perdele trase.

Alexei a crescut în această lume izolată și autarhică, inclusiv din punct de vedere economic. Până la cinci ani a fost înconjurat numai de femei. După aceea, a fost mutat în palatul lui propriu, construit de tatăl său. Țareviciul a avut atunci și camarazi de joacă de aceeași vârstă și un educator, Boris Ivanovici Morozov. La

vârsta de zece ani, educația lui era aproape încheiată. Învățase să scrie și să citească, știa câte ceva din faptele apostolilor, dar și din cântecele bisericești și din liturghie. Toate ar fi rămas așa, dacă Morozov nu ar fi fost un admirator secret al culturii occidentale. Astfel, Alexei a intrat în posesia unei mici biblioteci. Se pare că ar fi fost vorba de treisprezece volume, o gramatică, tipărită în Lituania, o descriere a lumii și un mic lexicon. Jucăriile proveneau mai ales din Germania, de pildă, un căluț din lemn, cu o coamă făcută din păr adevărat. Deci Alexei a crescut în tihnă și lipsit de griji. Se spune că de mic era foarte blajin și sentimental. Nu a devenit un om închis, ci știa să-și exteriorizeze temperamentul. Astfel, primii ani de domnie și i-a petrecut mai mult în aer liber, la Ismailovo, decât la Kremlin. Boris Ivanovici Morozov rezolva de acolo treburile statului. E de înțeles că acest lucru nu era privit cu ochi buni de majoritatea boierilor. Se mai poate presupune că Morozov avea în vedere un fel de coregență, așa cum domniseră altădată împreună Filaret cu Mihail.

Când Alexei a împlinit nouăsprezece ani, i s-a spus să se însoare. Kremlinul a lansat din nou invitații fetelor, la o „vedere". Și din nou a început agitația. Din circa două sute de fete drăguțe, au „rămas în finală" doar șase. Privirile lui Alexei s-au oprit la Eufemia Vsevolosskaia. Servitoarele au dus-o în Terem, au îmbrăcat-o cu rochie de ocazie. A apărut surâzătoare, dar a leșinat imediat. Fie că era prea bucuroasă, fie că servitoarele i-au împletit cozile prea strâns. Asistența a fost dură; Eufemia suferea de epilepsie. Tânărul țar nu se putea căsători cu o fată bolnavă, cel puțin așa considera anturajul lui. Iată cum se repetă lucrurile! Asemeni tatălui său Mihail, nici Alexei nu a putut avea parte de aleasa lui. Familia țarului avea să o deporteze tot în Siberia.

Alexei a suferit din această cauză. Nu mai voia să mănânce, era tulburat. Morozov încerca să-l înveselească. În cercurile de la curte se zvonea că Morozov ar fi pus la cale acest incident, fiindcă avea propriile lui planuri cu țarul. Concret, atenția țarului a fost îndreptată spre două surori, fiicele arivistului Ilia Miloslavski. Morozov a aranjat ca țarul să le vadă pe fete în timpul unei slujbe la biserică. La început, țarul nu a știut pe care să o aleagă. În final însă, s-a oprit la cea mai mare, Maria Miloslavskaia.

Nunta a avut loc la 16 ianuarie 1648 și a reprezentat o mare sărbătoare pentru oraș și pentru țară. La zece zile după aceea, Morozov s-a căsătorit cu fiica cea mai mică a lui Miloslavski, Ana. Acum era cumnatul țarului, o înrudire ce va avea urmări tragice. Miloslavski, devenit socrul țarului, a început să se folosească fără scrupule pentru el și ai săi de noua poziție socială a familiei. Chiar și rude mai îndepărtate se declarau mulțumite cu firimiturile primite din „felia" suveranului. Corupția și mita s-au reinstaurat

rapid. O nouă reformă fiscală a lui Morozov i-a avantajat tot pe cei bogați și i-a sărăcit pe ceilalți, mai săraci. Pentru a păstra aparențele și a demonstra seriozitatea reformei lui, Morozov a concediat o parte din servitorii curții, a redus salariul celor ce au avut voie să rămână. Dar poporul nu s-a lăsat înșelat cu asemenea trucuri.

În mai 1648, au avut loc primele tulburări la Moscova. O mulțime furioasă l-a oprit pe țar, când trecea călare prin Moscova și i-a cerut destituirea și pedepsirea judecătorului corupt. Alexei Mihailovici a promis, dar nemulțumirea a crescut când au apărut oamenii judecătorului, care au început să lovească cu biciul în stânga și în dreapta. Moscoviții nu au putut fi potoliți cu asemenea amenințări. Abia o nouă promisiune că judecătorul va fi pedepsit a oprit furia poporului pentru o vreme. Când a apărut judecătorul, poporul l-a smuls din mâinile călăului și l-a ucis.

Nemulțumirea s-a îndreptat apoi împotriva lui Boris Ivanovici Morozov. Acesta s-a putut cu greu salva din Kremlin, în timp ce răsculații i-au devastat casa și au smuls bijuteriile de la gâtul soției lui, Ana. Mulțimea a pătruns în Kremlin, s-au auzit și voci împotriva țarinei, suspectată de vrăjitorie. Supușii nu au uitat că Alexei a încălcat obiceiul vederii fetelor și și-a ales soția prin intermediul lui Morozov. Zvonul că țarina Maria a fost văzută călare pe o mătură s-a răspândit cu repeziciune, iar pofta de bârfe a servitoarelor a descoperit curând la ea toate atributele fizice ale unei vrăjitoare.

În timp ce mulțimea rătăcea prin Kremlin, Alexei a chemat paza, care a refuzat să tragă în compatrioți. Morozov și țarina au reușit să fugă printr-un coridor subteran secret și s-au ascuns în afara orașului. Coridorul, ce ducea la poarta Tainițki, fusese folosit și de primul Dimitri fals. (În februarie 1812, pentru a scăpa de foc, Napoleon și mareșalii săi au părăsit Kremlinul prin același coridor.)

Alexei, văzând mulțimea furioasă din Kremlin și gărzile, care nu voiau să tragă, a apărut dezarmat în fața ei. Dacă până atunci ceruseră cu glas tare viața lui Morozov, acum, când le-a vorbit printre lacrimi, s-au potolit. Nu a scuzat greșelile lui Morozov, dar a refuzat să-l condamne. Era totuși cumnatul țarului. A promis să se înconjoare de oameni mai buni și inteligenți, să reducă impozitele. Mulțimea s-a împrăștiat, revolta trecuse. S-au înregistrat câțiva morți, câteva palate ale boierilor bogați sau ale negustorilor au fost prădate, mai multe străzi distruse de incendii.

Boris Ivanovici a putut să iasă din ascunzătoare și să revină la Moscova, dar și-a pierdut poziția oficială. De acum a acționat doar din culise. Alexei Mihailovici și-a găsit un nou om de încredere pe prințul Nikita Ivanovici Odoievski. La curte erau

suficienţi oameni înţelepţi, care văzuseră că problemele ţării nu puteau fi rezolvate numai prin pedepsirea contemporanilor corupţi şi a răsculaţilor. Situaţia era mai complicată, decât simplul fapt că unele posturi erau ocupate de oameni nepotriviţi. Rusia nu avea o legislaţie unitară, iar fără aceasta era imposibilă o activitate adecvată a justiţiei. Prinţul Odoievski a primit însărcinarea să ordoneze, cu ajutorul unei echipe, toate legile. Era un lucru foarte greu, ca să fie făcut cu meticulozitate.

Primul cod de legi, *sudebnik*, fusese dat de Ivan al III-lea în 1479. După şaptezeci de ani, Ivan cel Groaznic a dispus să se întocmească unul nou. Cele două codexuri au fost completate de-a lungul anilor cu numeroase adăugiri sau alte ordine. Biserica ortodoxă avea propriile ei legi. A culege şi unifica toate acestea, după mai mult de un secol, era o muncă foarte anevoioasă, aproape imposibilă. În plus, se instaurase obiceiul ca judecătorii şi funcţionarii să aibă propriile lor reguli.

Într-o jumătate de an, prinţul Odoievski a redactat un nou cod de legi. Probabil nu a fost prea elaborat, deoarece prinţul a fost presat de timp. Noul cod avea 25 de capitole cuprinzând 967 de paragrafe. Sub preşedinţia ţarului, adunarea boierilor l-a adoptat paragraf cu paragraf. La începutul lunii septembrie, a fost din nou convocată o adunare a poporului, care a votat noul cod. S-au multiplicat peste două mii de exemplare, care au fost trimise în imperiu. Se făcuse un pas important, iar Alexei Mihailovici era convins că liniştea se va instaura în ţară. Totuşi tulburările au continuat. În unele oraşe ruseşti s-a ajuns la rebeliune.

Mult mai periculoase pentru ţară şi pentru Moscova erau evoluţiile din sud: din Ucraina, poloneză la vremea aceea, iar mai târziu de pe Volga. Cazacii, iubitori de libertate şi dornici de aventură, au fost cei care au aprins iarăşi focul. Conduşi de Bogdan Hmielniţki, s-au răsculat împotriva polonezilor pe Nistru şi au căutat sprijinul Moscovei. Alexei nu ţinea la polonezi, dar nu avea nici un motiv să aibă încredere în cazaci. A stat la început în expectativă, apoi a lăsat adunarea să decidă să fie sprijiniţi cazacii, de aceeaşi religie ortodoxă. A rezultat o pendulare complicată între cazaci, polonezi şi ruşi, în care au fost implicaţi şi suedezii. Lupta pentru Ucraina a durat treisprezece ani. A luat sfârşit în 1667, prin pacea de la Andrusovo, care a adus Moscovei o parte a Rusiei Mici, prin care se înţelegea Ucraina.

Când Moscova a promis cazacilor sprijin împotriva polonezilor, Alexei se afla pe câmpul de luptă. A urmat sfatul patriarhului Nikon de a-i elibera pe fraţii ortodocşi din Ucraina poloneză printr-un fel de cruciadă. Nikon a fost un om forte. Alexei l-a

numit patriarh în 1652. Nici un predecesor nu a tins spre o asemenea independență în treburile bisericești, ca el. În baza ei, a condus biserica rusească pe un drum ce avea să se termine printr-o sciziune (raskol). Alexei Mihailovici, căruia îi plăcea să se sprijine pe oameni de acțiune, a fost, la început, foarte impresionat de Nikon.

Dar acesta l-a asaltat cu proiecte de reformă, care l-au dezorientat. Țarul, care petrecea mult timp în capela lui pentru rugăciuni, a aflat de la Nikon că toate cărțile liturgice, inclusiv cele după care se oficiau nunțile și botezurile, nu mai erau valabile. Înainte de introducerea tiparului, cărțile sfinte erau copiate de călugări, apoi răspândite tot de ei. În acest proces s-au strecurat greșeli, care acum trebuiau corectate neapărat. Astfel, semnul crucii trebuia făcut numai cu trei degete și nu cu două, cum se obișnuia demult. În anumite momente ale liturghiei, trebuia cântat de două ori Aleluia, în altele, de trei ori. Chiar și punctele cardinale spre care se îndreptau procesiunile trebuiau stabilite din nou. Nikon i-a cerut lui Alexei să convoace Sinodul, care să decidă modificarea cărților liturgice. Alexei ezita.

Pentru țar, ca și pentru mulți dintre ruși, asemenea reorganizări erau o problemă secundară. Adevărata credință nu depindea de ele. Atât timp cât dogma nu era afectată, cât nu era vorba de adevăr istoric, disputele puteau fi privite cu seninătate. Curând, ele aveau să ia forme periculoase în cadrul clerului, dar și în relațiile dintre stat și biserică.

Nu era, oare, vorba în fond de Moscova care trebuia privită ca o a treia Romă, de supremația ei, care părea pusă sub semnul întrebării prin readucerea liturghiei la forma ei originală, bizantină? A început o luptă aprigă între vechii credincioși și reformiști. Călugărul Avvakum a devenit adversarul cel mai puternic al lui Nikon. Asemeni lui Nikon, și el provenea din rândul țărănimii din jurul lui Nijni Novgorod. Pentru Avvakum și numeroși adepți ai săi, era mai importantă interiorizarea credinței și nu, cum dorea Nikon, să se pună accentul pe aspectele exterioare. Ambii erau foarte buni credincioși, dar nu erau dispuși la compromisuri. Disputa lor, care era și una privitoare la poziția de supremație a patriarhului, a afectat puternic poporul rus, foarte credincios, mai ales faptul că Nikon a îndepărtat toate icoanele care nu corespundeau concepțiilor lui despre puritatea artistică și religioasă.

Alexei Mihailovici, care ezita să îi dea dreptate, se afla mult mai mult sub influența lui, decât voia să recunoască. Nu a împiedicat convocarea Sinodului în 1653, 1654 și 1656. Aceste sesiuni nu numai că au acceptat propunerile lui Nikon, dar i-au condamnat pe toți adversarii lui. Avvakum, care nu a vrut să se

conformeze, avea să fie pedepsit aspru. La început a fost deportat, împreună cu toată familia, în Siberia. Apoi, pentru că nu a încetat polemica cu Nikon, a fost trimis și mai spre est, la Ieniseisk, unde a trebuit să se alăture expediției cazacilor, conduși de Pașkov, ajungând cu ei până pe Amur. Pașkov se confesa, cu orice ocazie, lui Avvakum, care a suferit foarte mult din cauza credinței lui neclintite.

Avvakum scria în autobiografia, devenită celebră: „Hristos, Domnul, m-a purtat, iar Maica Domnului m-a îndrumat. Nu mă tem de nimeni, decât de Hristos." Despre torturile, la care l-a supus cazacul, nota: „M-a torturat ani de zile – sau eu pe el, nu știu".

Steaua lui Nikon începuse, însă, să apună. A forțat prea mult mâna pe care Alexei i-a întins-o. De pildă, a condamnat ca o lucrătură ce trebuie afurisită una din regulile de care țarul era foarte mândru; i-a anulat dreptul de a ocupa locul de cinste la sinoduri și i-a cerut să ia măsuri împotriva adversarilor lui, ce deveneau tot mai numeroși. Aceste lucruri l-au înfuriat pe pașnicul țar, astfel că nu mai mergea la slujbele patriarhului. Nikon s-a retras la mănăstirea Învierii. Speranța lui că va fi rechemat nu s-a îndeplinit. Alexei a rămas dur pe poziție. Nu era ca Ivan al IV-lea care schimba mereu mitropoliții și patriarhii, dar nici nu se putea decide ce să întreprindă împotriva lui. Până la urmă chiar el i-a oferit prilejul. Din mănăstire, Nikon a cerut ca biserica să fie mai presus de puterea lumească, ceea ce însemna, nici mai mult, nici mai puțin decât că biserica avea dreptul să intervină în problemele lumești și politice, în schimb țarului i se anula orice drept de decizie în cele bisericești.

Alexei Mihailovici a convocat, în 1660, un sinod bisericesc, care l-a înlocuit pe patriarh, la cererea lui. Mai multe grupări s-au îndoit de justețea acestui act, de aceea „cazul Nikon" a durat mai mulți ani. În decembrie 1666, a fost decisă înlocuirea lui, la un sinod la care au participat și doi patriarhi orientali. Țarul a apărut ca acuzator. Nikon a fost deportat în nordul țării, unde a trăit, părăsit, într-o mănăstire. I s-a permis întoarcerea la Moscova abia sub succesorul lui Alexei, Fiodor, în 1681, dar nu a mai ajuns pentru că a murit pe drum.

Puterea lumească a învins-o, în fapt, pe cea bisericească; Nikon a câștigat numai în privința reformei. Sinodul a condamnat vechile rituri bisericești, deci scindarea bisericii nu mai putea fi oprită. Avvakum, care putuse reveni din surghiun, nu a vrut să renunțe la vechile rituri și a încălcat și porunca de tăcere, ce îi fusese impusă. A fost condamnat din nou și deportat în nord. Trei

din cei mai aprigi susținători ai lui au trebuit să îl urmeze, după ce au fost mutilați. Doi au fost pedepsiți cu tăiatul limbii, celui de-al treilea i s-au tăiat degetele de la mâna dreaptă. Așa au apărut legendele. Avvakum nota că limbile au crescut la loc, iar mâna mutilată mai avea două degete pentru a putea face semnul crucii.

Adepții ritului vechi nu se puteau plânge de lipsă de susținători. Poporul rus era foarte evlavios. Au dat greș încercările de a ataca și distruge centrele renegaților. De pildă, mănăstirea Solovețki s-a apărat nouă ani împotriva asediului trupelor țarului și a fost ocupată prin trădare. Persecutarea vechilor credincioși continua în toată țara. Mulți au murit în camerele de tortură, alții se sustrăgeau schingiuirilor, dându-și foc. Avvakum și adepții lui nu s-au lăsat intimidați. Trimiteau scrisori rebele din mănăstirea lor, care au fost socotite de țar și de biserică atât de periculoase, încât s-a decis arderea lor pe rug. Aceasta s-a petrecut în aprilie 1682. La vremea aceea Alexei murise, urmaș devenind Fiodor, fiul lui. Scindarea bisericii va dura și după el.

Să ne mai întoarcem puțin în timp. Rusia nu era pustiită numai de războiul religios. Alexei Mihailovici mai avea de luptat și cu alte neajunsuri. Corupția și mita continuau să fie la ordinea zilei, iar după introducerea monedelor din cupru, pe lângă cele obișnuite din argint, se făcuseră multe falsuri. Curând, aproape nimeni nu mai știa care sunt banii cei buni. Socrul lui Alexei, Miloslavski, era unul din cei care trăgeau sforile în afacerile cu banii. A scăpat doar cu dojana țarului, în timp ce alții au fost ruinați.

În anii șaizeci ai secolului al XVII-lea, a început să se vorbească din ce în ce mai mult de unul, care va rămâne până în zilele noastre eroul rușilor: cazacul Stenka Razin. Povestea lui a început în 1667, când a adunat circa opt sute de oameni în jurul lui, pe cursul mediu al Donului, cu care s-a îndreptat spre Volga. Mulți nemulțumiți i s-au alăturat, țărani, iobagi fugiți, dar și hoți. Anunța în gura mare că luptă împotriva boierilor, a cnejilor, a ofițerilor și a altor potentați pentru a răzbuna nedreptățile făcute de ei și a-i elibera pe țărani. După numeroase expediții la Marea Caspică, unde, între altele, s-a asociat cu șahul Persiei, Razin s-a stabilit la Astrahan, pe urmă a revenit pe Don. I-a ucis pe trimișii țarului, care trebuiau să vadă ce se petrece în sudul țării. Următorul lui obiectiv era Țarițin, devenit mai târziu Volgograd și Stalingrad. Trupele trimise de țar nu au avut succes, deoarece Razin știa să îi întărâte pe soldați împotriva superiorilor lor. Rebelul s-a îndreptat din nou împotriva Astrahanului, a cucerit orașul, a dat foc celui mai mare vas rusesc „Oriol" (Vulturul), construit de olandezi.

Aici, la Astrahan, s-a născut o nouă legendă despre un fiu

de țar, salvat miraculos. Cel mai mare fiu al lui Alexei, care purta același nume ca tatăl său, a murit subit în ianuarie 1670, la numai șaisprezece ani. Razin răspândea acum vestea că acesta se află alături de el. *Succesorul la tron a supraviețuit unui complot*, organizat de propriul tată. Prin apropiere se afla și patriarhul Nikon, deposedat de mult de putere. Razin susținea că patriarhul și *succesorul la tron îl sprijină în planurile lui de a elibera Rusia*. A mai curs mult sânge până când Razin a căzut în mâinile rușilor, trădat de nașul lui.

Spânzurarea lui Razin în Piața numită ulterior Roșie, în iunie 1671, a fost un spectacol de public. Mult timp după aceea, se mai povestea că rebelul schingiuit a îndurat toate ca un erou. *În timp ce era torturat, s-a născut vestitul cântec al Volgăi*, care elogia faptele lui și care se mai cântă și astăzi. Înainte de execuție, țarul Alexei Mihailovici a lăsat să i se comunice condamnatului *că îi iartă toate păcatele și crimele*. Razin, la rândul lui, *i-ar fi* spus că îl iartă pe țar pentru toate furturile comise de cnejii săi și pentru nenorocirile aduse țăranilor.

După acești ani agitați, în țară s-a reinstaurat calmul. Lui Alexei i-au mai rămas numai cinci ani pentru a pune ordine în *casă și a-și desemna succesorul*. Soția lui, Maria, *născută* Miloslavskaia, murise în martie 1669. A născut mulți copii. Au trăit doar câțiva: doi fii, Fiodor și Ivan, ambii nu prea sănătoși, *tânărul Ivan era chiar puțin debil mintal și o fată, Sofia*, despre care se va mai vorbi. La moartea Mariei, Alexei avea numai patruzeci de ani. Suficient de tânăr pentru a se mai putea căsători. *A ales-o pe fiica voievodului de Smolensk, Natalia Narîșkina*, o fată drăguță, în vârstă de șaptesprezece ani.

Natalia crescuse în casa boierului Artamon Matveiev, o rudă de-a ei. Acesta era *însurat* cu o *scoțiană* și a acceptat *toate* inovațiile occidentale. Casa lui, spațioasă, era punctul de întâlnire al tuturora; se făcea muzică, se jucau piese de teatru și toată *lumea se amuza. Femeile nu rămâneau în planul secundar, cum* făceau rusoaicele, ci luau parte la toate evenimentele. Țarului Alexei îi plăcea să vorbească cu Matveiev, chiar îl vizita. Într-o asemenea ocazie, a *cunoscut-o pe Natalia. Căsătoria* a avut loc în ianuarie 1671. Nu toți s-au arătat bucuroși, cel mai puțin aceia care fuseseră înrudiți cu prima soție a lui Alexei și se temeau *pentru locurile lor la curte. Fără îndoială, Matveiev și Narîșkinii* vor deține, de acum încolo, slujbele cheie la curte. Natalia a adus un suflu nou la Kremlin. Perechea se afla mult mai des, decât *fuseseră rușii obișnuiți, în afara Kremlinului, la Ismailovo, unde*, la sugestia țarului s-au amenajat niște grădini minunate. Sau la

Preobrajenskoie, o bijuterie a constructorilor ruși. Acolo se jucau chiar și piese de teatru. S-a construit un teatru și la Kremlin, iar pastorul german Gregori a primit însărcinarea să scrie piese și să instruiască artiști ruși. Norocul țarului, care era deja bolnăvicios, era deplin: țarina a dat naștere, la 30 mai 1672, unui fiu. A fost botezat Petru și va intra în istorie ca Petru cel Mare. Va deschide noi drumuri pentru Rusia. A fost un copil neobișnuit de puternic, iar din cauză că Alexei era bolnăvicios, a umblat chiar zvonul că acesta nu putea fi copilul lui. În ultimii ani de viață Alexei, cel de-al doilea țar din familia Romanovilor, a apărut rar în public. Când a murit, la 29 ianuarie 1676, s-au știut puține despre cauza decesului. S-a spus doar, simplu, că a adormit pe vecie.

FIODOR – CEL SLAB

După moartea țarului Alexei Mihailovici, în 1676, nu se mai observa nimic din suflul proaspăt adus de Natalia la Kremlin. Alexei avusese grijă, cu doi ani înainte, să asigure succesiunea la tron pentru Fiodor. Acesta, la rândul lui, în vârstă de numai paisprezece ani, era prea tânăr și prea slab, pentru a ține piept conservatorilor, reveniți în forță. Viața teatrală, începută atât de bine, a luat sfârșit. Pastorul Gregori a fost expulzat din Rusia. Artamon Matveev, tatăl adoptiv al văduvei țarului, Natalia, a fost deportat. Cultura occidentală era practicată, foarte firav, în casele unor aristocrați, ea fiind adusă de emigranții, sau de călătorii vestici. De la ei ne-a rămas o imagine reală despre Rusia secolului al XVII-lea.

Rusia și Europa – această combinație era, ca și mai înainte, o problemă unilaterală. Dacă din timpul lui Ivan cel Groaznic, în Rusia au început să vină iarăși mulți străini, chiar să se împământenească – în jurul lui 1670 erau circa o mie opt sute de vest-europeni stabiliți în țară – rușilor le era aproape cu desăvârșire interzis accesul spre Occcident.

Un călător vest-european scria: „Țarii aveau motivele lor să îi țină pe supuși în neștiință, altfel nu ar fi vrut să rămână sclavi... Rușilor nu li se permite să iasă din țară, deoarece ar cunoaște astfel obiceiurile și concepțiile altor popoare și le-ar putea veni ideea să scuture lanțurile în care sunt ținuți...".

Secretarul și cronicarul *Grigori Kotoșihin (sau Koșihin)* a avut mai multe ocazii de a călători în străinătate, în calitate de curier. A adunat suficiente impresii pentru a face comparație cu situația din țară. După ce Kotoșihin a trebuit să fugă în Suedia, din cauza unui incident avut cu un ofițer rus, a scris *Despre Rusia și despre domnia lui Alexei Mihailovici*, unul din cele mai importante documente istorice și culturale ale epocii. „Boierii stau în preajma țarului, țepeni, bărboși, fără a ști să răspundă la întrebările puse de țar sau a putea oferi un sfat bun; majoritatea nu știu nici să citească, nu au învățat nimic și sunt membri ai consiliului nu datorită intelectului, ci a originii nobile... Cu nasul pe sus, ei nu sunt buni de nimic, pentru că nu au învățat de nici unele trebuincioase, ci numai să fie aroganți, nerușinați, să trăiască în minciună și impertinență. Nu te mira, cititorule căci toate acestea

sunt adevărate. Nu își trimit niciodată copiii în străinătate pentru a învăța, inclusiv obiceiuri mai bune, deoarece se tem că, dacă fiii lor vor cunoaște alte concepții de viață și binefacerile libertății, vor renunța la credința lor, vor adopta una nouă fără a se mai gândi la reîntoarcerea acasă... Surorile și fiicele țarului, care trăiesc într-o aripă specială, asemeni călugărițelor, văd foarte puțini oameni și sunt văzute, la rândul lor, de foarte puțină lume. Își petrec viața rugându-se și postind, scăldate în lacrimi. Le este interzisă o căsnicie fericită. Chiar și cei mai de vază, fiind sclavii țarului, *sunt nedemni de a se înrudi cu o țarevnă; ele, la rândul lor,* nu se pot căsători cu prinți străini din cauza deosebirii de religie, dar și pentru că nu cunosc limba și obiceiurile altora, ceea ce le-ar putea face de rușine."

Sunt câteva imagini de moment ale unei țări, imense, închisă în sine, pe care energicul Petru o va zmulge din această inerție.

Încă de la naștere, Fiodor a fost bolnăvicios. Nu se putea ține bine pe picioare, la încoronare, în 1676, a trebuit să fie purtat de alții. Ca și sora lui Sofia, a avut o educație aleasă. Profesor îi fusese predicatorul curții, Simeon din Poloțk, cel mai bun pe care l-ar fi putut găsi Alexei Mihailovici pentru copiii săi. Și-a început pregătirea conform modelului iezuit, la Academia ortodoxă din Kiev, la vremea respectivă încă sub ocupație poloneză; era cea mai bună instituție de cultură a vremii. Din 1664, a devenit profesor de latină la Kremlin, iar după trei ani a primit însărcinarea să-i pregătească pe copiii țarului, mai ales pe Fiodor și pe Sofia. Deși era un bun ortodox, Simeon a avut vederi largi și a privit peste granițele țării. Cunoștințele sale erau imense și a fost dispus să le transmită copiilor țarului. Sofia a fost o ascultătoare și o elevă desăvârșită. Era mereu atentă, în timp ce Fiodor îl urmărea cu greu. În schimb, era cuminte și silitor. Simeon a fost un dascăl desăvârșit, care scria și piese de teatru și poezii. Visul lui cel mai *mare – de a construi la Moscova o academie după modelul celei* din Kiev – va fi susținut de Fiodor. Profesorul le-a prezentat elevilor săi o lume, care, având în vedere izolarea rusească, trebuie să li se fi părut imensă și modernă. I-a învățat nu numai latină, poloneză și franceză, ci mai ales istorie și filosofie. Când Fiodor s-a urcat pe tronul Rusiei – și când fiecare a putut să observe cât de slabă era constituția lui fizică – s-a putut sprijini, pentru scurtă vreme, pe prietenul său părintesc, Artamon Matveev. Nu a durat mult până ce noul țar a fost implicat în certuri complicate de familie.

Încă de pe vremea lui Alexei Mihailovici, familiile celor două soții ale lui se războiau în culise. Acum, în vremea lui Fiodor, disputele între Miloslavski și Narîșkini erau la ordinea zilei. Fiodor încerca să medieze, dar curând avea să înceapă să asculte sfaturile

Sofiei. Cei doi frați se înțelegeau bine. Miloslavski, rudele mamei lui Fiodor și a Sofiei, și-au menținut pentru început pozițiile și influența. În schimb, bunul Artamon Matveev, din familia Narîșkin, a trebuit să părăsească Kremlinul. I s-au confiscat bunurile, i s-a luat titlul de boier, a fost scutit doar de Siberia. Fiodor nu s-a putut împotrivi. Nu ar fi corect ca, în acest caz, să îl acuzăm că ar fi fost o fire slabă. Matveev avea dușmani nu numai în familia Miloslavski. Mulți moscoviți nu agreau orientarea lui spre Occident; în plus, lui Matveev îi plăcea să facă experiențe chimice, avea chiar și un laborator, motiv pentru care a fost acuzat că ar prepara otrăvuri și că ar vrea să îl înlăture pe țar.

Fiodor se purta bine cu tânăra lui mamă vitregă, Natalia. În schimb, Sofia și Natalia erau dușmance de moarte. După nașterea lui Petru, Natalia a putut rămâne să locuiască la Kremlin, totuși s-a mutat în idilicul Preobrajenskoie, lângă Moscova. Copilul a crescut acolo în deplină libertate. Mama lui trăia cu groaza că li se putea întâmpla ceva fatal, mai ales că unii membri ai familiei ei fuseseră condamnați de un judecător favorabil celor din clanul Miloslavski, în baza unor delicte inventate.

Familia Miloslavski, cu precădere ambițiosul Ivan Miloslavski, s-a erijat în consilierul bolnăviciosului Fiodor. Cu toate acestea, țarul a preferat, cel puțin pentru o vreme, compania tinerilor Ivan Iasîkov și Alexei Lihaciov, cam de aceeași vârstă. Ambii proveneau din familii de vază și și-au cucerit o poziție favorabilă la curte, fără a-și atrage favoruri personale din aceasta, cel puțin așa se vorbea.

Sofia aprecia și ea compania celor doi tineri drăguți și faptul că fratele ei era bine dispus. Sub influența lor, Fiodor a avut unele inițiative personale apreciabile. S-a opus intrigilor familiei Miloslavski și s-a căsătorit cu Agafia Grușevskaia, fiica unui nobil polonez. După mult timp, ea a fost ceea ce ei numeau o „țarină străină". Agafia a murit la un an după căsătorie de febră puerperală, la câteva zile după ce a dat naștere unui băiat.

Deși era foarte bolnav, țarul s-a însurat a doua oară. Căsătoria cu Marfa Apraxina a durat doar o jumătate de an. Fiodor a murit la 27 aprilie 1682, la douăzeci și unu de ani. Din nou au circulat zvonuri că țarul nu a murit de moarte bună. S-a vorbit de un tort de mure în care se pusese otravă, pregătit de nimeni alții, decât de Narîșkini.

Cel de-al treilea țar din familia Romanovilor, Fiodor Alexeievici, a domnit numai șase ani. Nu a lăsat moștenitori și a stat prea puțin în fruntea țării, pentru a fi putut influența istoria Rusiei. În timpul lui a avut loc primul război cu imperiul otoman, dar

beligeranţii au convenit repede un armistiţiu pe douăzeci de ani, deoarece turcii nu erau interesaţi de Rusia, ci de Viena.

Bolnav grav, Fiodor a apucat o importantă schimbare politică internă. A fost desfiinţat aşa–numitul Miestnicestvo, respectiv dreptul de a ocupa funcţii şi posturi conform rangului genealogic al familiilor, indiferent dacă cei vizaţi erau, sau nu potriviţi pentru acestea. Reforma a fost pregătită de prinţul Vasili Goliţin, unul din oamenii de încredere ai Sofiei. Au mai fost arse în public şi toate dispoziţiile conform cărora s–ar fi putut cere anumite „demnităţi".

INTERMEZZO

Ne aflăm încă în anul 1682. Imediat după moartea nefericitului țar Fiodor Alexeievici, boierii s-au adunat pentru a desemna un succesor. De drept, pe tronul Rusiei ar fi trebuit să ajungă Ivan, fratele lui Fiodor, în vârstă de cincisprezece ani. Toată lumea știa însă că este debil mintal; colinda parcă cu teamă pe coridoarele Kremlinului cu un zâmbet placid. În nici un caz nu el era cel ce putea accede la tronul țării. Numai Petru, care împlinise între timp zece ani, vioi și dispus la toate șotiile, părea să fie promițător. Se spune că patriarhul Ioachim l-ar fi rugat pe Fiodor, pe patul de moarte, să consimtă pentru Petru, fără a obține vreun răspuns. Se mai afirmă că Sofia, la cei douăzeci și cinci de ani ai ei, ar fi auzit discuția dintre cei doi, dar nici ea nu a dat nici un răspuns. Nu e de mirare, deoarece urzise de mult alte planuri.

Moscova se grăbea să găsească un succesor al țarului decedat. Ar fi trebuit să se întrunească soborul, dar convocarea lui nu era posibilă într-un termen foarte scurt. Deci, patriarhul și boierii aflați la înmormântare au sunat adunarea în Piața denumită apoi Roșie și au pus întrebarea: pe cine vreți ca țar, pe Ivan sau pe Petru? Numai puțini l-au vrut pe Ivan. Petru a fost proclamat țar. Toate problemele păreau rezolvate, chiar dacă Natalia, mama lui Petru, trebuia să preia regența cât acesta era minor. Nimeni nu o luase în calcul pe Sofia.

În timp ce familia Narîșkin se bucura pentru Petru și pentru faptul că, în sfârșit, îi puteau înlătura pe acei Miloslavski din toate funcțiile, familia primei soții a lui Alexei Mihailovici nu era dispusă să cedeze locul, deși știa că Ivan nu era un candidat valabil în cursa pentru tronul țării. Ea s-a bazat pe avantajele scurgerii timpului.

SOFIA – AMBIȚIOASA

Nimeni, nici măcar din familie, nu intuise că la Kremlin, în dosul zidurilor groase ale Teremului, o fată avea să joace cândva un rol politic important. Pentru a înțelege ce era cel mai neobișnuit lucru în această „revoluție“ trebuie să avem în vedere stilul de viață al femeilor din familia țarului.

Fetele din familiile obișnuite erau familiarizate cu treburile casei, chiar dacă aveau foarte rar ocazia să iasă în lume. În schimb, pentru fetele din familia țarului existau niște reguli foarte dure. Își petreceau zilele rugându-se și lucrând, închise între zidurile groase ale Teremului. Erau scutite de toate treburile obositoare, se plictiseau de moarte, consumau multe dulciuri; unele se călugăreau pentru a avea cel puțin o menire în viață. Fiii țarilor se căsătoreau și cu fete din nobilimea mai mică, în schimb fetele nu aveau voie să se mărite cu nobili. Nu puteau alege decât un prinț străin. Au existat numeroase încercări, dar cele mai multe au eșuat din cauza diferenței de religie. Prințesele Romanov, din secolul al XVII-lea, au rămas nemăritate și au trebuit să se împace cu acest gând.

După moartea lui Fiodor, în Terem se aflau multe reprezentante ale nobilimii. Proveneau din toate treptele sociale, doamnele fiind înrudite între ele. Alexei Mihailovici, cel de-al doilea țar din familia Romanovilor, avusese multe fete. Șase dintre ele, între 19 și 32 de ani, locuiau în Terem, între ele și Sofia, de douăzeci și cinci de ani. Se spune că nu a fost deosebit de atrăgătoare, dar deșteaptă și foarte ambițioasă. Fiodor a rugat-o de multe ori să îi vină în ajutor. Sofia era deseori prezentă la convorbirile fratelui ei pe probleme de politică externă, alături de consilieri. un lucru neobișnuit la vremea aceea. Se mai spune că Sofia a insistat să dispună de camerele ei proprii, unde să nu aibă acces celelalte locuitoare ale Teremului. Acolo primea și bărbați în vizită pentru convorbiri, sau pentru a se sfătui cu ei.

În momentul când boierii l-au ales pe minorul Petru țar și au confirmat-o ca regentă pe mama lui, Natalia Nariskina, Sofia a continuat să stea în penumbră. Instinctul îi spunea că timpul lucrează în favoarea ei, că nu a sosit încă momentul unei revoluții de palat. Pe cine se putea ea baza?

Rudele ei, familia Miloslavski, făceau totul pentru a-i înlătura

definitiv pe Narîşkini. O femeie în fruntea statului era de neconceput. Consilierii fratelui ei, Iasîkov şi Lihaciov, i-au rămas fideli, dar poziţia lor la curte nu era atât de influentă pentru ca Sofia să învingă. Tot în penumbră stătea şi Vasili Goliţîn, favoritul Sofiei, un om de stat cu vederi largi.

La înmormântarea suveranului, Sofia a făcut vâlvă. Obiceiul era ca după sicriu să meargă succesorul la tron şi văduva ţarului, dar Sofia a încălcat ordinea şi a mers alături de Petru. A apărut demoralizată şi plânsă, demonstrând astfel că nu intenţiona în nici un fel să treacă pe un plan secund. A avut loc un incident neplăcut între Natalia Narîşkina, mama succesorului la tron şi Sofia. Natalia a părăsit furioasă Piaţa Roşie, Sofia a asistat la slujbă până la capăt, alături de Petru. Înainte de a dispărea după zidurile Teremului, ea s-a adresat poporului. „Iată, suntem aici părăsiţi şi nimeni nu ne apără... Drepturile fratelui meu, Ivan, au fost uzurpate. Dacă lui sau mie ni se pot imputa nedreptăţi, cel mai bine ar fi să părăsim patria şi să trăim în străinătate printre adevăraţii creştini, care nu ne urăsc. Toţi cei din Moscova să afle că oamenii răi abia au aşteptat moartea bietului meu frate, Fiodor."

Mulţimea a ascultat-o pe Sofia, nu puţini au fost cei care şi-au amintit de zvonurile despre experienţele lui Artamon Matveev, tatăl adoptiv al Nataliei Narîşkina. Matveev, deşi fusese deportat, se părea că s-ar fi aflat în drum spre Moscova. Oare Fiodor, atât de simpatizat de popor în pofida perioadei scurte de domnie, a murit de moarte bună? Sofia avea planuri ambiţioase, chiar şi pentru o femeie. Era clar că doreşte puterea. Inteligentă, ştia desigur că era greu de găsit calea de ieşire din Terem. I-au venit în ajutor, însă, evenimente prielnice.

De multă vreme, streliţii, un fel de gărzi pretoriene, trupele de bază ale lui Ivan cel Groaznic, erau nemulţumiţi. Cele douăzeci de regimente duceau o existenţă mizeră. Mihail şi Alexei Romanov i-au neglijat complet în reorganizarea armatei, de aceea vegetau, prost plătiţi şi cu întârziere, în cartiere din sudul Moscovei, ocupându-se mai mult cu comerţul şi cu meşteşugurile. În plus, erau supuşi bunului plac al superiorilor lor, care nu numai că nu le ascultau plângerile, dar îi puneau să muncească tot mai mult pe degeaba. Nu se ştie cine a dat dintr-o dată ordinul că streliţii îşi pot lua solda de la superiorii lor. Pe baza lui, au început primele tulburări în regimente. Este lesne de înţeles că situaţia lor mizeră a netezit calea tuturor speculaţiilor. Nu era nevoie de prea multă trudă pentru a le arăta streliţilor că cei vinovaţi de starea lor se află în Kremlin.

După ce familia Miloslavski a răspândit zvonul că Ivan, fratele preferat al Sofiei, a fost nedreptăţit la succesiunea la tron, că Narîşkinii ar dori să îl înlăture sau chiar l-ar fi omorât, streliţii

au sunat alarma. Li s-a înmânat o listă cuprinzând șaisprezece nume ale așa-zișilor trădători, ce trebuiau pedepsiți imediat. Streliții au intrat înarmați în Kremlin și au pătruns în încăperile țarului. Natalia, văduva lui Mihail Alexeievici, mama vitregă a lui Fiodor și a Sofiei, dar mama bună a lui Petru, le-a ieșit în cale pe treptele palatului. Alături de ea se aflau țarul Petru, Ivan, despre care se credea că este mort, patriarhul și o serie de boieri de vază. În cuvinte simple, mult mai curajoase decât s-ar fi crezut, Ivan le-a spus că îi merge bine și că nu are nici un motiv să se plângă. Nimeni nu îi face viața grea.

Poate că acțiunea lor s-ar fi încheiat fără vărsare de sânge, dacă niște răuvoitori nu ar fi invocat motivul venirii lor la Kremlin: pedepsirea trădătorilor. Neliniștea ce a urmat s-a transformat în încăierare. Artamon Matveev, ce se afla în fruntea listei, a ieșit înaintea streliților cu curaj, încercând să îi potolească. A putut calma mulțimea numai pentru câteva minute. Cneazul Mihail Dolgoruki, comandantul streliților, a vrut să întărească spusele lui Matveev, dar a adoptat un ton neinspirat - a fost dur, ceea ce i-a înfuriat din nou pe streliți. Dolgoruki a fost luat pe sus, aruncat peste balustradă și împuns cu lăncile. Ivan și Petru s-au prins de Natalia, înfricoșați, în timp ce ea încerca să-l apere pe Matveev. Zadarnic, a fost ucis.

Natalia a fugit, împreună cu cei doi copii, în palat. Larma răsculaților, care se auzea din camerele țarului, nu contenea. Ei căutau victime, indiferent din ce familie făceau parte. Au murit mulți nevinovați. Ivan Narîșkin, fratele preferat al Nataliei, s-a putut ascunde într-una din bisericile Kremlinului. Streliții au cerut predarea lui. Sofia a convins-o pe mama ei vitregă să îl predea răsculaților pentru a se așterne liniștea și a înceta crimele. Ivan a murit în chinuri groaznice, schingiuit în piața denumită ulterior Piața Roșie. Streliții au mai executat, o dată cu el, doi medici străini, socotiți vinovați de moartea lui Fiodor Alexeievici. La ei fuseseră găsite cărți de vrăjitorie.

Furtuna s-a potolit. Natalia a trecut prin toate ca printr-un coșmar. Ivan s-a ascuns într-un colț, râzând și plângând în același timp. Petru, încremenit, trăgea cu urechea la zgomotele neobișnuite pe care nu le va uita toată viața. I s-au întipărit bine în minte. Sofia, care nu a provocat direct furtuna, dar nici nu a fost deranjată de răzmeriță, s-a retras în Terem cu un singur gând: Petru și Ivan trebuiau să urce amândoi pe tron, iar ea să fie regentă.

Vărsarea de sânge a trecut, nu însă și răzbunarea Narîșkinilor. Natalia fusese constrânsă de o delegație a streliților să îl deporteze pe tatăl ei, Kiril, într-o mânăstire. Nu s-a opus. După două zile au fost ridicate alte pretenții. S-au cerut câte zece ruble de fiecare strelit, în plus 240.000 de ruble pentru temperarea lor. S-a plătit

și această sumă. În fine, s-a mai cerut deportarea tuturor Narîșkinilor, care mai erau în viață. Noul comandant al streliților a devenit cneazul Ivan Andreievici Hovanski, fidel Sofiei, dar și foarte ambițios. Cu ajutorul streliților, care s-au dovedit a fi o forță periculoasă în stat, Sofia a lansat soluția ei – Ivan să urce pe tron, alături de Petru, cel ales.

La 26 mai 1682, Ivan a devenit „primul" țar, iar Petru „cel de-al doilea". Streliții au cerut de mâncat și de băut pentru trei zile, au fost invitați de Sofia la Kremlin, având în vedere că ea urma să preia regența pentru Ivan și Petru. Ei nu au acceptat această propunere pe degeaba. Hovanski a pretins, în schimb, noii regente confirmarea că streliții nu au provocat nici o răzmeriță, ci că au pedepsit „doar" trădătorii. Iar pentru această faptă în piața care mai târziu se va numi Piața Roșie trebuie ridicat un monument. Sofia s-a conformat, pierzându-și încrederea în Hovanski, având toate motivele să îl socotească un om periculos.

Și totuși streliții nu s-au potolit. Dintr-o dată au început să dea ascultare scrierilor „vechilor credincioși", în care se cerea anularea reformelor lui Nikon. Au apărut cereri, semnate și de streliți, ca să se revină la vechile cărți de cult. Hovanski i-a propus Sofiei o dispută publică între credincioșii fideli vechilor obiceiuri și patriarhul Ioachim. Inițial, confruntarea trebuia să aibă loc cu participarea populației moscovite – se spera că patriarhul Ioachim va fi convins și că credincioșii rămași fideli vechilor obiceiuri vor învinge. Sofia se temea însă de tulburări și a propus ca întâlnirea să aibă loc la Kremlin. S-a dat citire unei scrisori a raskolnikilor, pe care Sofia nu o putea accepta chiar atât de simplu. Era vorba de prestigiul tatălui ei, Alexei, despre care vechii credincioși spuneau că s-a lăsat folosit de Nikon. Sofia i-a contrazis și a apărat memoria tatălui ei. A amenințat chiar și cu renunțarea la regență, obținând astfel bunăvoința audienței. Disputa s-a încheiat fără nici un rezultat. Fiecare grupare susținea că a ieșit învingătoare. Numai poporul a rămas și mai derutat, decât era. Sofia a izbutit însă să zmulgă streliților promisiunea că nu se vor mai preocupa de inovațiile bisericești. Deși până de curând fuseseră sprijiniți de vechii credincioși, ei i-au atacat și le-au arestat conducătorii. După acest incident, Sofia a constatat clar că nu se putea baza pe trupele ei, cu atât mai puțin pe conducătorul lor, Hovanski. Devenise deosebit de înfumurat, deși părea un om plăcut, era la fel de periculos ca un șarpe. A încercat de mai multe ori să o îmbrobodească pe Sofia, fără succes. Când a început să circule tot mai insistent zvonul că Hovanski urmărea să îi asasineze pe Ivan și pe Petru, dar și pe Sofia, cu scopul urcării lui pe tron cu ajutorul streliților, regenta a știut că trebuie să acționeze.

Planul Sofiei a avut succes, deși păruse iluzoriu. În august

1682 i–a adunat laolaltă pe frații ei, pe celelalte rude, pe o parte a servitorimii și a anunțat că Kremlinul nu mai este un loc sigur. Au fost pregătite toate cele necesare și întreaga curte a părăsit Kremlinul. Au oprit în fiecare localitate, la fiecare mănăstire și pretutindeni au povestit că Moscova este nesigură și că se pregătește o conspirație. Călătorii au primit la Ismailovo un raport detaliat despre faptul că Hovanski invocă descendența lui din Rurikizi pentru a o alunga pe Sofia de pe tron. Imediat Sofia i–a convocat pe cei mai apropiați. În dosul ușilor închise, Hovanski a fost *acuzat și condamnat la moarte în contumacie. Toți cei prezenți* au trebuit să jure că vor păstra tăcerea.

Hovanski a primit o invitație obișnuită la Ismailovo. Era pe 17 septembrie, sărbătoarea Sfintei Sofia. A căzut în capcană fără să bănuiască nimic. A fost dat jos de pe cal și decapitat încă de la porțile orașului. În același mod și–a pierdut viața și fiul său, Andrei. Streliții au fost indignați de vestea morții conducătorului lor. O nouă revoltă părea iminentă. Dar Sofia a dat dovadă de multă precauție – rebelilor li s–a asigurat iertarea tuturor „păcatelor" și libertatea, iar pe 8 octombrie 1682 streliții depuneau un nou jurământ de credință în fața Sofiei.

La începutul lui noiembrie al aceluiași tulbure an, statuia streliților din Piața Roșie a dispărut, iar după câteva zile Sofia, împreună cu întreaga familie, a revenit la Kremlin. Numai Natalia a rămas departe, cu micul ei Petru. Reședințele Preobrajenskoie și Kolomenskoie ofereau pentru Natalia și Petru multe comodități, dar resursele ei erau foarte limitate. Sofia i–a fixat o pensie mamei ei vitrege, atât de mică, încât Natalia trebuia mereu să apeleze la spijinul material al patriarhului. Pentru Petru, reședințele ofereau o libertate mai mare, pe care nu ar fi putut–o avea la Kremlin. Scutit de eticheta de la curte, acesta a beneficiat de o educație mai diversă și și–a exersat de mic îndemânarea de meșteșugar și *cea militară.*

În următorii ani, Petru a fost departe de toate problemele statului, față de care nici nu manifesta un interes prea mare, timp în care Sofia a încercat, cu inteligență, să–și consolideze puterea. Avea darul excepțional de a ști să deosebească politica de viața particulară. Se spune că lucra deseori până dimineața, verifica acte și redacta documente. Educația multiplă primită de la Simion din Poloțk dădea acum roade. Sofia era socotită o excepțională parteneră de discuție, care nu judeca intuitiv, ci analiza lucrurile în esența lor.

Mulți contemporani o considerau urâtă, la fel de mulți, atrăgătoare, în felul ei. Avea șarm și prestanță, nu consuma băuturi și nu era grobiană cu supușii. Știa exact ce poziție deține și, cu

toate că era numai regentă, îi impresiona pe solii străini prin atitudinea ei suverană.

Cel mai apropiat om de încredere al ei era Vasili Vasilievici Goliţin, împreună cu care exercita puterea în stat. Acest nobil a stat complet în umbră în perioada răscoalei streliţilor. Intuia că încă nu i-a sosit clipa favorabilă şi se sfătuia, în taină, cu Sofia, cu privire la toate planurile lui. Goliţin spera să poată schimba situaţia internă a Rusiei. Preconiza o reformă a armatei, respectiv crearea unei oşti moderne, după model occidental. Mai voia să trimită numeroşi tineri ruşi în străinătate pentru a-şi completa cunoştinţele şi a le folosi la revenirea în ţară. O asemenea tentativă avusese şi Ivan cel Groaznic, care a fost profund dezamăgit. Din şaisprezece tineri trimişi în străinătate, s-a reîntors doar unul singur – şi acesta doar pentru scurtă vreme. Goliţin mai urmărea să populeze teritoriile nelocuite ale imperiului şi să înviorează comerţul şi meşteşugurile. Planurile lui erau foarte progresiste, deşi ştia că într-o ţară ca Rusia nu le putea aplica decât cu multă precauţie şi treptat. Sofia a sprijinit cât a putut aceste planuri. În final nu s-a realizat nici unul.

Goliţin era suficient de bogat pentru a putea trăi pe picior mare. Palatul lui era unul din cele mai frumoase din Moscova, biblioteca şi colecţia lui de tablouri erau vestite şi în străinătate – foarte ospitalier, primea deseori ambasadori sau oaspeţi de vază din străinătate. Avea o căsnicie fericită şi mulţi copii.

Sofia îl iubea pe Goliţin, i-ar fi plăcut şi să fi fost soţul ei. S-au păstrat scrisori înflăcărate ale Sofiei adresate lui, dar el şi-a iubit nevasta şi nu şi-a pus problema să divorţeze sau să o repudieze. Se spune că răspundea avansurilor Sofiei cu o „inimă rece" – o căsătorie între cei doi nici nu era posibilă, în ciuda tuturor avansurilor regentei. Fiind un om cu vederi foarte largi, era conştient probabil că şi steaua Sofiei va apune cândva, cel mai probabil când Petru va împlini şaisprezece ani.

Sofia l-a numit conducătorul afacerilor externe, o poziţie similară cu cea a unui cancelar. În această calitate a reluat tratativele cu polonezii pentru a obţine retrocedarea Kievului. Capitala primei formaţiuni statale ruseşti continua să se afle în mâinile duşmanului. Readucerea ei în imperiu ar fi fost o mare realizare pentru Sofia şi Goliţin. El promitea polonezilor, în schimb, sprijin în lupta lor împotriva turcilor, inclusiv o campanie a ruşilor împotriva turcilor în Crimeea.

Kievul a fost reinclus în imperiu, dar cele două campanii împotriva turcilor au fost un fiasco. Goliţin a încălcat armistiţiul încheiat cu turcii, în 1681, pe douăzeci de ani. Cele două expediţii au fost foarte prost pregătite, de unde dezastrul cu care s-au soldat. Trupele au suferit de foame şi sete, soldaţii nu suportau

soarele din stepa sudică. Au izbucnit epidemii, disciplina lăsa de dorit. Goliţîn avea multe calităţi, dar nu şi pe cele necesare unui cap militar. S-a întors înainte de a ajunge în Crimeea, fără a vedea măcar duşmanul. Cu toate acestea, a fost primit la Moscova ca un erou. Regenta l-a decorat, oferind şi ofiţerilor lui cadouri importante. În ţară şi în străinătate s-a comunicat că tătarii din Crimeea, aliaţii turcilor, au fost înfricoşaţi de trupele ruseşti. Străinătatea ştia foarte bine ce se întâmplase, chiar dacă moscoviţii continuau să sărbătorească victoria.

Sofia a greşit când l-a transformat pe diplomatul Goliţîn în conducător militar. Tătarii au devenit tot mai îndrăzneţi după insuccesul acestuia. Incursiunile lor pe teritoriul rusesc erau tot mai frecvente, iar în 1688 au luat ca sclavi numeroşi locuitori din zona de frontieră. Evenimentele nu puteau să nu fie cunoscute şi la Moscova, ceea ce a determinat o conjuraţie împotriva lui Goliţîn. I s-a arătat foarte clar ce va păţi, dacă va fi învins şi în următoarea campanie din Crimeea.

Operaţiunea militară a început în februarie 1689. Datorită iernii, sperau să scape de arşiţa stepei. În ciuda problemelor dificile cu aprovizionarea, au ajuns în strâmtoarea Perekop, de unde se putea controla bine Crimeea. Zadarnic. Nu a avut loc decât un asediu. Apoi hanul tătarilor a solicitat tratative. Goliţîn le-a acceptat fără a obţine vreun rezultat. Campania s-a încheiat fără victorie. Sofia a închis ochii şi după acest eşec şi i-a trimis favoritului mesaje înflăcărate: „Când Domnul îmi va îngădui să te revăd, îţi voi spune totul! Ca să ştii cum am trăit, ce am făcut, nu mai amâna, întoarce-te! Dar nu te grăbi prea tare, căci trebuie să fii obosit! Ce să fac ca să te recompensez în ochii tuturora şi pentru tot ce ai făcut? Nimeni nu ar fi putut realiza ceea ce ai obţinut, iar tu ai putut să faci aceasta numai cu multă trudă!"

Kremlinul a încercat iarăşi să transforme eşecul în victorie, dar nu a mai fost atât de simplu. Diplomaţii străini informau că răsturnarea de la putere a Sofiei şi a lui Goliţîn pare iminentă, că tronul era incert.

Mai trebuie menţionat aici un eveniment, care nici nu ar fi fost luat în seamă de Kremlin, dacă repercusiunile lui nu ar fi fost resimţite atunci şi inclusiv până în zilele noastre. Cucerirea Siberiei progresa. De-a lungul Amurului au fost fondate mai multe localităţi, puncte de plecare pentru comerţul cu blănuri cu China. Dinastia chineză Man-Ciu pusese de mult ochii pe zona Amurului. Aveau loc mereu incidente de frontieră, ce puneau în pericol exportul blănurilor ruseşti. În august 1689, s-a reuşit încheierea unui tratat cu chinezii, prin care teritoriul de la nord de fluviu revenea Rusiei, dar fluviul Chinei. Comerţul cu blănuri era salvat.

Situaţia devenea tot mai încordată la Moscova. Sofia a apelat

la ajutorul streliţilor, conduşi acum de Fiodor Şaklovitîi. Era nu numai un fidel al regentei, ci şi al iubitului ei. Cu ajutorul lui, s-a plănuit o nouă revoltă a streliţilor, ulterior chiar o conjuraţie împotriva lui Petru.

SOFIA ŞI PETRU

Petru, care continua să trăiască împreună cu mama lui în afara Moscovei, se afla rareori la Kremlin. Participa numai la cele mai importante evenimente, când stătea pe tron alături de fratele lui semi-infirm. În asemenea ocazii, de cele mai multe ori Ivan dormea, aşa relatau cel puţin oaspeţii străini. Nu se preocupa deloc de treburile statului, îşi trecea zilele postind şi rugându-se.

Anul 1689. Petru, care împlinise şaptesprezece ani, deci devenise major, nu se înţelegea deloc cu sora lui vitregă, Sofia. Trăia mereu cu teama că aceasta îi dorea moartea. Trebuia să fie precaut. În luna iulie a aceluiaşi an a avut loc prima confruntare directă între cei doi. În timpul unei procesiuni în cinstea Fecioarei din Riazan, la care luau parte în fiecare an toate locuitoarele Teremului, Petru i-a cerut să revină în palat, deoarece nu are ce căuta alături de el. Sofia nu a vrut să cedeze. Atunci s-a urcat pe cal şi a revenit furios la Kolomenskoie, iar procesiunea a continuat fără el. De multă vreme Sofia ştia că zilele puterii ei sunt numărate. Petru devenise major şi putea să guverneze în mod legal. Faptul că nu o făcea încă, nu era o soluţie de viitor. Şi Sofia se temea pentru viaţa ei. A ordonat dublarea gărzilor la Kremlin. La reşedinţa oficială, mai ales după acest incident, atmosfera a devenit deosebit de încordată.

În această situaţie, foarte favorabilă zvonurilor, ce se răspândeau cu iuţeala vântului, s-a aflat că streliţii ar plănui un atac împotriva reşedinţei lui Petru şi a mamei lui de la Preobrajenskoie. În noaptea de 7 spre 8 august 1689, Petru a fost trezit de doi soli din Moscova, care i-au spus că streliţii se află în drum spre Preobrajenskoie pentru a-l ucide, împreună cu mama sa. Lui Petru i-au revenit în memorie groaznicele evenimente din 1682, când a fost martor la furia streliţilor. A sărit din pat şi a fugit în pădure, călare, în pijama. Servitorii l-au găsit acolo şi i-au adus haine. A plecat mai departe la mănăstirea Sf. Treime.

Nu s-a gândit deloc la rudele lui rămase în pericol la Preobrajenskoie. Deşi se dovedise un zvon fals (Sofia dăduse din nou ordin să fie întărite gărzile la palat), Petru a rămas la mănăstire. Le-a adus acolo pe soţie şi pe mamă. Tot acolo au mai venit şi

câțiva boieri moscoviți, prieteni, care i-au declarat fidelitate. Chiar și streliții i-au solicitat o întrevedere. Petru le-a dat tuturor de știre că trebuie să vină la mănăstire pentru a-și dovedi credința și distanțarea de regentă. Au venit cu toții, inclusiv patriarhul *Ioachim*.

La finele lunii august, Sofia a decis să negocieze ea însăși cu fratele ei vitreg. A venit la mănăstirea Sf. Treime, împreună cu Vasili Golițîn și cu o serie de curteni. Petru însă nu voia tratative. A trimis câțiva călăreți înaintea lor și i-a obligat să se întoarcă din drum.

Evenimentele au început să se precipite. Streliții au părăsit corabia ce se scufunda, au trecut de partea lui Petru și i l-au adus pe iubitul Sofiei, Șaklovitîi. Deși nu i se adusese nici o învinuire, a fost torturat și i s-a smuls o declarație că ar fi vrut să îl ucidă pe Petru. A fost decapitat. Vasili Golițîn, celălalt favorit, a venit de bună voie, neștiindu-se vinovat cu nimic. Poate spera la un tratament mai indulgent, dar decizia a fost severă. A fost destituit din toate funcțiile, a pierdut o mare parte a averii și a fost deportat în Siberia.

Iar Sofia? I s-a ordonat să se retragă la mănăstirea Novodevici. Petru nu i-a pretins și să se călugărească, o dovadă de indulgență pe care avea să o regrete. Fratelui vitreg, Ivan, i-a cerut să împartă conducerea țării între ei, fără „participarea dăunătoare a unei terțe persoane, sora noastră". Fiecare știa că aceasta era doar o formalitate, Ivan nu a jucat niciodată nici cel mai neînsemnat rol în politică. Era o figură ornamentală tristă, care își ocupa locul pe tron la *ceremoniile oficiale. În 1696, când a murit, nimeni nu l-a regretat.* Regența Sofiei a luat sfârșit, dar nu și rolul ei. Istoricii nu au fost prea darnici cu Sofia. Mulți au socotit-o o aventurieră, care nu a urmărit decât amorul propriu. Ei nu au observat progresele înregistrate de țară în cei șapte ani cât a fost regentă.

Abia Ecaterina cea Mare avea să constate calitățile Sofiei, dar a rămas singura cu o părere bună despre ea. Era firesc ca Sofia să treacă în plan secundar, mai ales după ce contemporanii au făcut totul pentru a-l elogia pe Petru, ceea ce a așternut o umbră și mai deasă peste realizările ei. Au fost menționate numai eșecurile: războaiele împotriva turcilor. A fost depășită de o altă femeie ajunsă pe tronul Rusiei – Ecaterina cea Mare. Pentru vremea ei, Sofia Alexeievna a fost, fără îndoială, o femeie cu totul deosebită.

PETRU CEL MARE

TINEREȚEA

Chiar dacă în paginile precedente am menționat unele crâmpeie din viața lui Petru cel Mare, revenim pentru a crea o imagine cât mai exactă despre el și a descoperi noi fațete ale personalității sale. Vulnerabil, dar întru totul deosebit, Petru a fost considerat un mare om de stat încă din timpul vieții.

S–a născut la 30 mai 1672 ca fiu al țarului Alexei Mihailovici, cel de–al doilea Romanov pe tronul Rusiei, dar din a doua căsătorie, cu Natalia Narîșkina. Din prima lui căsătorie, cu Maria Miloslavskaiá, mai trăiau doi fii, Fiodor și Ivan, ca și fetele, dintre care Sofia era cea mai mare. Curând, între cele două familii avea să izbucnească o luptă aprigă pentru putere. Când Fiodor Alexeievici a fost încoronat țar la vârsta de paisprezece ani, familia Miloslavski și–a văzut visele împlinite. Una din primele lor acțiuni a fost îndepărtarea din Kremlin a Nataliei, văduva țarului, împreună cu fiul ei, Petru, de patru ani la vremea respectivă.

Ar fi fost posibil și ca Natalia să nu fi vrut să vegeteze în Terem. A acceptat să părăsească Moscova. Cu siguranță, la Kremlin ar fi fost despărțită de Petru, care ar fi fost încredințat unui educator, conform uzanțelor pentru urmașii țarului. Poate că Natalia voia să scape și de toate zvonurile care circulau pe seama paternității lui Petru.

De când s–a născut, Petru a fost un copil foarte zdravăn, ceea ce îl deosebea de toți ceilalți Romanovi. Aceștia, fie că muriseră de mici, fie că erau bolnăvicioși. Sofia a făcut și ea excepție de la regulă.

Când s–a căsătorit cu Natalia Narîșkina, cu douăzeci de ani mai tânără, țarul Alexei Mihailovici era bolnav de multă vreme. Toți s–au minunat la nașterea acestui băiat atât de viguros. Natalia a avut mai mulți iubiți, ceea ce nu era un secret. Ea – tânără și frumoasă, soțul ei – bolnav și neputincios. Unul dintre aceștia ar fi fost patriarhul Nikon, ea părând a fi foarte credincioasă. Petrecea zile întregi rugându–se și luând lecții de la patriarh, ceea ce nu corespundea cu firea ei veselă. Când s–a născut Petru, evlavia ei a fost răstălmăcită cu multă malițiozitate. Se spunea că Nikon ar

fi tatăl băiatului, chiar că țareviciul ar semăna cu patriarhul, fără a se putea aduce vreo dovadă.

Natalia s-a mutat cu Petru la Preobrajenskoie, la circa o oră de mers din Moscova. Țarul Alexei construise aici o mică bijuterie, un castel vesel într-o zonă admirabilă, cu un teatru propriu. Petru a avut aici ceea ce la Kremlin, cu eticheta lui severă, i-ar fi fost interzis cu desăvârșire: libertate deplină. Și educația lui a fost foarte liberală și aceasta a părut cu atât mai neobișnuit, cu cât Natalia crescuse într-o familie socotită foarte sobră. În ambianța reședinței, ea a cultivat preferințele pentru spectacole, bufoni și nebuni ai curților regale. Petru era foarte impresionat de aceste personaje.

Primul învățător al lui Petru a fost un anume Nikita Zotov, apoi a fost încredințat lui Afanasii Nestorov. Nici unul din ei nu avea calitățile lui Simeon din Polotk, profesorul celorlalți copii ai țarului. Petru a învățat oarecum să scrie și să citească, poate și ceva din *Evanghelie* și *Psalmi*. Abia la optsprezece ani olandezul Franz Timmermann îl va învăța să socotească și unele noțiuni de bază ale geometriei. În privința ortografiei, toată viața s-a luptat cu ea.

După cumplitele evenimente din timpul revoltei streliților din 1682, Natalia a preferat să îl țină pe Petru cât mai departe de Moscova. Dorința ei corespundea și cu intențiile Sofiei, care era regentă. Ea nu îl voia aproape pe băiatul zdravăn, care îi amintea mereu că regența ei va lua sfârșit.

Educația lui Petru a fost desăvârșită la Preobrajenskoie. Dar ce fel de educație? În nici un caz una potrivită pentru un viitor țar. Hoinărea împreună cu fiii țăranilor din satele învecinate, deprindea diverse meșteșuguri. Se pricepea la nu mai puțin de paisprezece meserii, iar la vârsta de doisprezece ani a primit un strung și o masă de dat la rindea. Avea și diverse ustensile pentru dăltuit în piatră, legat cărți, zugrăvit. De mic, i-a plăcut tot ce era legat de militărie. Jucăriile lui preferate erau arcul și săgețile, trompetele și steagurile. Mai târziu a avut puști și o sabie adevărată, procurate de la Moscova. Au rămas păstrate scrisori prin care cerea arsenalului să îi completeze colecția. Avea să ia în subordinea lui rândași, fii ai unor mici angajați de la curte sau tovarăși de aceeași vârstă cu el, proveniți din rândul țărănimii. A format două batalioane de joacă cu câte șase sute de oameni fiecare, îmbrăcați în uniforme verzi, care erau supuși zilnic unor așa-zise exerciții militare. Curând, joaca avea să devină ceva serios.

A organizat adevărate manevre, a construit în acest scop o mică cetate pe râul Iauza, care a fost bombardată cu mortiere. Ulterior, va transforma cele două batalioane în regimente, după

un anumit timp ele vor deveni garda țarului. Regimentul din Preobrajenskoie a fost unitatea preferată a lui Petru.

La vârsta de șaisprezece ani, cneazul Iacov Dolgoruki i-a făcut cadou un astrolab adus de la Paris. Olandezul Franz Timmermann știa să îl folosească și a găsit în Petru un elev foarte silitor, care a învățat astfel astronomia. În casa unchiului său, Nikita Romanov, a găsit o veche corabie engleză. A repus-o în stare de funcționare cu ajutorul lui Timmermann și a meșterului Karsten Brant. Au folosit în acest scop câteva modele de corăbii făcute când s-a construit „Oriol", primul mare vas de care a dispus Rusia, incendiat de rebelul Stenka Razin. Tatăl lui Petru, țarul Alexei Mihailovici, a dispus construirea navei „Oriol". Au fost construite și alte corăbii, ce au format prima flotă a lui Petru, lansată la apă într-un lac la nord de Moscova.

O scrisoare a lui Petru către mama sa atestă cât de entuziasmat era, la șaptesprezece ani, de corăbii: „Iubitei mele mame, care îmi este mai scumpă decât viața, gosudarei, țarinei și marii cneaghine Natalia Kirilovna. Micul tău fiu Petrușca se află la lucru, îți cere binecuvântarea și dorește să audă că ești sănătoasă; la noi, mulțumită rugăciunilor tale, toți sunt sănătoși. În ziua de 20 a acestei luni (aprilie 1689), lacul s-a dezghețat, vasele, cu excepția celui mai mare, sunt pe punctul de a fi terminate. Ne lipsesc odgoanele și te rog să ceri unele de la artilerie. Dacă nu sosesc, atunci îmi voi prelungi șederea aici. Iar acum te rog să mă binecuvântezi". Jocurile, care curând își vor pierde acest caracter, nu erau privite de Natalia cu ochi buni. Totuși, ea nu l-a putut determina niciodată să renunțe la ele.

În cercurile de la curte, se socotea că Petru își pierde timpul, că toate erau nedemne pentru un suveran. Petru ura timpul care trebuia să îl petreacă la Kremlin, când îl îmbrăcau în haine incomode și îl obligau să stea alături de fratele lui pe tronul Rusiei pentru a primi ambasadori sau oaspeți din alte țări. În străinătate se vorbea de un tânăr puternic, deștept, cu ochi vioi, mereu neliniștit. Străinilor le plăcea acest tânăr, dornic mereu să facă ceva.

Nici Sofia nu putea trece cu vederea ce impresie făcea Petru în cercul ei, iar curtea a început să se intereseze de el. Făcea totul pentru a-și consolida poziția de regentă. A mers chiar atât de departe încât s-a lăsat pictată cu sceptru și coroană. Ziua când Sofia va pierde regența plana ca o umbră amenințătoare asupra Kremlinului.

Petru împlinise cincisprezece ani când poporul a remarcat că avea și alte preferințe, decât jocurile militărești, preocupări nedemne de un țar și care ar fi trebuit să atragă după sine mânia lui Dumnezeu. Se știa, de pildă, că în anturajul său nu erau numai

simpli compatrioţi de aceeaşi vârstă, ceea ce încă i s-ar fi putut ierta la vârsta lui. Mai grav era că umbla cu străini nedemni, în special cu „femei luterane". Ar fi participat la nişte beţii, iar acele „femei luterane" nu erau unele obişnuite, ci prostituate. Moscoviţii vorbeau, biserica a avut o atitudine dură, dar nu neapărat împotriva lui Petru. Nobilimea păstra tăcerea, Sofia, la rândul ei, spera că el se va îmbolnăvi după toate aceste excese.

Petru obişnuia să se distreze într-un cartier german de la marginea Moscovei, unde locuiau mai ales comercianţi şi meşteri nemţi. Cartierul a fost construit în afara porţilor oraşului de Ivan cel Groaznic pentru străinii de altă religie care veniseră în ţară, deci pentru „păgânii", care, fiind de altă credinţă, nu puteau trăi în imediata vecinătate a ruşilor evlavioşi. În ultimii ani, enclava a devenit locul unde se aciuaseră numeroşi aventurieri, ştrengari sau alţi indivizi cu o viaţă dubioasă. Petru petrecea cu ei, avea acelaşi limbaj pestriţ, ca şi manierele lor grobiene. Natalia, după ce în viaţa ei a intervenit schimbarea, nu era nici ea o sfântă, dar se ruga şi plângea, îl dojenea pe Petru. În zadar. Nu îşi putea domoli fiul. A apelat la ultimul mijloc posibil: i-a căutat o mireasă. Trecuseră vremurile chemării fetelor la vedere, ale defilării celor mai frumoase dintre ele, deci şi viaţa agitată din Teremul acelor zile. Natalia i-a căutat o fată, cu care Petru s-a logodit fără să o vadă, deşi în celelalte lucruri îşi impunea punctul de vedere.

Cununia a avut loc în ianuarie 1689. Era clar că Natalia voia să-l lege de casă pentru ca să-l determine să ducă o viaţă ordonată. *Planul nu i-a reuşit.* Aleasa, *Eudoxia Lopuhina, nu* a avut *nici* un cuvânt de spus când i-a fost sortită lui Petru. Înţelegerea a intervenit între Natalia şi tatăl fetei, un curtean. Lopuhinii făceau parte din cele mai evlavioase şi conservatoare familii moscovite. Acesta a fost cel mai mare dezavantaj al Eudoxiei. Ea nu l-a *putut influenţa pe Petru. În februarie 1690 i-a născut un fiu,* Alexei. Un al doilea fiu, Alexandru, s-a născut în octombrie 1692, dar a murit după o jumătate de an. Petru era plecat de acasă şi câte o jumătate de an, şi-a reluat vechiul stil de viaţă fără ca soţia să-l mai intereseze.

VULTURUL ÎNVAŢĂ SĂ ZBOARE

Anul 1689 a însemnat prima conjuraţie împotriva lui Petru, deşi ea nu a fost confirmată niciodată. Chiar dacă nu se interesa de treburile statului, sosise vremea ca Petru să înlăture acea terţă

persoană – „sora noastră" – după cum avea să îi scrie fratelui lui, Ivan. Acesta era de acord cu tot ce făcea fratele lui vitreg, după cum acceptase și tot de făcuse sora lui bună. Deci, Sofia a dispărut la mănăstirea Novodevici. Au fost înlăturați și supușii ei fideli. Vasili Golițîn, iubitul și deținătorul Externelor, a fost înlocuit cu un unchi al noului țar, mai puțin dotat, Lev Narîșkin. Acum în fruntea statului se aflau Ivan și mama lui Petru, Natalia. Petru ducea, ca și mai înainte, o viață libertină, fără să țină cont de nici o oprelişte, făcea numai ce îi plăcea. Fiecare legătură amoroasă a noului țar era îndelung comentată. Contemporanii relatau despre beții, care durau zile în șir până când participanții cădeau pe mese, sau pe jos. Se spunea că, după asemenea petreceri, la care rezista foarte bine, era mai vioi și mai în putere, decât când dormea bine. Practic nici nu puteau ține cont câte iubite avea. Cercurile curții îi iertau totul, fiindcă și Vasili Golițîn, iubitul Sofiei, era mai mult beat, decât treaz.

Ceea ce a determinat o atmosferă ostilă lui Petru a fost disprețul lui față de vechile tradiții rusești. Nemulțumea continuu nobilimea, deoarece cerea sfaturi și se lăsa consiliat numai de străini, fiind mai aproape de aceștia, decât de familiile nobile rusești. Mama lui Petru, care locuia acum la Kremlin, s–a aliat cu boierii conservatori și nu pierdea nici o ocazie să își manifeste nemulțumirea față de prietenii acestuia. De pildă, „nemților" trebuie să li se arate clar că sunt doar tolerați în țară și că joacă un rol cu totul neînsemnat în comparație cu rușii. Natalia era puternic sprijinită de nora ei, complet părăsită, dar și de alte numeroase rude. A început să se contureze o clică puternică împotriva lui Petru, fără ca el să îi dea atenție. Nimeni nu îl putea convinge să se schimbe.

În această perioadă, doi oameni au fost alături de Petru: scoțianul Patrick Gordon și elvețianul François Lefort, ambii aventurieri, stabiliți în Rusia și deveniți cu timpul prietenii și consilierii intimi ai acestuia. Gordon, născut în 1635, a intrat în serviciile rușilor ca mercenar în jurul anului 1660, când la domnie se afla tatăl lui Petru, Alexei Mihailovici Romanov. Din instructor al armatei rusești a avansat până la gradul de general. A câștigat încrederea lui Petru, fiind unul din primii generali străini care s–au dezis de Sofia, aliindu–se cu el. În cartierul german, Gordon avea o casă deschisă și era o gazdă excelentă. Era cu 37 de ani mai mare ca Petru, ceea ce nu îl împiedica să țină pasul cu el la cele mai năstrușnice petreceri, chiar cu riscul propriei sănătăți. La moartea lui, în 1699, a lăsat un jurnal aproape complet despre anii petrecuți în Rusia.

Elvețianul François Lefort era cu totul altfel. Născut în 1656 ca fiu al unui negustor de vază din Geneva, nu prea părea înclinat

să calce pe urmele tatălui său. S-a înrolat ca tânăr ofițer în armata franceză, iar în 1675 a plecat în Rusia. A ajuns la Moscova prin Arhanghelsk, stabilindu-se în cartierul german. La început i-a mers chiar rău, deși era cultivat și avea o anumită prestanță. Cele două calități l-au ajutat să fie simpatizat de Vasili Golițin, care l-a înaintat în grad – l-a făcut colonel – fără să aibă înclinații pentru militărie. A cucerit și inima unei văduve foarte bogate. Petru i-a construit un palat maiestuos, pentru ca și el să poată petrece acolo câteva zile pe săptămână. Iar Lefort a devenit maestrul lui în arta plăcerilor. Țarul l-a răsplătit, numindu-l amiral al flotei rusești.

La 25 ianuarie 1694 a murit Natalia, mama lui Petru, în vârstă de patruzeci și doi de ani. O pierdere grea pentru Petru, având în vedere că în ultimii ani, în ciuda tuturor certurilor, ea îl scutise de conducerea treburilor statului. Cu toate acestea, Petru nu a ținut doliul care era de așteptat din partea unui fiu. La numai câteva zile a fost prezent la o mare petrecere în casa lui Lefort, unde a băut peste măsură. În sfârșit nu mai era nimeni care să i se opună. Deci Petru s-a putut dedica pasiunii lui pentru flotă. Nu îi mai ajungea lacul Pereaslav. Era atras de întinderea mării. Singura coastă a Rusiei era în nord. Petru a plecat, împreună cu o suită de patru sute de oameni, la Arhanghelsk, oraș fondat în 1584, anul morții lui Ivan cel Groaznic. Acolo aștepta cu nerăbdare sosirea primei fregate construită pentru Rusia la Amsterdam. A ieșit de mai multe ori în larg ca să fie primul care o vede apărând la orizont. Vasul se lăsa așteptat, iar la una din ieșiri, Petru a fost surprins de o puternică furtună din care abia a scăpat cu viață. Drept mulțumire a construit o cruce, dar a gravat pe ea o inscripție în olandeză și nu în rusă.

O dată cu sosirea fregatei olandeze, Petru dispunea de trei vase puternice: aceasta, iahtul lui, Sf. Petru și *Sf. Paul*. Nu îi erau suficiente. Țarul visa la o flotă de război. Curând jocurile lui copilărești aveau să devină realitate. Sprijinit și consiliat de Patrick Gordon, a pregătit în 1694 prima lui campanie în momentul în care regele polonez Jan Sobieski și împăratul Leopold al II-lea voiau să îl forțeze să lupte împotriva turcilor. Sofia și Golițin eșuaseră în asemenea tentative, după ce acceptaseră, fără a cumpăni situația exactă. Petru a tras învățăminte din aceste greșeli grave. Și-a pregătit trupele făcând luni de zile manevre. A cercetat și dacă nu era mai indicat să lupte împotriva turcilor, atacând fortăreața lor de la Azov și nu Crimeea. Fortăreața Azov, situată la vărsarea Donului în mare, considerată imposibil de cucerit, avea o mult mai mare importanță strategică.

În primăvara anului 1695, Petru a trimis o mare parte din trupe în sudul Rusiei și a lăsat impresia că ar începe lupta împotriva

turcilor în Crimeea. El însă a plecat cu o trupă de elită mai mică, dar mai modernă și bine dotată, spre Azov. Armata se afla sub comanda lui Artamon Golovin și oamenii de încredere ai lui Petru, Gordon și Lefort, deși toate deciziile lor trebuiau să aibe încuviințarea *tunarului Piotr Alexeiev*, nume conspirativ sub care Petru conducea armata.

În jurnalul său, Gordon se plângea că Petru asculta mai mult

Petru cel Mare (1672 – 1725).

de sfaturile lui Lefort, nepriceput în ale războiului. Neajunsurile de ordin organizatoric au apărut încă de la deplasarea spre sud. Când au juns, în fine, la Azov, au izbucnit chiar dispute vehemente între generalii lui Petru. Fiecare din cei doi considerau că un asediu ar fi o medotă eficace de luptă pentru cucerirea fortăreței. Neînțelegerile erau văzute și de soldați, care îndeplineau ordinele numai forțați. În tentativele lor de a arunca în aer zidurile fortăreței, era cât pe ce să provoace pagube mai mari în rândurile lor, decât în ale dușmanului. Asedierea Azovului s-a dovedit a fi un eșec. La finele lunii septembrie, tunarul Piotr a ordonat întoarcerea.

Petru era deprimat, dar nu își pierduse curajul. A revenit în forță la Moscova, ca și cum ar fi învins. Firește toți știau de insuccesul lui. Unii au început să-și amintească de vorbele patriarhului Ioachim, care prevestise că Rusia nu va obține victoria în luptă decât dacă nu va fi prezent nici un „venetic". A decis o a doua campanie și i-a cerut împăratului austriac specialiști de geniu și artificieri. Văzuse că era mai avantajos să atace Azovul de pe mare. A dispus echiparea unei flote, care trebuia să fie gata până în primăvara anului 1696. În pofida numeroaselor piedici, imposibilul a fost realizat. La începutul lunii aprilie 1696, era lansată la apă, în portul Voronej, prima galeră. Petru a preluat comanda vasului „Principium". La sfârșitul lui mai, flota dispunea de 29 de galere și circa o mie de vase de transport. Voința și ambiția lui Petru învinseseră.

Ivan, fratele vitreg al lui Petru, s-a stins din viață la 29 ianuarie 1696. Moartea lui nu a impresionat pe nimeni. Nici chiar Petru, care s-a purtat întotdeauna foarte bine cu el, chiar cu drăgălășenie, nu s-a lăsat împiedicat în planurile lui militare. Noua flotă a fost construită în grabă, motiv pentru care Petru continua să nu aibă încredere în ea. Fiindcă învățase multe despre construcția navelor și văzuse că acestea au fost făcute din lemn proaspăt, știa că nu erau prea sigure. Nici comandanții nu ofereau prea multă încredere, iar personalul asculta cu greu și nu era prea bine pregătit. Petru a renunțat la atacarea Azovului cu flota lui, ordonând o blocadă. A fost sprijinit de pirații cazaci, care treceau, cu ambarcațiunile lor mai rapide și ușoare, prin liniile turcești, distrugeau vase, obligându-i pe turci să se retragă. Legendarul Stenka Razin fusese și el foarte priceput în asemenea tentative, iar urmașii lui nu și-au pierdut îndemânarea.

Toți știau că fortăreața Azov era socotită invincibilă. Încă de la primul atac, trupele rusești au văzut că puternicele ziduri ale orașului nu puteau fi distruse. Atunci fuseseră slab pregătiți. Nici acum nu au izbutit să facă breșe mari în ziduri. Deși tunarul Piotr lupta în primele linii, punându-și viața în joc, distrugerile erau minore.

Căutau cu înfrigurare o soluție pentru cucerirea orașului. Mii de oameni trudeau zi și noapte să ridice un val de pământ, paralel cu zidurile orașului. Un atac de pe înălțime părea să aibă un succes mai mare. Ridicătura nu era gata când au sosit artificierii străini, ceruți de Petru cu un an în urmă. Aceștia au reușit să facă breșe mai mari în zidurile orașului. După un atac al cazacilor, din proprie inițiativă, Azovul a capitulat la 18 iulie.

A fost nevoie de două săptămâni ca vestea capitulării Azovului să ajungă la Moscova. Era cale lungă de la Marea Neagră până

la Moscova, nici drumul solilor nu era lipsit de pericole. La 31 iulie, clopotul cel mare al Kremlinului suna să adune mulțimea, iar patriarhul a ținut o slujbă de mulțumire pentru victorie. Totul părea să aparțină trecutului – și nemulțumirea boierilor, care clevetiseră că banii pentru flotă erau cheltuiți degeaba, ca și indignarea din cauza angajării consilierilor străini. Jocurile lui Petru dovedeau că fuseseră utile.

Străinătatea a primit vestea cuceririi orașului cu admirație, chiar dacă nu era comentată întotdeauna cu bune intenții. Ambasadorul rus în Polonia transmitea că întreaga curte este îngrijorată și se teme de alianța rușilor cu tătarii din Crimeea, deoarece aceasta putea deveni periculoasă pentru teritoriile ucrainiene aflate sub ocupație poloneză. Descria această frică, citând partea adversă: „Ar fi fost mai bine dacă rușii rămâneau acasă, lucru care nu ne–ar fi adus nici o îngrijorare. Acum, după ce au băut din cupa victoriei, să ne ferească Dumnezeu de ce vor mai face!"

Încă înainte de a părăsi Azovul, Petru a ordonat reconstruirea lui și întărirea pazei. La vest de Azov, într–un loc găsit de Petru, a fost construit portul Taganrog. Oferea poziții mai bune pentru campanii viitoare. Țarul, împreună cu trupele, a făcut, în drumul spre Moscova, un popas la Tula. Inspectase deja în mai multe rânduri atelierele metalurgice de acolo, punând chiar el mâna să lucreze.

La 30 septembrie 1696, victorioșii reveneau la Moscova. În cinstea lor fusese ridicat un gigantic arc de triumf, în vârf cu un vultur dublu tricefal. Pe pancarte imense erau diverse scene antice, un spectacol măreț. Nu se știe care a fost părerea moscoviților. Cert este că erau impresionați, mai ales că țarul Petru, într–o simplă uniformă de căpitan, mergea în spatele amiralului Lefort, îmbrăcat în uniformă de gală. După numai trei săptămâni, toți boierii din jurul lui Petru s–au așezat cu el la sfat la Preobrajenskoe. Au decis să profite de clipa prielnică și să mărească flota. Trei mii de familii rusești trebuiau să se mute la Azov, pentru a consolida victoria. S–a mai aprobat construirea a încă patruzeci de galere, firește cu mărirea impozitelor pentru populație. Pentru fiecare dintre ele s–a înființat o „kumpanstvo", o asociație care trebuia să strângă banii și forța de muncă necesare.

Prietenia cu cei din cartierul german de la porțile Moscovei, apoi cei doi apropiați - Gordon și Lefort – l–au convins pe Petru că Rusia nu va putea, prin propriile ei forțe, să iasă din starea de înapoiere. Orice metodă, dură sau benevolă, nu ar fi fost suficientă pentru a–i comvinge pe tradiționalii ruși să accepte vreo

schimbare. Se contura un nou plan. Gradul de cultură, chiar și în rândul nobilimii, era foarte scăzut. Nu existau oameni calificați, de pildă, în construcția de nave. Consultanții străini, ce vor fi prezenți și pe viitor în Rusia, erau o soluție, dar nu era bine să se poată baza numai pe ei, avea nevoie de propriile lui forțe. Deci tinerii trebuiau trimiși la studii în Europa occidentală.

Încercarea o făcuse și Ivan cel Groaznic, cu rezultate catastrofale. Nici unul din cei trimiși nu a revenit în țară. Petru a procedat altfel. A dat ordine precise ce să învețe tinerii. Dacă nu le respectau, aceștia erau amenințați cu pedepse foarte severe. Cheltuielile de studiu și le plăteau singuri. La rândul lor, viitorii învățăcei nu erau prea bucuroși de lumea ce li se deschidea. Moscoviții se opuneau călătoriilor în străinătate, iar cel care o făcea era socotit un eretic sau trădător de țară, acuzat de pactizare cu păgânii. Iar acum, însuși țarul le cerea să facă așa ceva și încălca din nou tradițiile. Totuși, nobilimea și poporul s-au supus. Instrucțiunile date de Petru tinerilor, la începutul anului 1697, erau următoarele: 1. Să învețe să deseneze, să traseze hărți, să folosească busola și alte instrumente de navigație. 2. Să știe să conducă o corabie, atât pe vreme rea, cât mai ales în luptă. Să cunoască echipamentul întregului vas - velele, odgoanele, cârmele. 3. În funcție de posibilități, să caute să ia parte la o luptă pe mare, să învețe cu sârguință cum să se comporte în luptă. Toți, fie că au luptat, fie că nu, să obțină diplome care să ateste cunoștințele dobândite. 4. Cine va dori să profite de o situație mai bună la întoarcere, va trebui să știe și cum se construiește o corabie, ca aceea pe care și-a făcut studiile. La început au fost 50 de tineri aleși pentru studii în străinătate.

Petru nu accepta ca acești tineri să sufere de dorul de casă, socotind că la vârsta lor trebuiau și ei să fie în stare să facă ce făcuse el la șaisprezece ani. Nu ținea cont nici că el avea o mare forță de muncă, ceea ce nu era cazul concetățenilor lui. După un timp, din Italia, Anglia sau Olanda au început să sosească scrisori de jale, în care învățăceii se plângeau că nu făceau față eforturilor, că nu înțeleg noile științe și că trăiesc cu teama că trebuie să fie mereu în contact cu păgânii. Alții rezistau cu bine efortului și erau siguri că, la întoarcere, îi aștepta o situație bună. În decursul anului 1697 numărul călătorilor fără voie a crescut la circa o sută. Cert este că, la întoarcere, aduceau cu sine nu numai pricepere, ci și idei și concepții noi de viață, pe care și le însușiseră. Se schimbaseră și necesitățile lor culturale.

La rândul lui, Petru voia și el să facă o călătorie în străinătate. Numai puțini știau de acest plan al lui, cu totul neobișnuit pentru

un țar. Nici un predecesor nu a cutezat măcar să schițeze un asemenea gând. Doar Ivan cel Groaznic dorise, spre sfârșitul vieții, să se căsătorească cu o englezoaică, iar, în caz de nevoie, să ceară azil acolo. Nici lui Petru nu i-a fost ușor să-i convingă pe boieri. Cum putea să-și părăsească țara în momente grele? La 6 decembrie 1696, serviciul extern a făcut cunoscut că o delegație va pleca în Germania, Olanda, Anglia și la Veneția, pentru a reglementa „probleme ce privesc întreaga creștinătate, slăbirea puterii dușmanilor crucii, respectiv a sultanului, a hanului Crimeei și a tuturor hoardelor musulmane". Conducerea acestei misiuni i-a fost încredințată lui Lefort. Membri ai delegației erau, printre alții, Fiodor Golovin și Prokofii Vosnițin. Misiunea avea circa două sute de membri, între ei medici, preoți, traducători, scribi, gărzi de corp, servitori, chiar și patru pitici. Petru călătorea incognito și s-a înscris pe listă sub numele de Piotr Mihailov.

Era un joc periculos al lui Petru. Nici nu se putea avea în vedere ce s-ar fi putut întâmpla dacă rușii ar fi aflat că țarul lor vrea să plece pentru o perioadă mai lungă din țară. Sofia era tot la mănăstire și făcea planuri de răzbunare. În plus, mai erau o serie de persoane de vază nemulțumite de atitudinea lui Petru. Acesta continua să se opună tradițiilor rusești, era mereu în contact cu străini. Se mai aflase că făcuse la Preobrajenskoe și un fel de „frăție" păcătoasă, cu numele de „Sinodul tuturor nebunilor". Nu era altceva decât o tovărășie de petreceri, unde totul era condus de un oarecare Prinț Papă și de un Patriarh foarte gălăgios. Petru nu accepta niciodată acest rol, voia să rămână numai prodiacon. Numeroși ruși considerau această atitudine libertină față de biserică un păcat foarte mare.

Cu puțin înaintea începerii misiunii în străinătate, a fost descoperită o conjurație împotriva țarului. Petru a trebuit să îi tragă la răspundere pe vinovați înainte de plecare. Primul interogat a fost un călugăr, Avrami, care cutezase să-l critice pe țar pentru stilul lui de viață și să îi amintească de obligațiile sale. Avrami a fost torturat, apoi închis într-o mănăstire. Au fost formulate nemulțumiri grave și față de unii boieri, care - fiind deosebit de conservatori - se opuneau continuu tuturor înnoirilor lui Petru și se gândeau chiar la o răsturnare a lui de la putere. Conjurații au fost descoperiți. Au făcut mărturisiri în timpul torturilor și au fost executați. Profitând de evenimente, Petru a mutat regimentele streliților din Moscova la frontiere. O inteligentă măsură de precauție, cum se va vedea mai târziu.

Nu se știe dacă Petru și-a vizitat soția înainte de plecare. Eudoxia, atât de neglijată de Petru, trăia la o reședință din apropierea Moscovei. Fiul lor, Alexei, împlinise deja șase ani, dar continua

să se afle în îngrijirea mamei, într-o atmosferă foarte evlavioasă și patriarhală. Nu afla nimic despre înnoirile aduse de tatăl său. Alexei urma să devină succesorul lui Petru. În ciuda faptului că era neglijată de soț, Eudoxia l-a educat să-și respecte tatăl și funcția deținută de acesta. A fost un băiat retras, dar foarte inteligent și plăcut, cucerindu-i pe toți cu șarmul lui. Va avea o soartă tristă.

CĂLĂTORIA

La 9 martie 1697 Petru, alias Piotr Mihailov, a început călătoria în străinătate. Cu câteva săptămâni în urmă, o parte a misiunii plecase în direcția Livonia (Vidzeme), iar acum urma Petru cu suita lui. Trebuie menționat că a fost foarte repede descoperită adevărata lui identitate. În străinătate se știa deja că Petru face parte din delegație. În plus, cu statura lui, înalt de aproape doi metri, era foarte ușor de recunoscut. Se mai știa și că avea un tic când se enerva. Așadar, vizita lui în străinătate a fost privită cu curiozitate, deși nu pretutindeni a fost primit cu plăcere.

La Riga, care aparținea din 1629 suedezilor, guvernatorul le-a făcut o primire bună, dar, ținând cont de un Petru incognito, a exclus orice ceremonie oficială. Rușii au fost tratați ca unii ce erau în trecere. Au trebuit să-și asigure dormitul și mâncarea. Acolo fusese foamete, ceea ce l-a obligat pe Lefort să cheltuiască o mare sumă de bani pe mâncare și furajele animalelor. Petru s-a arătat foarte interesat de fortificațiile suedezilor, fiind mereu în apropierea lor. Când a început să facă măsurători și hărți, au intervenit gărzile suedeze. Lefort și guvernatorul au reușit cu greu să îl potolească pe țarul înfuriat. Începutul călătoriei nu a fost pe placul lui Petru.

Următoarea oprire a fost la Mitau, în Curlanda (Kurzeme), unde au fost mai bine primiți. Ducele Friedrich Kazimir era vasal al polonezilor, dar dispunea singur de finanțe. A organizat mai multe festivități în onoarea oaspeților, iar Petru s-a dovedit a fi plăcut și deștept. Cei prezenți au aflat, cu uimire, ce planuri mărețe avea acesta.

Împreună cu o mică suită, Petru a plecat la Libau, pe coasta Balticii, iar de acolo cu un vas la Pillau. A urmat Königsberg, unde sosiseră Lefort cu o suită traversând uscatul peste Njemen. Principele elector Friedrich al III-lea de Brandemburg i-a așteptat la Königsberg, fiind o gazdă la fel de primitoare, ca și cumnatul

său din Curlanda. Mai târziu se va văita că petrecerea cu rușii l-a costat 150.000 de taleri. În fond, nici principele elector Friedrich al III-lea nu a fost chiar dezinteresat. Ar fi dorit să îi aibă aliați pe ruși în cazul unui conflict, oricând posibil, cu polonezii sau suedezii. Dar nici Lefort, nici Petru nu au fost dispuși la promisiuni angajante. Au fost încheiate acorduri comerciale, de liberă trecere pentru ruși și de extrădare a criminalilor. Petru a profitat de oprirea la Königsberg pentru a se întâlni cu inginerul Steitner von Sternfeld, specialist în fortificații și a se iniția în problemele artileriei. A obținut un certificat, unde se menționa că Piotr Mihailov a lucrat bine și a dobândit cunoștințe în tehnica pulberelor explozive și a calculelor balistice.

Suita a plecat pe mare la Kolberg, apoi a ajuns la Berlin, unde Petru a rămas doar câteva ore. A acceptat cu greu o invitație a principesei electoare Sophie Charlotte de a o vizita la Coppenbrügge, unde se afla și mama ei, Sophie de Hanovra. Era oarecum reținut din cauza lipsei de maniere, mai ales când trebuia să se întâlnească cu femei din nobilimea străină. Cu totul alta era situația fetelor simple din orașele germane. Principesele erau însă foarte atrăgătoare și pline de șarm. L-au ajutat să-și depășească complexele, au stat cu el de vorbă și i-au dat chiar impresia că este un mare dansator. Au fost încântate de el. Sophie de Hanovra nota în jurnalul ei: „Țarul este foarte înalt. Fața lui este frumoasă, are o constituție foarte nobilă. Este deosebit de inteligent, răspunsurile lui sunt la obiect și bine plasate. Dar, în ciuda tuturor darurilor cu care l-a înzestrat natura, nu i-ar strica dacă ar avea maniere mai puțin țărănești... Pe de o parte, este foarte binevoitor, dar pe de altă parte, foarte supărăcios. Are caracterul poporului său. Dacă ar fi avut o educație mai aleasă, ar fi fost un om desăvârșit". Petru însă se grăbea să ajungă în Olanda. Pierduse prea mult timp. Cu o mică suită a plecat pe Rin și a ajuns la Amsterdam în ziua de 7 august. De acolo a mers mai departe, la Zaandam, deoarece auzise de șantierele navale de aici. Lefort nu sosise încă. Petru s-a cazat la un fierar, pe care îl cunoștea din cartierul german al Moscovei. S-a angajat dulgher la firma Rogge. În orice clipă liberă studia docurile sau vizita familiile meseriașilor olandezi, dispuse să vină în Rusia. A fost în diverse fabrici, între altele și într-o moară de hârtie, unde ar fi făcut chiar o coală velină. Toți aflaseră la Zaandam cine era Piotr Mihailov. A fost atât de înfuriat de afluența locuitorilor, încât ar fi și pălmuit câțiva. După o săptămână a plecat la Amsterdam, unde a rămas până la începutul lunii ianuarie 1698. Aici sosise între timp și suita lui Lefort, dar Petru mergea singur, ignorând ceremoniile oficiale. Primarul Amsterdamului, Nikolaas Witsen, care fusese în Rusia și făcuse unele

servicii importante guvernului moscovit, i-a făcut rost lui Petru de un serviciu la un doc al unei companii a Indiilor de est, unde acesta a putut lucra la construirea unei fregate. S-au păstrat caietele cu însemnările țarului din timpul călătoriei în Olanda. Ele atestă că *era foarte preocupat* să *învețe nu numai practica, ci și teoria* construcției de nave. Mai rezultă că Piotr Mihailov a lucrat patru luni și cinci zile sub supravegherea meșterului Pool, ca dulgher de corăbii, că a fost silitor, a învățat toate meseriile și că s-a purtat bine. Țarul era un elev silitor!

În cele patru luni cât a stat la Amsterdam, Petru a părăsit de multe ori orașul pentru a merge în împrejurimi. A fost la Utrecht, Haga și Delft, a asitat la manevre ale flotelor, a vizitat, împreună cu Witsen, uzine și institute științifice. La un atelier de cupru, a învățat noțiunile de bază ale gravatului, iar de la un mecanic a deprins mânuirea pompelor de incendiu. La Textel a văzut vasele speciale de vânat balene, la Leyden a fost însoțit de descoperitorul microscopului, Leeuwenhoek. Tot la Leyden a vrut neapărat să viziteze și sala de disecție a lui Boerhave. Se pare că acolo ar fi avut loc un incident neplăcut. În timp ce el diseca un cadavru, operațiune privită cu groază de însoțitorii lui, unora li s-a făcut rău. Petru a ordonat ca aceștia să desprindă mușchii de pe schelet cu proprii lor dinți.

În schimb, Petru nu era deloc interesat de realizările culturale. Muzica, pictura și literatura îi erau indiferente. Era preocupat numai de *tehnică și de științele naturii, cu precădere de construcția de* nave, care îl pasiona. Totuși, nu a fost foarte satisfăcut de tot ce a văzut în Olanda. Era convins că olandezii își făceau corăbiile, *mai mult sau mai puțin, după propriul lor plac*. Supărat, de multe ori, că rezultatele erau slabe, îi făcea pe olandezi proști și a părăsit țara. L-a lăsat pe Lefort să mai îndeplinească unele obligații diplomatice, iar el s-a îmbarcat spre Anglia. A ajuns la Londra pe 10 ianuarie 1698. Regele Wilhelm de Orania i-a pus la dispoziție un iaht și o escortă de mai multe vase de război. Șederea lui în Anglia – patria călătorilor pe mări. A durat aproape trei luni și jumătate. A învățat aici tot ce nu reușise în Olanda. Însoțitorul lui a fost viceamiralul Mitchel, care îi răspundea cu răbdare la toate întrebările. La docurile regale din Deptford a pus din nou mâna să lucreze, iar la Portsmouth a avut ocazia să asiste la manevre și să vadă în acțiune vasele de război ale englezilor.

Petru s-a lăsat dus prin toată Anglia. A vizitat mine de fier, poduri, docuri, câteva castele și Turnul. A luat parte la câteva servicii religioase, a asistat la spectacole de teatru, a fost la un bal mascat. Toți au remarcat că nu este atras de artele frumoase. Nu a fost deloc impresionat de parlamentul britanic, iar ideea lui

preconcepută că un parlament nu este compatibil cu o monarhie a fost întărită, după ce asistase la o dezbatere parlamentară.

Marea expediție nu a fost făcută numai pentru a potoli setea de cunoaștere a lui Petru. Rușii erau interesați de alianțe împotriva turcilor. În timp ce Petru era în Anglia, Lefort negocia în Olanda la cel mai înalt nivel – fără succes. Olandezii au refuzat să livreze țarului materiale de război pentru a-l sprijini. Pe ei nu îi interesau turcii. Spania și Franța erau țările de care trebuia să țină cont. În plus, Olanda și Anglia aveau același punct de vedere, și făceau totul pentru a media o pace separată între împăratul austriac și turci. Această înțelegere ar fi dus din nou la izolarea Rusiei. Petru era îngrijorat de eșecul tratativelor și a decis să meargă cât mai curând posibil la Viena pentru a împiedica pacea separată austriacă. Deși casa în care acesta locuise la Deptford era într-o stare jalnică, la plecare i s-a înmânat o notă de plată piperată, care a fost achitată pe loc.

Din Olanda, unde era așteptat de suită, a plecat spre Viena. La 1 iulie sosea la Dresda. Principele elector August nu era în oraș, iar principele von Fürstenberg, care a avut grijă de musafiri, a fost mulțumit când aceștia au plecat după două zile. Praga nu l-a interesat deloc pe Petru. Cu o trăsură a poștei a ajuns la Stockerau, lângă Viena, unde, din nou, a trebuit să-l aștepte pe Lefort cu suita. Viena i-a făcut o primire rece. A fost îndelung negociat protocolul, iar așteptarea s-a prelungit și după sosirea lui Lefort. Marea expediție a ajuns în capitala austriacă abia la 26 iunie. Petru a rămas incognito și apărea la primiri sau baluri ale curții ca Piotr Mihailov. Curtea știa cine este, încât Petru l-a cunoscut nu numai pe Leopold I, ci și întreaga lui familie. A fost impresionat. A participat personal la negocierile în problema turcă cu împăratul Leopold I și cu cancelarul, contele Kinsky. Au fost negocieri îndelungate, soldate cu insucces pentru ruși. Petru voia să cucerească cel puțin fortăreața Kerci la Marea Azov. Ar fi preferat să ocupe, însă, întreaga Crimee, dar pentru a-și atinge scopul avea nevoie de sprijinul Austriei. Aceasta însă era reținută și dădea răspunsuri evazive în sensul că ar fi acceptat o cedare a fortăreței Kerci de către turci, dacă Rusia avea succes cucerind uscatul.

Reținerea Austriei părea de înțeles. Ea avea planuri mai importante, decât cucerirea unor provincii turcești neinteresante. În Spania, casa de Habsburg era amenințată cu dispariția, deoarece regele Carol al III-lea, foarte bolnav, nu avea copii. Leopold I dorea să îl vadă pe tronul Spaniei pe fiul lui, Karl, dar Ludovic al XIV-lea al Franței avea și el planurile lui. Când tronul Spaniei

va deveni liber, se va ajunge la război. Deci Leopold I era mult mai interesat de o pace cu Franța, în vest, decât de cuceririle lui Petru, care, la rândul său, a trebuit să constate că nu avea ce aștepta de la austrieci. Negocierile diplomatice alternau cu baluri și festivități. Petru a început din nou jocul său de-a v-ați ascunselea. La un bal mascat a apărut ca un țăran din Frisia, la alte dineuri, Piotr ședea în spatele lui Lefort, în timp ce acesta petrecea după voie. La o întrebare a lui Leopold I despre cum îi merge țarului, Lefort a răspuns: „La plecarea noastră l-am lăsat pe Maiestatea Sa în deplină sănătate".

Despre șederea lui Petru la Viena se mai știe că, la diverse invitații, s-a revanșat cu focuri de artificii. A mai comandat și cadouri importante de la Moscova pentru gazdele vieneze. Deși nu a luat cu sine decât dorințele de pace ale lui Leopold I, plecarea din Viena a fost pregătită cu grijă și fără pompă. Ultima destinație era prevăzută a fi Veneția. Petru voia și aici să viziteze șantierele navale și vestitul arsenal al marinei. Mai spera să poată încheia o alianță cu aceasta, având în vedere că ducea de ani de zile o politică antiotomană. Dar chiar înainte de a pleca spre Italia, Petru a primit vestea despre o nouă răscoală a streliților, care l-a constrâns să renunțe la planurile de călătorie.

Regimentele streliților, pe care țarul le mutase, înaintea plecării, la granița poloneză, înaintau spre Moscova. Zvonurile susțineau că țarul Petru nu mai este în viață și erau întărite de știrea că un fals țar ar reveni în capitală. Streliții aveau însă un singur obiectiv: voiau să redobândească poziția lor privilegiată și să reînvie vechile timpuri. Preferințele lui Petru pentru străini erau suspecte și socotite o lucrătură a diavolului.

Moscova era comandată, în acea perioadă, de generalul Gordon, care avea în subordine circa patru mii de gărzi de corp. Celelalte trupe se aflau în diverse părți ale țării. Gordon a venit în întâmpinarea streliților și a încercat, prin negocieri îndelungate, să-i convingă să se întoarcă. Fără succes. Oamenii lui au deschis focul. Au fost sute de morți și mii de prizonieri. Unii streliți au fost executați pe loc.

Petru știa foarte bine ce înseamnă aceasta și o condamna pe Sofia, pe care o bănuia în spatele acțiunii. A părăsit imediat Viena, însoțit de Lefort. A mers zi și noapte prin Brünn (Brno) și Öllmütz (Olomouc) până a ajuns pe teritoriul polonez. La Cracovia fusese pregătită o primire pentru țar, dar el nu a pierdut timpul și și-a continuat călătoria spre Moscova.

La scurt timp, aveau să afle că revolta fusese înăbușită. Au călătorit mai pe îndelete, Petru s-a liniștit și a profitat de ocazie pentru a se întâlni la Lvov cu suveranul polonez, August al II-lea.

Se cunoșteau doi mari bărbați de stat, care s-au simpatizat reciproc. E posibil ca, încă de atunci, să fi fost de acord cu un război împotriva suedezilor, fără a încheia un asemenea pact. Cele trei zile cât au stat împreună au fost pline de convorbiri secrete, alternând cu petreceri și parăzi de trupe. La plecare, Petru i-a făcut cadou noului său prieten un safir prețios, iar acesta s-a revanșat cu un baston bătut cu diamante. Petru a plecat spre casă satisfăcut. Drumul spre Moscova trecea prin Brest-Litovsk. El și-a jucat cu încăpățânare rolul de Piotr Mihailov până la sfârșit. Mai întâi i-a condus pe nobilii care au făcut parte din misiune la casele lor. Apoi s-a dus la Preobrajenskoe, fără să fi pus piciorul la Kremlin. Nu a salutat-o nici pe soția lui, Eudoxia, nici pe fiul Alexei, care împlinise opt ani. În același an, Eudoxia a fost trimisă la mânăstire, iar educația lui Alexei a fost preluată de doi profesori.

TOTUL SE SCHIMBĂ

Petru a revenit în Rusia când nimeni nu-l aștepta. S-a întors sub impresia celor văzute, chiar dacă nu le studiase îndeajuns și a fost foarte nemulțumit de ceea ce a găsit. Se îndoia că își va realiza planurile. Era deprimat și atât de furios, încât și cei mai apropiați îl evitau.

La o zi după întoarcerea la Preobrajenskoe, a primit o delegație de nobili, care au vrut să îi ureze bun venit. Spre surpriza lor, țarul i-a așteptat cu o foarfecă în mână și le-a tăiat tuturor bărbile. Numai patriarhul și doi boieri de vază au fost iertați. Modernizarea Rusiei începea. Metodele erau cu totul altele decât părintești. Acțiunea a continuat în timpul sărbătorilor de Anul Nou. De această dată nu el a pus mâna pe foarfece, ci l-a pus pe nebunul de la curte să o facă. Ofițeri, funcționari, curteni, locuitorii orașelor - cu toții au trebuit să-și radă bărbile. Podoaba capilară a fost permisă numai clerului și țăranilor. Curând, a fost introdusă o taxă pe barbă. Cel care o plătea avea voie să nu se radă. Au fost emise așa-numitele „chitanțe pentru barbă", pentru care se percepeau sume frumușele. Negustorii bogați plăteau câte o sută de ruble, curtenii, funcționarii și negustorii mai săraci câte șaizeci de ruble, locuitorii orașului numai treizeci de ruble. Țarul a declarat război deschis și felului de a se îmbrăca al moscoviților. Ca și în cazul bărbilor și aici funcționa deviza: „Voi lupta hotărât împotriva vechilor tradiții".

Cu mult timp înainte de plecare, Petru prefera îmbrăcămintea

germană sau franceză. La începutul anului 1700 a emis un ukaz prin care ordona ca toate persoanele de la curte să poarte haine europene. Câte un boier mai tradițional a trebuit să constate că i s-au tăiat mânecile sau tivul. Petru invoca mereu că lungile caftane îi împiedicau pe oameni să muncească. Reforma îmbrăcămintii a putut-o aplica numai în rândul păturilor superioare ale societății. Țăranii continuau să își păstreze vechile credințe și anume că a nu purta barbă este un mare păcat.

Petru a fost furios împotriva bărbilor, dar și mai furios împotriva streliților, despre a căror răscoală aflase la Viena. A ordonat o acțiune, intrată în istoria Rusiei drept cea mai sângeroasă judecată. Ura lui împotriva acestora a însemnat un val de schingiuiri și execuții. Se pare că Petru era prezent la torturi, căci voia să audă cu propriile lui urechi că revolta fusese organizată de sora lui vitregă, Sofia. Nu a găsit nici o dovadă. A fost interogată și servitorimea Sofiei, în majoritate femei, cu același rezultat. Petru a chemat-o la interogatoriu și pe Sofia, fără a o tortura. Ce să fi spus? Toate bănuielile au fost infirmate. După schingiuiri, au urmat execuțiile. Se spune că și Petru ar fi pus mâna pe satâr. Au murit sute de oameni. Din ordinul lui Petru, câteva cadavre mutilate au fost atârnate în fața ferestrelor Sofiei de la mănăstirea Novodevici și lăsate acolo până când le-au mâncat păsările. Sofia a rămas în viață, dar Petru a obligat-o să se călugărească. A trăit la mănăstire fără să mai fie văzută de cineva. Călugărită sub numele de Suzana, a murit în 1704.

Este greu să se găsească o explicație pentru furia lui Petru. În țările europene vizitate de el, unde fusese primit fie cu cinste, fie cu ironie, vestea acestor torturi a stârnit oroare. Atitudinea rușilor s-a schimbat profund, după ce au fost obligați să asiste zilnic la execuții, torturi sau schingiuiri în public. Furtul și crimele au luat amploare, nu mai exista o limită a răului. Țarul era acuzat pe față, mulți bănuiau că nici măcar nu este Petru, ci vreun Satana deghizat. Conducătorii unor secte religioase propovăduiau sfârșitul lumii, deoarece Petru ar fi Anticristul venit la Moscova. Mulți moscoviți săraci au fugit în păduri pentru a scăpa de dările ce nu mai conteneau. Lor li s-au adăugat numeroși țărani nemulțumiți sau iobagi fugiți. Rusia era mai departe de o pace socială, decât la preluarea domniei de către Petru. Se mai zvonea că Alexei, fiul lui, nu este de acord cu acțiunile tatălui. Deși era mic, toți își puneau mari speranțe în el. Nimeni nu știa exact ce speră, doar că va rămâne pe viitor scutit de tendințele de înnoire ale lui Petru.

PETRU SE ÎNDREAPTĂ SPRE MAREA BALTICĂ

Ca şi cum ar fi vrut să rupă complet cu vechile tradiţii, ţarul a introdus, în decembrie 1699 un nou calendar. Până atunci anii se numărau tot „de la facerea lumii", iar ca dată de început era socotit 5508 î. Hr. Prima zi a anului era 1 septembrie. Prin reforma calendarului, noul an începea la 1 ianuarie. Petru nu s-a putut decide să se ghideze după calendarul gregorian. S-a păstrat diferenţa, care în secolul al XVIII-lea era de 18 zile, mărindu-se la fiecare o sută de ani cu o zi. Supuşii priveau aceste înnoiri cu reticenţă. La început de secol, Petru avea nevoie de o susţinere mai mare ca oricând. Dar aceasta se reducea mereu. Lefort şi Gordon - ultimul căzuse în dizgraţie - muriseră. Fuseseră profesorii şi oamenii lui de încredere într-o perioadă grea. Cine le va lua locul?

În anturajul lui Petru se afla, de mai multă vreme, Alexandr Danilov Menşikov, un negustor din cartierul german - glumeţ, hotărât şi şmecher. Fiul de rândaş ştia foarte bine să se facă iubit de Petru şi să îi suporte toanele. Se adapta asemeni unui cameleon şi era foarte avar. Alexandr Menşikov îl însoţise în călătoria în străinătate, a fost un elev silitor la toate şantierele navale, ca şi fostul lui tovarăş de la Preobrajenskoe. Ascensiunea lui socială avea să se petreacă abia după moartea lui Lefort. Va deveni guvernatorul provinciilor cucerite de la suedezi şi contraamiral, prinţ de Işorskaia Zemlia şi cavaler al ordinului vulturului negru. Toate aceste titluri le-a obţinut într-un interval de numai zece ani.

Petru avea o extraordinară forţă de muncă. O dedica transformării ţării, iar pe plan extern dorea ca Rusia să devină un factor de care Europa occidentală să ţină seama. În timpul îndelungatei călătorii în străinătate, a încercat să câştige aliaţi împotriva turcilor, ce atacau mereu sudul Rusiei. După cum ştim, nu prea a găsit audienţă, ci doar promisiuni vagi. În timpul acestor negocieri, se gândea mereu să renunţe la un acces la Marea Neagră şi să-şi îndrepte atenţia spre un altul, la Marea Baltică. Planul era mai conturat şi pentru că el se supărase de primirea ce i se făcuse la Riga, *aflată sub ocupaţie suedeză. Fireşte, nu numai* acesta a fost motivul urmărit de politica sa de a obţine acces la Marea Baltică.

Decisivă a fost voinţa lui Petru de a scoate Rusia din izolare, iar pentru aceasta avea nevoie de ieşire la mare. Marea Neagră s-a dovedit a fi neinteresantă, deoarece drumul spre vest ducea

numai prin Baltică și era controlat de suedezi. Disputa cu suedezii a fost precedată de îndelungi discuții diplomatice, care au inclus toți aliații posibili vizitați de Petru. Pentru a distrage atenția suedezilor, a negociat cu turcii și a încheiat cu ei o pace pe treizeci de ani. Țarul avea acum mână liberă să se dedice Nordului.

La început, Petru a încercat să creeze un climat de securitate, făcând declarații de prietenie în favoarea regelui Suediei. Între timp, prietenul lui polonez, regele August al II-lea, a încheiat un pact cu danezii și îl soma, formal, pe Petru, să înceapă războiul. El și-a lăsat un răgaz, deoarece era conștient că nu dispune de un motiv real pentru a declara război Suediei. Saxonia și Danemarca se aflau deja în război cu Suedia pentru recâștigarea ducatului Hollstein-Gottorp; saxonii fuseseră puși în inferioritate lângă Riga, dar Petru nu părea dispus să intervină. În primăvara anului 1700, el continua să joace rolul unui vecin pașnic în ochii suedezilor, potențialii lui adversari. S-a declarat chiar dispus să elibereze Riga de sub ocupația trupelor danezo-saxone. Făcea un joc periculos. Suedezii știau foarte bine ce intenții avea țarul. Acestea erau foarte bine cunoscute și în alte țări europene, deoarece ambasadorii lor informaseră că Rusia urmărește obiective noi în politica externă. Generalul-maior von Langen al Saxoniei, îi scria regelui său, în luna august 1700: „Marțea trecută, pe 6 august stil vechi, țarul, împreună cu oamenii lui de încredere, m-au vizitat pe la orele trei după-amiază. Mi-a spus, în olandeza lui imperfectă, cam așa: «Nerăbdătorule ce ești, nu e mai bine că am așteptat un timp această pace cu turcii și că acum avem mână liberă să trecem la acțiune. Scrie-i regelui tău că am încheiat o pace pe treizeci de ani cu turcii și că pe 20 ale acestei luni august, care are o însemnătate și ca zi onomastică pentru regele tău, vom trece la acțiune împotriva dușmanilor noștri. Deci regele tău va vedea că sunt un om de cuvânt și că vom face tot ce ne va ajuta Dumnezeu pentru a ne respecta angajamentele». Apoi a băut un pahar plin cu vin, pe care l-a închinat în sănătatea fratelui nostru, regele și a arătat că nu îl va abandona niciodată și că vor rămâne legați pe vecie".

Trupele rusești înaintau deja spre granița cu suedezii, încă înainte ca Petru să fi comunicat ambasadorului Stockholmului declarația de război. Polonia și Saxonia erau satisfăcute că Rusia își respectă în fine angajamentele și a început războiul împotriva suedezilor. Bucuria lor nu avea să fie de lungă durată, deoarece curând vor observa rafinamentele acțiunii lui Petru. El se îndrepta în direcția Narva, spre Estonia și Livonia, teritorii la care râvnea și August al II-lea. Treizeci de mii de soldați ruși au asediat Narva, apărată de două mii de ostași suedezi. Era clar că suedezii vor aduce întăriri. Încrederea lui Petru în numeroșii lui ofițeri

străini era deplină, el aștepta de la generalul saxon Hallart, care conducea asediul, acțiuni deosebite. Participa și țarul, sub numele de *tunarul Piotr Mihailovici*, cu regimentul lui preferat Preobrajenskoe – suedezii puteau să vină cu întăriri.

Carol al XII-lea, adversarul temperamentos și ambițios al lui Petru, urcat pe tron la cincisprezece ani, a ajuns cu cei opt mii de oameni la Pernau. Între timp, încheiase pace cu Danemarca. Deci Petru nu se mai putea baza pe ajutorul ei. Deși se așteptau la sosirea lor, aceasta a creat o mare dezorientare în armata rusă. Încă din timpul asediului Narvei, s-a văzut că administrația a organizat prost aprovizionarea trupelor. Nu erau depozite în apropierea locului de confruntare, iar din cauza reliefului păcătos – având foarte multe smârcuri – aprovizionarea se făcea greu.

Într-o seară, când suedezii erau deja în apropierea orașului, Petru l-a chemat pe francezul Eugène de Croy, fost feldmareșal al Kaiserului, și i-a încredințat conducerea armatei rusești pentru asediu. I-a dat diverse instrucțiuni scrise, pe care a uitat să le dateze și să le sigileze. Țarul a părăsit armata. Cercurile apropiate lui au relatat că l-au lăsat nervii și că nu ar fi fost convins că ar fi putut învinge vreodată armata lui Carol al XII-lea. La rândul lor, suedezii au vorbit de o fugă rușinoasă. Petru și-a justificat plecarea prin aceea că numeroși ruși voiau să știe că aprovizionarea va sosi la timp și că el dorea să se consulte cu regele polonez. Cel mai probabil era că nervii lui cedaseră și că voia să se sustragă de la catastrofa aproape inevitabilă. Ce blam pentru țarul rus, care cu puțin timp în urmă fusese eroul de la Azov! Străinătatea râdea de el. Au început să circule gravuri cu inscripții răutăcioase, unde se recunoștea cu ușurință țarul fugar.

Totuși și Carol al XII-lea, aclamat pretutindeni pentru curajul lui, a făcut o mare greșeală strategică la Narva. A luat prin surprindere armata rusă, ajutat de o cădere bruscă de zăpadă, dar a pierdut din vedere să urmărească dușmanul învins. Generalii ruși care nu au fugit s-au predat suedezului, iar soldații, dezarmați, s-au putut retrage spre Novgorod. Acolo îi aștepta Petru, care se temea că regele suedez va înainta pe teritoriul rus. Deci a fortificat Novgorodul și a reînarmat oastea învinsă. Abia acum înfrângerea devenise o insultă la adresa lui.

Regele suedez a luat alte decizii. Poate se temea de iarna rusească, care îi punea probleme de aprovizionare sau de polonezi, care l-ar fi putut ataca pe la spate. Armata suedeză a plecat spre Lituania și a intrat în Polonia.

Răspunsul lui Petru nu s-a lăsat mult așteptat. Aproape toate tunurile rusești căzuseră în mâinile suedezilor la Narva. Țarul a

făcut totul pentru a reface arsenalul. A luat o parte din clopotnițele bisericilor și le-a transformat în tunuri. În Siberia se căutau, în condiții foarte vitrege, noi zăcăminte de fier. Țarul îi îndemna continuu pe supușii săi să se pregătească împotriva dușmanului, delăsările erau aspru pedepsite. Era mereu pe drum pentru a organiza și supraveghea totul. Vizita trupele cu regularitate, a condus personal transportul a două vase din Arhanghelsk spre lacul Ladoga – o acțiune deosebit de dificilă, deoarece vasele au trebuit să fie trecute pe sus, prin păduri și smârcuri. În grabă au fost organizate și cursuri de pregătire pentru ingineri și artificieri. Și acestea erau supravegheate continuu de Petru.

De această dată, Petru a procedat la o dotare perfectă a armatei. Înainte de a-i ataca pe suedezi, l-a convins pe August al II-lea să îi permită să treacă prin Estonia și Livonia. După victorie, intenționa să lase cele două țări sub administrație poloneză. O promisiune prin care Petru urmărea să își asigure sprijinul lui August al II-lea.

Decembrie 1701 și iulie 1702 au însemnat primele victorii pentru ruși. Estonia și Livonia au fost cucerite. Orașele și satele au fost aproape complet distruse, pentru ca cele două țări să nu poată folosi suedezilor ca bază de operațiuni militare. La vremea respectivă a fost luată prizonieră și o tânără, care, sub numele de Ecaterina, va deveni soția lui Petru și, după moartea lui, țarină. A urmat fortăreața suedeză Nöteburg, pe Neva, care, după cucerirea de către ruși, a primit numele de Schlüsselburg, adică orașul cheie spre Marea Baltică (ulterior Petrokrepost). Alexandr Menșikov a fost numit guvernator. După ce au cucerit Nyenschanz, aflat la gurile Nevei, Petru și Menșikov au capturat două fregate suedeze. Ambii au purtat după această victorie ordinul Sf. Andrei, cea mai înaltă distincție rusească, înființată de Petru în 1699, cu numele primului apostol creștin. Ajunseseră la Marea Baltică, iar Petru dispunea încă de suficientă forță. Numai un asemenea țar ca Petru a putut lua decizia să construiască un oraș la gurile Nevei. Pe aici trecea, din vechime, legendarul drum al varegilor spre greci, dar nimănui nu i-a trecut prin minte să ridice aici o așezare importantă. Ținutul era mlăștinos, era o deltă, formată din numeroase insulițe, înecate mereu de inundații. Pe ici pe colo, oamenii încercaseră să supraviețuiască în mici așezări pescărești. Pentru Petru, însă, locul era ideal. A plănuit un port, căruia să i se asocieze un oraș important. Terenul impropice l-a întărâtat și mai mult pe țar. Și Amsterdamul era construit pe pontoane și nu era, oare, mai atrăgător tocmai prin numeroasele lui canale? 16 mai 1703 a fost ziua de fondare a noii așezări – Petersburg sau Piterburch, cum o va boteza țarul. Pentru a asigura orașul, pe una

din insule a fost construită fortăreața Petropavlovsk, la început din lemn, ulterior din piatră. Primul șantier naval a apărut aproape concomitent cu așezarea. O armată de muncitori se lupta cu asanările, cu fixarea fundamentelor din lemn, cu consolidarea unor rădăcini de copac pe care vor fi ridicate locuințe. O lege din același an permitea ca în întreaga Rusie să fie construite mai multe case din lemn. Petru urmărea ca, astfel, zidarii și zugravii să poată fi atrași la Petersburg.

Au apărut numeroase legende frumoase despre ridicarea orașului. Cert este că mii și mii de oameni și–au dat viața aici, că apele umflate distrugeau tot ce se ridicase și că s–a cheltuit imens pentru această luptă cu natura. În noiembrie 1703, sosea în acest port prima navă din Olanda. Căpitanul și echipajul au fost deosebit de bine primiți de Menșikov, guvernatorul noului oraș–port. Observând mai atent lucrurile, se vede că ritmul lucrărilor pentru construirea noii capitale nu era atât de rapid cum ar fi vrut Petru. La șapte ani după fondarea Petersburgului, aici trăiau opt mii de locuitori. O explicație era că planurile se modificau mereu și trebuiau reluate de la capăt. Iar boierii, în pofida presiunilor Kremlinului, nu se lăsau convinși să vină la Petersburg. Nici unul nu voia să părăsească Moscova. Ei erau reticenți nu numai față de terenul defavorabil, ci și față de starea proastă a drumurilor. Aveau nevoie de câteva *săptămâni pentru a parcurge distanța Moscova–Petersburg*. Aprovizionarea era proastă, mărfurile erau mai scumpe, deoarece căile de transport erau dificile și insuficiente. Înviorarea a apărut numai după ce numeroși meseriași au fost aduși cu forța aici. Petru l–a iubit cel mai mult și l–a considerat orașul vieții lui. Locuia într–o casă mică în stil olandez, în timp ce împrejurul ei se ridicau clădirile impunătoare ale administrației și palatele demnitarilor.

Și totuși suedezii nu fuseseră învinși. Încercaseră de mai multe ori să distrugă orașul aflat în construcție, dar au fost respinși de ruși. Deci, Rusia își putea extinde domeniul prin cucerirea diverselor fortărețe suedeze.

PE CULMI

Marea răfuială cu Carol al XII–lea abia urma. S–a petrecut după ce August al II–lea a fost învins de suedezi. A avut loc la 27 iunie 1709, data bătăliei de la Poltava. A fost ziua în care sorții i–au fost foarte favorabili lui Petru, care a evitat toate greșelile și a șters trecutul din memorie. De această dată, norocul

a fost de partea lui și s-a concretizat sub forma unei răscoale a cazacilor.

Primii țari din dinastia Romanovilor au avut mereu de lucru cu acești *vulturi ai stepelor*. Cazacii nu acceptau nici un sistem de administrare, se aflau „numai în slujba lui Dumnezeu și a patriei", uneori chiar și a țarului, în schimb, erau imprevizibili, nu erau recomandate alianțele cu ei. Își duceau viața în stepele sudice. Revoltele erau provocate când de cazacii de pe Don, când de cei de pe Volga, punând mereu în pericol securitatea statului. Abia Ecaterina cea Mare va izbuti să-i domolească pe turbulenți.

În timp ce țarul Petru cucerea fortăreață după fortăreață în nord, nereușind să dețină și Curlanda, fiind chiar obligat să renunțe la unele cuceriri, în sud au izbucnit tulburări. La început, s-a revoltat populația din Astrahan, care nu înțelegea de ce trebuie să accepte dările mari pentru un război dus la sute de kilometri depărtare. Impozitele se strângeau cu forța de la populația sărăcită. O revoltă din această pricină era oricând posibilă. În timpul luptelor împotriva suedezilor, Petru avea nevoie de orice altceva, numai de tulburări interne nu. A trimis trupe în sudul țării pentru a-i potoli pe revoltați. Răscoala a fost înăbușită în sânge. Cazacii de pe Don nu s-au alăturat răsculaților din Astrahan. În vara anului 1707 s-au răsculat cazacii de pe Donul superior. Erau indignați de dările tot mai apăsătoare instituite de Petru pentru operațiunile lui militare. Permanentele recrutări pentru armată și pentru reconstrucția flotei i-au făcut pe țărani să fugă și să găsească refugiu la cazaci. Au fost trimise trupe pentru a-i prinde pe fugari, ajungându-se la confruntări între cazacii rebeli, conduși de Kondratii Bulavin și cei fideli țarului, care slujeau în armata acestuia. Bulavin a trebuit să fugă. S-a refugiat la cazacii zaporojeni din Ucraina, socotiți foarte războinici. Trăiau pe o insulă a Niprului, fondaseră o așa-numită " republică proprie" și făceau dese incursiuni în teritoriile poloneze și turcești de graniță. Bulavin a preluat conducerea și a chemat la revoltă împotriva marii nobilimi, a boierilor și a străinilor. I s-au alăturat trei mii de cazaci zaporojeni, șase mii de cazaci de pe Donul superior, care devastau sudul Rusiei. Și-au stabilit tabăra la Cerkasc, Starocerkask de astăzi, de unde au început atacurile pentru a izbuti să se consolideze pe Volga și pe Azov. Nu le-a reușit nici una din aceste tentative. Trupele rusești se apropiau din ce în ce mai mult de „cuibul cazacilor". Situația lor a devenit precară. Pentru a scăpa de pedeapsă, s-au răsculat împotriva conducătorului lor, Bulavin, care a fost forțat să se sinucidă. Luptele împotriva cazacilor de pe Don au mai durat multă vreme până la înfrângerea lor definitivă. Unii s-au stabilit apoi pe Nipru, alții în Kuban.

În paralel, Petru continua campania împotriva suedezilor. Din ce în ce mai des era obligat să-și împuțineze și să-și disperseze trupele, pentru a restabili liniștea în diverse părți ale țării. Între timp s-a modificat situația din Polonia. August al II-lea fusese constrâns, în septembrie 1706, să încheie pace cu suedezii. După puțină vreme a renunțat la coroana regală. Suedezii au intrat în Saxonia. August al II-lea a evitat, intenționat, să mărturisească rușilor pacea încheiată. Mai spera ca în Polonia să se ajungă la o înțelegere între ruși și suedezi. În ciuda păcii încheiate, trupe poloneze și saxone au participat alături de ruși la bătălia de la Kalisz. Era cea mai mare încercare din acest război. Și a fost cea mai importantă victorie a rușilor. Autorul acestei victorii a fost Alexandr Menșikov, *guvernator general al Ingriei, prinț al Imperiului roman și feldmareșal*. Petru a sărbătorit trei zile triumful prietenului său.

Ea nu a însemnat însă o cotitură în război. Suedezii continuau să ocupe Saxonia și, deși Petru dorea să încheie o pace, căutând aliați în Austria, Anglia și Franța, Carol al XII-lea nu voia să audă de așa ceva. Doar dacă țarul va renunța la întreaga coastă de la Marea Baltică. Ce îndrăzneală! Petru nu era dispus cu nici un preț să renunțe la orașul lui, Petersburg. Războiul trebuia să continue, iar Rusia se pregătea să invadeze Suedia.

S-au construit fortărețe, cele existente au fost consolidate. Au apărut noi fortificații chiar și în jurul Moscovei. Populația din zonele de frontieră a fost informată că, în caz de urgență, va trebui evacuată. La sfârșitul lunii ianuarie 1708, suedezii erau în fața orașului Minsk, unde și-au stabilit tabăra de iarnă din cauza vremii nefavorabile.

Petru și consilierii săi au decis să desfășoare trupele rusești pe o arie destul de largă, ceea ce le-a permis suedezilor să ajungă la Nipru până în iunie. Era amenințat Smolenskul. Pentru a împiedica cucerirea orașului, Petru a adoptat verificata metodă a „pământului pârjolit". A evacuat o porțiune întinsă de teren, a ars case și a transportat toate proviziile. Carol al XII-lea nu a avut de ales, decât să ajungă cât mai repede în Ucraina pentru a-și asigura aprovizionarea. Se mai baza pe sprijinul cazacului Ivan Mazeppa – altădată un fidel al țarului – care a încheiat o alianță secretă cu suedezii. Spera ca prin aceasta să-și realizeze visul lui – o Ucraină liberă. Când Carol al XII-lea a ajuns în Ucraina, a trebuit să constate, cu stupoare, că Mazeppa dispunea de puțini aliați și că negocierile lui cu suedezii fuseseră duse pe cont propriu. Majoritatea cazacilor îl sprijineau pe țar. După ce un convoi mare de aprovizionare a căzut în mâna rușilor, catastrofa suedezilor părea să se contureze precis. Carol al XII-lea era încolțit. Până

și sultanul se ferea să îl sprijine. Se spune că ambasadorul rus în Turcia, Piotr Tolstoi, ar fi împărțit cu largheţe peşcheşuri.

Iarna 1708/ 1709 a fost foarte grea, poate cea mai grea din acel secol. Primăvara, venită rapid, a făcut drumurile impracticabile. Planul suedezilor de a mărşălui spre Moscova a căzut baltă. Trupele nu puteau rămâne în Ucraina, căci aici începuse deja un război de partizani împotriva lor. Ambele părți – și suedezii și rușii – știau că finalul era aproape și că el se va decide când vremea va permite lupta. Suedezii se străduiau să-şi asigure aprovizionarea, ceea ce rușii încercau continuu să împiedice.

Situația suedezilor se înrăutățea cu fiecare săptămână în plus. În primăvară, Carol al XII-lea a încercat să asedieze orăşelul Poltava. Ofiţerii lui îi spuneau zadarnic că scad proviziile de pulbere, regele mai spera că turcii vor intra în război de partea lui. Asediul Poltavei se prelungea, timp în care Petru continua să își întărească efectivele. Lupta decisivă s-a dat pe 27 iunie 1709. Victoria ruşilor era clară doar după câteva ore. Petru a ținut o slujbă de mulțumire pe câmpul de bătaie. Cei mai buni ofiţeri au fost recompensați din belşug cu decorații și cadouri. Țarul a înaintat în grad ca general-locotenent. Seara, s-a dat un mare banchet. Petru a închinat în cinstea generalilor suedezi care, deşi fuseseră luați prizonieri, erau bine tratați. A mulțumit suedezilor de la care a învățat multe. Dar Carol al XII-lea și Mazeppa nu fuseseră luați prizonieri. Rănit la picior cu câteva zile înainte, Carol al XII-lea a observat bătălia de pe o targă, apoi, însoţit de Mazeppa și câțiva soldați, s-a refugiat pe teritoriul turcesc.

Petru și Menşikov au intrat victorioşi la Moscova pe 21 decembrie 1709. Ofiţerii suedezi au trebuit să meargă înaintea lor pe jos. Sărbătorile au durat zile în şir. Suedezii erau înfrânți. Drumul Rusiei spre Baltică era liber. Dar războiul nu se sfârşise. Pacea s-a încheiat abia la finele lui august 1721, la Nystadt. Suedia a pierdut toate provinciile de la Marea Baltică. Rusia a intrat în rândul marilor puteri europene. Petru îi scria unui prinț aflat la Paris: „De regulă toți copiii termină studiile în şapte ani. Şcoala noastră a fost însă de trei ori mai lungă, dar, slavă Domnului, rezultatele ei au fost cele mai bune cu putinţă". Din serbările victoriei a făcut parte și un carnaval la care a fost invitat tot Petersburgul. Petru era foarte destins, cum nu fusese de multă vreme. S-a amestecat în popor, a jucat pe mese, a cântat.

La 20 octombrie 1721, Senatul i-a conferit titlul de *Părinte al Patriei*, de împărat, numindu-l de atunci încolo „Petru cel Mare". În cuvântarea ținută în onoarea lui se spunea că a scos Rusia din nimic spre victorie. Prusia și Olanda au recunoscut imediat noua titulatură de „împărat" pentru Petru. Suedia a mai

aşteptat. Austria, Anglia, Franţa şi Spania au recunscut–o la câţiva ani după moartea lui.

Campaniile militare, din care au făcut parte şi ciocniri cu Turcia şi Persia, nu i–au dat răgaz lui Petru să se ocupe şi de persoana lui. Războiul împotriva suedezilor a demonstrat forţa lui de mobilizare şi energia, aproape supraomenească, de care a dat dovadă pentru a cuceri accesul la Marea Baltică. Nu a reuşit să obţină acces şi la Marea Neagră. Ştim de multă vreme că acest Romanov nu poate fi apreciat după standardele obişnuite. Tot ce a făcut a fost posibil pentru că el era stăpânul ţării, iar poporul trebuia să se supună. A fost iubit, dar şi urât.

PETRU ÎN PARTICULAR

A fost supranumit *cel Mare*, dar i s–ar fi potrivit şi numele de *cel Puternic*. Putea să îndoaie farfurii din argint şi potcoave. Avea circa doi metri înălţime şi impunea cu statura lui. Când era tânăr, mai ales în timpul călătoriei în Europa, multe doamne au observat că avea trăsături frumoase şi că era plăcut. După douăzeci de ani, trăsăturile feţei i se aspriseră, parcă inspirau teamă. Părea furios şi crud, mai ales când nu îşi putea stăpâni un rictus al feţei. Era marcat de viaţă, chiar dacă era un titan. Alterna furia cu bunătatea, nimeni nu ştia cum să îi intre în voie. Într–o perioadă în care întreaga Europă punea mare preţ pe măreţie şi pe fast, Petru a trebuit să accepte simplitatea. Nu preţuia fastul de la curtea lui pentru a impresiona. Îi repugna orice ceremonial oficial. A construit palate pentru preferaţii lui, le–a dat din belşug însemne distinctive, dar lui îi plăcea să trăiască într–o casă obişnuită din lemn. Poate cocheta cu această modestie, deşi nu acesta era drumul lui spre popor. El era ţarul şi pentru popor aceasta însemna, în primul rând, măreţie, cât mai multă cu putinţă. Cu cât era mai mare fastul din jurul ţarului, cu atât părea mai intangibil

Excesele ţarului deziluzionau poporul. Lui Petru îi plăcea să bea peste măsură. Acest lucru nu era nimic neobişnuit pentru un rus, dar el întrecea măsura. În fond, ţarul era ceva sfânt, nu un simplu cetăţean. Erau reprobate şi legăturile lui amoroase, mai ales că se întreţinea cu o drăcoaică străină. Petru nu alegea prea mult când era vorba de femei, iar legăturile lui nu aveau nimic de a face cu romantismul. Medicul lui personal susţinea că „are o legiune de draci pasionaţi în el". Se pare că ar fi avut şi numeroşi copii, după cum relata marchiza Wilhelmine, întâlnită de Petru la Berlin: „Majoritatea femeilor erau servitoare nemţoaice,

de la curte – cameriste, bucătărese, spălătorese. Aproape toate țineau în brațe copii bine îmbrăcați și când erau întrebate al cui era copilul, răspundeau tipic – l-am născut prin grația țarului". Țarul și soția aveau circa 400 de servitoare. Petru a avut multe femei, dar nici uneia, cu excepția Catincăi iubite, nu le-a făcut palate sau cadouri scumpe. Era aproape bolnăvicios de zgârcit cu iubitele. O artistă din Londra, pe care a cucerit-o, s-a plâns după aceea de zgârcenia țarului. Iubirea din tinerețe a lui Petru a fost Anna Mons, din cartierul nemțesc al Moscovei. Ea a trebuit să îi înapoieze toate cadourile când s-a căsătorit cu ambasadorul prusac, contele Keyserlinck. Petru a fost supărat, dar nu prea multă vreme. Deși țarul nu era chiar un cavaler cu femeile și nu le trata cu prea multă drăgălășenie, le-a avut în vedere în măsurile lui de reformă. A atenuat toate opreliștile de rit oriental, impuse lor, de secole. Teremul, aripa femeilor din Kremlin, și-a pierdut aerul de groază. În el au intrat nu numai lumina și aerul proaspăt, ci și un nou stil de viață.

TATĂL, SOȚUL

Căsătoria lui Petru cu Eudoxia Lopuhina nu a fost de durată. Nu a fost una din iubire, deși tânăra femeie a făcut totul pentru a-i plăcea lui Petru. Provenea dintr-o veche familie de nobili, respectată, care făcea parte din acele cercuri reticente ce încercau, prin toate mijloacele, să îl schimbe pe Petru. Mediul Eudoxiei era foarte limitat la viața din Terem, era evlavioasă, superstițioasă, profund ancorată în tradiție. Încă din timpul primei lui călătorii în străinătate, Petru a încercat să o determine să intre de bună voie la mănăstire. Doi oameni ai lui de încredere, rămași acasă, au primit misiunea să o convingă pe Eudoxia, dar ea a refuzat.

La întoarcerea din Europa, însuși țarul i-a explicat Eudoxiei că într-o mănăstire ar trăi mai bine. De această dată, a trebuit, de voie, de nevoie, să accepte. Plecarea ei la mănăstirea din orașul Susdal, la nord-est de Moscova, a fost similară cu un exil. Soția țarului și mama succesorului la tron, Alexei, trăia într-o simplă casă țărănească. Chiar și viața ei la acea mănăstire diferea foarte mult de cea a celorlalte rude ale țarului, aflate tot într-un lăcaș bisericesc. Eudoxia a trăit exclusiv din veniturile puse la dispoziție de familia ei, țarul a refuzat să îi asigure întreținerea. A trăit foarte retrasă aproape douăzeci de ani, dar numele ei a fost mereu pomenit de popor. Apariția ei din nou în public a fost provocată de o tragedie. Fiul ei, Alexei, născut la 18 februarie 1690, care,

după cum știm, și-a petrecut primii ani sub îngrijirea mamei, a fost ulterior încredințat Nataliei, sora lui Petru. Pe atunci avea opt ani și jumătate, era un copil retras și sceptic, contrar firii tatălui său. Primele lecții le-a luat de la un profesor rus, apoi de la unul german. „Anii lui de ucenicie" au însemnat o alternanță între lumea tradițională moscovită a mamei și cea nouă, a străinilor, care îl fascina pe tată. Profesorul german a considerat că tot ce învățase de la cel rus era o eroare. Alexei a fost martor la căderea în dizgrație a mamei și a știut că aceasta este numai din vina tatălui. Petru nu se ocupa de copil, ci întreba cum merg lucrurile. Nu îi plăcea ce i se relata. Fiul prefera scrierile religioase și serioase, nu îi plăcea să petreacă. Tatăl îi spunea că postitul prea mult dăunează sănătății. Alexei nu a ținut cont de sfaturile tatălui. În loc să îi placă jocurile militărești sau efortul fizic, a învățat germana și franceza. A avut parte de un învățământ sistematic numai o scurtă perioadă.

Petru constata, cu nemulțumire, că fiul lui este o fire delicată. Pentru a-l căli, a ordonat să fie înrolat simplu soldat și l-a încredințat lui Menșikov. Acesta a luat în serios dorințele tatălui, îl mustra ori de câte ori avea ocazia. Petru îi spunea mereu fiului său că trebuie să meargă pe urmele lui, că trebuie să învețe conducerea treburilor militare și ale statului, trecând prin toate gradele. Alexei se chinuia să fie pe placul tatălui, dar în sufletul lui îl ura. S-a refugiat într-o lume proprie și se considera o victimă a tatălui.

Într-o vreme a încercat să caute o scăpare și s-a înconjurat de consilieri. Erau oameni încuiați la minte, în majoritate din rândul vechii boierimi, care se împotriveau înnoirilor aduse de Petru. Alexei se plângea prietenilor că tatăl său nu se preocupă de el, că îl abandonează. Nu a fost un incapabil, dar nu avea energia tatălui său. O dată s-a rănit intenționat la mână pentru a scăpa de un examen la desen.

Alexei a fost deseori trimis în străinătate, la Dresda, dar și la Mecklenburg. Călătoriile nu l-au impresionat. Împins de tată, s-a căsătorit în 1711 cu prințesa Charlotte von Wolfenbüttel. În sfârșit, un Romanov izbutea să se însoare cu o străină. Aproape în același timp, Petru a reușit să le căsătorească și pe cele două fiice ale lui Ivan, Ecaterina și Ana, tot în străinătate.

Căsătoria lui Alexei cu Charlotte a avut loc la Torgau, fiind organizată de regele August, deoarece ea fusese crescută de prințesa electoare a Saxoniei. A fost precedată de îndelungi negocieri privitoare la dotă, problemă care se pare că nu fusese reglată nici la nuntă, deoarece la Moscova Charlotte a suferit mereu din cauza lipsei banilor. La început, Alexei a părut puțin îndrăgostit de

nevastă, iar Petru se purta foarte bine cu nora lui. Curând, Alexei a început să se distanțeze de ea. Nu îi plăcea că se simte stingheră la Moscova. Nu a reacționat nici când ea s–a plâns că nu este tratată cum trebuie. Alexei pleca de acasă din cauza certurilor și se refugia la boierii lui.

Când Charlotte a rămas însărcinată, a părăsit–o pur și simplu și a plecat la cură la Karlsbad. A lipsit o jumătate de an și nu i–a scris niciodată. Între timp, ea a născut o fată. Reîntors, s–a încurcat cu o slujnică finlandeză, Afrosinia. O vizita săptămânal pe soție, care la 12 octombrie 1715 a dat naștere unui fiu, ce a fost botezat Petru. Charlotte a murit la naștere. În ziua înmormântării Charlottei, Petru l–a pus pe fiu în fața alternativei de a se dedica *treburilor statului, sau de a renunța la tron. Petru i–a cerut–o în* scris, nu fără a întocmi o listă cu greșelile făcute de fiu. Alexei a răspuns că un om „atât de leneș" ca el nu poate urma la tron și că deci renunță la drepturile lui. Petru a întârziat cu răspunsul, mai ales că era bolnav. Într–o scrisoare din ianuarie 1716 scria: „Urăști ceea ce fac eu pentru supușii mei punându–mi sănătatea în joc, după dispariția mea vei distruge totul, deci nu ai voie să rămâi așa cum ai dori tu: nici cal, nici măgar. Schimbă–te ca să devii un succesor demn sau mergi la mănăstire, altfel nu mă pot liniști, mai ales acum, când sunt atât de bolnav".

Alexei a răspuns că dorește să se călugărească și că cere încuviințarea lui Petru pentru aceasta. Prietenii l–au sfătuit să se spovedească unui preot că merge forțat la mănăstire. Deci își mai păstra o șansă. În anul 1716, Petru a făcut o călătorie în Olanda *și la Paris. De la Copenhaga i–a scris lui Alexei ori să se* călugărească, ori să vină după el. Alexei i–a transmis prin Menșikov că va sosi, și–a luat o mare sumă de bani de la favoriții lui și s–a îndreptat spre Copenhaga. Era însoțit de Afrosinia, îmbrăcată în paj. Pe drum, Alexei și–a schimbat ruta și a luat–o spre Viena. A folosit prilejul să fugă, cum se gândise de nenumărate ori. I s–a acordat azil, deci Alexei trăia în apropiere de Viena, iar ulterior s–a mutat la castelul Ehrenberg din Tirol. Spionii lui Petru erau însă pe urmele lui. Alexei a plecat spre St. Elmo, lângă Neapole, unde a fost descoperit de Piotr Tolstoi, care l–a convins să se întoarcă în Rusia, unde va fi iertat de tată.

Alexei a revenit la Moscova. Pe drum, era uimit câți oameni i se închinau și îi cereau binecuvântarea. Chiar și prietenii lui s–au mirat că a cedat atât de repede cerințelor tatălui și, mai ales, că fusese atât de naiv încât să creadă în promisiunile lui. S–a întors, ar fi vrut să se căsătorească cu Afrosinia și să trăiască tihnit ca simplu boier.

A ajuns la Moscova pe 31 ianuarie 1718. Urma ca după

câteva zile să apară în fața țarului, a prinților, a boierilor, a clericilor. Alexei a căzut în genunchi în fața tatălui și i-a cerut iertare. O putea căpăta numai dacă renunța la tron, Petru îl recunoscuse între timp ca succesor pe fiul lui Alexei, botezat tot Petru, în vârstă de trei ani. Mai trebuia să mărturisească cine a știut de planurile lui de fugă. Alexei a făcut ceea ce i s-a cerut și a dezvăluit numele tuturor celor ce au știut de fuga lui. A dat foarte multe nume, chiar și ale unor înalți funcționari de la curte. Petru a început să o bănuiască și pe prima lui soție, Eudoxia, ca și pe preferatul ei spiritual că ar fi implicați într-o conjurație împotriva lui. Deci, preferatul spiritual a fost executat, deși nu mai avea nici o legătură cu Eudoxia, iar povestea lor de iubire avusese loc cu zece ani în urmă într-o mănăstire de lângă lacul Ladoga. Soarta ei nu era pecetluită prin aceasta. După moartea lui Petru cel Mare, a fost dusă la fortăreața Schlüsselburg, unde a petrecut doi ani groaznici. Era răzbunarea Ecaterinei, cea de a doua soție a lui Petru cel Mare. Totuși, ușile închisorii s-au mai deschis o dată pentru Eudoxia, când a fost martoră la măreția de la curte.

A avut voie să revină în lume la urcarea pe tron a nepotului ei, Petru, când a fost primită cu toate onorurile ce i se cuveneau. S-a întors la mănăstire, pentru că nu s-a mai putut acomoda cu noua lume. Era aceeași mănăstire în care și-a petrecut ultimele zile și Sofia, sora vitregă a lui Petru. Tot aici se va stinge și ea din viață.

Ce s-a întâmplat cu Alexei? Nu s-a găsit nici o dovadă că Alexei ar fi uneltit împotriva tatălui său. Dar declarațiile iubitei lui, Afrosinia, l-au incriminat foarte grav. Ea a mărturisit că Alexei tânjea după tron, că era bucuros de orice acțiune îndreptată împotriva tatălui său și că ar fi fost aliat chiar și al împăratului austriac, ceea ce era o minciună sfruntată. Mai plauzibil părea că Alexei voia să reducă flota și efectivele armatei.

Petru a ordonat ca Alexei să fie dus la Petersburg. Schingiuit la închisoarea Petropavlovsk, a mărturisit ceea ce tatăl lui voia să audă. Țarul a cerut demnitarilor mireni și bisericești, care au format un complet de judecată, să pronunțe o hotărâre. Preoții au făcut apel la mila tatălui, refuzând să emită o sentință. Completul mirenilor a pronunțat, pe 24 iunie 1718, sentința de condamnare la moarte. Alexei a fost din nou supus chinurilor, dar sentința nu a putut fi executată - Alexei a murit la 26 iunie, probabil din cauza torturilor.

Un trimis britanic relata în memoriile sale: „Țarul a dat ordin ca Alexei să fie îmbălsămat, iar trupul a fost așezat într-un sicriu acoperit cu catifea neagră. Deasupra era o pânză brodată cu aur. A fost dus la biserica Sf. Treime, unde a fost lăsat până la orele

unsprezece seara. Apoi a fost adus la palat și așezat în cripta familiei. La ceremonie au luat parte țarul, țarina, nobilimea. Au circulat multe zvonuri despre moartea țareviciului. Public, s-a făcut cunoscut că, după ce s-a dat citire hotărârii judecătorești, a făcut un șoc cardiac ce i-a fost fatal. Foarte puțini au fost cei care au crezut într-o moarte naturală, dar era foarte periculos să mărturisească aceasta".

PETRU ȘI MARFA SKWARONSKAIA

Am arătat de mai multe ori că Petru a fost căsătorit de două ori. Cine a fost cea de a doua soție, la care se pare că ar fi ținut foarte mult? Despre Ecaterina, care s-a numit în realitate Marfa Skwaronskaia, născută în 1684, au circulat multe zvonuri. Era fiica unor țărani lituanieni. Drăguță, îndrăzneață, a fost trimisă slujnică la pastorul Glück din Marienburg. A fost căsătorită cu un dragon suedez, iar când orașul Marienburg a fost asediat de generalul rus Șerementiev, nu a refuzat să devină iubita acestuia. Marfa, sau Martha, a dus o viață bună alături de general. Era veselă, îi cunoștea bine pe bărbați și găsea mereu antidot la toanele lor. În acele zile de cumpănă, când războiul ruso-suedez era în plină desfășurare, era indicat să te gândești la propriul bine. Marfa era harnică, făcuse o ucenicie severă la pastorul Glück – curăța, spăla și gătea foarte bine. Primul care i-a apreciat talentele a fost Șerementiev, dar după aceea a fost descoperită de Alexandr Menșikov, preferatul lui Petru. A furat-o pur și simplu. Deci, acum, ea era cea care îi făcea curat și care îi oferea clipe de bucurie. Menșikov, altfel un petrecăreț și un afemeiat, o ținea bine ascunsă. Dar zvonurile circulau repede, mai ales că, în casă, la Menșikov era dintr-o dată foarte curat. Petru, care voia să verifice totul, a venit la el pe neașteptate. Au băut pe săturate, până când Menșikov s-a îmbătat. Petru a început să-l întrebe pe Menșikov de unde atâta curățenie, până când acesta a recunoscut cine este autoarea. Nu l-a ajutat cu nimic că a făcut-o pe Martha prostituată, țărancă, propria lui slugă. Petru a vrut să o vadă și a plăcut-o pe loc. Menșikov a intuit pericolul și a început cearta, doar nu voia să renunțe la Martha. Ea tăcea și lăsa lucrurile să evolueze de la sine. Era obișnuită să stea în expectativă și să nu necăjească pe nimeni. Poate simțea că cei doi bărbați sunt prieteni buni. De altfel, se vorbise chiar de legături amoroase între Petru și Menșikov.

Ecaterina Alexeievna, cum s-a numit ea după ce a trecut la ortodoxism, şi-a împărţit, la început favorurile şi lui Menşikov şi lui Petru. În 1706, Petru a reuşit să şi-o însuşească numai pentru sine. Ea avea să descopere, în noul ei mediu, influenţa benefică pe care o avea asupra ţarului. Lângă ea, ţarul era un mieluşel, chiar dacă cu câteva clipe înainte tunase şi fulgerase.

Ecaterina îl însoţea pe Petru în călătorii, ori de câte ori putea. Era socotită favorita oficială a ţarului, pretutindeni. Chiar şi în străinătate i se ofereau onorurile destinate soţiei unui suveran. Căsătoria lor a avut loc la 19 februarie 1712, iar după doisprezece ani a fost încoronată oficial ţarină, la Kremlin. Însuşi Petru i-a pus în mână globul imperial şi sceptrul, în aceeaşi mână cu care altădată spălase la pastorul din Marienburg.

Era cât pe ce să piardă totul, căci Petru a aflat că avusese o legătură cu William Mons, fratele Annei Mons, fosta lui iubită. Zvonul circula mai de mult, dar Petru nu îi dădea crezare. A ţinut cont de el numai când s-a vorbit şi că Mons era implicat într-o conjuraţie împotriva lui. William Mons a fost arestat, interogat şi executat. Ecaterina l-a lăsat pe Petru să fie furios, să spargă mobila, până când i-a trecut. În timpul unei plimbări, Petru a condus sania atât de aproape de eşafodul pe care fusese executat Mons, încât i-ar fi putut prinde rochia. O studia permanent, dar pe faţa ei nu s-a putut citi nimic. Petru o bănuia. Ea i-a cerut iertare, dar el plănuia gânduri de răzbunare.

SFÂRŞITUL

În 1722, Petru a dat o lege care permitea şefului statului să stabilească succesiunea după propriul lui plac. Legea va fi anulată abia după şaptezeci de ani. Petru nu avea moştenitori direcţi. După moartea lui Alexei şi a celor trei fii, născuţi de Ecaterina, nu mai rămăsese decât nepotul lui Petru Alexeievici, fiul lui Alexei şi al Charlottei Wolfenbüttel. Femeile continuau să fie excluse de la succesiunea la tron, cum era cazul Ecaterinei, cea de a doua soţie a lui şi a fiicelor, Ana şi Elisabeta. Ana s-a căsătorit cu contele Karl Friedrich von Hollstein-Gottorp.

Se bănuieşte că Petru a dat legea succesiunii la tron pentru a-şi exclude nepotul şi a stabili el urmaşul. Dar în ultimii ani era foarte slăbit şi îmbătrânit. Puterile au început să-l lase. Avea accese de melancolie şi tulburare, care alternau cu perioade în

care muncea foarte mult. Totuși, nu s-a putut decide pe cine să desemneze urmaș.

Eforturile fizice și excesele începeau să-și spună cuvântul. Petru continua să refuze sfaturile medicilor. Suferea de mult de o afecțiune a vezicii urinare, care se acutiza de la zi la zi. Și totuși, în octombrie 1724, nu a ezitat să intre în apa rece pentru a scoate la suprafață o navă împotmolită la Petersburg. A reușit, dar boala i s-a agravat. Dureroasa intervenție chirurgicală nu a adus nici o alinare. Țarul a început să paralizeze și să-și piardă memoria. A murit la orele cinci în dimineața zilei de 28 ianuarie 1725. Avea 53 de ani. Cu puțin înainte, ar fi vrut să scrie un bilet, dar a reușit să aștearnă pe hârtie doar câteva cuvinte: „Încredințați totul..." Numele nu se mai putea descifra. Gigantul de pe tronul Rusiei se sfârșise.

ECATERINA I
ȘI IUBITUL EI

În noaptea de 27 spre 28 ianuarie 1725, când Petru părea că va trece în altă lume, iar medicii și-au pierdut orice speranță, demnitarii s-au adunat pentru a stabili succesiunea la tron. Erau prezenți consilierii țarului, reprezentanții vechii aristocrații, prinții Golițîn, Dolgoruki, Riepin și alții. A fost ales Petru Alexeievici, în vârstă de zece ani, fiul lui Alexei, cel ucis. Chiar și cei mai conservatori au acceptat opțiunea, deoarece nutreau să fie liniște după atâta europenizare instituită de țar. Se pare că și poporul a dorit-o, după anii de grea încercare la care au fost supuși de Petru cel Mare.

Dar mai exista o grupare - cea a ariviștilor din timpul lui Petru cel Mare, armata celor care, din nimic, au devenit deținători de funcții, demnitari, bogați. În fruntea lor se afla Alexandr Danilovici Menșikov, care voia ca pe tronul țării să ajungă neapărat cea de-a doua soție a lui Petru, Ecaterina, fosta lui iubită. Și alți nobili au votat în favoarea Ecaterinei, mai ales cei care hotărâseră condamnarea lui Alexei. Aceștia se temeau de răzbunarea lui Petru, dacă ar fi ajuns la putere. Menșikov a mai declarat că, pe patul de moarte, Petru cel Mare ar fi menționat numele Ecaterinei, ca succesoare. Pentru a înlătura orice suspiciune, Menșikov a mers înaintea gărzii imperiale, a condus-o până la intrarea în încăperea unde aveau loc dezbaterile. Ofițerii scandau „trăiască împărăteasa Ecaterina Alexeievna", căci fuseseră bine plătiți de Menșikov. Adversarii au renunțat să se mai opună, având în vedere prezența ofițerilor la uși. Ecaterina a fost desemnată succesoare, încă înainte ca Petru cel Mare să-și fi dat ultima suflare.

Ceremoniile de înscăunare au decurs normal, fără proteste, deși existau destule voci care considerau acest act o încălcare a legii succesiunii. Unii, în schimb, nu vedeau cu ochi buni o femeie pe tronul țării, iar alții se îndoiau de legitimitatea căsătoriei lui Petru cel Mare cu Ecaterina. Începea un nou capitol din viața acestei „cenușărese". Fosta servitoare Marfa Skwaronskaia se afla acum pe tronul Rusiei. Curând se va constata că singură nu era capabilă să conducă țara. A fost o soție foarte bună pentru Petru,

a dat dovadă de mult curaj în situații dificile, dar nu știa nimic din ceea ce însemna conducerea treburilor statului.

Probabil Menșikov a prevăzut acest lucru, când a susținut atât de vehement alegerea ei. În cel mai scurt timp, el a devenit omul ei de încredere și a profitat de situație mai mult decât pe vremea lui Petru cel Mare. În aparență, se dădea drept succesorul testamentar al fostului țar, în realitate agonisea cât putea mai mult pentru sine. Singura lui preocupare a fost să strângă avere. El nu a fost un adevărat conducător de stat.

În august 1726, secretarul ambasadei saxone relata despre mașinăria statului, care era oprită: „Curtea de la Petersburg arată minunat. Țarina stă cu mâinile în poală, fără a avea voie să spună ceva. Menșikov este *fac totum,* face ce vrea, fără ca țarina să crâcnească. Rușii sunt ca paralizați și se tem de Menșikov, mai mult decât de Petru cel Mare. Este la fel de urât, pe cât este de temut. Are atâția dușmani câte fire de păr pe cap, iar dacă țarul ar mai fi trăit, ar fi fost de mult în lumea morților. Prietenia țarinei îl apără, chiar dacă această legătură este una rușinoasă, iar rușii se jenează să vorbească despre acest lucru. Mai cred că Ecaterina s–ar căsători cu el, dacă ar putea, făcându–l chiar țar. În mare secret mi s–a mărturisit că țarina ar fi început să bea. Dimineața, când Menșikov apare la patul ei, o întreabă: «Ce dorești să bem? Maiestatea voastră ar vrea un coniac?» După ce au tras o dușcă foarte bună, ziua continuă cu vin și cu «prostoi», adică cu alte păhărele de coniac. Este aproape tot timpul amețită. Între timp Menșikov dă ordinele necesare în numele țarinei, fără ca ea să știe ceva".

Atitudinea lui Menșikov, mai ales acțiunile lui politice singulare, au stârnit multă nemulțumire. S–au făcut planuri pentru a–l putea încolți să cadă în cursă. O lovitură de stat era exclusă. Au încercat să negocieze. Forțele conservatoare au fost cele care l–au constrâns la un compromis. În februarie 1726, a fost înființat un „Consiliu Suprem Secret", care va conduce treburile statului pe viitor. Menșikov făcea parte din el, însă ceilalți membri încercau să anihileze dictatura lui. Toate hotărârile importante trebuiau supuse, spre aprobare, acestui Consiliu Suprem Secret, înainte de a fi prezentate țarinei spre adoptare. Ecaterina se afla sub puternica influență a lui Menșikov, ceea ce a făcut să apară tot mai multe voci care să ceară urcarea pe tron a lui Petru Alexeievici, nepotul lui Petru cel Mare. Menșikov era destul de șmecher încât a acceptat aceste cereri, mai ales după ce l–a constrâns pe țarevici să se logodească cu Maria, fiica lui. Nu se va ajunge însă la căsătorie.

Ecaterina dorea pentru Rusia liniște, după atâtea războaie. Ea, care și–a petrecut tinerețea în sărăcie, gusta acum din tot ce îi

oferea bogăția. Cultiva luxul, chiar dacă pentru sine nu era prea pretențioasă. La petrecerile intime cu bărbați, care durau zile în șir, se pare că bea peste măsură. Deși fusese o femeie robustă, excesele i-au zdruncinat sănătatea. A murit pe 6 mai 1727. Nu se știe dacă din cauza băuturii sau a unei cure de slăbire făcută pentru a fi pe placul iubitului ei. Cert este că nu a fost iubită de popor, deși provenea din rândurile lui. Domnia ei a fost scurtă. În timpul ei, la Petersburg s-a deschis Academia plănuită de Petru cel Mare și au fost operate unele reduceri fiscale.

PETRU AL II-LEA – UN SCURT INTERMEZZO

Petru Alexeievici a fost proclamat țar la o zi după moartea Ecaterinei. Nu împlinise doisprezece ani. A trebuit să jure că nu va persecuta pe nici unul din cei care au contribuit la uciderea tatălui său, Alexei. Fiind minor, era nevoie de cineva care să preia regența. Alexandr Menșikov a fost cel care și-a oferit, din nou, serviciile. L-a luat pe Petru în palatul său și a încercat să-l formeze după propriile-i principii. A făcut-o cu mijloace de-a dreptul brutale. Țarul nu va uita niciodată acest lucru.

În calitate de unic regent, Menșikov nu a avut grijă decât să-și înlăture adversarii. Fie i-a deportat, fie, sub diverse motive de ordin administrativ, i-a trimis în cele mai îndepărtate regiuni ale Rusiei. Pe cele două familii de vază, Dolgoruki și Golițîn, a încercat să le atragă de partea lui, oferindu-le funcții importante. Dolgoruki nu i-a fost recunoscător pentru aceasta. Cu ajutorul lor, Petru al II-lea a izbutit să scape din palatul lui Menșikov, unde era ținut oarecum ca într-o închisoare. La puțin timp după aceea, el și-a pierdut toate funcțiile, titlurile și decorațiile. Soția lui, care spre deosebire de el, se trăgea dintr-o familie de vază, a încercat să obțină îndurare de la Petru al II-lea, dar acesta a refuzat. Și sora lui Petru, Natalia, a avut o atitudine rece. Familia Menșikov a fost astfel deportată în Siberia. Plecarea din Moscova a avut loc cu fast, în mai multe calești elegante. Pe drum, gărzile împărătești au cerut predarea tuturor bunurilor salvate. Menșikov a murit în Siberia în 1729, sărac.

Acum, după ce Menșikov fusese înlăturat, a venit rândul celor din clanul Dolgoruki să îl curteze pe noul țar. L-au lăsat pe Petru să profite de toate lucrurile plăcute ale vieții. Îl luau cu ei la vânătoare, care îi plăcea și îl țineau numai în primiri oficiale. Petru a fost logodit cu Ecaterina Dolgorukaia. A fost încoronat ca Petru al II-lea, pe 25 februarie 1728. Moscova a devenit din nou, pentru scurt timp, capitala țării. Unii nobili au văzut în aceasta revenirea la trecutul glorios. Numai Andreas Ostermann, care făcea parte din Consiliul Suprem Secret, a vorbit de o anulare a succeselor

lui Petru cel Mare. L-a sfătuit pe tânărul țar să revină la Petersburg. Dar Dolgoruki, moscoviți înnăscuți, îl țineau bine în mână, pe țar. Ecaterina, fiica lor, era îndrăgostită de un conte, contrar planurilor familiei. Petru al II-lea a aflat și a devenit foarte rece față de ea. Dolgoruki însă făceau presiuni să urgenteze căsătoria. Simțeau că steaua lor va apune, fără să știe când va sosi acest moment.

Nunta a fost stabilită pentru 19 ianuarie 1730. La începutul lunii, tânărul țar a răcit. Pe urmă a făcut variolă și a murit în dimineața în care trebuia să se cunune. A apărut un testament, în care o desemna succesoare la tron pe nefericita lui mireasă, Ecaterina Dolgorukaia. Un fals al familiei, care a profitat, pentru scurt timp, de strălucirea de la curte.

Petru al II-lea avea cincisprezece ani când a murit. A fost cel de-al șaselea și ultimul monarh, de drept, pe linie bărbătească, din Familia Romanov. Cine îi va urma?

ANA IVANOVNA ȘI BIRON

Dezbaterile privind succesiunea la tron nu au fost prea aprinse, deoarece nu prea aveau de unde alege. Eudoxia, văduva lui Alexei, mai trăia, dar era bătrână și bolnăvicioasă, din cauza vieții retrase și mizere de la mănăstire. Mai erau în viață două fiice ale lui Ivan al V-lea, fratele vitreg al lui Petru cel Mare. Fuseseră căsătorite de Petru în străinătate: Ecaterina, cu ducele de Mecklenburg, iar Ana, cu ducele de Curlanda. La momentul respectiv, Ana avea treizeci și șapte de ani. A fost căsătorită la vârsta de șaptesprezece ani, dar, după numai zece săptămâni, a rămas văduvă. De atunci trăia la Mitau, singură și fără copii. Este uimitor că nimeni nu s-a gândit la Elisabeta, cea mai mică fiică a lui Petru cel Mare, care avea puțin peste douăzeci de ani. Poate, când au avut loc negocierile pentru desemnarea succesorului la tron și a fost decisă Ana Ivanovna, s-a avut în vedere și faptul că era destul de tânără pentru a se putea căsători și asigura un succesor la tron. Prințul Dimitri Golițîn a fost susținătorul cel mai vehement al Anei. A prezentat în culori foarte favorabile calitățile candidatei, a elogiat bunătatea și caracterul ei deosebit. Oare nu o cunoștea bine sau a fost doar un joc? Totuși, Golițîn a cerut ca Ana să se urce pe tronul Rusiei numai în anumite condiții, respectiv, cum spunea el, să împiedice orice nepotism. Condițiile impuse de el prevedeau și ca ea să rămână nemăritată și să nu poată desemna un succesor. Toate acestea trebuiau aprobate de Consiliul Suprem Secret, care prelua și controlul asupra armatei. Mai era stipulat că, în cazul în care Ana ar încălca aceste condiții, ea va pierde și coroana. Ana trebuia să accepte nouă puncte. Se părea că nu va putea face prea multe, dar ea a iscălit și a lăsat lucrurile să evolueze de la sine. Avea destule motive să accepte totul. La Mitau, un oraș monoton, nu prea avea de ce să se bucure. Mai spera, ca odată ajunsă la Moscova, să găsească suficienți adepți pentru a înlătura obligațiile obositoare de care era legată.

Când solii Kremlinului au ajuns la ea, nu a fost deloc surprinsă. Aflase pe alte căi de dezbateri și de condițiile cerute. A plecat spre Moscova, unde mutase din nou curtea Petru al II-lea. „Este un șarpe veninos și, pe deasupra și vulgară. Se pare că numără

și merele din pom de frică să nu fie furată de grădinari. Doresc barbarei Rusii să se distreze cu ea". Așa scria un tânăr baron baltic unui prieten din Suedia. Dar Moscova o aștepta pe fiica lui Ivan al V-lea și nimic nu era mai important în acele momente.

Ana trăise destul de modest la Mitau. A trebuit mai întâi să-și facă rochii noi, a primit bani pentru aceasta. A părăsit provincia bucuroasă, regretând că se desparte de iubitul ei Buehren (Biron) și de pechinezi. A ajuns la Moscova la 10 februarie 1730, unde i s-a făcut o primire furtunoasă. Dar în spatele culiselor se cocea ceva.

Au fost date publicității diverse puncte ale condițiilor aprobate de Consiliul Suprem Secret și semnate de Ana. Nobilimea mijlocie și mică era revoltată, deoarece nu dorea să accepte o asemenea extindere a competențelor puterii Consiliului Suprem Secret. Discuta și făcea noi propuneri. O grupare propunea adăugarea de noi condiții, în care să fie atrasă și nobilimea mijlocie și mică. Alții, dimpotrivă, susțineau că ar fi mai bine să existe un singur tiran, decât să slujească la mai mulți stăpâni. Printre cei din urmă se afla și Heinrich Ostermann, fiul de pastor din Bochum, care cunoscuse numeroasele fațete ale autocrației și sub Petru cel Mare. Era acum o eminență cenușie și răspândea intenționat zvonuri, potrivit cărora Ana ar fi dispusă să accepte și să acorde facilități întregii nobilimi, inclusiv gărzii, dacă va fi atrasă și admisă să acționeze. La 25 februarie 1730, la Kremlin s-a aflat o delegație a nobilimii și militarilor, care voia să o convingă pe Ana să revizuiască, încă o dată, condițiile semnate de ea. Ana a întrebat mirată: „Cum pot face eu aceasta, oare nu au fost ele întocmite la cererea generală?". Mulțimea adunată a negat acest lucru. „Deci am fost înșelată", a replicat ea, adresându-i-se lui Dolgoruki. A luat actul și l-a rupt în fața mulțimii. Prințul Golițin, care susținuse atât de mult alegerea Anei și care fixase condițiile, avea să spună unui prieten: „Masa era pregătită, dar invitații nu au fost pe măsura pregătirilor făcute. Știu că am fost victima unei acțiuni nereușite, așa este, voi suferi pentru patrie, mai ales că nu mai am mult de trăit. Cei însă din cauza cărora va trebui să plâng, vor plânge, la rândul lor, mult mai mult ca mine". Golițin a uitat să menționeze că în acea zi, când Moscova strălucea la lumina focurilor de artificii, a învins autocrația, iar convingerile lui nu aveau prea multă importanță.

Ana Ivanovna a fost încoronată în catedrala Uspenski la 29 aprilie 1730. A fost prezentă și bătrâna Eudoxia. Lipsea o singură persoană importantă: Elisabeta, cea mai mică fiică a lui Petru cel Mare. A invocat o scuză, dar mulți știau că altul este adevărul.

Ana a dizolvat Consiliul Suprem Secret încă înainte de a fi încoronată și a convocat, în locul acestuia, un Senat. Ca la orice

modificare de guvern şi de această dată s-au schimbat şi preferaţii şi familiile influente. Precedenţii favoriţi au fost deportaţi, printre ei şi membrii familiei Dolgoruki, care deveniseră atât de puternici în perioada scurtei domnii a lui Petru al II-lea. Alţii din aceeaşi familie au scăpat mai ieftin la început, ulterior au fost victimele răzbunării lui Biron, favoritul Anei. El nu a putut uita că familia Dolgoruki a fost cea care nu a vrut să-l vadă la Moscova. Ajunsese, între timp, alături de Ana şi se bucura de putere.

Ţarinei Ana Ivanona i s-a reproşat continuu că a făcut ca ţara să fie guvernată de nemţi. Mai important este faptul că favoriţii ei proveneau în majoritate din Ţările Baltice şi că, după ce au obţinut poziţii importante, s-au bucurat de o mare influenţă. În mod deosebit Heinrich Ostermann. Ana i-a conferit titlul de conte şi conducea treburile ţării ca un fel de prim-ministru. Nu se ocupa numai de politica externă, ci şi de furnizorii curţii şi de garderoba ţarinei. Cabinetul condus de el semăna mai bine cu o cancelarie particulară a ţarinei, decât cu o reprezentare a doleanţelor ruşilor. Se pare că Ostermann a avut un mare talent diplomatic. Nu se putea prevedea niciodată ce are de gând să facă. Când nu ştia cum să procedeze, spunea că este bolnav şi nimeni nu putea lua legătura cu el.

Burkhard Christoph Münnich, numit în fruntea Colegiului de Război, venise în Rusia pe timpul lui Petru cel Mare. I s-a încredinţat construirea canalului Ladoga, pe care l-a terminat în 1731. Ana l-a numit feldmareşal. La început, a fost foarte iubit de ofiţerii ruşi, deoarece îi considera egali cu ofiţerii străini numiţi în armata rusă. După ce a organizat armata rusă după modelul prusac şi a introdus regimul lor cazon, a pierdut încrederea lor. Ambiţia lui nu a cunoscut limite, îi depăşea în avariţie pe cei care îl favorizau – Ostermann şi Biron.

Şi alţi „străini" au primit posturi importante. Printre ei şi fraţii Reinhold şi Karl Löwenwolde din Livonia, care au făcut carieră la curtea Anei. Reinhold a devenit mareşalul curţii, iar Karl a primit comanda regimentului de gardă Ismailov nou înfiinţat. Baronul Nikolaus Korf a fost, la început, camerierul ţarinei, apoi a devenit preşedintele Academiei de Ştiinţe, iar ulterior, diplomat. Lui i s-au încredinţat misiuni importante în străinătate.

Rolul cheie la curte era, însă, deţinut de Ernst Johann Buehren, care şi-a luat numele de Biron. Provenea dintr-o familie din Vestfalia şi s-a născut în 1690 în Curlanda. Era fiul unui rândaş, iar ascensiunea lui a fost la fel de vertiginoasă ca a lui Menşikov, preferatul lui Petru cel Mare. La Mitau fusese secretarul Anei şi devenise iubitul ei. La Moscova şi apoi la Petersburg, unde s-a mutat curtea în 1732, devenise şambelan şi controla totul. Vedea toate actele, cererile, intrările şi ieşirile. Nici o decizie a cabinetului

nu era luată decât după ce fusese acceptată de Biron. Camerele lui erau lângă ale Anei. Ţarina a ordonat să fie construit pentru el un palat impozant pe una din insulele Nevei.

Biron a fost foarte zelos în a avea grijă ca nimeni să nu-i ştirbească autoritatea. Dacă devenea suspicios, ordona imediat deportarea, care era la ordinea zilei. În paralel, s-a format un sistem de denunţări de proporţii uriaşe. Nu era nici o petrecere unde să nu fii sigur că vreun spion informa despre cele întâmplate. Curând, toţi au constatat că Biron era necruţător. Era urât din cauza avariţiei şi a brutalităţii, dar mai ales pentru aversiunea lui faţă de cultura rusă. Îi considera pe ruşi nişte indigeni inferiori dintr-o ţară exotică, care puteau fi exploataţi după placul inimii. Ana Ivanovna şi iubitul ei au ştiut că starea de spirit a supuşilor se înrăutăţeşte şi se îndreaptă împotriva lor. Au dat în grabă legi care să liniştească cel puţin o parte a populaţiei. Ţarina a recompensat mai ales nobilimea de la ţară, pătura importantă a deţinătorilor de pământ. Li s-a redus serviciul obligatoriu în armată şi administraţie la douăzeci şi cinci de ani, iar cei ce aveau mai mulţi fii, beneficiau de dreptul ca unul din ei să fie scutit de aceste stagii de serviciu. A fost o mare uşurare pentru nobilime, deoarece avea cine să se ocupe de avere. Dar ţarina a interzis ţăranilor să poată cumpăra pământ. Ei rămâneau dependenţi de stăpânii lor. Pentru fiii de nobili, Ana a deschis la Petersburg o şcoală de cadeţi, ai cărei absolvenţi deveneau imediat ofiţeri, fără să mai facă stagiul de recruţi. A încercat, astfel, să câştige nobilimea de partea ei şi să obţină reconcilierea cu o domnie care a intrat în istorie sub numele de *Bironovşcina* (afacerile lui Biron). Au fost vremuri grele. Ana nu s-a opus actelor samavolnice ale lui Biron, nici deportărilor în Siberia. A fost considerată foarte crudă. Se pare că îi plăcea cel mai mult să îi dispreţuiască pe cei umili. S-a înconjurat la curte de pitici şi nebuni, preocupaţi mereu să câştige bunăvoinţa suveranei. Inventa mereu jocuri sinistre. De pildă, a căsătorit un artistocrat, rămas văduv, cu o pitică din Calmuchia. Pentru tinerii căsătoriţi s-a construit pe Neva un palat de gheaţă, unde au fost cununaţi. Totul, inclusiv patul nupţial, era din gheaţă. Paza veghea ca cei doi să nu poată scăpa de acolo şi să doarmă în acel pat. Toată Europa a vorbit de această nuntă, doar soarta mirilor a rămas incertă. După unii, noii căsătoriţi au scăpat cu bine, după alţii, au murit.

Se pare că, la Mitau, Ana număra merele din pom dacă nu chiar la propriu, în orice caz supraveghea foarte bine proviziile. Acum, la Petersburg, trăia într-un lux deosebit. Vizitatorii străini erau uimiţi de risipă, iar mulţi se plângeau că erau constrânşi să facă cheltuieli inutile. Moda se schimba aproape zilnic, iar purtarea unei toalete de mai multe ori era reprobată. Creatorii de modă

veniţi la Petersburg s-au îmbogăţit rapid. Nobilimea făcea eforturi să fie pe placul suveranei şi a gusturilor ei nebuneşti. Toate acestea goleau vistieria statului. Trebuiau plătite baluri, vânători, focuri de artificii, construcţiile de castele. Impozitele creşteau mereu, dar cea mai mare parte a banilor mergea în străinătate, de unde se importau bunurile de lux. Sume imense erau înghiţite şi de armată. În timpul domniei Anei Ivanovna au avut loc două războaie – unul împotriva Poloniei şi altul împotriva Imperiului Otoman. Feld-mareşalul Münnich a reuşit că cucerească Crimeea şi să o devasteze, dar a trebuit să o cedeze prin pacea de la Belgrad din 1739.

Ana Ivanovna a avut grijă de succesiunea la tron. A avut-o mereu în vedere pe nepoata ei, Ana von Mecklenburg, fiica surorii ei Ecaterina Ivanovna, căsătorită cu ducele de Mecklenburg. După moartea mamei, care se despărţise de soţul ei – un tiran – Ana, care în copilărie se numise Elisabeth, a fost îngrijită de mătuşa ei, ţarina. Ea i-a căutat un soţ – prinţul Anton Ulrich din casa Braunschweig-Bevern. Se pare că tinerii nu s-au prea iubit între ei. Unul din fiii lui Biron i-a făcut şi el curte Anei, dar fără succes. Tânăra Ana a cedat celei vârstnice. În iulie 1739 s-a căsătorit cu prinţul Ulrich. Ţarina a făcut totul pentru a face o nuntă pe care nepoata ei să nu o uite niciodată, iar Petersburgul a vorbit multă vreme de acest eveniment. În anul următor, s-a născut şi mult doritul succesor – Ivan Antonovici. Ţarina voia ca el să domnească sub numele de Ivan al VI-lea. Suverana suferea de mult de o boală de rinichi, care s-a înrăutăţit în vara anului 1740. A murit pe 17 octombrie. Nou-născutul Ivan a fost desemnat succesor la tron, iar Biron, regent.

CEI DIN BRAUNSCHWEIG

Ana Leopoldovna, nepoata defunctei țarine, voia să preia ea regența pentru fiul ei minor. S–a înțeles cu feldmareșalul Münnich, care a văzut, în sfârșit, sosind clipa îndepărtării rivalului său, Biron, de la treburile statului. Pe 9 noiembrie, Biron a fost arestat. După două zile, Ana Leopoldovna a fost desemnată regentă, iar soțul ei, Anton Ulrich von Braunschweig–Bevern, a fost numit generalisim. Biron a fost condamnat la moarte pentru lezarea maiestății, dar Ana Leopoldovna l–a grațiat și l–a deportat în Siberia, împreună cu familia. A putut să se întoarcă după mai mult de douăzeci de ani.

Contele Münnich a devenit „cel dintâi" ministru. Nici el nu era de cetățenie rusă, iar garda nu voia deloc să se împace cu această alegere. Erau sătui de acești străini de la curte, de toți Münnichii și Ostermannii. Cel puțin nu mai exista un Biron. Din păcate, și Ana Leopoldovna a procedat foarte nediplomatic. Ea a accentuat descendența ei germană, în loc să scoată în relief că este nepoata lui Ivan al V–lea. Nu exista nici o îndoială – garda pregătea o revoluție de palat. Străinătatea era implicată, mai cu seamă Suedia. Ana Leopoldovna a știut acest lucru. Mai știa și cine este preferata conjuraților: Elisabeta, fiica lui Petru cel Mare. Ana a încercat să vorbească cu ea și să îi comunice că intenționa să transfere soldații nemulțumiți din Petersburg spre Finlanda, unde trebuiau să țină piept suedezilor. Elisabeta văzuse însă că a sosit vremea schimbărilor.

În noaptea de 24 spre 25 noiembrie 1741, ea i–a mobilizat pe militarii din vestitul regiment Preobrajenskoe, corpul de armată preferat al tatălui ei. Ei îi erau fideli Elisabetei și voiau să rămână astfel. Ea, la rândul ei, a jurat în fața icoanei că, dacă va deveni țarină, nu va semna și nu va permite executarea nici unei sentințe de condamnare la moarte. A respectat acest jurământ, iar în 1744 a desființat chiar pedeapsa cu moartea. În dimineața de 25 noiembrie a intrat în Palatul de Iarnă în fruntea unui regiment. Paza nu a opus nici o rezistență. Foarte decisă, Elisabeta a intrat în dormitorul Anei Leopoldovna și i–a cerut să se scoale. Micul Ivan al VI–lea a fost și el luat din pat, învelit în pături și dus de acolo. Inițial,

Elisabeta a vrut să își trimită înapoi în Germania rudele de această naționalitate. Cei prinși au fost duși mai întâi la Riga, apoi au fost ținuți sub pază la Dünamünde. Când s-a aflat că Ana și Ulrich fac tot ce pot pentru a-l repune pe țarevici în drepturi, au fost transferați la Holmogori, un orășel la Marea Albă. Familia a fost găzduită de episcopul orașului. Nimeni nu avea voie să ia legătura cu ei. Ana Leopoldovna a mai născut o fată și doi băieți. A murit în 1746. Anton Ulrich a mai trăit treizeci de ani. Copiii, deveniți între timp majori, au avut voie să părăsească ținutul înghețat și să se mute în Jütlanda abia după moartea lui.

În acea noapte de noiembrie au mai fost arestați și Ostermann și Münnich, împreună cu numeroși alți funcționari influenți de la curte. Münnich și Ostermann au fost duși în Siberia. Primul a supraviețuit, sub Ecaterina a II-a a devenit directorul general al porturilor baltice. Ostermann a murit în Siberia.

ANI NEGRI

Soarta a fost foarte vitregă cu Ivan al VI-lea, desemnat țar la vârsta de câteva luni. Primii ani de deportare i-a petrecut, împreună cu familia, întâi la Riga, după aceea la Holmogori. Dar, încă de la Holmogori a fost despărțit de frații și surorile lui. Era foarte bine păzit, deoarece Elisabeta se temea de o revoltă a fostului succesor la tron. Când Ivan a împlinit șaisprezece ani, la începutul războiului de șapte ani, a fost transferat la fortăreața Schlüsselburg. Se bănuia existența unei conjurații prusace în favoarea lui.

A trăit aici sub numele de Grigori, un om foarte secretos de la cazemata nr. 1. Nimeni nu știa adevărata lui identitate. Când era întrebat cine este, ar fi răspuns: „Sunt un om mare – un împărat". Nimeni nu îl credea, iar el era socotit debil mintal. Trăia în condiții foarte vitrege. Elisabeta își mai aducea din când în când aminte de el, dar nu a făcut nimic pentru a-i ușura detenția. Mai târziu, când tronul era deținut de Petru al III-lea, Ivan a început să spere. Dar uciderea țarului i-a înrăutățit situația. Ecaterina a II-a a dat instrucțiuni pentru cazul în care cineva ar fi dorit să îl elibereze pe Ivan: „Dacă pe neașteptate, cineva ar încerca să îl salveze, să se opună rezistență cu toate mijloacele, Grigori nu are voie să scape cu viață".

Se pare că în Rusia mai existau oameni, care nu uitaseră că un fost țar zace pe undeva. Dintre aceștia făcea parte și Vasili Mirovici, care își efectua serviciul militar la garnizoana Schlüsselburg. Împreună cu câțiva oameni de încredere a încercat o tentativă de eliberare. Una din gărzi, devenită suspicioasă la auzul zgomotului de arme, a îndeplinit ordinul Ecaterinei – Ivan Antonovici a fost găsit înjunghiat. Pe Mirovici îl aștepta pedeapsa cu moartea. Tovarășii lui au fost închiși sau deportați în Siberia.

Această moarte a provocat, ca de atâtea ori în istoria Rusiei, apariția unor numeroase legende. Oare deținutul a fost într-adevăr Ivan Antonovici? Se zvonise că micuțul Ivan, când avea doi ani, ar fi fost răpit de un locotenent german și înlocuit cu fiul unui deținut suedez. Se mai spunea că răpitorul a luat secretul cu sine în mormânt. Nimeni nu a consemnat ce s-a întâmplat cu Ivan al VI-lea.

ELISABETA

Ce femeie! S-a născut în 1709, fiind cea mai mică fată a lui Petru cel Mare. În ochii adversarilor, era un copil nelegitim, deoarece căsătoria lui Petru cu Ecaterina I a avut loc abia în 1712. Elisabeta a crescut la Kolomenskoie, unde fusese altădată reşedinţa de vară a lui Ivan cel Groaznic. Era un complex format din clădiri inegale ca înălţime, dar foarte luxoase: 270 de încăperi şi o mie de ferestre.

Împreună cu Ana, sora ei mai mare cu un an, a fost crescută de două doici – o rusoaică şi o finlandeză. Mai târziu o guvernantă şi un profesor francez au fost însărcinaţi cu educaţia lor. Petru cel Mare le iubea foarte mult pe fete, deşi nu s-a ocupat de educaţia lor. Ecaterina a avut grijă ca fetele să înveţe să danseze şi să vorbească limbi străine. Îl însoţeau deseori pe tatăl lor în călătorii sau când se afla la reşedinţa lui de la Golful Finic. Copiii îi vedeau rareori pe părinţi. Într-o zi, ambele fete s-au mutat la mătuşa lor, Praskovia, de la Ismailovo, văduva foarte evlavioasă şi severă a lui Ivan al V-lea. Elisabetei i-a plăcut la Ismailovo, loc pe care tatăl ei îl numea un spital pentru nebuni, bigoţi şi ipocriţi.

Aici a prins gustul pelerinajelor, dar şi cel al credinţei. Mai târziu le va combina foarte bine pe amândouă cu plăcerile lumeşti.

Elisabeta a fost frumoasă. De mică, i-au plăcut luxul şi fastul, iar tatăl ei i-ar fi spus de multe ori că îi va fi foarte greu să îi găsească un soţ. Nu a reuşit, cum plănuise, să o mărite în Franţa pentru că era considerată roturieră. Un alt candidat, Karl von Holstein, a murit cu câteva zile înaintea nunţii. Elisabeta a purtat doliu, mai ales că ştia că negrul îi vine bine. Cât timp la Kremlin puterea a fost deţinută de Ana Leopoldovna, Elisabeta a trăit izolată. Era totuşi supravegheată, iar la curte se relata despre orice pas greşit făcut de ea. Ana era mulţumită; îi convenea că Elisabeta îşi ruinează prestigiul, deci şi şansele la tron. Dar „steaua Nordului" nu a fost uitată. Când a murit Petru al II-lea, nimeni nu a luat în seamă candidatura Elisabetei la tronul Rusiei. Era lăuză, născuse un copil nelegitim. La vremea respectivă, iubitul ei era sergentul Alexei Şubin din regimentul de gardă. După ce a fost arestat din cauza unor declaraţii politice necugetate, locul lui a fost luat de Alexei Razumovski, fiu de ţăran ucrainean. Elisabeta l-a remarcat

pentru prima oară în 1735, când cânta în formația militară de la curte. Între timp, ea revenise la palat pentru a putea fi mai bine supravegheată. A făcut tot ce a putut ca Alexei să o poată curta. Ana i-a făcut pe plac în cele din urmă, nu o costa nimic.

Se mai spune că Elisabeta nu își ascundea sentimentele față de iubiții ei. Nu avea secrete. Mulți o iubeau pentru că era atât de sinceră. S-a căsătorit în secret cu Razumovski în 1742, fără a se fi recunoscut oficial niciodată acest lucru. Dar nunta nu a împiedicat-o niciodată să aibă și alți iubiți, pe care îi schimba foarte des.

Elisabeta era o fire sociabilă, îi plăcea să converseze și nu își făcea griji despre politică. Educația ei era mai puțin decât mediocră. Se relata cu malițiozitate că era convinsă de posibilitatea de a călători numai cu trăsura de la Petersburg până în Anglia. Nu a înțeles niciodată că era vorba de o insulă. Dansa ca o zeiță, grația, șarmul și eleganța ei erau cunoscute peste granițele țării. Faptul că i se iertau multe se datora naivității ei aproape țărănești. Mulți ruși o situau în afara intereselor de grup ale curții. Elisabeta nu a fost însă numai atrăgătoare și plăcută. Era o fiară, era crudă. Deși a jurat că nu va permite executarea nici unei pedepse cu moartea, ele existau totuși – poate din cauza superstițiilor. Când ierta pe cineva de pedeapsă, aveau loc scene macabre. Ne amintim de soarta nefericitului Ivan al VI-lea, care vegeta la fortăreața Schlüsselburg. Sau de Münnich și Ostermann, grațiați de Elisabeta. Cum a decurs aceasta? Ostermann a trebuit să se urce pe eșafod. Călăii l-au desfăcut la gât, l-au așezat cu capul pe locul de execuție și l-au ținut strâns de păr. Călăul a ridicat securea... și abia atunci i s-a adus la cunoștință grațierea și comutarea ei în deportare în Siberia.

Și afacerea Lopuhin, care a atins apogeul în 1743, a stârnit o mare vâlvă. Prințesa Natalia Lopuhina, foarte frumoasă, a provocat furia Elisabetei când, la un bal, a avut aceeași idee cu ea, respectiv să își prindă un trandafir în păr. Țarina și-a întrerupt dansul, a chemat-o la sine pe concurentă, i-a spus să îngenuncheze și a cerut foarfeca. I-a tăiat toată șuvița cu trandafirul, i-a dat două palme, apoi și-a continuat dansul. Povestea nu s-a terminat aici. Țarinei i s-a relatat că în casa Lopuhinilor se spun vorbe necuviincioase la adresa ei și că se pregătește o conjurație în favoarea lui Ivan al VI-lea. Generalul Lopuhin a fost torturat. Frumoasa Natalia a fost biciuită în public și i s-a tăiat limba. Nefericita a fost trimisă în Siberia.

S-a spus deseori că sub Elisabeta s-a revenit la „curentul rusesc", ceea ce nu corespunde întru totul realității. Este adevărat că mulți străini au fost înlăturați din funcțiile importante, iar locul

lor a fost luat de ruşi. Totuşi diplomaţii străini au continuat să joace un rol important în politica rusească. Iar dacă se studiază aristocraţia rusă de la mijlocul secolului al XVIII-lea, atunci se observă o societate tipic rococo.

Garderoba Elisabetei – a lăsat 15.000 de rochii, câteva mii de perechi de pantofi, două cutii cu ciorapi de mătase – era aidoma modei de la Versailles. Nici o influenţă rusească. Numeroasele palate construite pe vremea ei nu au fost decorate cu elemente ruseşti. Constructorul ei, Bartolomeo Rastrelli, avea propriul lui stil italiano-germano-francez.

Când a venit la putere cu ajutorul regimentului Preobrajenskoe, este posibil ca Elisabeta să se fi considerat o vreme o demnă succesoare a tatălui ei. Poate se credea executoarea reformelor şi a planurilor rămase nepuse în practică. Ulterior, s-a constatat că în multe privinţe a acţionat împotriva concepţiilor tatălui ei. Petru cel Mare a impus eforturi imense tuturor supuşilor săi, inclusiv nobilimii. Acestea au fost numai parţial reduse sub Biron. Elisabeta a extins privilegiile nobilimii ori de câte ori a avut ocazia. Permitea nobililor să îşi înscrie fiii în diverse regimente încă de la naştere. A apărut astfel ficţiunea unui stagiu militar mai îndelungat. Băieţii puteau deveni ofiţeri de la doisprezece ani, fără să fi făcut nici o instrucţie. Sub Petru cel Mare, ţăranilor li se permitea să se înroleze şi să scape astfel de iobăgie. Petru al II-lea a anulat acest drept. Când Elisabeta a anunţat că va continua linia tatălui ei, numeroşi ţărani au sperat că îşi vor putea îmbunătăţi soarta prin cariera militară. Au fost cumplit de deziluzionaţi când Elisabeta i-a pedepsit şi i-a trimis din nou în sclavie. Depindeau mai mult ca oricând de stăpânii lor. Nu e de mirare că nemulţumirea poporului creştea cu fiecare zi, iar satisfacţia nobilimii era imensă datorită privilegiilor obţinute. Ici şi colo au izbucnit revolte, care au fost înăbuşite. Erau prevestirile răscoalei lui Pugaciov, cu care s-a confruntat Ecaterina a II-a.

Elisabeta nu s-a preocupat aproape deloc de treburile statului. Viaţa ei era plină de baluri, spectacole de teatru, banchete şi nenumărate aventuri amoroase. Un diplomat prusac scria: „Principala ei plăcere este desfătarea. O face fără nici o reţinere şi cu patimă, s-ar putea chiar spune că virtuţile, dar şi defectele ei, depind de plăcere. Chiar şi lenea, patima obişnuită a desfătărilor, o caracteriza pe ţarină".

Elisabeta era leneşă. Miniştrii ei erau de multe ori disperaţi că nu găseau o ocazie prielnică pentru a obţine o semnătură, când era absolut necesară. Unele afaceri se prelungeau luni de zile, deoarece ţarina avea şi obiceiul să facă numeroase pelerinaje. Era mulţumită când era lăsată în pace, când nu i se cerea luarea unei decizii şi când putea să profite de o schimbare.

Care erau însă bărbaţii care conduceau treburile statului? Era

o clică de favoriți, promovați de Elisabeta în funcții înalte. Alexei Razumovski, cu care se căsătorise în secret, avea rangul de feldmareșal. Se amesteca, de obicei, puțin în treburile statului, prefera să rămână în culise și să favorizeze pe unul sau pe altul. Fratele lui, Kiril Razumovski, a fost ridicat la rangul de conte, la vârsta de șaisprezece ani, iar la douăzeci și doi de ani a devenit președintele Academiei de Științe. Piotr Șuvalov ocupa mai multe posturi importante – era senator, ministru de finanțe și șeful artileriei. În plus, era un negustor priceput, ajungând unul din cei mai mari magnați financiari ai Rusiei. A desființat vămile interne, a introdus taxe pe exporturi, care trebuiau plătite de cumpărătorii vest–europeni. Ivan Șuvalov, un fost paj, cultivat și educat, un nepot al negustorului, a izbutit în 1755 să înființeze Universitatea din Moscova. Inițiativa a pornit de la vestitul om de știință rus Mihail Lomonosov. Cancelaria secretă era condusă de Alexei Șuvalov. Dispunea de un regiment de teroare și a ordonat deportarea în Siberia a mii de indezirabili. Sistemul lui de spionaj a fost perfect organizat.

„Bunul plac și dezordinea sunt cumplite în Rusia. Țarina nu vede și nu îi ascultă decât pe Șuvalovi, nu încearcă să afle nimic, continuă să trăiască ca înainte de a fi suverană și a dat imperiul pe mâna unora care îl devastează. Rusia nu a fost niciodată într–o stare atât de precară ca acum. Nu mai există nici o urmă de fidelitate, de onoare, de încredere, de rușine; nu vezi decât risipă care duce spre ruină. Vechile familii și poporul sunt crunt exploatate de toți acești oameni ajunși sus-puși din nimic." Aceasta este descrierea unui negustor olandez, făcută în 1757. Categoric, Șuvalovii controlau multe pârghii. În plus, mai era și Alexei Bestușev–Riumin, care a condus politica externă între anii 1742 și 1757. Calitățile lui diplomatice fuseseră remarcate încă de Petru cel Mare, care i-a încredințat deseori misiuni în Anglia, Olanda și Danemarca. Bestușev–Riumin fusese elevul lui Ostermann, iar când Elisabeta l-a trimis în Siberia pe cel din urmă, aceeași soartă a avut–o și primul. Nici nu a ajuns bine în Siberia, că lui Bestușev–Riumin i s–a ordonat să revină la Petersburg

„Îl urăsc pe acest om, dar nu mă pot descurca fără geniul lui. Sunt foarte multe pe care el trebuie să le ordoneze pentru mine", așa s-ar fi apărat Elisabeta. Numirea lui ca vicecancelar a stârnit pretutindeni o mare uimire. Era un om incomod, avea nenumărați dușmani, comportamentul lui lăsa de dorit. Era un maestru al intrigilor, iar orice hotărâre, pe care în fond o lua singur, o justifica stereotip: „Este în spiritul marelui Petru". Erau cuvinte pe care Elisabeta le auzea cu plăcere, chiar dacă nu avea încredere în cel ce le rostea. Nu se puteau suferi, dar se înțelegeau bine. Iar Bestușev–Riumin a fost cel care a izbutit să consolideze poziția Rusiei ca putere europeană.

Era o perioadă încordată, marcată de conflictul prusaco-austriac pentru Silezia (după 1740), de o adversitate temporară între Rusia și Prusia, care a dus la războiul de șapte ani și de ruperea de sub influența franceză, realizată de el. Bestușev-Riumin a susținut o atitudine favorabilă a Rusiei față de Austria și a încercat să reducă presiunea franceză asupra politicii rusești, exercitată în primii ani de domnie ai Elisabetei. Doi francezi au jucat un rol important la preluarea puterii de către ea: medicul ei personal – francezul L'Estocq – și ambasadorul Franței, La Chetardie. Acesta a profitat fără scrupule de poziția deținută de el și a scris în Franța că țarina nu are nici o idee despre politică, iar lui îi este foarte ușor să o convingă să fie mai prietenoasă cu suedezii. La Chetardie a făcut uz de șarmul lui personal, căruia țarina nu i-a putut rezista. Chiar îi plăcea compania acestui francez, care, în visurile lui cele mai îndrăznețe, spera să se cunune cu țarina. Dar când a propus o alianță cu Suedia, i-a răspuns țarina și nu femeia: „Ce va gândi poporul meu despre mine, dacă voi mânji memoria tatălui meu, cedând Suediei ceea ce el a cucerit cu atâtea sacrificii?" La Chetardie a revenit în Franța. Războiul cu Suedia, care izbucnise la preluarea puterii de către Elisabeta, continua. S-a sfârșit prin pacea de la Abo din 1743, când Rusia a mai cucerit o bucată din sud-estul Finlandei.

Nu este ușor să se prezinte politica externă a Rusiei sub Elisabeta. Pe de o parte, imperiul a cucerit o poziție importantă față de statele europene; pe de altă parte, diverse puteri europene au încercat să câștige Rusia de partea lor. Diplomați englezi, francezi, austrieci și prusaci se înghesuiau la Petersburg. Era o adevărată cursă pentru cucerirea diverșilor potentați, mai ales a lui Bestușev-Riumin. Subvențiile curgeau gârlă, la fel peșcheșurile. Se stabileau convenții, se duceau tratative secrete, se urzeau intrigi. Fiecare încerca să obțină cel mai mult.

Bestușev-Riumin era un om foarte muncitor. De mai mult timp o avertiza pe Elisabeta asupra Prusiei, care își însușise aproape întreaga Silezie și opera la o distanță amenințător de mică de imperiul lor. Pentru a asigura țara, a încheiat, încă din 1755, o alianță cu Anglia. Dar, la vremea respectivă, Anglia nu se temea de nici un alt dușman mai mult, decât de Franța, astfel că, după numai un an, s-a ajuns la o alianță prusaco-engleză, îndreptată împotriva Franței. Au încercat să câștige și Austria de partea lor, dar au eșuat, deoarece Austria nu putea uita conflictul ei cu Prusia din cauza Sileziei. Austria sprijinea Franța. Iar Rusia? A considerat alianța Angliei cu Prusia o trădare, Elisabeta s-a aliat cu Maria Tereza împotriva Prusiei. Ceva mai mult decât surprinzător pentru Friedrich cel Mare, care se temea de „hoardele nedisciplinate, barbare ale Rusiei". Acum ele se aflau de partea Austriei și a Franței.

Prusia a început războiul în 1756 cu intrarea trupelor ei în Saxonia. Conflictul militar va dura șapte ani. Prusacii au înaintat până lângă Praga. Au fost bătuți de austrieci la Kollin și au trebuit să cedeze din nou Boemia. Trecuse aproape un an de la începutul războiului. Rușii aveau să intervină abia după aceea.

În timpul domniei Eilsabetei, morala trupelor rusești a fost în scădere continuă. A fost neglijată și instruirea soldaților. În fond era vreme de pace. Ofițerii duceau o viață tihnită, iar pentru menținerea dotării militare în stare de funcționare, mai ales a navelor de război, nu erau bani. Bugetul armatei fusese redus la minimum. Curtea de la Petersburg, cu preferințele ei pentru lux, înghițea sume enorme. Ofițerilor ruși le era foarte greu să susțină puterea de luptă a soldaților. În pofida tuturor piedicilor, mareșalul Apraxin a pornit cu 83.000 de soldați în direcția Prusiei Orientale. Era în 1757. La 30 august, a obținut o mare victorie împotriva prusacilor. Spre uimirea tuturor, nu a folosit această victorie, ci s-a retras spre est peste Njemen. A invocat dificultăți de aprovizionare. Potrivit unui zvon, Bestușev-Riumin l-ar fi informat că țarina Elisabeta este foarte bolnavă, că s-ar putea chiar ca ea să moară. Apraxin a fost tras la răspundere de Elisabeta, destituit și pus sub acuzare. A murit în august 1758, fără să fi fost dezvinovățit. Nori de furtună s-au adunat și peste Bestușev-Riumin. Țarina devenise bolnăvicioasă, iar el făcuse o listă de posibili succesori la tron. Nu poate fi exclusă nici ipoteza ca Bestușev-Riumin să-l fi constrâns pe Apraxin să se retragă. În fond, Bestușev prevedea că ar putea fi tras la răspundere și a distrus toate documentele care l-ar fi putut incrimina. Deși nu s-a putut dovedi că ar fi organizat o conjurație, a fost condamnat la moarte. Dar, în ciuda sentinței de „înaltă trădare", Elisabeta a fost foarte îndurătoare cu el – a fost pus sub domiciliu forțat pe domeniile lui, fără să i se confiște averea. Politica externă a Rusiei a fost încredințată lui Mihail Voronțov și Piotr Șuvalov.

Războiul de șapte ani continua. În august 1758, trupele rusești au suferit o grea înfrângere la Zorndorf, fiind obligate să se retragă spre Polonia. După numai un an, ele îi învingeau pe prusaci în Silezia, iar în 1759, îi băteau din nou, alături de austrieci, la Kunersdorf. Friedrich al Prusiei nota după această mare bătălie: „Consider că am pierdut totul, nu voi supraviețui prăbușirii patriei mele". Dar timpul lucra în favoarea lui, la fel ca și evoluția internă din Rusia. În primăvara lui 1760, Prusia și Anglia s-au văzut nevoite să facă o ofertă de pace Franței, Austriei și Rusiei. Franța părea dispusă să încheie pace, dar Austria și Rusia au refuzat

categoric. Friedrich nu a putut împiedica intrarea austriecilor și a rușilor în Berlin, în octombrie 1760. Au luat două milioane de taleri și au golit arsenalul. După trei zile, totul trecuse, dar șocul a fost foarte puternic.

Prusia a pierdut și sprijinul Angliei. Austria a ocupat o treime din Silezia, iar Rusia o parte din Pomerania. Soarta Prusiei părea pecetluită. Ea se va schimba datorită unui eveniment, rămas în istorie sub numele de „miracolul casei de Brandenburg". Minunea – o ironie a istoriei – se petrecea în îndepărtatul Petersburg și a fost pregătită de Elisabeta, cea care l-a salvat pe regele Prusiei de un eșec total.

După îmbolnăvirea ei, în 1757, care a provocat „trădarea" lui Apraxin, Elisabeta nu s-a mai refăcut complet. Nu a mai rămas nimic din bucuria și liniștea anterioară. Se simțea bătrână, vorbea singură și avea stări depresive. Vedea pretutindeni numai dușmani și trădare, se temea de orice umbră. Ea, „strălucitoarea stea a nordului", cea mai frumoasă țarină a Rusiei, devenise o femeie bătrână. În timp ce pe dinafară Petersburgul continua să strălucească, în ultimele luni ale anului 1761, suverana a trăit retrasă. Ultima țarină din familia Romanov își simțea sfârșitul aproape. Elisabeta, fiica lui Petru cel Mare, a murit pe 25 decembrie 1761. Nu moartea ei a schimbat soarta Prusiei, ci un eveniment petrecut cu douăzeci de ani în urmă: numirea succesorului la tron.

PETRU AL III-LEA – DRĂCUŞORUL DIN HOLSTEIN

Imediat după urcarea pe tronul Rusiei, Elisabeta s-a şi gândit la desemnarea unui succesor. Cu siguranţă nu credea că perioada ei de domnie va fi una scurtă, nu – pur şi simplu a fost mai precaută decât Romanovii dinaintea ei. În plus, mai voia să fie sigură că dinastia nu va încăpea pe mâinile urmaşilor debilului Ivan al V-lea, deci Ivan al VI-lea să fie exclus, iar succesiunea să fie asigurată de urmaşii lui Petru cel Mare. Nu a avut copii, aşa că l-a numit ţarevici pe nepotul ei, Karl Peter Ulrich von Holstein-Gottorp. Era fiul surorii ei Ana, moartă în 1728; la vârsta de unsprezece ani, el şi-a pierdut şi tatăl. De la acesta a moştenit nu numai titlul de conte, ci şi posibilitatea de a fi avut în vedere la succesiunea pe tronul Suediei. Acum mătuşa lui îi oferea tronul Rusiei.

Karl Peter Ulrich nu a beneficiat de o educaţie solidă. În orice caz nu de una care să îl pregătească pentru a deveni un bun suveran. Cât s-a aflat în grija tatălui, şi-a petrecut zilele în cazarma castelului, înconjurat de ofiţeri şi ordonanţe, care nu s-au purtat prea bine cu el. Nici şambelanul Brümmer nu a procedat deloc cu gingăşie, ci i-a insuflat perfidia şi comportamentul prusac, în locul unor cunoştinţe temeinice.

Cu puţin timp înainte de a împlini paisprezece ani, Karl Peter Ulrich a ajuns la Petersburg. Elisabeta nu a fost prea bucuroasă când a văzut acest băiat subţire, care, şi din cauza vocii în schimbare, nu făcea o impresie prea bună. În plus, a fost chiar disperată când a constatat că acesta nu ştia aproape nimic. Nici ţarina nu fusese foarte dornică de învăţătură, dar neştiinţa băiatului a pus-o pe gânduri. L-a încredinţat şvabului Jakob von Stählin, fără un succes prea mare. Viitorul succesor la tron trăgea chiulul cu orice ocazie prielnică pentru a se juca cu soldăţeii lui de plumb şi a purta războaie imaginare.

Este posibil ca Elisabeta să se fi gândit, în mai multe rânduri, să-l trimită pe băiat înapoi în Holstein. El dispreţuia şi ironiza

tot ce era rusesc. Dar nu a avut altă soluție. Prin pacea de la Abo din 1743, Suedia a fost obligată să renunțe la planul de a-l avea în vedere pe băiatul din Holstein pentru succesiunea la tron. Karl Peter Ulrich a fost botezat ortodox și a primit numele de Piotr Fiodorovici.

Concomitent, a fost înălțat în rang ca mare duce și succesor la tron. Elisabeta nu avea motive să fie bucuroasă de alegerea ei, deși a încercat totul pentru a-l educa pe nepot. Poate o căsătorie ar fi fost de ajutor, de aceea a început să caute candidate printre prințesele de măritat. La vremea respectivă, prințesele dispuneau de trei posibilități: fie rămâneau în țară și se măritau cu un prinț, indiferent de mărimea averii acestuia; dacă nu erau prea frumoase, puteau deveni starețe la o mănăstire sau se măritau în străinătate, cu tot riscul pe care îl reprezenta acest lucru. De obicei, se sacrificau, dar, pentru că nu aveau o avere prea mare, se refăceau cel puțin din punct de vedere financiar.

Sophie Auguste Friederike von Anhalt-Zerbst, născută la 2 mai 1729, spera și ea să se mărite măcar cu un prinț din vecinătate. Nimeni nu credea să aibă alte șanse. Fusese crescută de o guvernantă franceză, domnișoara Cardel. Tot un profesor francez i-a predat muzica. Era o fată foarte citită. Alintată Figchen în familie, îi plăcea să învețe, era foarte curioasă din fire. Nu avea alte distracții la Stettin, unde tatăl ei era general-maior. Singura schimbare era când pleca la rudele din Braunschweig sau din Berlin. În 1743, de Crăciun, familia se afla la Zerbst. O veste neașteptată a produs o mare zarvă. Poștalionul de la Berlin a adus pentru Sophie și pentru mama ei o invitație la Petersburg. La curțile prinților mai mici, asemenea invitații erau socotite ordine, care trebuiau executate. Scrisoarea nu fusese semnată de Elisabeta personal, dar o dată cu ea s-au trimis și o mie de ruble drept cheltuieli de călătorie. Începuse „vederea" fetelor.

Valizele au fost împachetate în grabă, au luat cu ele numai cele strict necesare. Au plecat pe 10 ianuarie 1744, sub numele de contesele Reinbeck. Tatăl le-a mai dat niște sfaturi utile. La Riga au fost primite cu toate onorurile, li s-au pus la dispoziție toalete scumpe, apoi au plecat mai departe spre Petersburg. Elisabetei i-a plăcut de Sophie Auguste, spre deosebire de mama ei, care a devenit tot mai incomodă la curte, unde s-a amestecat chiar în intrigi diplomatice. Piotr Fiodorovici, în schimb, i-a declarat că nu o poate suferi și că se va căsători cu ea doar pentru a fi pe placul mătușii.

Sophie Auguste s-a obișnuit foarte repede în noul ei mediu și și-a dat osteneala să înțeleagă toate complicatele obiceiuri rusești. Fiind inteligentă și foarte ambițioasă, a încercat să câștige simpatia

ţarinei şi a celor de la curte. A învăţat conştiincios limba rusă. Sigur, nu putea ascunde că fusese născută într–un mediu german, dar majoritatea ruşilor au fost impresionaţi de eforturile depuse de ea. Următorul episod demonstrează cât de rafinată era: când s–a îmbolnăvit, mama ei a vrut să cheme un preot luteran, dar Figchen a refuzat şi l–a chemat pe preotul ortodox, care i–a predat lecţiile de religie. Gestul a fost deosebit de apreciat de Elisabeta şi de ruşi. Totuşi, miresei nu i–a fost atât de simplu să treacă la religia ortodoxă, cum a lăsat să se înţeleagă ulterior. Botezul ortodox a însemnat o ceremonie festivă, ce a avut loc la 28 iunie 1744. Din Sophie Auguste Friedericke, ea a devenit Ecaterina Alexeievna. Elisabeta i–a făcut cadou o garnitură cu diamante ce valora câteva sute de mii de ruble.

Cei doi miri, atât de diferiţi, au trăit alături. Mirele a continuat să se îndeletnicească cu soldaţii lui de plumb. În schimb, mireasa a avut grijă să fie pe plac şi a continuat să citească foarte mult. În tot acest timp pregătirile de nuntă erau în toi. Elisabeta s–a interesat de felul cum decurgeau ceremonii similare la Versailles, sau la Dresda şi a avut grijă ca nunta să fie grandioasă. Ecaterina va scrie în memoriile ei că numai ambiţia a făcut–o să reziste la toate aceste pregătiri. A simţit încă de atunci că va deveni ţarină. Cununia a avut loc la 25 august 1745. A fost o ceremonie obositoare şi lungă. La masă, mirele a băut atât de mult, încât a fost dus încălţat în pat şi nu s–a trezit până a doua zi. Acesta a fost începutul mariajului Ecaterinei, care de fapt nu a existat.

Tinerii se evitau cât puteau. Piotr îşi căuta distracţii în altă parte, iar în prezenţa unor terţe persoane chiar îşi jignea soţia. Ecaterina studia în continuare, câteodată mergea la vânătoare de raţe. Elisabeta urmărea îngrijorată acest mariaj. Nepotul ei nu i–a dat niciodată speranţe, dar acum ea a început să îi reproşeze şi Ecaterinei că nu încearcă să aibă o influenţă asupra soţului ei. Când Ecaterina, după două avorturi spontane, a dat în sfârşit naştere unui fiu, curtea a fost sigură că nu Piotr este tatăl. Ecaterina avea de doi ani o legătură cu Serghei Saltîkov, care era probabil tatăl micuţului. Pavel a fost socotit copil legitim, Elisabeta a fost foarte fericită de succesorul la tron. S–a ocupat personal de el, mama lui îl putea vedea rareori.

Curând, Saltîkov a fost înlocuit de contele Stanislav Poniatovski, cu care Ecaterina a avut o fată. A urmat Grigorii Orlov... şi aşa a mers mai departe. După naşterea lui Pavel, soarta Ecaterinei a devenit mai favorabilă. Primea oaspeţi străini, care erau cuceriţi de erudiţia ei. Citea şi scria, era sociabilă şi deosebit de cuceritoare, deşi nu a fost o frumuseţe. Când Elisabeta a început să fie bolnăvicioasă, mulţi au sperat că îl va dezmoşteni pe drăcuşorul

din Holstein și va desemna ca succesor fie pe Ecaterina, fie pe Pavel. Dar Elisabeta era nesigură și ezitantă, în plus, nu voia să schimbe propria ei hotărâre. După moartea Elisabetei, Petru a devenit țarul Petru al III-lea. Imediat și fără ezitare, a rechemat trupele rusești. A cedat Pomerania și Prusia Orientală fără nici o răscumpărare, iar în primăvara anului 1762 a încheiat o pace cu Friedrich cel Mare. Ofițerii ruși au fost atât de surprinși de această atitudine, în plus și de cererea de a lupta împotriva austriecilor, încât mulți au demisionat. Soldații cârteau, deoarece erau convinși că erau sacrificați unui neamț de alt neamț. Friedrich cel Mare era entuziasmat: „Țarul rus este un om dumnezeiesc, căruia trebuie să îi înalț lăcașuri sfinte".

Petru al III-lea a dat un manifest, imediat după preluarea puterii, în care arăta că dorește să domnească în spiritul lui Petru cel Mare. Nu l-a crezut nimeni. Până și diplomații știau că Petru al III-lea benchetuiește în compania unora din Holstein. Făcea glume proaste, era atât de imprevizibil, încât multă lume îl evita. Alții, la rândul lor, sperând să profite de toanele lui, îl lingușeau, dându-i impresia că este un mare om de stat. A emis niște legi, care i-au adus simpatie. La numai câteva zile după moartea Elisabetei a dat o amnistie generală. Un mare număr de nefericiți s-au putut întoarce din Siberia. Printre aceștia s-au aflat și Natalia Lopuhina, Münnich și Biron. Reducerea prețului sării l-a făcut pe Petru al III-lea să fie socotit de popor un binefăcător, iar, după ce a anulat serviciul miliar obligatoriu pentru nobili, i-a avut și pe aceștia de partea lui. „Nu se poate descrie câtă bucurie a produs acest document în inimile nobililor din iubita noastră patrie. Toți au fost foarte fericiți, i-au mulțumit și l-au binecuvântat pe țar pentru clipa când a semnat această lege" – sunt notițele unui contemporan. O dată cu darea acestei legi, s-a sperat că se vor găsi suficienți nobili care să se înroleze benevol în armată sau să lucreze ca voluntari în administrație. La scurt timp, a fost desființată și Cancelaria pentru afaceri secrete, atât de urâtă de toată lumea. Decizia a fost explicată prin aceea că, în ultimii ani, Cancelaria respectivă a făcut mari abuzuri. Alte surse au relatat că Petru era convins de inutilitatea ei, deoarece știa cum să procedeze cu rușii. Cel puțin aceasta era convingerea lui.

Petru a câștigat nobilimea de partea lui, în schimb nu și biserica atât de puternică. A indignat-o prin trecerea bunurilor ei sub administrație civilă. Preoților le-a propus să poarte îmbrăcăminte normală, iar nobililor le-a sugerat să desființeze capelele de pe proprietățile lor, ceea ce a stârnit nemulțumirea rușilor, care au protestat că „neamțul" le distruge tradițiile.

Acestea, dar și alte măsuri au lăsat impresia că și Petru al

III-lea dorește să se comporte ca predecesorul cu același nume. Până la urmă, toate înnoirile aduse de el nu i-au prea creat prietenii, pentru că imediat după aceea lua o altă decizie ce provoca nemulțumire. Armata a fost cea care nu l-a simpatizat deloc, nici măcar garda, care o slujise cu atâta credință pe Elisabeta. Petru al III-lea a urmărit instrucția militară, cerând disciplină prusacă. Ofițerii mai slabi erau obligați să facă instrucție ore întregi. A înaintat la gradul de general oameni incompetenți, dar prieteni cu el. Îi jignea pe soldați. Chiar și neinițiații au constatat că nemulțumirea gărzii începea să ia proporții. Țarul părea să nu observe nimic din toate acestea sau se simțea atât de sigur, încât a plănuit un război împotriva Danemarcei pentru a recuceri provincia lui, Holstein-Gottorp. Se gândea foarte serios să o trimită pe Ecaterina la mănăstire, sau înapoi acasă și să se căsătorească cu iubita lui, Elisabeta Vorontova.

Dușmanii lui Petru nu au stat cu mâinile în sân. Ecaterina se afla într-o situație ce nu era de invidiat. Știa, firește, că soțul ei și-a ridicat lumea în cap și se purta insuportabil. Îndura cu răbdare insultele și șicanele lui. Ar fi preferat să se retragă de la curte. Îi ierta această legătură cu Elisabeta Vorontova, mai ales că nici ea nu era o sfântă. Aceasta nu însemna că ea a ieșit din cursa pentru putere. Știa că soțul ei, atât de antipatizat, nu se va putea menține pe tronul Rusiei și avea prieteni, care erau dispuși să pună în practică gândurile ei secrete.

Iubitul ei, Grigorii Orlov, un ofițer din gardă, împreună cu cei patru frați ai lui au fost cei care au declanșat totul. Toți Orlovii au fost foarte simpatizați. Erau cunoscuți ca turbulenți, dar și ca patrioți înflăcărați. Grigorii a acționat și în favoarea iubitei lui, dar și din conștiința lui de ofițer, ce nu putea accepta atitudinea țarului. Ecaterina a obținut sprijin pentru planurile ei și din partea tinerei contese Ecaterina Daskova, o soră a Elisabetei Vorontova, iubita lui Petru. Daskova, o fată inteligentă, cu idealuri mari, o iubea mult pe Ecaterina și și-a pus în cap să contribuie și ea la rotirea caruselului puterii în favoarea ei. Era sprijinită de Grigorii Orlov. Katia Daskova a aflat că arestarea Ecaterinei era iminentă. A găsit aliați în anturajul ei direct, printre care și pe educatorul micului Pavel, contele Nikita Panin. La rândul lor, Orlovii au făcut atmosferă în gardă.

Luna iunie a anului 1762 a fost pentru țar, plină de parade, banchete și alte festivități. Încheiase pregătirile pentru campania lui împotriva Danemarcei și se bucura de liniștea dinaintea furtunii. Se afla la Oranienbaum, în apropiere de Petersburg, în timp ce Ecaterina stătea împreună cu micul ei anturaj la Petergof, la zece kilometri distanță de Oranienbaum. Era permanent informată de

ce se petrece la Oranienbaum, unde se bea și se mânca. Petru o și vedea pe soție în spatele unor ziduri groase, iar Elisabeta Voronțova se străduia să fie o gazdă bună, primitoare. Se pare că purta chiar briliantele atât de scumpe pe care Elisabeta i le făcuse cadou Ecaterinei.

Un incident semnificativ a avut loc la 27 iunie: unul din participanții la conjurație, un anume căpitan Pasek, a fost arestat. Vorbele neatente ale unui soldat au dus la descoperirea activității lui. Trebuiau să se grăbească, deoarece dacă s-ar fi făcut cercetări mai minuțioase, toate planurile ar fi putut fi zădărnicite. În dimineața zilei de 28 iunie, Alexei Orlov, fratele iubitului țarinei, a intrat în dormitorul Ecaterinei și a adus vestea arestării lui Pasek. Nu mai puteau pierde timpul. Ecaterina s-a îmbrăcat în grabă, s-a urcat în caleașca trasă deja la scară și a plecat spre Petersburg, însoțită de Orlov. La ora șapte a ajuns la regimentul Ismailovo, ai cărui soldați fuseseră deja instruiți. I-au jurat credință Ecaterinei. Același lucru s-a petrecut și la regimentele Semionov și Preobrajenskoe. În fruntea celor trei regimente, ea a plecat la catedrala Sf. Maria din Kazan. S-a oficiat o slujbă, Ecaterina a fost proclamată țarină și suverană, iar fiul ei, Pavel, țarevici. Ambii au revenit la Palatul de Iarnă și s-au arătat mulțimii, care îi aclama. Ecaterina a citit o proclamație, prin care anunța că a preluat tronul pentru a salva biserica ortodoxă și refacerea prestigiului țării, știrbit după pacea cu Prusia – toate la dorința supușilor.

La Oranienbaum nimeni nu bănuia nimic. Era ziua onomastică a lui Petru, care decisese să meargă cu anturajul său la Petergof. Ar fi fost posibil că plănuia ca tocmai de ziua lui să o repudieze pe Ecaterina. A fost surprins că nu a găsit-o, nici măcar la castelul „Mon plaisir". Puținii servitori care erau acolo nu știau decât că ea a revenit în capitală. Petru i-a trimis la Petersburg pe cancelarul Voronțov, împreună cu alți demnitari pentru a vedea ce se întâmplase și a relata totul la întoarcere. Dar nici unul din ei nu a mai ajuns înapoi. Au rămas la Petersburg și au jurat credință noii suverane. Abia târziu, după-amiază, Petru a aflat cele întâmplate. Când a fost conștient de situație, a încercat să ajungă la Kronstadt, dar paza fortăreței l-a abandonat. Prietenii Ecaterinei lucraseră bine. În momentul în care Petru al III-lea, aflat pe o galeră, a încercat să se apropie de insula fortificată, i s-a spus clar că dacă va încerca să pună piciorul pe uscat, vor trage. Doamnele care îl însoțeau s-au speriat, se pare că și el s-a ascuns în interiorul vasului. A revenit la Oranienbaum, descurajat și înjosit.

Între timp, Ecaterina revenise la Petergof, călare, îmbrăcată în uniforma soldaților din gardă. Petru a fost arestat. I s-a pus în față o declarație de abdicare, pe care a semnat-o imediat. Încercase

să ia legătura cu Ecaterina printr-o scrisoare. În loc de răspuns, ea i-a trimis ordinul de abdicare și soldații. Țarul detronat a fost dus la Oranienbaum, unde a leșinat după tratamentul nu foarte prietenos al soldaților.

Poporul a rămas cu imaginea unui Petru laș și căzut în dizgrație. A fost trimis la una din proprietățile lui, Ropșa, în apropiere de Petersburg. A cerut să poată lua cu el pe maurul Narcis, câinele lui preferat, vioara și, firește, pe iubita lui, Elisabeta Vorontova. Primele trei i s-au aprobat, dar la iubită a trebuit să renunțe. Elisabeta a fost trimisă la Moscova și căsătorită. Ce a spus Friedrich al II-lea despre țarul în onoarea căruia voia să „înalțe altare"? Că „S-a lăsat alungat de pe tron asemeni unui copil pe care îl trimiți la culcare."

Ultimul act: la 30 iunie 1762, Ecaterina a II-a, cum se numea ea acum, a intrat triumfătoare în capitală. Era însoțită de prințesa Dașkova și de Grigorii Orlov. Ecaterina era prea deșteaptă ca să nu știe că un țar nu putea fi înlăturat, pur și simplu, de la putere, oricâte greșeli ar fi făcut el. Același lucru îl știa și anturajul ei. Și în primul rând frații Orlov. De aceea, Ecaterina s-a grăbit să dea o altă proclamație, în care să explice de ce a preluat puterea. A făcut-o pe 6 iulie, iar la puțin timp după aceea a fost înștiințată de la Ropșa că Petru nu mai este în viață.

Nu se știe cum a primit vestea. Neclare au rămas și evenimentele petrecute la Ropșa. Cert este că, a doua zi, Ecaterina anunța poporul că Petru a murit de o „colică acută". Faptele s-ar fi putut derula astfel: la Ropșa, Petru se bucura de orice schimbare avea parte. A fost foarte încântat pe 6 iulie, când au venit câțiva musafiri ce voiau să-l înveselească, dar mai ales de vinul adus de ei. Unul din musafiri era Alexei Orlov. Lui Petru îi plăcea să bea, dar părea că acest vin are un gust special. I-a acuzat că vor să îl otrăvească, a început să țipe și să se agite. Poate a devenit chiar brutal, l-a bruscat pe Orlov, care l-a respins. A fost prins și strâns cu putere, până a fost sugrumat.

Alexei Orlov a trimis din Ropșa următoarea scrisoare Ecaterinei: „Mamușka! Milostivă stăpână! Cum să descriu ce s-a petrecut? Nu îl vei crede pe sclavul tău fidel, dar eu voi spune adevărul ca în fața Domnului. Mamușka, sunt gata să-mi dau viața, dar *nu pot să spun cum s-a petrecut nenorocirea. Suntem* pierduți dacă nu ești milostivă cu noi! El nu mai este. Nimeni nici nu se gândea la așa ceva - cum să îndrăznim să ridicăm mâna împotriva împăratului nostru! Dar, țarină, nenorocirea s-a întâmplat. La masă s-a certat cu prințul Feodor (Baratînski) și până să îi despărțim, el nu mai era în viață."

La 7 iulie s-a dat publicității un manifest la țarinei, în care

se spunea: „În cea de a șaptea zi de la urcarea pe tronul tuturor rușilor, am primit vestea că fostul țar Petru al III-lea a avut o colică foarte puternică, din cauza unei crize de hemoroizi. Suferea de mult din cauza lor. Pentru a nu nesocoti datoria noastră creștină și poruncile sfinte, pe care le respectăm spre a cruța viața aproapelui nostru, am ordonat să trimitem toate cele necesare pentru a i se acorda rapid asistență medicală. Din nenorocire și cu inima îngreunată de durere, am primit vestea că el și-a dat sufletul conform voinței Domnului. Am ordonat ca trupul său să fie dus la mănăstirea Nevski, unde să fie îngropat. Îi rugăm pe toți supușii credincioși nouă să își ia rămas bun de la el și să se roage pentru mântuirea sufletului lui. Moartea lui neașteptată, din voința Domnului, o vedem ca o prevestire dată nouă, tronului nostru și patriei noastre, a cărei cale este cunoscută numai de Cel de Sus."

ECATERINA CEA MARE

Sophie Auguste Friederike von Anhalt-Zerbst venise în Rusia cu optsprezece ani în urmă, în anul 1744. La vremea aceea avea cincisprezece ani. Acum, în 1762, își atinsese scopurile ei tainice. Visurile de domnișoară au devenit realitate, chiar dacă aveau un gust amar. Căsătoria cu Petru al III-lea a fost un eșec. Există însă mari dubii că Ecaterina ar fi avut vreo legătură cu evenimentele petrecute la Ropșa. Ea se simțea oarecum vinovată. De altfel a omis să consemneze undeva nevinovăția ei. Era convinsă că orice cuvânt în apărarea ei ar fi fost socotit un pretext pentru a scăpa de orice bănuială. Circumstanțele morții lui Petru al III-lea nu au fost cercetate niciodată. Cei implicați în evenimentele respective nu au fost pedepsiți, ci, din contra, decorați. Orlovii au fost ridicați la rangul de conte, ceilalți ofițeri au primit funcții importante.

Ecaterina cea Mare (1729 – 1796).

O mare greşeală a lui Petru al III-lea a fost că nu s-a lăsat proclamat împărat. A avut prea multă încredere în ceremonia de încoronare şi în credinţa că ştie să se poarte cu ruşii. Ecaterina nu a făcut această greşeală. Ştia foarte bine că, de fapt, tronul Rusiei nu îi aparţine. Era o străină, ce fusese căsătorită cu monarhul decedat. Îi născuse, oficial, acestuia, un fiu, socotit succesor de drept la tronul ţării. Ecaterina putea, deci, să preia regenţa pentru ţareviciul minor. Festivităţile pentru încoronarea ei erau în toi. A ales ca dată 22 septembrie 1762. Se grăbea pentru ca evenimentele de la Ropşa să fie cât mai repede date uitării. A reuşit datorită caracterului ei, dar aceasta nu a împiedicat ca pe vremea ei să apară mereu noi Petru falşi, ceea ce devenise ceva obişnuit în Rusia când aveau loc „accidente“ la curte: morţii reînviau.

Încoronarea Ecaterinei a avut loc în catedrala Uspenski din Moscova, biserica unde se încoronau ţarii ruşi. Evenimentul a fost socotit un semnal de împăcare cu vechea Rusie. Când a mutat la Moscova unele instituţii guvernamentale, a creat o impresie şi mai favorabilă. Ecaterina a făcut multe pentru a-şi atrage poporul de partea ei şi a şterge impresia că pe tronul ţării se află o străină. Făcea pelerinaje la vestita mănăstire Sfânta Treime, se ruga la moaştele sfinţilor. A făcut asemenea pelerinaje pe toată durata domniei.

Zilele, chiar săptămânile până la încoronarea ei au fost o adevărată sărbătoare. Mai ales la Moscova era o atmosferă de carnaval, fiecare zi aducea locuitorilor noi surprize: plimbări cu o caleaşcă aurită, „tablouri vii“ în pieţe, doamne elegant îmbrăcate alături de favoriţii lor în uniforme de gală. Cerul era luminat *noaptea de focuri de artificii, fiecare o putea vedea pe noua* împărăteasă, care dorea numai un singur lucru: să arate Rusiei că este una de-a lor, că iubeşte poporul şi că este încă tânără şi frumoasă. Ecaterina avea treizeci şi trei de ani.

Favier, secretarul ei francez, o descria astfel: „Nu se poate spune despre ea că este frumoasă, are siluetă şi prestanţă, dar este rigidă, are o atitudine de superioritate. Mersul ei este plăcut, pieptul mic, figura prelungă, mai ales bărbia, zâmbeşte continuu, nasul uşor încovoiat, ochii mici, privirea simpatică, tenul pare să fie marcat de vărsat de vânt, deşi Ecaterina nu avusese boala niciodată. Mai curând drăguţă, decât urâtă, fără a provoca o atracţie deosebită. Este potrivită de statură şi mai degrabă slabă“. Pictorii contemporani au pictat-o cam la fel, deşi ar trebui să ţinem cont de faptul că artiştii au obiceiul să idealizeze modelele. Cucerea lumea cu firea ei. Era foarte plăcută şi avea darul deosebit de a asculta partenerul de convorbire şi de a manifesta interes faţă de preocupările acestuia. Nu i se poate lua în nume de rău că deseori devenea nesigură numai pentru a plăcea partenerului. La începutul domniei, nu ştia

aproape nimic despre treburile statului – fusese ținută departe de ele – de aceea dorea să fie pe plac și reușea acest lucru.

Nu a fost deloc o întâmplare că, după încoronare, anturajul favoriților ei era format exclusiv din ruși. Știa că nu poate renunța la sprijinul specialiștilor străini, dar aceștia trebuiau să rămână în umbră.

Ecaterina a păstrat vechea gardă, care slujise și sub Petru al III-lea și sub Elisabeta. Cancelar continua să fie contele Mihail Vorontov, cu toate că fusese un fidel al decedatului Petru, iar pe Ecaterina nu o putea suferi. Deținătorul portofoliului Externelor, Nikolai Panin, îi era și el un aliat fidel, dar incomod și cu multe idei proprii. Adevărații ei prieteni, Orlovii, militarii, nu apăreau în funcții importante în stat. Cu toate acestea, încercau să se amestece pretutindeni. Ecaterina scria: „cel din urmă soldat din gardă își închipuie că eu sunt creația lor". Era ceva ce nu putea tolera sub nici o formă.

Curând, a început să le arate tuturor „limitele" lor. A început cu Ecaterina Daşkova, căreia i-a explicat clar că prietenia are anumite avantaje, dar din ea nu se pot deduce nici un fel de drepturi. Daşkova jucase un rol important la lovitura de stat, o idolatriza pe Ecaterina cu multă naivitate. Nu a avut niciodată în vedere onoruri sau recompense, ci voia doar să fie și ea admirată. De aceea, se lăuda cu influența ei asupra Ecaterinei. O făcea cu atâta vehemență, încât unchiul ei, cancelarul Vorontov, se temea că ar putea atrage dizgrația pentru întreaga familie. Ecaterina a fost blândă.

Mai complicată a fost atitudinea ei față de frații Orlov. Fuseseră cu toții făcuți conți, primiseră numeroase terenuri, cadouri după cadouri, dar au văzut în acestea doar câteva nimicuri. Grigorii, iubitul Ecaterinei, nu voia altceva decât o promisiune fermă de căsătorie. Era clar că fratele lui, Alexei, se implicase în asasinarea lui Petru al III-lea, numai ca el să se poată cununa cu ea. Toată lumea știa de legătura Ecaterinei cu Orlov. Nu puțini erau aceia care își manifestau nemulțumirea din această cauză. În plus, familia Orlov era din ce în ce mai nesuferită, își crea noi dușmani prin aroganța afișată, mai ales în rândul foștilor prieteni, militarii.

Ecaterina, care îl iubea pe Orlov, ar fi vrut să se căsătorească cu el. Știa că circulau zvonuri despre cununia Elisabetei cu Alexei Razumovski. L-a trimis pe cancelarul Vorontov în misiune secretă ca acesta să mărturisească oficializarea legăturii lui cu Elisabeta. Ecaterina ar fi folosit aceasta drept o legitimare a planurilor ei de mariaj. I-a promis lui Razumovski onorurile unui prinț consort, dar el a refuzat. Nu avea nevoie nici de onoruri, nici de bani, era unul din cei mai mari bogătași ai Rusiei și nu voia, în nici un fel, să fie luat drept exemplu pentru cununia Ecaterinei cu Orlov. Înainte de a se despărți de Vorontov, se spune că ar fi

scos din sertar niște hârtii, legate cu o panglică. Le-a dus la buze, apoi le-a aruncat pe foc. Acesta a fost răspunsul lui.

La puțin timp după aceea, a fost descoperită o conjurație împotriva fraților Orlov. Erau ofițeri tineri, nemulțumiți de aroganța lor. Voiau să împiedice căsătoria celor doi. Conducătorul lor era un tânăr nobil, care a invocat în apărarea lui că nu a dorit decât binele țării. Nici el, nici confrații lui nu se împotriveau unei căsătorii a țarinei, dar nu cu Grigorii Orlov, nedemn de coroană. Conjurații au fost pedepsiți cu blândețe.

Ecaterina nu a avut niciodată în vedere o nouă căsătorie oficială, ci mai degrabă una morganatică. Ea ar fi corespuns legăturii ei cu Grigorii, care dura de peste zece ani. Orlov s-a împăcat foarte greu cu gândul de a rămâne numai favoritul și iubitul țarinei. Nu era mai fericit, deși averea lui creștea continuu. În schimb, majoritatea rușilor îl antipatizau din ce în ce mai mult. Orlov deținea nu numai un palat maiestuos în Petersburg, ci și un castel la marginea orașului, cu un parc foarte frumos. Mai aveau proprietăți în Livonia, în Estonia, în alte părți ale imperiului rus. Era doar iubitul țarinei, chiar dacă Ecaterina avea grijă să fie tratat ca un prinț consort.

Să continuăm cu povestea Orlovilor. Ecaterinei îi displăcea ceva la iubitul ei – și anume lenea. Tolera totul în rest – și unele impolitețí, chiar și injurii. Și totuși, Grigorii nu era atât de leneș cum credea ea, era însă lipsit de fantezie și de tenacitate. Îi plăcea să joace rolul unui Mecena. L-a încurajat pe cât a putut pe Mihail Lomonosov, vestitul om de știință, a înființat o societate patriotică unde se discutau idei liberale, coresponda cu Jean-Jacques Rousseau. În 1771, când la Moscova a izbucnit o teribilă epidemie de ciumă, Orlov a intrat în acțiune și a reușit să impună măsuri ce au avut ca efect limitarea epidemiei. Gurile rele aveau să spună că a fost ultima dată când „Grișa" a făcut ceva bun. Ecaterina a fost încântată. A construit un arc de triumf, a bătut o medalie – toate pentru el, care le-a socotit gesturi exagerate. Când l-a trimis la negocierile de pace cu turcii, a eșuat lamentabil. Ecaterina știa ce face când îl trimitea în asemenea misiuni. Se săturase de el la curte. În plus, mai era și infidel. A aflat că are o legătură cu prințesa Golițina, ceea ce a înfuriat-o teribil. Aventurile ocazionale i le trecuse cu vederea.

Ruptura cu Orlov era iminentă, deși Ecaterinei nu i-a fost ușor să se despartă de el. Erau dependenți unul de altul, chiar dacă începuseră să meargă pe drumuri diferite. În timp ce Orlov era în străinătate, a apărut un nou iubit al Ecaterinei – tânărul Alexandr Vasilcikov. Posibil să fi fost un truc al țarinei pentru a-l înlătura pe Orlov. Acesta a aflat de concurent și a revenit furios acasă. Sub pretextul carantinei, a fost reținut la proprietatea lui de la marginea Petersburgului. Ecaterina se comporta ca o

soție infidelă, surprinsă asupra faptului. A schimbat broaștele de la ușile palatului, tresărea la orice zgomot. Spunea mereu, cui voia să o asculte: „Nu îl cunoașteți (pe Grigorii)! Ar fi în stare să mă omoare și pe mine și pe marele duce!" Grigorii nu se gândea însă să fie înlăturat și nici nu voia să îi dea ocazie Ecaterinei de a-l deporta în Siberia. Era furios, dar un timp a stat departe de curte, fără a-și manifesta nemulțumirea. Într-o zi, a apărut la curte pe neașteptate și foarte liniștit. A întrebat-o pe Ecaterina cum se simte, atât ea, cât și iubitul ei; a acceptat noile cadouri ale țarinei, care voia să fie iertată. Cadourile? Însemnau 6000 de iobagi, o rentă anuală de 150.000 de ruble, un serviciu din porțelan de Sèvres valorând 250.000 de ruble și un palat din marmură. La rândul lui, el s-a revanșat cu un solitar deosebit, intrat în istorie ca diamantul Orlov. A dispărut apoi din vizorul Ecaterinei, călătorind în străinătate. S-a îndrăgostit de o nepoată de-a lui mai tânără, Ecaterina Sinovieva. Țarina, deși nemulțumită de noua lui legătură, a intervenit pe lângă Sinod în favoarea celor doi, care s-au căsătorit în 1771. Orlov a petrecut mai mulți ani în străinătate, ani de neliniște. La revenirea în Rusia, nu mai era cel de odinioară. A început să o critice pe Ecaterina în public, să îl favorizeze pe marele duce Pavel, pe care altădată nu îl putea suferi. Îl ascultau, fără să fie luat în serios de nimeni – fiecare știa că mintea i se tulburase. Suferea de mania persecuției și se credea urmărit de stafia lui Petru al III-lea. Orlov a murit în 1782, la vârsta de patruzeci și șase de ani. Toată averea lui a rămas unui anume Alexi Bobrinski.

Cine era acest Bobrinski, moștenitorul unei averi atât de importante? Era fiul Ecaterinei cu Orlov. Născut încă de pe vremea când mai trăia Petru al III-lea, Alexi a crescut la palat și fiecare știa cine este. La cinci ani a primit titlul de conte. Ecaterina nu a fost o mamă devotată, totuși a avut grijă de educația lui și l-a trimis în străinătate la studii. Se pare că acolo ar fi dus o viață libertină și ar fi avut chiar neplăceri. Ecaterina a refuzat să îl ajute. Ceilalți doi copii pe care i-a avut cu Orlov, două fete, au fost date în grija unei văduve, care le-a crescut ca fiind nepoatele ei. Ecaterina nu a ținut nici o legătură cu ele, dar a avut grijă să primească o dotă mare. Țarina nu își putea permite să aibă o „familie nelegitimă". Oficial, avea un singur copil – pe Pavel.

S-au scris multe despre aventurile amoroase ale Ecaterinei. Majoritatea nu au avut nici o valoare pentru a fi menționate. Ecaterina a fost foarte legată de Grigorii Orlov, datorită împrejurărilor în care a preluat puterea; cei care i-au luat locul nu au avut decât avantajul de a fi pe placul ei. Un singur bărbat s-a mai bucurat de favoarea țarinei pentru o perioadă mai lungă: Grigorii Alexandrovici Potemkin.

POTEMKIN

Ecaterina l-a remarcat pe Potemkin, pentru prima oară, în mai 1762. Trecând în revistă parada, după o lovitură de stat nereuşită, a văzut că îi lipseşte şiretul de la sabie. Un tânăr ofiţer a observat stânjeneala ţarinei. Din această cauză, s-a apropiat de ea şi i-a oferit şiretul lipsă. Potemkin era prieten cu Orlovii, iar Grigorii, nebănuind ce rol va juca el vreodată, a elogiat mereu ideea salvatoare a acestuia. Pe lista înaintată Ecaterinei cu cei ce vor fi recompensaţi pentru înăbuşirea conjuraţiei, Potemkin ocupa unul din locurile fruntaşe. A fost înaintat locotenent.

Era originar din provincia Smolensk. Era un bărbat bine, toată lumea spunea acest lucru. A venit la Moscova pentru studii. În final, a preferat cariera militară – cavaleria. Prietenii apreciau la el inventivitatea şi talentul de imitator. Având în vedere că fraţii Orlov doreau să o înveselească pe ţarină, îl luau deseori cu ei. A fost încurajat să dea o probă a talentului său. A avut năstruşnica idee să o imite pe ţarină, care vorbea ruseşte cu accent nemţesc. Toţi au îngheţat, însă ţarina s-a amuzat teribil. De atunci a făcut parte din cercul ei de prieteni – nimic mai mult.

Orlov a început să fie gelos. Observase că Ecaterinei îi plăcea foarte mult compania lui Potemkin. Ea, la rândul ei, îl considera doar un simplu prieten. De altfel, nu prea avea apropiaţi care să nu vadă în ea decât ţarina şi în compania cărora să se simtă într-adevăr bine. Orlov nu s-a gândit decât la răzbunare. Împreună cu fraţii lui, l-a invitat pe Potemkin la o mică petrecere. Au căutat prilej de ceartă şi l-au bătut măr. A fost dus acasă pe jumătate mort. De pe urma încăierării, a rămas fără un ochi. Potemkin, îndrăgostit de fapt de Ecaterina, şi-a pierdut orice speranţă de a se mai afla vreodată în apropierea ţarinei. S-a gândit chiar să meargă la mănăstire. După un an şi jumătate de viaţă retrasă, şi-a dat seama că nu era făcut să fie călugăr. Pentru că suverana întrebase mereu de el, s-a decis să reapară la curte. Ecaterina i-a dat o atenţie deosebită şi l-a încurajat să devină slujitorul ei. A fost numit asistent al reprezentantului Sfântului Sinod şi membru al Comisiei pentru probleme mirene şi religioase, protector al tătarilor şi al altor popoare asiatice, şambelan.

A revenit în armată. A vrut să se remarce în războiul împotriva turcilor şi a izbutit, datorită înţelepciunii şi a calităţilor sale de conducător. O scrisoare a Ecaterinei l-a adus înapoi la Petersburg: „Din dorinţa de a avea lângă mine oameni inteligenţi, ambiţioşi

și cumpătați, vă rog să reveniți la curte, fără a pune alte întrebări lipsite de importanță. Nu v-aș putea răspunde decât că prin aceasta confirm modul în care vă apreciez. Ecaterina". Potemkin s-a întors în grabă și a aflat că ea s-a despărțit de Orlov. A fost deziluzionat de vestea că locul lui fusese luat de tânărul Vasilcikov. Știa că în ultimii zece ani se schimbase mult. Se îngrășase, iar ochiul lipsă îl făcea să arate ca un „ciclop". Ce putea face împotriva noului iubit? A lansat zvonul că se va întoarce la mănăstire.

Ecaterina a fost mișcată de gest, l-a expediat pe tânăr și a rămas liberă pentru Potemkin. A fost poate singurul bărbat care a iubit-o cu adevărat. Ea s-a bucurat de iubirea lui asemeni unei fete tinere. Îi scria zilnic, deși era doar în camera alăturată. A fost plină de tandrețe și de răbdare cu el. Poate îl enerva cu numele de alint pe care i le găsea mereu, Potemkin însă era un ambițios, care nu se mulțumea numai să primească ordine de la țarină. Era egal cu ea. Curând suverana nu va mai lua nici o decizie fără consultarea lui. A controlat frânele puterii și după ce nu a mai fost favoritul ei. S-a emis și ipoteza că Ecaterina s-ar fi căsătorit cu Potemkin în 1774, fără a se fi găsit nici o dovadă în acest sens. Există doar niște mărturisiri în scrisorile Ecaterinei: „Nu sunt eu, oare, legată de tine de ani de zile prin cele mai sfinte legăminte?", sau „Îți aparțin întru totul". Ecaterina a încercat să înțeleagă firea contradictorie a lui Potemkin. Era evlavios, dar ambițios și necontrolat, gelos, exaltat, arogant, dar tandru și melancolic. Avea o foarte mare putere de muncă, pentru ca apoi să fie măcinat de incertitudine și să se comporte ca un habotnic. Nu era un om ușor de suportat acest Grigorii Alexandrovici Potemkin.

După doi ani de iubire pătimașă, locul lui a fost luat de unul mai tânăr. Noua aventură a stârnit mare vâlvă la curte. Se comenta pretutindeni, încercând să se găsească o explicație. Se spunea că atotputernicul Potemkin a căzut în dizgrație. Se asculta pe la uși. Fiecare ar fi vrut să fie martorul certurilor dintre foștii îndrăgostiți. Nu au auzit nimic. Potemkin intra și ieșea de la țarină când voia, locuia tot în apropierea ei și părea să se înțeleagă de minune cu succesorul lui. Probabil că făcuse o înțelegere tacită cu Ecaterina, deoarece toți iubiții, ce erau repede schimbați, erau găsiți chiar de el. Regula a fost respectată de ambele părți, cu o singură excepție. Ultimul ei iubit nu a avut acordul lui Potemkin și a făcut o greșeală capitală. Oricâte explicații s-ar căuta pentru această înțelegere, totul este inutil. Nici contemporanii nu au izbutit să o descifreze. Atitudinea Ecaterinei față de Potemkin dovedește că îl iubea ca și mai înainte, avea încredere în sfaturile lui și nu voia să renunțe la ele. Nu lua nici o decizie fără el.

Din 1774, Potemkin a fost vicepreședintele Ministerului de

Război, guvernator al „Noii Rusii", adică al provinciilor sudice. Sub îndrumarea lui, acolo a avut loc o puternică colonizare. În 1778, a fondat pe Nistru orașul Kerson și a început formarea flotei Mării Negre. Prin această acțiune a fost rezolvată vestita problemă a cazacilor zaporojeni, care, din ținutul lor de pe Nistru, provocaseră nenumărate tulburări. Principala lor tabără a fost distrusă. Puțin după aceea pe Nistru au început să fie aduși coloniști germani. Reușise, între timp, să includă peninsula Crimeea în statul rus. Se realizase, astfel, un vis al țarinei cu contribuția decisivă a lui Potemkin. Drept răsplată, a fost numit președinte al Academiei Militare și înaintat în grad feldmareșal. A început construirea portului Sevastopol din Crimeea, iar pe Nistru a orașului Ekaterinoslav (Slavă Ecaterinei) – astăzi Dnepropetrovsk. A regizat și vestita călătorie a țarinei în sudul țării, iar popasurile în așezări iluzorii au intrat în istorie ca satele potemkinice.

În tot acest timp, Ecaterina căzuse într–o stare depresivă și nimic nu părea că o mai putea înveseli la Petersburg. Ce se întâmplase? Murise tânărul Alexandr Lanskoi, iubitul și preferatul ei, răpus de o scarlatină cu complicații. Ecaterina se îngrijise de educarea lui, crescuse de mic în palatul imperial. L–a jelit șase luni pe acest „copil", care spera să îi fie sprijin la bătrânețe. Ea, care nu își iubise proprii ei copii, fusese mai mult decât o mamă pentru Lanskoi și a suferit la moartea lui. Își mai amintea și de anii petrecuți alături de Grigorii Orlov, mort și el. Ecaterina era foarte deprimată. Potemkin făcea tot ce putea să o înveselească și a avut ideea genială de a o invita să vadă provinciile sudice ale imperiului. În opinia lui, călătoria urma să demonstreze lumii *întregi că ea este singura stăpână la nord de Marea Neagră. Ce* înscenare și regie mărețe! Marea expediție a pornit din Petersburg la mijlocul lui ianuarie 1787, pe o iarnă grea. 178 de vehicule, majoritatea sănii, își croiau drum prin nămeți. Ecaterina avea un salon montat pe tălpi de sanie, unde încăpeau mai multe persoane pentru a putea conversa în timpul călătoriei. Au fost invitați și ambasadorii Austriei, Franței și Marii Britanii. Contele de Ségur, a consemnat călătoria în memoriile sale. „Era un frig de minus 17 grade. Drumul era bun, săniile înaintau cu repeziciune, păreau chiar că zboară. Pentru a ne apăra de frig, eram înveliți în blană de urs, iar pe dedesubt eram îmbrăcați cu alte blănuri scumpe. Pe cap aveam căciuli de jder. Datorită acestor măsuri de prevedere nu am simțit frigul, nici când a atins chiar minus 20–25 de grade. În casele unde înnoptam, sobele erau foarte bine încălzite, de parcă *uneori ne temeam mai mult de căldură, decât de frig. În* acest anotimp, zilele sunt scurte, soarele strălucește doar șase–șapte ore, în rest este întuneric beznă. Un lux aproape oriental asigura iluminatul: pe margine erau aprinse grămezi de brad, mesteacăn

sau molid, ale căror flăcări ne luminau calea ca ziua. Trufașa autocrată a nordului adeverea astfel dictonul: Să fie lumină!"

Potemkin se gândise la toate: la soldați aliniați perfect, la mulțimea care să aclame, la castelele unde să fie stabilite popasurile, la piețe care să semnalizeze un comerț înfloritor. În timpul pauzelor mai mari, de pildă la Smolensk, aveau loc festivități grandioase.

Programul zilnic al suveranei era în general respectat. Se scula la șase dimineața și lucra cu miniștrii ei. Apoi dejuna și primea oaspeți. Plecarea era la ora nouă, la două se făcea pauză de prânz. Călătoria continua până la șapte seara. Țarina găsea pretutindeni un palat sau o casă elegantă pentru găzduire. După câteva momente în care se aranja puțin, venea la noi în salon și stăteam de vorbă. La ora nouă se retrăgea și mai muncea până la unsprezece. *Ecaterinei îi plăcea călătoria și nu pierdea nici o ocazie pentru* a-l lăuda pe Potemkin, prietenul ei de suflet. Au făcut o oprire mai mare la Kiev, dar orașul avea un aspect trist din cauza numeroaselor războaie din ultimii ani. Cu atât mai pitorească a fost imaginea sudului. Cazaci, calmuci, tătari și kirghizi, îmbrăcați în costumele lor populare viu colorate, au venit în întâmpinarea suveranei. Printre ei erau chiar și nobili polonezi și francezi. Ar fi trebuit să se îmbarce pe corăbii, pe Nipru, pentru a ajunge la reședința „prințului trist" – Potemkin –, dar vremea foarte rece a împiedicat topirea gheții. Expediția a plecat mai departe spre sud pe 80 de galere. Pe malurile fluviului, aclamațiile și regia scenelor petrecute, care deveniseră obișnuite, erau aceleași: parade militare, arcuri de triumf, sate împodobite de sărbătoare, mulțime entuziastă. Din depărtare nu se observa că acele case nu aveau nici uși, nici ferestre. Se sesiza numai o provincie înfloritoare, nu și culisele reale. Potemkin s-a străduit să realizeze și să plimbe acele „sate" – scene turnante, decoruri care să creeze o imagine adevărată. Vremea a ținut cu el – era frumoasă – deci impresia lăsată a fost foarte bună.

Potemkin i-a invitat pe oaspeți la reședința lui de la Kremenciug. Avea un parc splendid, mărginit cu stepa. Ecaterina a fost încântată, mai ales de soldații bine instruiți. Au continuat călătoria pe apă, dar nu după multă vreme corabia țarinei a eșuat pe un banc de nisip. A plecat mai departe cu trăsura. Călătorii au primit oaspeți. Stanislav Poniatovski, unul din numeroșii ei amanți, devenit între timp rege al Poloniei, le-a făcut o scurtă vizită. A urmat împăratul Iosif al II-lea al Austriei, care i-a însoțit spre Noua Rusie și în Crimeea. Călătorea sub numele de contele Falkenstein, dar nu a fost entuziasmat de cele văzute. Știa că prezența lui nu făcea decât să sporească prestigiul Ecaterinei. Au ajuns în Crimeea prin strâmtoarea Perekop. La Baccisarai, vechea capitală tătară, Ecaterina a locuit în palatul legendarului han. I-a plăcut foarte mult scenariul

oriental. Se simțea de parcă ar fi fost în împărăția celor o mie și una de nopți, știa probabil trista poveste a prizonierei hanului. Ultima oprire a fost portul Sevastopol. Țarina a fost salutată de cele 40 de nave de război ancorate aici.

Contele de Ségur a mai consemnat o convorbire avută cu împăratul austriac: „S-a străduit să împodobească totul în onoarea țarinei, dar după plecarea ei, va dispărea strălucirea acestui ținut. Îl cunosc pe prințul Potemkin. Lovitura lui de teatru este pe sfârșite, cortina a căzut, el va pune la punct alte scenarii – fie în Polonia, fie în Turcia. Activitatea administrativă și perseverența îi sunt caracteristice". La care, împăratul ar fi răspuns: „Și eu sunt de acord cu acest lucru. Am fost plimbați dintr–o iluzie într–alta. Există multe carențe, dar aspectul exterior pare real, ca și strălucirea aparentă. Soldatul, țăranul înrobit sunt unelte de care se folosesc să distrugă. Nobilimea nu are altă lege decât aceea de a fi pe placul țarinei. Ea dă un ordin: trupele se pun în mișcare, navele ridică ancora". În Rusia nu există nici o pauză între ordin și aplicarea lui, oricât de straniu ar fi el. De la Kerson, Iosif al II–ea s–a întors în Austria, Ecaterina a plecat spre Poltava. Au fost folosiți 50.000 de soldați pentru a reproduce măreața luptă din 1709, unde vestitul ei predecesor și exemplu, Petru cel Mare, i–a învins pe suedezi. Potemkin s–a despărțit de țarină la Harkov, deoarece era nevoie de el în Crimeea. Ecaterina a revenit pe 24 iunie la Moscova, unde a fost repede trezită din visele ei. A aflat că mai multe gubernii rusești fuseseră afectate din cauza unor recolte proaste și că pe Volga, la Saratov, a izbucnit o revoltă. Contrastul cu peisajul potemkinic al sudului nu putea fi mai mare.

În sud, au avut loc ciocniri armate cu imperiul otoman, de aceea era nevoie de Potemkin acolo. Când venea la Petersburg, acesta organiza spectacole mărețe sau juca șah cu nepoatele lui. Un contemporan scria: „În toiul postului, care era ținut foarte sever de popor și pe care nici un curtean nu îndrăznea să îl încalce, Potemkin dădea serbări mărețe și nesocotea indignarea rușilor. Se comportă cum nu se cuvine în fața femeilor, iar bărbații sunt suficient de lași să nu intervină. Toate acestea ar trebui să îl facă să cadă în dizgrație, așa cum se vorbește de la un timp încoace. Se crede foarte sigur pe poziție și desconsideră totul. Când prințul apare în public sau la serbări, este plin de briliante, este strălucitor asemeni unui suveran, poporul pare să îl vadă ca atare".

Relația Ecaterinei cu Potemkin a început să fie mai tensionată. Protesta din ce în ce mai des împotriva deciziilor ei, mai ales când a fost vorba de noua pace cu turcii. Contra voinței lui, a acceptat să plece în Moldova, în iulie 1791. La Iași, izbucnise o epidemie de malarie. S–a îmbolnăvit grav, a plecat spre Nikolaiev,

dar nu a mai ajuns acolo. Ecaterina a fost disperată şi nu mai voia să vadă pe nimeni. Îşi punea mereu aceeaşi întrebare: în cine putea găsi un sprijin? Simţea că are puţini prieteni.

NOTE

Când a împlinit cincizeci de ani, Ecaterina şi-a scris singură inscripţia funerară: „Aici odihneşte Ecaterina a II-a, născută la Stettin la 21 aprilie 1729. A venit în Rusia în anul 1744 pentru a se căsători cu Petru al III-lea. La paisprezece ani a luat o triplă hotărâre: să fie pe placul soţului, al Elisabetei şi al naţiunii. Timp de 18 ani de singurătate a citit multe cărţi. Ajunsă pe tronul ţării, a vrut numai binele şi a încercat să aducă supuşilor ei fericire, libertate şi extinderea imperiului. A iertat cu uşurinţă şi nu a urât pe nimeni. Tolerantă, plină de viaţă, veselă din fire, cu concepţii republicane şi bună la inimă, a avut mulţi prieteni. I-a fost uşor să muncească. I-au plăcut societatea şi artele"*!* A omis o trăsătură de caracter: *„Vanitatea a fost idolul ei", după cum a spus Iosif* al II-lea al Austriei. Diplomatul britanic Gunning adăuga în 1772: „Câştigarea prestigiului este mult mai importantă pentru Ecaterina, decât bunăstarea ţării. Acest lucru reiese, aşa cred eu, din modul de tratare a treburilor statului, dacă sunt privite cu obiectivitate. Altfel am putea spune că ţarina este inconsecventă, am putea chiar să o învinuim de inconştienţă, deoarece constatăm că începe numeroase proiecte ample, ce necesită lucrări de durată, înfiinţează colegii şi academii, toate însemnând imense sume de bani, fără a le duce la bun sfârşit. Este clar că se cheltuiesc sume enorme fără ca ele să fie de vreun folos statului, dar este la fel de adevărat că ele sunt suficiente pentru a spori prestigiul ei în rândul străinilor, care nu pot urmări finalizarea şi funcţionarea acestor instituţii".

SITUAŢIA RUSIEI SUB ECATERINA A II-A

Ecaterina a II-a a domnit treizeci şi patru de ani. Nu este uşor de făcut o apreciere realistă a acestei perioade, pentru că între imaginea ei ca ţarină şi părinte al patriei se interpune cea a femeii, a iubitei, a mamei, a bunicii, iar toate acestea atestă o personalitate cu multe faţete. „Semiramida Nordului", cum o va

numi Voltaire mai târziu, nu a avut la preluarea puterii decât cunoştinţe dobândite din lecturi, fără a şti nimic despre treburile statului. În 1779 a consemnat realizările într-un tabel:

- gubernii, înfiinţate după model nou	29
- oraşe construite	144
- acorduri şi tratate încheiate	30
- victorii militare	78
- ordine importante cu caracter de lege şi legi	88
- ordine în folosul bunăstării poporului	123
	492

Tabelul trebuie mult îmbogăţit până în anul 1796, anul în care s-a stins din viaţă. Nu are importanţă veridicitatea acestor date. Ecaterina a fost ferm convinsă că a fost o demnă urmaşă a lui Petru cel Mare. Nu i-a păsat niciodată dacă legile date de ea au fost sau nu pe placul poporului. Ea a ţinut cont numai de ecoul în străinătate al acţiunilor ei.

Asemeni lui Petru cel Mare, în primii ani de domnie a făcut multe călătorii de studiu prin Rusia. Era deschisă faţă de popor şi voia să ştie cum se trăia în imperiu. În 1763, a plecat de la Moscova la Iaroslavl prin Rostov. Un an mai târziu, vizita provinciile de la Marea Baltică, în 1767 a fost de la Tver, pe Volga, până la Simbirsk. Tot drumul a mers la mănăstiri şi biserici pentru a se închina la moaştele sfinţilor. De la începutul domniei, a fost preocupată să le demonstreze ruşilor că, deşi se născuse în străinătate, a devenit o bună rusoaică. Şi-a dat seama că prin emiterea de legi şi ordine nu poate îmbunătăţi situaţia labilă a ţării. Echilibrul intern era perturbat, iar contrastul dintre bogaţi şi săraci, dintre sat şi oraş, prea puternic. În ţară, au avut loc mereu tulburări, care au culminat în anii şaptezeci cu răscoala lui Pugaciov.

Între 1765 şi 1767, Ecaterina a lucrat la un „nakaz" - un mănunchi de acte normative care să constituie baza unui nou cod juridic. Voia să facă ceva cu totul nou şi să aducă în Rusia spiritul iluminismului. A recunoscut că acesta nu reprezintă ideile ei proprii, dar era convinsă că va putea impune ca raţiunea şi toleranţa să predomine în viaţa cetăţenilor ţării. În plus, voia să creeze un sistem juridic uman şi echitabil. Proiectele Ecaterinei au provocat indignarea profundă a lui Nikita Panin, cancelarul, şi a altor nobili de vază. Schimbările depăşeau puterea lor de înţelegere şi nu puteau decât să provoace un război civil, spuneau ei. Panin şi oamenii lui de încredere s-au pus deci pe treabă şi au tăiat trei sferturi din ele. A fost creată o comisie numeroasă, care să elaboreze legile necesare. Comisia şi-a început lucrările la Kremlin în 1767, apoi a fost mutată la Petersburg. Ecaterina nu lua parte la şedinţe, uneori trăgea cu urechea din spatele perdelelor. Dezbaterile erau foarte aprinse. Timp de un an şi jumătate s-a elaborat o

singură lege, finalizată la 9 august 1767, prin care propunea țarinei să ia numele de Ecaterina cea Mare, mamă a patriei, cea mai înțeleaptă dintre mame. Ecaterina a refuzat oferta de mărire, a acceptat doar titlul de „mamă a patriei".

Răuvoitorii aveau să spună ulterior că a înființat comisia numai pentru a-și confirma încă o dată dorințele ei de mărire și strălucirea de suverană. A fost o mare nedreptate, deoarece Ecaterina a făcut multe pentru țară. Este adevărat că, după un timp, nu a mai fost interesată de lucrările comisiei. Când a izbucnit războiul cu Turcia, în 1768, comisia a fost desființată definitiv.

Ecaterina a vrut să aducă iluminismul în Rusia. A eșuat încă de la început. Abia mai târziu avea să observe că idealuri precum umanismul, toleranța, rațiunea și libertatea spirituală nu puteau fi concepute de nobilimea rusă și că eforturile ei trebuiau să înceapă cu burghezia, mai liberală. Rusia nu avea o asemenea burghezie, în pofida eforturilor făcute de Petru cel Mare. Ecaterina a trebuit să țină cont de lipsa de cultură a nobilimii rusești. Puținii oameni cu vederi largi, cum erau Nikita Panin sau prințesa Dașkova, au primit alte misiuni. A avut o deosebită grijă să nu confere altora prea multă putere, de aceea modernizarea Rusiei a rămas doar un vis.

Ulterior, avea să i se reproșeze că a vorbit de modernizare, dar nu a făcut nimic pentru aceasta. Principalii acuzatori au fost Alexandr Nikolaievici Radișcev și Nikolai Ivanovici Novikov. În anul 1790 a apărut o carte cu un titlu aparent inofensiv: *O călătorie de la Petersburg la Moscova*. Autorul condamna cu asprime iobăgia și privarea de libertate a țăranilor, cenzura și corupția. Țarina era prezentată alegoric ca o suverană obtuză, înconjurată de lingușitori. Nu a durat mult până la găsirea ereticului autor, Radișcev. Ideile lui fuseseră aduse din Germania, unde acesta studiase mai mulți ani dreptul și literatura. O asemenea carte însemna pentru Rusia pedeapsa cu moartea. Ecaterina l-a deportat în Siberia. După moartea ei, s-a putut întoarce. O soartă similară a avut-o scriitorul și editorul Nikolai Novikov, unul din primii ziariști ruși. A condus câteva reviste satirice și a ironizat starea poporului, a nobilimii și obiceiurile de la curte. Imediat, Ecaterina a scos o revistă, unde publica articole fără a le iscăli. Când Novikov a început să fie și mai îndrăzneț, înființând tipografii și școli pentru orfani, Ecaterina a pus capăt activităților lui. A fost arestat pentru că era membru al unei loji masonice. A fost închis în 1792 fără a se pronunța vreo sentință și eliberat după moartea Ecaterinei.

Ceilalți scriitori, care s-au adaptat situației politice, au profitat de favorurile țarinei, care se purta cu ei ca un adevărat Mecena.

Mai trebuie să menționăm aici ridicarea unui monument – cel al lui Petru cel Mare călare. A fost dezvelit în cadru festiv la 7 august 1782. Mulțimea impresionată a luat cunoștință de inscripție: „Petru cel Mare din partea Ecaterinei a II-a". Nimic mai mult! Francezul Etienne Maurice Falconet, împreună cu eleva lui, Marie Collot, a lucrat la el doisprezece ani. Giganticul bloc de granit, pe care stă calul, a fost adus special din Karelia și cântărește peste 1600 de tone. Nimeni nu a vorbit vreodată de sumele enorme cheltuite pentru statuie. Nimeni nu întreba vreodată nimic nici despre sumele irosite pentru numeroasele construcții. La Petersburg au apărut multe palate noi, cele mai vechi au fost modernizate. Clasicismul s-a instaurat în capitala foarte luxoasă a Rusiei.

De unde proveneau banii, inclusiv cei folosiți pentru campaniiile militare? Din impozite, mărite mereu și sub Ecaterina a II-a. Era o metodă sigură. Au existat și soluții moderne. În 1768 a fost înființată în Rusia prima bancă de emisiuni. Banii de hârtie au acoperit numai pentru puțină vreme necesarul cotidian, apoi și-au pierdut din valoare datorită retipăririi lor. S-au luat credite din străinătate, mai ales din Olanda. Datoriile statului au crescut rapid. Cum puteau fi plătite, mai ales că economia rusească era foarte *puțin dezvoltată și nu putea aduce venituri importante?* Un diplomat britanic scria: „Lipsa de bani devine din ce în ce mai mare aici. Pentru că nu mai vor să ceară de la Amsterdam, au căutat bani în țară. De pildă, s-a ordonat mobilizarea a 20.000 de oameni. Guvernatorii provinciilor au primit indicații secrete să nu fie luați cei incorporabili, ci numai aceia care pot plăti sume echivalente cu 40 de lire sterline pentru a fi înlocuiți de alții. Aceasta a însemnat un venit de 800.000 de lire sterline. A fost mărit și impozitul pe sare și băuturi alcoolice, ceea ce a iscat o nemulțumire generală. Guvernul, care a trebuit să se bazeze pe venituri atât de mici din țară, a fost forțat să facă acum rost de bani, prin vestita metodă *a majorării impozitelor, folosită în toate țările.* Dar el nu are și mijloacele pentru a face mărirea suportabilă, după ce țara a fost inundată cu bani de hârtie, valorând peste 130 milioane de ruble, fără altă acoperire decât cuvântul țarinei, care nu mai trebuie respectat de succesori".

Ecaterina nu și-a făcut niciodată probleme din cauza situației financiare. A cheltuit cu larghețe, a știut să recompenseze și să găsească soluții. Favoriții ei s-au bucurat de cadouri impresionante. *Grigorii Orlov și Potemkin erau unii din cei mai mari* bogătași, iar strălucirea curții de la Petersburg, sub Ecaterina a II-a, a devenit legendară. Umila prințesă germană a știut să trăiască.

Ecaterina a dăruit nu numai palate, ci și proprietăți cu iobagi. În acest fel, numărul lor a sporit imens, fiindcă țarina era foarte

darnică. Când s-a urcat pe tron se mai gândea la echitate, dar primul ei ukaz din 1765 a demonstrat că nu lua prea în serios acest lucru. Proprietarii au dobândit dreptul să trimită țăranii incomozi la muncă forțată în Siberia. După doi ani, acest drept a fost extins prin aceea că stăpânii îi puteau pedepsi pe protestatari. Ecaterina nu s-a opus nici când au fost eliminate din „nakaz" (proiectul ei legislativ), toate prevederile despre drepturile iobagilor. În aprilie 1785, privilegiile nobilimii au fost consfințite printr-o lege. Aceasta a însemnat scutirea nobilimii de impozite și de serviciul obligatoriu pentru țară, recunoașterea dreptului de dobândire a noi proprietăți, inclusiv intangibilitatea moștenirii titlurilor nobiliare. Au existat și câteva excepții. Unii nobili, cu vederi mai largi, nu și-au tratat rău țăranii, pentru ca aceștia să nu fugă. Alții le-au oferit chiar și bani, cu care să se poată răscumpăra. Iobăgia a fost desființată abia după aproape o sută de ani.

Anii de domnie ai Ecaterinei au însemnat și o perioadă de ample colonizări ale teritoriilor rusești nelocuite. În țară au sosit numeroși imigranți, după ce străinilor li s-a promis scutirea de serviciul militar și dări, dreptul la autoadministrare și facilități din partea statului. Șvabi, bavarezi și sași au fost colonizați în regiunile Saratov și Samara, pe Volga. Au fost denumiți germanii de pe Volga. Așezări germane au apărut și în Noua Rusie a lui Potemkin, respectiv Ucraina de azi, în locurile de unde au fost alungați cazacii. Posibilități de refacere economică a avut și nobilimea, scutită de serviciul militar obligatoriu. După ce atribuțiile guvernatorilor au fost extinse, în 1775 a avut loc o reîmpărțire administrativă. Numărul guvernatorilor a crescut de la unsprezece la cincizeci. Se depuneau eforturi serioase pentru a deveni guvernator. Pe plan intern, mai era necesară o reformă a învățământului, o problemă foarte dificilă. Nobilimea dorea ca numai ea să aibă acces la învățătură, cu profesori străini. Nu existau școli elementare. Toate încercările Ecaterinei de a contribui la școlarizarea poporului au fost zadarnice. În 1786 s-a emis o așa-numită lege a învățământului elementar, dar a rămas doar pe hârtie. Lipseau nu numai învățătorii, ci și dorința de a învăța. Pentru viața de mizerie și sărăcie în care trăiau, copiii țăranilor, dar și ai micii nobilimi nu aveau nevoie să știe să scrie sau să aibă cunoștințe de istorie ori geografie. Trebuiau să aibă putere de muncă.

La Moscova și Petersburg, existau instituții de învățământ superior, chiar și internate, unde aveau acces și copiii ce nu proveneau din rândul nobilimii. Nu exista interes pentru ele. Nobilimea prefera să aducă profesori străini, mai ales francezi, sau să-și trimită copiii la studii în străinătate. Obiceiul a fost introdus de Petru cel Mare.

GRANIȚELE IMPERIULUI

La alungarea de pe tron a soțului ei, Petru al III-lea, Ecaterina se bucura de toată simpatia regelui prusac. Petru nu fusese un adept fanatic al acestuia, dar pacea încheiată cu el i-a adus sfârșitul. Ecaterina a procedat bine adoptând o atitudine prudentă față de Prusia. Ea a menținut pacea încheiată pentru că a văzut că dușmanul prusac a pierdut în însemnătate.

Ministrul ei de Externe, Nikita Panin, avea planuri îndrăznețe. Voia să creeze un *sistem nordic*, care să garanteze pacea în Europa. Potrivit acestuia, Marea Britanie, Suedia, Danemarca, Prusia, Saxonia și Polonia se voiau a fi un contraechilibru față de sudul Europei – Austria, Franța, Spania și Italia. Ideea a fost concepută de un teoretician, fără a fi ținut cont de diversitatea intereselor statelor respective. A rămas doar un vis. Politica externă a Rusiei s-a concentrat, în următorii ani, exclusiv asupra învecinatei Polonii. Acolo, pe primul plan era problema succesiunii la tron. Regele August al III-lea era foarte bolnav. Încă de pe vremea lui Petru cel Mare a fost foarte important pentru politica externă a Rusiei ca pe tronul Poloniei să nu ajungă un dușman. Rusia fusese de prea multe ori atacată de Polonia și implicată în războaie, iar Polonia s-a asociat, de obicei, cu adversarii Rusiei.

La moartea lui August al III-lea, în 1763, pentru alegerea regelui concurau două tabere: cei care pledau pentru uniunea existentă între Saxonia și Polonia, văzând în prințul elector al Saxoniei noul rege al Poloniei, și cei ce favorizau un nobil polonez la succesiune. Ecaterina îl avea pregătit – fostul ei iubit, Stanislav Poniatowski. Acesta nu a fost foarte încântat de candidatură, dar s-a supus doleanțelor politice ale unei vestite familii nobiliare poloneze, Czartoryski. Se înrudea cu ei prin mamă. Acum ceda presiunilor lor. Ecaterina a sprijinit alegerea prin trimiterea de trupe, în vara anului 1764. În plus, o importantă sumă de bani donată familiei Czartoryski, a netezit alegerea lui Poniatowski. Influenta familie a reușit, cu ajutorul acestui sprijin, să formeze o confederație, să elimine parlamentul polonez și să impună candidatura lui Poniatowski la 7 septembrie 1764. A fost încoronat la Varșovia pe 25 noiembrie și nu la Cracovia, cum era obiceiul. A trebuit să facă o mare concesie – aceea de a nu accepta să se căsătorească decât cu o catolică, preferabil o poloneză. A cedat rațiunii de stat, deși sperase să se poată cununa cu Ecaterina.

O dată cu alegerea lui Stanislav Poniatowski pe tronul Poloniei, a fost desființat *liberum veto*, dreptul liber de veto. Aceasta însemna că deciziile Seimului, parlamentul, nu mai puteau fi respinse de

nimeni. Noutatea a permis introducerea ordinii în stat, asanarea finanțelor și formarea unei noi armate. Această evoluție era privită cu suspiciune de Ecaterina, care nu își putea permite un vecin puternic. Mai era previzibilă ieșirea Poloniei de sub influența rusească, care părea a fi doar o problemă de timp. Pentru a-și menține autoritatea, Rusia s-a plâns de tratamentul nefavorabil al celor de altă credință decât catolică. Transformarea internă a țării era privită cu îngrijorare inclusiv de Prusia, care a încheiat un pact cu Rusia. Înțelegerea urmărea să „îi lase pe polonezi să fiarbă în suc propriu". Problema celor de o altă credință a devenit, între timp cerința egalității în drepturi a celor două religii, ceea ce a zădărnicit toate proiectele poloneze de reformă.

În plus, pe teritoriul țării se aflau 26.000 de soldați ruși, gata oricând să intervină. Chiar dacă nobilimea poloneză formase o armată și se crease, prin Confederația de la Bar (martie 1768), o ligă antirusească, ea nu a avut nici un succes. Cracovia a fost ocupată de trupele rusești.

Ceva a găsit-o nepregătită pe Ecaterina: declarația de război a sultanului, făcută pe 6 octombrie 1768. A avut noroc că iarna rusească era aproape, deci o ofensivă mare a turcilor nu putea avea loc decât în primăvara viitoare. Armata a fost echipată în grabă, flota pregătită de luptă. Războiul care a urmat a neliniștit întreaga Europă. Armata Rusiei a înaintat până în Mediterana și pe Dunăre. Niciodată nu mai ajunsese acolo. Austria se temea cel mai mult de o anexare a Balcanilor. La rândul ei, Prusia, în virtutea tratatului cu Rusia, ar fi putut fi și ea implicată în război. A obținut ca Ecaterina să își limiteze acțiunile militare în Marea Neagră, ceea ce a condus la un armistițiu în 1771, urmat de încheierea păcii, în iulie 1774. În timpul domniei Ecaterinei, a mai avut loc un război cu turcii – 1787-1791. Și acesta s-a terminat cu un tratat de pace. Ecaterina s-a instalat confortabil în Marea Neagră și a înființat un protectorat în Crimeea și Caucaz. Nu a reușit să îndeplinească visul lui Petru cel Mare de a domni peste imperiul sultanului, dar Rusia și-a consolidat poziția în ce privește echilibrul de forțe și influența politică pe continent.

Spre sfârșitul domniei, Ecaterina a reușit să anexeze și Letonia, Lituania, Bielorusia și Volhynia, teritorii ce aparținuseră regatului polonez. În decurs de circa douăzeci de ani – 1772, 1793 și 1795 – regatul, atât de mândru altădată, al polonezilor a dispărut de pe hartă. A fost împărțit între Prusia, Austria și Rusia. Revolta polonezilor a fost înăbușită în sânge, iar Rusia a devenit, numai pentru străinătate, simbolul despotismului și oprimării. În interior puține spirite s-au împotrivit dispariției unei națiuni, dimpotrivă, mândria națională a rușilor a atins apogeul după anihilarea dușmanului polonez.

ȚARUL ȚĂRAN

Pe tot timpul domniei Ecaterinei, un singur om ar fi putut reprezenta un pericol real. Nu a fost nici unul din iubiții ei, nici unul din consilierii ei, nici măcar Ivan al VI-lea, ținut sub supraveghere la Schlüsselburg, nemaivorbind de vreun dușman din afara țării. A fost cazacul de pe Don – Emelian Pugaciov. Între anii 1773 și 1775, acesta a condus o revoltă țărănească, ce a zguduit imperiul din temelii.

Ecaterina se afla la putere de zece ani, interval suficient din care țăranii ruși să tragă concluzia că noua suverană nu va depăși sfera promisiunilor și a planurilor de îmbunătățire a vieții lor. Imperiul era mare și avea pe teritoriul lui numeroase popoare. Încorporate, nici ele nu își mai puteau cultiva tradițiile, reprezentând un potențial focar de conflict. Astfel că, în 1773, când a apărut cineva care să promită libertate, echitate și pământ, a găsit imediat adepți. A fost Pugaciov, născut în 1742. După ce s-a înrolat ca soldat, a dezertat, devenind ataman al cazacilor. A fost arestat de două ori pentru dezertare, dar a izbutit să fugă în Polonia. Acolo s-a creat impresia că ar semăna cu Petru al III-lea, fostul soț al Ecaterinei. Povestea țarului reînviat s-a răspândit cu iuțeala vântului. Ea a fost și mai mult crezută de popor, pentru că se spunea că acesta ar fi intenționat să îi elibereze pe țărani.

În scurtă vreme, Pugaciov a strâns o armată importantă, a cucerit și format puncte de sprijin în sudul Uralilor, de unde s-a îndreptat spre Orenburg. Între timp, își juca din ce în ce mai bine rolul de țar. Avea un fel de curte, primea și se lăsa aclamat, proclama manifeste. Nu le-a putut iscăli, căci nu știa nici să scrie, nici să citească. La finele anului 1773, răscoala s-a întins până spre Perm. Firește, Ecaterina știa de revoltă, nu îi dăduse importanță, fiindcă era obișnuită cu ele. A trimis trupe, Orenburg a fost eliberat, Pugaciov a fugit. Curând, a strâns din nou o armată, cu intenția, chiar, de a se îndrepta spre Moscova; a cedat iarăși în fața trupelor statului.

Teritoriul lui de operare era pe Volga, la Saratov. După ce cazacii au refuzat să îl sprijine, s-a îndreptat spre sud. Până la Țarițin și-a pierdut aproape toți oamenii, dar nu s-a dat bătut. S-a întors unde a început să strângă adepți și fusese recunoscut ca „țarul țăranilor", dar a fost trădat de oamenii lui și predat. A fost dus la Moscova, condamnat la moarte și decapitat pe 10 ianuarie 1775. Ecaterina scria: „Acest tâlhar a fost groaznic, nu a avut o minte ordonată, nici simțul realității. A acționat după

cum îl ducea mintea, urmărea doar să facă prădăciuni, îi plăcea să mănânce bine și să bea. Povestea lui seamănă cu cea a lui Razin, care, pe vremea lui Alexei Mihailovici, a cucerit Astrahanul și alte orașe..."

DESPĂRȚIREA

În dimineața zilei de 6 noiembrie 1796, Ecaterina i-a spus cameristei: „Astăzi voi muri". Era la Țarskoie Selo. După două ore, a fost găsită în camera ei fără cunoștință. Nimic nu prevestise o moarte atât de rapidă. Avusese în urmă cu două luni un atac, fără nici o urmare gravă. De fapt se necăjise, deoarece nu îi reușiseră planurile de căsătorie pentru o nepoată cu un reprezentant al casei regale suedeze. Eșecul, ca în multe alte dăți, a fost tot de ordin religios. Țarina nu a supraviețuit celui de-al doilea atac. A zăcut treizeci de ore fără cunoștință, nu a mai scos nici un cuvânt. Curtea a devenit foarte neliniștită. Nu știa cum vor decurge evenimentele sub Pavel. Nu era iubit la curte, nici de mamă. Dar ea nu a făcut nimic pentru ca nepotul ei, Alexandr, să fie desemnat succesor la tronul țării.

Pavel, fiul Ecaterinei, a fost proclamat împărat la vârsta de patruzeci și doi de ani. Și-a urât mama. Acum s-a răzbunat pe ea în chip macabru. A ordonat exhumarea rămășițelor tatălui său de la mănăstirea Nevski, iar coșciugul său a fost așezat alături de al Ecaterinei, în catedrala Petru și Pavel. A avut loc o înmormântare dublă, locul de cinste i-a revenit nevrednicului soț, decedat în urmă cu treizeci și patru de ani.

În ciuda numeroaselor ei greșeli, Ecaterina a fost foarte iubită de popor. Încă din timpul vieții, devenise o legendă. Poporul a jelit-o. El a iubit în primul rând tenacitatea ei, în pofida vicisitudinilor vieții. Karl Peter Ulrich von Holstein-Gottorp și Sophie Auguste Friedericke von Anhalt-Zerbst au venit, de copii, în Rusia. Lumea se despărțea acum de țarul Petru al III-lea Fiodorovici și de Ecaterina a II-a Alexeievna.

PAVEL I

Mult doritul succesor la tron s-a născut după nouă ani de la căsătoria Ecaterinei cu Petru și anume în septembrie 1754. A fost botezat Pavel. Elisabeta era neliniștită fiindcă planul ei de căsătorie nu dădea roade, mai ales după ce constatase că legătura dintre cei doi era ca și inexistentă. Spera la un succesor pe tronul Rusiei, deși doamnele de la curte îi șoptiseră că cei doi nu duceau o viață de familie. I-a trimis vorbă Ecaterinei, printr-o doamnă de încredere de la curte, că există împrejurări în care nu trebuie ținut cont de realitate, ci de satisfacerea cerințelor. Ecaterina, care avusese două avorturi spontane, avea un amant - Serghei Saltîkov. Este *posibil* ca el să fi *fost* adevăratul tată. *Alte surse* susțin că Petru ar fi fost steril, dar după o operație și-a revenit, ceea ce ar face plauzibilă ipoteza ca el însuși să fie tatăl țareviciului. Într-o scrisoare adresată lui Potemkin, se pare că Ecaterina recunoștea că nu soțul ei a fost tatăl lui Pavel. Chiar dacă s-au stabilit, sau nu asemănări cu tatăl lui, Petru al III-lea, paternitatea lui Pavel a rămas neelucidată. Importantă a fost numai problema succesiunii la tron - dacă Petru al III-lea nu ar fi fost tatăl lui, ar fi avut dreptul să devină suveran?

Petru cel Mare a legiferat că monarhul are dreptul să-și desemneze succesorul. Acesta ar fi putut proveni chiar și dintr-o dinastie străină. Elisabeta s-a folosit de această lege, iar la nașterea lui Pavel l-a declarat oficial succesor la tron. Singurul care l-ar fi putut contesta ar fi fost tatăl. S-a spus că Petru al III-lea a avut intenția să o repudieze pe Ecaterina și pe micul Pavel ca nelegitim, dar nu a făcut-o. S-a mai spus că chiar Ecaterina ar fi vrut să-l dezmoștenească și să-l desemneze succesor pe nepotul ei, dar nu a mai avut timpul necesar pentru aceasta.

Legătura Ecaterinei cu dinastia Romanov era reprezentată doar de fiul ei, după ce soțul fusese ucis. O legătură firavă, de care depindea puterea. Dacă acest copil ar fi murit de mic, nimic nu ar mai fi putut justifica dinastia.

Imediat după naștere, Elisabeta a luat copilul și l-a încredințat *unor doici. Ecaterina avea să noteze în memoriile sale: „Nu puteam* afla ceva despre el decât în secret. A întreba cum se simte ar fi fost interpretat ca o îndoială asupra felului în care se îngrijește

de el țarina, provocând nemulțumire. A fost dus în camera ei. Dacă scâncea, era prima ce alerga să vadă de ce.

A fost pur și simplu sufocat cu atâtea dădăceli. Camera lui era prea mult încălzită, era foarte înfofolit cu pulovere și în blană de vulpe. Pătuțul și plapuma erau tot din blană de vulpe. L-am văzut de multe ori învelit astfel: era transpirat. De aceea, după ce a crescut, răcea la cea mai mică adiere. În plus, era înconjurat de prea multe femei, care înțelegând prost grija ce trebuiau să i-o poarte, își pierduseră cumpătul și, involuntar, îl făceau să sufere".

Ecaterina nu a avut nici o șansă să se ocupe de băiat. I s-a reproșat deseori că a fost ca o mașteha pentru el. Se știe că nu l-a iubit prea mult, mai ales după ce a crescut și defectele din fire erau tot mai evidente. Conform relatărilor profesorului de matematică, copilul Pavel ar fi fost vesel, glumeț, foarte dornic de învățătură. În schimb, era nervos, la orice zgomot intra în panică. Aceasta va deveni și mai mare după lovitura de stat a mamei lui, din iunie 1762. În acea noapte, avea numai opt ani, a fost smuls din pat de Nikita Panin, profesorul lui și dus la Petersburg, în Palatul de Iarnă. Pe drum a văzut soldați care aclamau, a auzit zgomotul unor pocnituri, trăsura înainta cu greu prin mulțime. Ajuns la palat, a fost luat de mamă, care îi era atât de străină și care fusese proclamată suverană a țării. Nu înțelegea nimic din ce se întâmplă. Este sigur și că Panin i-a povestit cum a preluat mama lui puterea, devenind împărăteasă, când, de fapt, tronul îi aparținea lui. Cancelar al Ecaterinei, Panin a fost mereu oponentul ei; foarte ponderat, s-a pronunțat pentru urcarea lui Pavel pe tronul țării.

Tânărul a fost ținut departe de treburile țării. Panin i-a explicat unele noțiuni de bază ale politicii rusești. Eforturile lui au fost împiedicate de un secretar al Ecaterinei, un anume Teplov, care l-a copleșit pe Pavel cu noțiuni de administrație. Rezultatul a fost că a urât tot ce putea însemna un dosar.

Asemeni lui Petru cel Mare, și lui Pavel, i-au plăcut jocurile militare, dar nu și războiul. S-a mulțumit să întocmească planul unei reorganizări militare. Conform acestuia, armata avea numai datoria de apărare, la cuceriri trebuind să renunțe în totalitate. Ecaterina nu a ținut cont de planurile fiului. Frica lui de mamă a sporit continuu, iar atitudinea indiferentă a unor curteni față de el l-a făcut să se izoleze și să devină și mai dificil. A început să se teamă că va fi otrăvit. Au apărut și semne că suferea de mania persecuției.

Ecaterina a avut grijă să îl însoare repede, ca să asigure dinastia. Firește, nu el stabilea cine să fie aleasa. Țarina a început să caute pe la curțile europene mai mici. A fost ajutată de Friedrich

cel Mare, căruia îi plăcea să joace rolul „tatălui" miresei. Prusia fusese „implicată" și în căsătoria Ecaterinei. Aleasa a fost Wilhelmine von Hessa-Darmstadt, devenită Natalia Alexeievna. Pavel s-a îndrăgostit de ea, deși nu era prea frumoasă. Era tenace și, mai ales, ambițioasă, trăsături de caracter pe care nu le avea viitorul ei soț. Nunta a avut loc în septembrie 1773. Natalia a început să facă totul pentru ca prestigiul soțului ei, de optsprezece ani, să crească în fața curtenilor. Ecaterina observa cu suspiciune eforturile nurorii. Natalia a murit la 10 aprilie 1776 în urma unui avort spontan. Nu a putut face copii, din cauza unei malformații a bazinului, în urma unui accident din copilărie. Mama Nataliei trebuie să fi știut acest lucru, dar a ascuns totul pentru că țareviciul era una din cele mai bune partide din Europa.

Pavel a suferit mult, Natalia îi fusese un sprijin real în scurta lor căsătorie. Ecaterina, care era permanent informată de tot ce se petrecea la curte, nu a ezitat să îi explice fiului totul. Copilul din cauza căruia a murit nu era al lui. Când a venit la Petersburg, Natalia a cunoscut un tânăr de care s-a îndrăgostit, iar legătura lor a continuat și după nuntă. Pavel s-a văzut înșelat de două ori: de soția pe care o iubise cu adevărat și de prietenul lui cel mai bun, fostul lui tovarăș de joacă. Nu a luat parte la înmormântarea Nataliei.

Ecaterina nu și-a lăsat fiul să jelească și să fie cuprins de gânduri negre. I-a găsit o nouă mireasă – pe Sophie Dorothea von Württemberg, de șaptesprezece ani. Friedrich cel Mare a fost implicat și în acest mariaj. Dorothea era nepoata lui, iar faptul că fusese deja logodită nu a deranjat pe nimeni.

Pavel a fost plăcut impresionat de noua lui aleasă: o blondă înaltă, durdulie, foarte bună la suflet și fată de caracter. După ce a fost botezată ortodox, și-a luat numele de Maria Fiodorovna. Nunta a avut loc la șase luni după moartea primei lui soții. Cel dintâi nepot al Ecaterinei, Alexandru, s-a născut în decembrie 1777. Țarina le-a făcut cadou proprietatea Pavlovsk, nu departe de Țarskoie Selo. Maria a avut grijă să transforme totul într-un palat atrăgător, mobilat cu gust. Și parcul a fost reamenajat după dorințele ei. Nora Ecaterinei prefera să locuiască la Pavlovsk, fiind destul de abilă să păstreze distanța față de curte. Și lui Pavel îi plăcea locul idilic, mai ales că se simțea bine în compania nevestei.

Micul Alexandru a crescut sub oblăduirea bunicii, la fel ca și fratele lui mai mic, Konstantin, născut în 1779. Ambii au fost foarte alintați de Ecaterina, care s-a preocupat și de alegerea profesorilor. Preferința ei pentru Alexandru a fost una cu totul deosebită, iar copilul, la rândul lui, o iubea la fel de mult. A fost foarte alintat, spre deosebire de tatăl lui, care nu avusese noroc

de așa ceva din partea mamei. Când a crescut, a observat situația deosebită pe care o avea ca preferat al țarinei. Tatăl o ura pe mamă și pentru că i-a luat băieții.

În anii 1781 și 1782, Pavel și Maria au făcut o călătorie în Europa, sub numele de Contes du Nord. A fost ideea Ecaterinei. Vizitele lor trebuiau să semnalizeze Europei bunăvoința și disponibilitatea Rusiei de a ajunge la înțelegere cu Austria. Pavel a fost nemulțumit de proiect, se vedea desconsiderat la gradul de unealtă politică, ceea ce nu îi convenea. Totuși, i-a plăcut călătoria, primirile călduroase de care s-a bucurat și onorurile conforme cu statutul lui. După Viena, au stat mai mult timp în Italia, apoi au plecat la Paris. La întoarcere au făcut o vizită părinților Mariei. Au ocolit Berlinul la cererea Ecaterinei, deoarece politica externă a Rusiei se îndepărtase de Friedrich al II-lea.

Reîntors, Pavel a fost trezit la realitate. S-a văzut din nou în postura fiului neiubit, de care aveau voie să râdă și favoriții țarinei. Nici Ecaterina nu voia să îl aibă în apropiere. Aflase, între timp, că în diverse ocazii, fiul se plânsese de tratamentul la care este supus acasă.

Mama i-a făcut cadou castelul Gatcina, ce fusese construit pentru iubitul ei, Grigorii Orlov. După moartea acestuia, Ecaterina l-a răscumpărat, iar castelul a devenit locuința preferată a lui Pavel, deși aparținuse celui ce era considerat răspunzător de moartea tatălui său. Pavel s-a dedicat educării celor cinci fete. Cea mai mare, Alexandra, se născuse în 1783. Făcea și puțină agricultură, apoi a format și pregătit o mică oaste. Erau circa 2000 de oameni, care făceau continuu exerciții cu o disciplină mai severă, decât cea prusacă. Din rândul ei, s-a evidențiat Alexei Arakceiev, cel ce va deveni șeful poliției și cel mai temut agent al Rusiei.

În 1787, Pavel a rugat-o pe mamă să îi permită participarea la cel de-al doilea război cu turcii, dar a fost refuzat categoric. După alte insistențe, a avut voie să meargă pe frontul suedez, fără a avea vreo funcție de comandă. Reîntors, s-a închis la Gatcina, unde viața începuse să semene cu cea de cazarmă. Pavel a devenit tot mai insuportabil, Maria depunea eforturi supraomenești să-l tempereze. Nu reușea întotdeauna, dar o doamnă de la curte, Ecaterina Nelidova, a avut o influență benefică asupra lui. Îi făcea pe toți răspunzători pentru faptul că era respins de mamă, începuse să se teamă pentru viața lui. Nelidova a fost marea iubire platonică a lui Pavel. Maria, după ce la început a fost geloasă, a găsit în ea o bună prietenă.

De la o vreme, Ecaterina cocheta cu ideea dezmoștenirii lui Pavel și desemnării ca succesor a lui Alexandru. Firește, Pavel a aflat și de atunci se temea că va fi otrăvit. Starea lui psihică s-a înrăutățit. Dar Ecaterina a murit pe neașteptate la 6 noiembrie

1796, fără a-și duce la îndeplinire planul. S-a spus că, imediat după moartea mamei, Pavel ar fi primit două scrisori. Una cu indicativul „Acte despre moartea lui Petru al III-lea", iar a doua pe care scria „A se deschide după moartea mea în Consiliul imperial". Pavel a deschis-o pe prima și a găsit scrisoarea lui Orlov, trimisă Ecaterinei după asasinatul de la Ropșa. „Doamne ajută că a fost nevinovată!" ar fi exclamat el. „Am bănuit-o pe nedrept, nu a fost vinovată de moartea tatălui meu!" Se temea de cea de a doua scrisoare și nu îndrăznea să o deschidă. Ministrul Bezborodko, ce era de față, i-ar fi arătat focul din cămin. Pavel a aruncat-o. Secretul succesiunii la tron nu a fost dezlegat niciodată.

Pavel s-a răzbunat pe mamă prin dubla ceremonie funerară. Și ca o încoronare a acestui cinism, Alexei Orlov a primit ordinul să poarte însemnele coroanei. Avea patruzeci și doi de ani când a preluat puterea. Toate trăsăturile lui de caracter pe care a fost nevoit să și le înăbușe au ieșit acum la iveală. Politica și deciziile lui au fost marcate de inconsecvență, dezordine și spirit de contradicție. O dată cu încoronarea lui, la 5 aprilie 1797, a fost abrogată și legea emisă de Petru cel Mare, conform căreia țarul decidea succesiunea pe tronul țării. A redevenit valabil vechiul drept direct de moștenire, fiii monarhului, apoi frații acestuia în ordinea vârstei. Femeile au fost excluse de la succesiune.

Pavel a preluat pe neașteptate moștenirea Ecaterinei. Nu a avut nevoie de nici un efort, decât de gestul de a intra în posesie. A făcut ordine cu scopul de a alunga „spiritul potemkinic". În primul rând, a schimbat uniformele armatei, ușoare și adaptate la climă, introduse de Potemkin, cu unele greoaie, prusace. A mai trebuit să dispară tot ce era franțuzesc, deoarece Pavel era ferm convins că revoluția franceză a putut avea loc ca urmare a erodării morale. A mers atât de departe, încât a dezgropat osemintele lui Potemkin de la Kerson și le-a mutat în altă parte. A distrus și monumentul „prințului de Taurida".

Se poate spune că Pavel, obsedat de idei fixe, a făcut contrariul față de ceea ce ar fi dorit mama lui. Nu a avut nici un plan sau inițiativă – era doar o ripostă la politica dusă de Ecaterina. Curând, totul, respectiv politica sau economia, au intrat într-o derută generală. Întregul aparat de stat a fost paralizat de numiri noi, destituiri, mutări, făcute după bunul plac. Pavel s-a răfuit și cu armata. Nu rareori se întâmpla ca soldații sau ofițerii să fie arestați la cea mai mică greșeală, apoi deportați în Siberia. Ofițerii precauți aveau mereu la ei o importantă sumă de bani, îmbrăcăminte și alimente.

Pavel a urmărit doar o disciplină absolută în totul. Nu numai militarii au suferit din această cauză, ci și civilii. Țarul a dispus ca fiecare să îngenuncheze în fața lui, Pavel I, indiferent de vremea

de afară chiar dacă era sau nu noroi pe stradă. Aversiunea lui s-a îndreptat cel mai mult împotriva nobilimii, atât de avantajată în timpul Ecaterinei. Multe legi date de el au fost în sprijinul iobăgimii, deşi există mari dubii că acestea au dus la uşurarea vieţii ţăranilor. În contradicţie cu ele, dăruia după bunul plac „mii de suflete". Pavel a mai ordonat închiderea tuturor tipografiilor, a interzis toate cărţile sau scrierile străine, inclusiv folosirea neologismelor, mai ales a celor ce ar fi amintit de revoluţia franceză, i-a rechemat acasă pe toţi ruşii trimişi la studii în străinătate, dispoziţii care au provocat nemulţumirea supuşilor săi.

Relaţiile externe, ca şi cele interne, au fost şi ele confuze – nu au avut la bază nici un fel de calcul politic. La preluarea puterii, a anunţat că nu vrea să poarte războaie sau să fie implicat în conflicte militare. „Imperiul are nevoie de linişte" – aceasta a fost declaraţia monarhului după patruzeci de ani de război. Diplomaţii străini au exercitat asemenea presiuni asupra lui, că numai după un an a trebuit să renunţe la aceste principii mărinimoase.

I-a oferit azil lui Ludovic al XVIII-lea, l-a ajutat financiar, a primit aristocraţi francezi refugiaţi şi a angajat mercenari. În 1798, Pavel s-a lăsat ales mare maestru al ordinului Ioaniţilor din Malta. După ce insula a fost cucerită de Napoleon Bonaparte, Pavel a considerat că prestigiul Rusiei a fost ştirbit. Deci a trimis în 1799 trei corpuri de armată în Europa occidentală; unul a pătruns în Olanda, cel de-al doilea a ajuns pe Rin, iar ultimul s-a îndreptat spre Italia. Voia în felul acesta să îi oprească pe francezi. A urmat o deplasare haotică în zona Alpilor, trupele ruseşti revenind în ţară fără nici un succes. Pretutindeni în Europa li s-a refuzat orice sprijin, au fost folosite numai pentru punerea în practică a planurilor proprii. Bonaparte devenise deja consul şi conducea întreaga Franţă. Pavel a recunoscut instinctiv ce personalitate puternică acaparase puterea. Bonaparte, la rândul lui, a ştiut cum să procedeze cu Pavel. Rusia s-a rupt de Anglia, vechiul ei aliat şi s-a asociat cu Franţa. Napoleon l-a convins pe ţar că vrea să încurajeze comerţul în zona Mării Negre, că trebuie distrusă dominaţia britanică pe mări şi oceane, propunea chiar ca ei să cucerească India britanică.

Pavel i-a încredinţat cazacului Orlov-Denisov misiunea de a organiza o expediţie cu care să înainteze până pe cursul superior al Indului. La mijlocul lunii martie, în 1801, 20.000 de cazaci au plecat într-acolo, dar imediat ce au trecut de Volga, au fost rechemaţi. Ce se întâmplase?

În noaptea de 11 spre 12 martie 1801, Pavel I a fost asasinat. După cum s-a constatat, conspiraţia fusese îndelung pregătită. Existau motive serioase în acest scop. În primul rând, datorită nemulţumirii profunde provocate de escapadele politice, apoi de

indignarea soldaților din cauza regimului impus și a deportărilor, de deziluzia nobilimii, care s-a văzut privată de stilul francez de viață, de neînțelegerea politicii externe inconsecvente, care a perturbat comerțul, dar și de multe altele.

Disensiunile au divizat și familia țarului. Ana Lopuhina, iubita suveranului, îi cerea să își repudieze soția și copiii. Ambasadorul britanic Whitworth făcea parte din cei ce urzeau planuri de înlăturare a țarului. A găsit un om de încredere și anume pe Nikita Panin, nepotul fostului cancelar, care a luat legătura cu Alexandru. După anumite ezitări, el a consimțit să fie înlăturat de la putere, cerând asigurări că tatălui nu i se va întâmpla nimic rău. Contele Pahlen, guvernatorul general al Petersburgului, și-a asumat pregătirea acțiunii. O răspundere dificilă, deoarece Pavel vedea pretutindeni numai conspirații și răzvrătiri. Era greu și să ajungă la el, deoarece locuia în *palatul Mihailovski, o cetate foarte bine păzită.*

Conjurații s-au adunat în seara zilei de 11 martie 1801. Au redactat un act de abdicare pe care Pavel trebuia să îl semneze. Împreună cu un grup de ofițeri tineri, pedepsiți de curând și indignați pe drept cuvânt de deciziile țarului, au plecat la Mihailovski. Alexandru nu a participat la ședința lor, era sub arest la domiciliu, împreună cu fratele lui, Konstantin.

Circa șaizeci de militari au pătruns în palatul Mihailovski cu ajutorul pazei. Țarul s-a trezit și s-a refugiat în spatele unui perete mobil. I s-a cerut să semneze actul de abdicare, el a refuzat și a scos sabia. A fost lovit în cap, apoi sugrumat. Când Alexandru a aflat de moartea tatălui, era gata să se piardă cu firea. Dar contele Pahlen l-a admonestat: „Gata cu scâncetele, acum trebuie să domniți!"

ALEXANDRU, ÎNGERUL PĂCII

Suntem în secolul al XIX-lea. Misterele familiei Romanovilor sunt din ce în ce mai puține. Lumea privește spre Rusia, iar Rusia are atenția îndreptată spre lume. Acțiunile politice au importanță, sunt consemnate și evaluate. Ce s-ar mai putea ascunde? Alexandru, fiul cel mai mare al lui Pavel, nepot al Ecaterinei cea Mare, a preluat puterea la douăzeci și patru de ani. Știm că Ecaterina se gândise să-l dezmoștenească pe Pavel și să-l desemneze pe Alexandru succesor la tron, dar nu a mai dispus de timpul necesar. Asasinarea tatălui l-a adus la domnie. A intrat în istorie ca un mare comandant de oști, un mare idealist. Marele poet rus Pușkin l-a numit Sfinxul. A rămas în memoria contemporanilor și a supușilor misterios ca un sfinx.

Nici Alexandru, nici fratele lui mai mic, Konstantin, nu au fost crescuți de părinți, ci de Ecaterina, care i-a alintat. Preferatul ei, Alexandru, nu a cunoscut greul. De copil a trăit într-o lume prietenoasă, chiar dacă era artificială. El nu trebuia decât să cultive prietenia, uneori, poate, să o stimuleze. Din când în când, își vedea părinții: un tată capricios și o mamă care îl diviniza. Lumea era în echilibru, pentru el, pe vremea aceea. Se mai spune că se simțea bine printre soldații tatălui de la Gatcina. Unul din cei mai importanți profesori ai lui a fost elvețianul La Harpe. De la primele lecții, l-a învățat că prin naștere nu dobândești nimic și că toți oamenii trebuie tratați la fel. La Harpe era un republican entuziast, i-a insuflat aceasta și micului Alexandru, chiar dacă la vârsta aceea el nu prea pricepea mare lucru. Va nutri speranța că poporul rus ar putea să se conducă singur și că se va putea retrage din viața publică - visuri copilărești.

La Harpe s-a ocupat circa zece ani de educația lui Alexandru, până în 1795. Pentru tot ce va face sau va omite el mai târziu, va fi făcut răspunzător spiritul rebel al profesorului. Pregătirea lui a fost desăvârșită de generalul Nikolai Ivanovici Saltîkov, fratele mai tânăr al acelui Saltîkov, care era, probabil, tatăl lui Alexandru. Guvernator, Saltîkov nu s-a lăsat antrenat niciodată în intrigi și a știut să se strecoare cu dibăcie între bunică, părinți și nepot,

între pretențiile de la curte și reședința de la Gatcina. A fost un slujitor smerit al stăpânei sale.

Alexandru a fost un băiat frumos, admirat de femeile de la curte. Când a împlinit paisprezece ani, Ecaterina a decis să îl ferească de ele și să îl însoare. În septembrie 1792 a trimis-o pe fermecătoarea contesă Șuvalova în sudul Germaniei, pentru a le aduce în capitala Rusiei pe cele două fete ale prințului moștenitor din Baden. Luise, cea mai mare, de abia împlinise paisprezece ani, cea mai mică avea unsprezece. Au ajuns la Petersburg la finele lui octombrie. Ecaterinei i-a plăcut Luise, pe care o știa probabil din niște miniaturi. La prima întâlnire, Alexandru se pare că a fost foarte nesuferit, dar Luise s-a îndrăgostit nebunește de el. Ecaterina a fost mulțumită și nu a ținut cont de atitudinea respingătoare a lui Alexandru. Părinții nu fuseseră informați despre planurile de căsătorie. Luise a avut noroc: a plăcut-o și mama țareviciului.

A trecut la ortodoxism în cea de a doua jumătate a lunii mai 1793, a fost botezată Elisabeta Alexeievna. În ziua următoare, a avut loc logodna oficială, prințesa din Baden a devenit mare cneazină rusă. Ecaterina nota: „Toți au spus că doi îngerași și-au jurat credință. Nimic nu era mai impresionant, decât mirele de cincisprezece ani și mireasa lui, de paisprezece ani".

Relația dintre ei nu a început prea bine. Alexandru protesta că, din cauza numeroaselor festivități trebuia să își neglijeze studiile. Nu era încântat nici de plăcerile copilărești ale miresei. Ea continua să îl iubească, dar simțea că nu va putea pătrunde niciodată în sufletul lui. Tânăra pereche era permanent supravegheată. Fiecare gest, fiecare mișcare era comentată la curte. Se mai zvonea că Elisabeta intra noaptea în camera lui Alexandru, când se aflau la Pavlovsk.

Nunta a avut loc la 9 octombrie 1793. Ecaterina era permanent informată de ce se petrecea în dormitorul lor – de fapt nimic. Ambii erau prea tineri și neștiutori, fără a înțelege ce înseamnă obligațiile de stat. Numai biata Elisabeta era mereu pusă în încurcătură de întrebările soacrei. Și tocmai soacra, Maria Fiodorovna, a rămas însărcinată din nou. În ianuarie 1795 a născut cel de-al șaptelea copil, o fată – Maria. După optsprezece luni a mai avut un băiat, viitorul țar Nicolae I. Ecaterina era foarte neliniștită. Nu a apucat să vadă că Elisabeta a născut o fată în 1799, care a murit repede, la fel și următoarea, în 1806. Elisabeta și Alexandru nu au mai avut copii.

O dată cu urcarea pe tron a lui Pavel I, a început cea mai curioasă domnie a unui Romanov. Alexandru sperase că tatăl lui va face lucruri deosebite. Ceea ce a văzut l-a întristat mult. Voia

să își iubească părintele, cel puțin să îl respecte, dar a trebuit să constate că nu a semănat decât discordie. S-a păstrat o scrisoare, scrisă de Elisabeta la vreo zece luni după ce Pavel preluase puterea: „Dragă mamă, sunt sigură că moartea bunei țarine te-a impresionat. În ce mă privește, trebuie să îți spun că nu contenesc să mă gândesc la ea. Nici nu îți poți imagina cum a fost răsturnat totul, până și cel mai neînsemnat lucru. Toate acestea m-au speriat, mai ales în primele zile, când nici nu mai știam cine sunt. Ce zile groaznice!... Am mai fost surprinsă că țarul nu a simțit nici o durere în suflet. Aveai impresia că murise tatăl și nu mama lui, deoarece nu vorbește decât de el și pune absolut în fiecare cameră tabloul lui. Nu scoate nici o vorbă despre mamă, o condamnă și distruge tot ce a făcut". Nu e greu de imaginat ce s-ar fi întâmplat dacă scrisoarea nu ar fi ajuns celei căreia îi fusese destinată. S-a mai păstrat și o scrisoare a lui Alexandru către fostul lui profesor, La Harpe, scoasă ilegal din țară de prieteni. „Gatcina, 8 octombrie 1797. Când tatăl meu a ajuns suveran, a vrut să reformeze totul. Începutul domniei lui a fost promițător, dar așteptările nu s-au adeverit. Totul a fost răsturnat cu capul în jos... A știut că uneori m-a dus gândul să plec din țară... Starea jalnică de acum a patriei mele m-a făcut să-mi schimb ideile. Dacă voi ajunge vreodată să conduc țara, va fi mai bine pentru mine să nu mă exilez de bunăvoie, ci să mă dedic misiunii de a-i aduce libertatea și de a împiedica ca ea să devină pe viitor o jucărie în mâinile unui nebun. *Sunt în legătură* cu oamenii cu vederi largi, care de mult gândesc la fel ca mine. De pildă: M. Novosiltov, contele Stroganov, tânărul prinț Czartoryski, adjutantul meu (un om deosebit). Vrem să traducem cât mai multe cărți străine în limba rusă. Dacă vom putea, vrem să tipărim cât mai multe din ele... Când îmi va veni rândul, va fi necesar să progresăm pas cu pas pentru a face posibilă o reprezentare a poporului... poate *chiar și o constituție liberă. În acel moment* autoritatea mea nu va mai fi necesară, iar dacă eforturile mele vor fi încununate de succes, mă voi retrage undeva să trăiesc în tihnă. Voi urmări satisfăcut soarta fericită a țării mele și mă voi bucura împreună cu ea". Chiar dacă scrisoarea seamănă cu o poveste fantastică, ea dezvăluie, printre rânduri, temerile lui Alexandru.

Cercurile de la curte știau că oricând poate izbucni o revoltă. Însuși țarul Pavel I se temea de conspirații. Pe 8 februarie 1798, în ziua în care țarina Maria Fiodorovna a dat naștere unui băiat, s-a pus piatra de temelie a unei cetăți, care, asemeni fiului, a fost botezată Mihailovski. Pavel a fost ucis aici în noaptea de 12 martie 1801. Înainte ca Alexandru să facă anunțul că va guverna țara cum o făcuse bunica lui, Ecaterina cea Mare, mama lui a

provocat o criză la curte. Când a aflat de moartea soțului, Maria Fiodorovna a *izbucnit în lacrimi* și a început să îl acuze pe Alexandru că a tolerat asasinarea tatălui său, ba chiar că ar putea fi răspunzător pentru aceasta. Abia mai târziu a acceptat să stea de vorbă cu el – iar fiul a încercat să o convingă că este nevinovat.

Cum va guverna Alexandru marele imperiu? După anii cumpliți din timpul lui Pavel, lucrurile nu puteau decât să decurgă mai bine, dar umbra Ecaterinei continua să fie atotprezentă. La început, Alexandru a ținut sfat cu apropiații lui – Czartoryski, Novosiltov, Stroganov. Avea în vedere reforme liberale, dar nu a depășit faza consultărilor. La Harpe, revenit în Rusia în septembrie 1801, venea în ajutor cu câte un sfat. „Comitetul secret", cum s-a intitulat acest cerc de prieteni, avea planuri mari. Primul ukaz al lor a fost dat în decembrie 1801 și permitea celor fără titluri nobiliare să cumpere proprietăți.

Încoronarea lui Alexandru a avut loc în septembrie 1801 la Moscova. Eticheta prevedea o perioadă mai mare de doliu, dar cercurile curții au insistat pentru devansarea festivității. Au plecat repede la Moscova și au ajuns pe 17 septembrie. Elisabeta îi scria mamei: „Abia aveam timp să ne spălăm puțin înainte de a mânca, cred că niciodată în viață nu am fost atât de murdară... În urma noastră rămânea un nor gros de praf". Moscova s-a simțit din nou ca o capitală și cea mai importantă legătură între ortodoxie și instituția țarului. Catedrala Uspenski, în care se încoronau suveranii, a strălucit în lumina miilor de lumânări. Mitropolitul i-a dat lui Alexandru coroana, făcută în 1762 pentru Ecaterina cea Mare. Apoi a fost încoronată și Elisabeta. În toată Moscova s-au auzit clopotele și salvele de tun. Perechea imperială a mai rămas aproape o lună, în care s-au dat baluri, spectacole, banchete. Alexandru a început să fie preocupat de Maria Narîjkina, care va *deveni iubita lui. Elisabeta nu s-a simțit prea bine* la Moscova, care îi era străină. După un pelerinaj la mănăstirea Sfânta Treime, au plecat spre Petersburg, la 27 octombrie. Drumul a fost parcurs în grabă, călătoreau și noaptea.

Ceremonia încoronării și celelalte festivități i-au dat curaj lui Alexandru să-și pună planurile în aplicare. A simțit că și poporul îl iubește. Umbra tatălui asasinat pălea. Schimbările au fost făcute treptat și le-a început acolo, unde era sigur că nimeni nu va avea nimic de reproșat. A reintrodus vechile uniforme militare, desființându-le pe cele prusace, a permis revenirea în armată a ofițerilor pedepsiți sau deportați pentru motive minuscule – decizii care au provocat ura multora împotriva lui Pavel. A desființat barierele comerciale cu Anglia, a reînceput tipărirea cărților străine și traducerea altora noi, iar nobilimea, care se simțea din nou sigură pe poziții, a avut voie să călătorească în străinătate.

În septembrie 1802, a înființat opt ministere, care au înlocuit vechile colegii. Ele depindeau direct de împărat și nu de Senat. Primele au fost ministerele de Război, al Marinei, de Externe, de Interne, de Finanțe, al Comerțului, al Justiției și al Învățământului. Ulterior, în 1811, au apărut și ministerele Poliției, al Transportului și al Treburilor Statului. Și-a început activitatea și un Comitet ministerial, care avea misiunea nu numai de a coordona activitatea ministerelor, ci funcționa și ca o autoritate de control a activității guvernatorilor. Deciziile Comitetului ministerial trebuiau supuse spre aprobare țarului. Erau decizii progresiste, dar ele nu făceau decât să întărească autoritatea monarhului, deoarece nu exista funcția de prim-ministru și nici un for care să reprezinte poporul.

O lege, dată în februarie 1803, permitea marilor proprietari să îi elibereze pe iobagi și să le vândă terenuri. Mai era nevoie de o înțelegere scrisă, care trebuia aprobată de țar. Cu timpul, ar fi fost firesc să apară o clasă a „țăranilor liberi", dar, din păcate, s-a făcut foarte puțin uz de acest drept.

Este cert că primii ani de domnie ai lui Alexandru au însemnat aplicarea unor idei liberale. Progresele cele mai mari au fost obținute în sistemul de învățământ. Imperiul rus a fost împărțit în șase domenii mari, fiecare având în frunte un curator. S-a mai decis înființarea școlilor elementare, a seminariilor de preoți și învățători, a unor academii și facultăți. Nu toate planurile au fost realizate, dar evoluțiile pozitive în domeniu au fost certe. Universitățile existente au fost reorganizate. La Kazan și Harkov au fost înființate unele noi, ulterior și la Petersburg și Varșovia. Au apărut peste 4o de gimnazii, în plus, licee și școli de cadeți. Nu peste tot nivelul era satisfăcător, dar începutul fusese făcut.

Aplicarea ideilor liberale, în prima jumătate a domniei lui Alexandru, a fost foarte legată de un nume, respectiv de cel al lui Mihail Mihailovici Speranski. Născut în 1772, ca fiu al unui preot de țară, acesta a fost trimis, la șapte ani, la seminarul din Vladimir. A studiat apoi teologia la Petersburg. Remarcat de mitropolit pentru inteligența deosebită, a fost numit profesor de matematică, fizică, retorică și filosofie. Mihail nu a vrut să mai rămână în mediul teologic, viza o funcție în ierarhia de stat. A început ca secretar particular și educator, pentru ca în 1802 să intre în Ministerul de Interne, iar după puțin timp să devină ministru adjunct.

L-a cunoscut pe țar abia în 1807. Elaborase câteva planuri pentru „Comitetul secret", astfel și-a atras încrederea suveranului. A fost însărcinat să elaboreze o nouă constituție prin care regimul absolutist să fie înlocuit cu unul constituțional. Inițial, Speranski a vrut să se orienteze după modelul britanic, apoi l-a preferat pe

cel francez, mai ales că admirase revoluția franceză. Ezitarea între Franța și Anglia era caracteristică și pentru nobilimea rusă la începutul de secol.

A prezentat proiectul la finele lunii noiembrie 1809, când era deja *ministru adjunct la Justiție. Cum arăta de fapt acest proiect?* Imperiul rus trebuia divizat în gubernii, guberniile în județe, fiecare județ în raioane. În fiecare raion urma să ia naștere o dumă, deci o reprezentanță populară, formată din proprietari și țărani liberi. Duma de la cel mai mic nivel desemna reprezentanți în cea imediat superioară și tot așa, până la nivel național. Parlamentul imperial avea în competență adoptarea bugetului și a legilor. Țarul numea miniștrii, inclusiv membrii așa-numitului Consiliu de Stat, care îl consiliază pe suveran în cele mai importante probleme. *Diversele dume proiectate* aduc în discuție problema doleanțelor poporului, dar nici iobagii, nici meseriașii, sau muncitorii nu aveau vreun drept politic. Iobăgia – una din racilele sistemului rusesc – nu era pusă sub semnul întrebării. Proiectul lui Speranski ar fi urmat să se aplice treptat. A rămas doar la faza primei etape, respectiv crearea unui Consiliu al Imperiului, la 1 ianuarie 1810. Toate celelalte au fost date uitării. Totuși, Speranski a continuat *să lucreze. A făcut și un cod civil, bazându-se pe cel napoleonian,* care nu a intrat niciodată în vigoare. Redacta și cuvântările țarului, se îngrijea de finanțele statului, a introdus un sistem nou de promovare în serviciul civil. Potrivit lui, promovarea nu se mai făcea pe bază de deținere a unui rang social, ci pe baza unor examene severe.

Fiind foarte apreciat de țar, Speranski și-a atras ura multora, mai ales că era și de obârșie modestă. Cercurile reacționare, dar mai ales istoriograful curții, Nikolai Karamzin (un poet important la vremea aceea), îi aminteau mereu țarului că până și Petru cel Mare a mers prea departe cu politica lui de europenizare. Criticile erau oarecum îndreptățite, deoarece Speranski a ținut prea puțin cont de raporturile existente în Rusia. Nici țarul nu a fost foarte dispus să modifice radical raporturile arhaice din Rusia începutului de secol al XIX-lea. Dar distanțarea lui de Speranski a avut și alte motive.

Relațiile Rusiei cu Franța au suferit o deteriorare rapidă. Plana amenințarea unui conflict militar. În această situație, i s-a reproșat că întreține o corespondență secretă cu Napoleon și își bate joc de țar. Era o acuzație ce l-a supărat foarte tare pe suveran, care a decis despărțirea imediată. De Anul Nou 1812 el a fost decorat cu un ordin important, dar era supravegheat în permanență. Pe 17 martie, când Speranski a venit, ca de obicei, la Kremlin, i s-a comunicat demiterea lui. Ajuns acasă, a găsit totul sigilat. A fost deportat – mai întâi la Nijni Novgorod, apoi la Perm. În 1816,

a fost numit guvernator la Pensa, iar în 1819 guvernator al Siberiei. A avut voie să revină la Petersburg în 1821, dar locul lui fusese ocupat demult de altul.

Alexei Andreievici Arakceiev (născut în 1769), a cărui carieră a început sub domnia lui Pavel I, a avut o contribuţie importantă la înlăturarea lui Speranski. La vremea respectivă, fusese înrolat în trupele cu care Pavel făcea instrucţie la Gatcina. S-a remarcat prin sârguinţă şi devotament. Era cel mai dornic să îi pedepsească pe soldaţi la orice greşeală, ceea ce l-a făcut pe Pavel să îl aprecieze în mod deosebit. L-a înaintat la gradul de general şi i-a conferit titlul de conte. După încoronare, Alexandru l-a luat pe Arakceiev în cercul celor mai apropiaţi colaboratori. În 1803, el a înfiinţat o nouă artilerie, iar în 1808 a preluat Ministerul de Război. Nu a luat parte la nici o luptă şi asta într-o perioadă în care nu lipseau confruntările militare. A fost un organizator perfect, deşi foarte sever, era conştiincios, nu era coruptibil. Deviza lui supremă a fost disciplina. A demisionat din funcţie, în semn de protest împotriva amestecului lui Speranski în administraţia ministerului lui, dar a rămas consilierul militar al ţarului.

Arakceiev a fost un executant perfect al ordinelor primite. Adevărata lui ascensiune a început în jurul anului 1815. Alexandru, care după înfrângerea lui Napoleon s-a învăluit într-un fel de profeţie mistică, a găsit în Arakceiev omul care să îl scutească de activităţile zilnice obositoare. A folosit orice mijloc în acest scop. Deşi nu deţinea conducerea vreunui minister, a acaparat toată politica internă. Fără a avea vreo iniţiativă proprie, acţiona cum credea că ar fi fost pe placul ţarului. În numele suveranului, a introdus o disciplină severă, care cu greu s-ar putea numi cazonă. Totul – lumea civilă şi cea militară – trebuia să funcţioneze ca mecanismul unui ceasornic. În ţară domnea liniştea. Dar cu ce preţ?

A realizat pe proprietatea lui ceea ce ar fi vrut să funcţioneze la nivelul întregii ţări. Disciplina era atât de severă, încât toţi, dar mai ales iobagii, nu mai aveau nici un fel de demnitate, ci acţionau ca nişte fiinţe superdresate. Răsplata a primit-o în 1825, când ţăranii înrobiţi i-au ucis iubita. Pedeapsa a fost groaznică.

Aşa-numitele colonii militare erau în subordinea „contelui de fier", cum a fost poreclit. Ţarul a avut ideea de a coloniza soldaţi în zonele de frontieră. Aceştia au primit un teren în arendă pe care să-l lucreze în timpul liber. S-a sperat să se obţină astfel nişte venituri, deci soldaţii să se întreţină singuri în aceste colonii, până la moarte. Puteau locui acolo împreună cu familiile, ceea ce era important pentru moralul trupelor. Arakceiev a perfecţionat sistemul coloniilor până la dezumanizare. Soldaţii neînsuraţi au fost căsătoriţi cu forţa, femeile trebuiau să nască mereu, să ţeasă

şi să predea o anumită cantitate de pânză. De la vârsta de opt ani, toţi băieţii născuţi în colonie erau încredinţaţi unităţii din care făcea parte tatăl şi erau supuşi unui regim cazon. Orice încălcare a ordinelor lui Arakceiev era aspru pedepsită. Numeroase asemenea colonii au existat între Novgorod şi Kerson. Circa un milion de oameni trăiau de fapt într-un fel de lagăre de muncă, care îl entuziasmau pe ţar când le vizita. În realitate reprezentau un stat poliţienesc miniatural. În anii '20, când au avut loc revolte, Alexandru a continuat să le menţină: biciul lui Arakceiev a funcţionat bine. Resturi ale acestui sistem au fost păstrate până spre finele secolului trecut.

Era lui Alexandru Arakceiev, care a început în jurul anului 1815, a însemnat şi o schimbare în politica şi concepţia de viaţă a lui Alexandru. Relaţia ţarului cu acest jandarm al imperiului poate părea stranie, la prima vedere, din partea unui fost elev atât de sârguincios al lui La Harpe. Dar monarhul era şi fiul tatălui său, iar Arakceiev a fost un slujitor foarte devotat. În 1801, când a preluat tronul Rusiei, Alexandru le-a părut multora un înger al păcii. Chiar dacă tatăl său s-a aflat pentru scurtă vreme în fruntea ţării, aceasta a fost suficientă pentru a provoca ură împotriva familiei domnitoare. Primele decizii luate de Alexandru au creat mari speranţe. Situaţia confuză din Europa l-a pus în faţa alternativei de a rămâne neutru în confruntările militare sau de a deveni un partener activ al uneia sau a alteia din marile puteri. La început Alexandru a încercat să rămână neutru. Prin deschiderea porturilor de la Marea Baltică a pus capăt diferendelor cu Anglia (în 1801) şi a semnalizat tuturora că Rusia nu doreşte să se amestece în treburile străine. Dar ascensiunea teribilă a corsicanului Napoleon Bonaparte şi, mai ales, poftele lui cuceritoare l-au obligat pe Alexandru să acţioneze.

În 1805, atmosfera i-a devenit potrivnică lui Napoleon, deşi acesta a încercat mereu să atragă pentru totdeauna Rusia de partea lui. Invazia franceză în Austria (1805) a constrâns Rusia să vină în ajutorul aliatului. Alexandru încheiase alianţe cu Anglia, Suedia, Austria şi Prusia, dar numeroasele victorii ale lui Napoleon împotriva trupelor aliaţilor lui l-au obligat, în 1807, să-şi schimbe linia politică.

Prima întâlnire a împăraţilor, duşmani în fond, a avut loc în 1807 pe Njemen. Au fost recunoscute prevederile păcii de la Tilsit. Alexandru a recunoscut dominaţia Franţei pe continentul european, s-a angajat să respecte blocajul continental al lui Napoleon şi a acceptat pierderea poziţiilor din Mediterană, ca şi înfiinţarea marelui ducat al Varşoviei.

Napoleon a ştiut să-l îmbrobodească pe Alexandru. Era un bun psiholog, iar lui Alexandru îi plăcea să asculte complimentele

lui. Francezul susţinea că Europa nu putea accepta decât doi suverani – unul în Vest, respectiv Napoleon, şi unul în est, Alexandru. Napoleon i-a mai dat de înţeles ţarului că nu are nimic împotrivă ca Rusia să-şi extindă teritoriile pe seama Suediei şi a Turciei, ceea ce i-a convenit lui Alexandru. În 1809, întreaga Finlandă era sub stăpânire rusească. Confruntările cu Imperiul Otoman durau de multă vreme. Rusia a reuşit să anexeze Basarabia abia în 1812.*

Alianţa ruso-franceză a avut, încă de la început, ceva artificial, nefiresc. Nu ţinea deloc cont de interesele Rusiei în comerţul exterior şi pe plan european. Chiar şi ruşii nu prea înţelegeau această apropiere, mai ales că, pentru ei, Napoleon era un anticrist, sau cel puţin simbolul revoluţiei.

Comerţul cu Anglia era vital pentru Rusia, din cauza situaţiei economice precare. Blocada continentală a dus la încetarea acestor legături. Banii şi-au pierdut din valoare. S-a deschis astfel uşa corupţiei şi bacşişurilor. Oare Alexandru nu a văzut toate acestea? A început să fie ezitant faţă de corsican. Un motiv l-a găsit chiar în propria lui familie: mama sa a refuzat categoric să accepte căsătoria Ecaterinei, sora lui Alexandru, cu Napoleon. Ea a devenit soţia principelui moştenitor Georg von Oldenburg. În 1809, Napoleon a divorţat de Josephine Beauharnais. Acum o dorea pe sora cea mai mică a ţarului, Ana, care împlinise şaisprezece ani. A fost tratat cu refuz şi de această dată, deoarece căsătoria fetelor ţarului trebuia să aibă încuviinţarea ţarinei-mamă.

S-ar fi putut ca ţarul să decidă altfel. La întâlnirea lor de la Erfurt din 1808, ultima dintre cei doi împăraţi, Alexandru şi-a dat seama de accesele de furie ale francezului. Napoleon le-a cerut din nou ruşilor să fie mai ofensivi împotriva austriecilor, ceea ce Alexandru a refuzat, în ciuda tiradelor furibunde auzite. A acceptat doar să înainteze în Galiţia, o acţiune inofensivă. Anexarea Oldenburgului de către francezi, în 1810, a fost considerată de Alexandru o lezare a cumnatului său. Era furios că Napoleon a atacat propria lui familie, el care înclina oricum să ducă o politică favorabilă numeroaselor lui rude germane. Ţarul a înţeles că, în ciuda oricărui pact, francezul va ataca Rusia. Când Napoleon a invocat scuze pentru că nu l-a sprijinit la negocierile de pace cu turcii, ţarul s-a gândit chiar la o ruptură cu Franţa.

Primul pas a fost făcut pe 31 decembrie 1810. Rusia s-a retras din blocada continentală, lucru absolut necesar din cauza stării proaste a economiei. A avut loc un schimb de scrisori între cei doi adversari, având drept rezultat constatarea că un război

---

* După pacea de la Bucureşti, încheiată la 16/28 mai 1812, imperiul ţarist a înglobat în graniţele sale Basarabia. Provincia aparţine statului feudal Moldova, aflat sub suzeranitatea Porţii, care a fost obligat să o cedeze vecinului puternic din est (*n. ed.*).

devenise iminent. În 1811, pregătirile erau deja în toi. Cu toate acestea, în aprilie 1812, Alexandru I, care își stabilise cartierul general *la Vilnius, îi scria lui Napoleon că este dispus* să negocieze orice și să îi fie prieten, cu condiția ca el să își retragă trupele dincolo de Oder. Napoleon a răspuns că el continuă să fie un prieten și nu dorește războiul. Apoi a plecat la Dresda, unde a adunat toți principii germani pentru a se lăsa adulat de ei. În realitate, trupele lui Napoleon începuseră înaintarea spre est. Alexandru a fost permanent informat de aceste mișcări. La sfârșitul lunii mai, Napoleon a plecat din Dresda și a început să se apropie cu a lui „Grande Armée" de Njemen. Atacul francezilor a început fără nici o declarație de război. Soldații lui Napoleon au trecut Njemenul.

În aceeași seară, la Vilnius se dădea un bal în cinstea lui Alexandru. I s-a adus vestea atacului francezilor la petrecere. A doua zi el trimitea următoarea scrisoare francezului: „Am aflat ieri că, în ciuda loialității mele față de Maiestatea Voastră, trupele Voastre au intrat pe teritoriul Rusiei... Dacă Maiestatea Voastră va dori să-și retragă trupele de pe teritoriile rusești, voi considera că nu s-a întâmplat nimic, existând posibilitatea unei înțelegeri între noi. În caz contrar, Maiestatea Voastră mă constrânge să vă consider un dușman, care nu a fost cu nimic provocat de mine. Depinde de Maiestatea Voastră dacă dorește să fie scutit de nenorocirile unui război. Rămân un frate bun al Maiestății Voastre, Alexandru".

După trei zile, trupele lui Napoleon intrau în Vilnius. Nu au mai găsit nici un soldat rus. Și așa a mers în continuare. Rușii s-au retras continuu, la început, pentru că francezii erau superiori numeric. Apoi, retragerea a devenit o tactică, o rețetă a victoriei în războiul pentru apărarea patriei, cum a fost denumit ulterior.

Alexandru a fost alături de trupe, era comandantul lor. Napoleon a scontat că îi va învinge pe ruși chiar de la trecerea graniței de vest și se va întoarce repede la Paris. Moscova nu se afla în vizorul lui. Dar, pe măsură ce rușii continuau jocul de-a v-ați ascunselea, armata franceză înainta tot mai mult pe teritoriul *imensului imperiu. Lupta decisivă părea o fata morgana.*

Francezii au început să sufere: au apărut primele semne de oboseală, cărora li s-au adăugat dificultățile de aprovizionare, îmbolnăvirile. Au pierdut foarte mulți cai, din lipsă de furaje. Aprovizionarea a fost scăpată de sub control. Napoleon a ajuns la Witebsk și a permis armatei o scurtă pauză de refacere. Alexandru s-a întors între timp de pe front, în urma sfaturilor date de Arakceiev și a epistolei surorii lui, Ecaterina, care îi scria că țarul avea mai multe de făcut la Moscova sau la Petersburg. A ascultat și a plecat la Moscova, a adunat, în ședințe, separat, nobilimea *și negustorimea și le-a cerut să opună rezistență în fața dușmanului.*

Nu s-a simțit niciodată mai bine ca atunci când toți au acceptat cu entuziasm să se sacrifice pentru apărarea patriei. Fiecare a fost convins că Alexandru este cel îndreptățit să salveze Rusia. I se spunea deja *cel binecuvântat.*

Moscova s-a simțit amenințată după ce Napoleon a părăsit Witebskul. Poporul a început să dorească o luptă decisivă cu dușmanul. Căzuse și Smolenskul, considerat de ruși un fel de bastion împotriva cuceritorilor străini. Mulți ofițeri nu au înțeles acest sacrificiu. În plus, mai știau de multă vreme că cei doi comandanți ai celor mai importante trupe, Barclay de Tolly, originar din Livlandia și Bagration, un gruzin temperamental, nu se înțelegeau și acționau unul împotriva celuilalt. Scrisorile de protest soseau

Garda imperială – grenadierii – introdusă de țarul Alexandru la începutul secolului XIX. Imagine din timpul domniei ultimului țar.

necontenit, astfel că Alexandru s-a văzut nevoit să numească un nou comandant. Împotriva voinței lui, s-a lăsat convins să-l numească pe Mihail Ilarionovici Kutuzov, în vârstă de 67 de ani, considerat de mulți singurul capabil pentru această funcție. Kutuzov era greoi, nu se putea urca singur pe cal, în schimb era foarte iubit de trupe. Când a apărut la cartierul general, a fost primit cu entuziasm. Fiecare a fost acum convins că francezii vor fi învinși. Prima mare bătălie s-a dat în sătucul Borodino și anume pe 7 septembrie 1812. Ambele părți au suferit pierderi grele și nimeni nu a ieșit învingător. Dar atât Napoleon, cât și Kutuzov au transmis acasă că au obținut victoria. S-ar fi putut ca Napoleon să fi avut un oarecare avantaj, dar soarta războiului a fost decisă de Kutuzov.

În timpul bătăliei de la Borodino, Alexandru s-a aflat la Petersburg. Sărbătorirea triumfului la Moscova, primirea entuziastă a populației păreau foarte îndepărtate. Era măcinat de îndoieli, mai ales după pierderile grele suferite. Deși soldații îl iubeau foarte mult, țarul nu îl simpatiza deloc pe bătrânul „vulpoi" Kutuzov, care își făcuse un renume sub Ecaterina.

Kutuzov s-a retras din Borodino. Și-a condus armata direct în spatele Moscovei, vechea capitală a Rusiei. Probabil făcuse de mult acest plan de a ceda orașul fără luptă. Moscova va fi capcana care îl va nimici pe francez, acesta a fost planul lui.

Pe 14 septembrie 1812, când francezul a intrat în oraș, l-a găsit aproape depopulat. Bonaparte a așteptat zadarnic ca o delegație a cetățenilor să vină și să îi dea cheia orașului. A ocupat Moscova fără a întâmpina nici un fel de rezistență. Noaptea, a observat că ici, colo ardea câte un foc; în timpul înaintării, văzuse multe orașe arzând. A început puternicul vânt dinspre vest, care a ațâțat flăcările. Moscova a ars timp de patru zile. Chiar și o mare parte a Kremlinului a căzut pradă focului. Napoleon a trebuit să părăsească Kremlinul și să găsească un loc sigur printre clădirile în flăcări. „Acești barbari! Ce popor!" ar fi exclamat Bonaparte.

Era sigur că Alexandru va veni cu o ofertă de pace. Deci i-a scris țarului la Petersburg. Moscova măcinată de flăcări, distrugerile, retragerea trupelor rusești – toate acestea l-au deprimat foarte mult pe țar. Din aceste eșecuri a prins curaj. Napoleon nu a primit nici un răspuns. Se pare că le-ar fi spus celor apropiați: „Napoleon, sau eu, ambii nu putem guverna împreună. Îl cunosc deja. Poporul meu și cu mine vom fi alături mereu". Lui Kutuzov i-a spus că locul unde vor fi dictate condițiile de pace va fi Parisul. A început teribila iarnă rusească, care a fost foarte grea în acel an. Napoleon a așteptat zadarnic vreo veste de la Petersburg. A încercat de mai multe ori să ia legătura cu țarul. Nu s-a așteptat niciodată la atâta perseverență din partea lui. A respins ideea de a merge chiar el

la Petersburg. Vremea a devenit tot mai rea, Napoleon nu a mai avut altă alternativă decât retragerea. În drum, nu a întâlnit decât sate și orașe arse, un pământ sterp, acoperit de zăpadă. Nu a găsit nici o sursă de hrană, iar atacurile partizanilor i–au slăbit aproape toată forța. Trecerea Berezinei, peste care fuseseră distruse toate podurile, a fost o catastrofă, care a costat foarte multe vieți.

Kutuzov nu s–a gândit niciodată să se mai lase implicat într–o luptă de amploare. Țara făcuse prea multe sacrificii, el voia să îl alunge pe Napoleon. Alexandru dorea victoria, lupta decisivă împotriva francezului înfumurat. A fost foarte nemulțumit de tactica lui Kutuzov, totuși i–a conferit crucea Sf. Gheorghe. Țarul nu își găsea liniștea din cauză că francezul ar fi putut părăsi Rusia neînvins și deci își păstra coroana neștirbită. Era nevoie de un salvator pentru întreaga Europă – și el trebuia să fie acela, el, Alexandru I. Gândul acesta a început să îl persecute, chiar dacă nu era susținut de alții. Majoritatea ofițerilor cu experiență nu îl sfătuiau să treacă la o asemenea acțiune riscantă. Lucrurile erau văzute altfel în Rusia: țara l–a învins pe dușman, pe Anticrist. A fost un război de apărare a patriei, câștigat de ruși. Care era situația Europei? *Oare francezul nu va reuși să mai adune o armată cu care să atace Rusia din nou?* Știa la ce se angaja.

Alexandru a avut acest lucru în vedere când i–a cerut lui Kutuzov să treacă Njemenul și să decimeze ceea ce mai rămăsese din „Grande Armée". În el s–a trezit din nou idealistul, visătorul romantic care se vedea salvatorul umanității. Nu l–a înțeles nimeni, cum nu a fost înțeles nici atunci când a nutrit simpatie pentru Napoleon. Țarul a câștigat aliați în Europa – și anume Prusia și Austria. Bătălia decisivă a avut loc pe 18 octombrie 1813 la Leipzig. A fost provocată de Alexandru, care, în continuare, nu ceda. Napoleon trebuia detronat. În apelul înflăcărat adresat soldaților, țarul a fost din nou elevul silitor al lui La Harpe: „Eroismul vostru v–a condus de pe Oka pe Rin, vă va conduce și mai departe. Vom trece Rinul. Vom pătrunde pe teritoriul acelui popor, împotriva căruia a trebuit să purtăm războiul dur și sângeros, dar prin care ne–am acoperit de glorie. Am salvat patria noastră și am obținut victoria. Am redat Europei libertatea și independența. Pacea și liniștea să domnească pe Pământ! Fiecare stat să poată trăi cu guvernul, cu legile sale... Când dușmanul a pătruns pe teritoriul nostru, ne–a provocat multe suferințe. A fost aspru pedepsit, deoarece mânia Domnului s–a năpustit împotriva lui. Să ne ferim ca o asemenea vină să planeze și asupra noastră! Dumnezeu este iubitor, deoarece este milostiv, dar nu îndură neomenia și cruzimea. Să uităm tot răul provocat nouă de dușman. Să nu ne răzbunăm în țara lui și să nu semănăm ură, ci prietenie. Să încheiem pace

întinzându-le mâna! Gloria rușilor înseamnă zdrobirea dușmanului, iar pentru cei lipsiți de apărare și populația pașnică înseamnă o mână întinsă".

Țarul a intrat în Paris în martie 1814, împreună cu regele Prusiei. Napoleon a semnat abdicarea. Francezii au fost tratați, așa cum a spus Alexandru, ca o „națiune eliberată". Iar el, Alexandru I, era „Salvatorul Europei". Astfel a apărut la Congresul de la Viena, chiar dacă a trebuit să-și reducă mult pretențiile asupra Poloniei. Este cert că Alexandru a știut de mașinațiile din dosul culiselor. Fiecare voia să aibă o felie cât mai mare din Europa. Țarul s-a mulțumit cu cea mai mare parte a comitatului Varșovia, încorporat în Rusia ca „regatul polonez". Se pare că țarul a avut o importantă contribuție la zicala „Congresul nu lucrează, congresul dansează", iar poliția secretă austriacă a avut mult de lucru cu aventurile lui. Talleyrand scria acasă în Franța: „Împăratul Rusiei iubește, iar cel al Austriei plătește".

Ultimul act de măreție al lui Alexandru în politica europeană l-a constituit încheierea Sfintei Alianțe. El însuși a redactat textul acestui document, semnat la Paris pe 26 septembrie 1815, de împăratul Austriei, regele Prusiei și de el însuși. Ideile de bază conținute erau: dreptate, pace și iubire fraternă. Ea mai prevedea și sprijin în orice împrejurare. La Sfânta Alianță au aderat toate statele europene, cu excepția Angliei, a statului papal și a Turciei.

REVELAȚIA

„Moscova în flăcări mi-a adus revelația, iar judecata Domnului pe câmpurile înghețate mi-a umplut inima cu credință, ceea ce nu am simțit înainte. Am învățat să-L cunosc pe Dumnezeu așa cum este El în Scrierea Sfântă. Am înțeles și înțeleg dorința și legile Lui. În mine s-a cristalizat hotărârea de a mă pune pe mine și guvernul meu numai în slujba lui Dumnezeu. De atunci am devenit alt om; prin salvarea Europei m-am salvat pe mine și mi-am adus pacea." Aceste cuvinte ale țarului ar fi fost adresate episcopului Berlinului, Friedrich Eylert, în anul 1818. În ultimii ani, după Congresul de la Viena, Alexandru a mai suferit o transformare. „Îngerul păcii", „eliberatorul Europei" a devenit foarte mistic. Încă de la Leipzig era așa. Dușmanul francez nu a fost învins de generalii lui, de vitejia deosebită a soldaților săi, ci numai prin voința lui Dumnezeu, care i-a dat și lui însuși curaj.

Alexandru a fost întotdeauna foarte hotărât, în prezența celor cu aceleași opinii cu el. Îi plăcea să se lase confirmat de ei, mai ales când nu cuteza să spună ce gândește. Devenea întotdeauna

nesigur dacă întâmpina rezistență. Un suflet asemănător cu al lui îi trezea cu siguranță interesul. O asemenea întâlnire a avut-o la Heilbronn, la puțin timp după Congresul de la Viena. Baroana Juliane von Krüdener, în vârstă de cincizeci de ani, a apărut noaptea în camera țarului și l-a implorat, ca și cum ar fi fost îngerul păcii ales de Dumnezeu. L-a determinat pe țar să îngenuncheze lângă ea și să se roage. Născută la Riga, Juliane von Krüdener era nepoata lui Burchard Christoph Münnich, ce construise canalul Ladoga, pentru Petru cel Mare și devenise feldmareșal sub țarina Ana. A dus o viață mondenă până la 41 de ani, după aceea, în urma unei revelații mistice, a devenit cunoscută ca propovăduitoare a unei mișcări pietiste. Îi chema pe *oameni să ispășească prin căință*, a făcut multe acte de caritate. Îi plăcea să i se spună că face miracole. Metternich o considera o persoană foarte periculoasă, pentru că îi întărâta pe săraci împotriva bogaților. Lui Alexandru i-au plăcut cuvântările ei exaltate, îl satisfăceau în amorul lui propriu, mai ales că ea îi spunea că este unealta Domnului. Au purtat mult timp corespondență, dar țarul a refuzat o ofertă a baroanei de a veni în Rusia pentru a se ruga împreună.

Alexandru a călătorit atunci prin toată Europa, de parcă ar fi fugit de sine. Conștiința revelației l-a făcut să devină foarte neliniștit. A revenit la Petersburg abia în 1815. Pe drum „a vizitat „Regatul Varșoviei" și s-a lăsat aclamat ca rege al polonezilor. Acasă l-au așteptat „un sfert de milion" de lucruri nerezolvate. Poporul l-a preamărit, iar speranța că multe se vor rezolva era mai mare ca oricând. Tânărul Alexandru Pușkin i-a închinat o poezie. În acel moment, nu intuia că același țar îl va deporta pentru că nimeni nici nu bănuia că Arakceiev va deveni cel de-al doilea om în stat.

AFACERI DE FAMILIE

Pacea din Europa a adus multe schimbări și pentru familia țarului. Cea mai mică soră a lui Alexandru s-a căsătorit cu prințul Wilhelm de Orania, plecând în Olanda în vara lui 1816. Un an mai târziu, fratele lui, Nicolae, s-a căsătorit cu Charlotte, cea mai mare fiică a reginei Luise a Prusiei. Charlotte a devenit Alexandra Fiodorovna. Alexandru o cunoscuse pe viitoarea lui cumnată încă din 1805, când avea doar șapte ani. A încurajat căsătoria, care a fost una fericită.

La doi ani după încoronare, nu mai era nici un secret că Alexandru avea o iubită: Maria Narîjkina. Iubirea pentru ea a durat mulți ani. Ori nu a știut, ori a trecut cu vederea faptul că

îl înșela mereu, Elisabeta, soția lui Alexandru, a continuat să țină la el. Căsătorită foarte tânără, ea s-a dovedit o soție fidelă, care a încercat să îi suporte toate toanele. Reușea, de cele mai multe ori, să îi fie un sprijin. A tolerat toate escapadele soțului și nu s-a amestecat niciodată în treburile statului. Nu știm cum a gândit despre baroana von Krüdener. Ceea ce știm este că și ea a căutat câteodată alinare în brațele cuiva, de pildă în ale lui Adam Czartoryski, șarmantul polonez dintr-o familie de vază. Între cei doi soți nu s-a ajuns niciodată la ruptură, doar la înstrăinare. În mai 1808, când a murit cea de a doua fiică, au convenit să se tolereze asemeni unor buni prieteni.

Și totuși cei doi s-au reapropiat. Alexandru a devenit neadaptabil. O răceală grea l-a țintuit la pat multă vreme. Era la începutul anului 1824. Elisabeta îi scria mamei ei, la Karlsruhe: „Nu l-am văzut niciodată atât de bolnav și niciodată nu a fost atât de răbdător și înțelegător. Poți crede, mamă, că acestea m-au supărat și mai mult și că mi-am făcut foarte multe griji din cauza lui? Unora li s-ar fi părut normal și nici nu ar fi deschis discuția, alții le-ar fi considerat strâmbături... dar de ce, când în alte familii ar fi fost lucruri foarte firești? Și totuși ți-am scris odată că rivalitățile din familia lui și din jurul împăratului mă fac uneori să cred că sunt numai iubita lui sau că sunt cununată cu el în secret".

Nefericirea l-a legat și mai mult de Elisabeta. Nu s-a consolat nici după moartea Sofiei, la optsprezece ani. A trebuit să se despartă și de prințul Golițîn, prietenul, sfătuitorul și duhovnicul lui, victima unei conjurații, puse la cale de călugărul Photius. Acesta nu a dobândit atâta putere asupra țarului cum o va face Rasputin în secolul următor, dar l-a determinat pe suveran să-l destituie pe Golițîn pentru eretism.

În 1824, ca de obicei, toamna târziu, Petersburgul a fost inundat. De această dată a fost o catastrofă. Alexandru nota: „Suntem în Palatul de Iarnă, dar parcă am fi o corabie pe mări... Generația noastră nu a mai văzut așa ceva... podul a fost rupt, vasele ancorate în port au fost purtate de ape și au ajuns până lângă palat... distrugerile sunt mari, mult mai mari decât după un incendiu, deoarece nu poți face nimic să te aperi". După retragerea apelor, Alexandru a supravegheat acțiunile de ajutorare. Pușkin avea să scrie vestita poezie *Călărețul de aramă* și să blesteme orașul fondat de Petru cel Mare. Țarul a văzut în apele furioase pedeapsa Domnului. Populația a avut mult de suferit.

În 1824, familia țarului a fost lovită din nou. Elisabeta s-a îmbolnăvit și medicii nu știau de unde provine febra. În primăvara anului 1825, familia s-a decis să meargă în ținuturi mai calde pentru ca țarina să se refacă. A fost ales Taganrog, la Marea Azov. Alexandru a plecat primul, după ce, pe 13 septembrie 1825,

a fost la o slujbă la mănăstirea Alexandru Nevski. S-a spus că țarul i-a dat mitropolitului un pachețel sigilat, după care a plecat în călătorie. A ajuns la Taganrog pe 25 septembrie, iar Elisabeta, pe 5 octombrie. Alexandru s-a decis să viziteze Crimeea.

„Țarul pleacă mâine în Crimeea", scria Elisabeta pe 31 octombrie. „Ar fi vrut să rămână aici, dar trebuie să vadă dacă este posibil să petrecem iarna acolo. Toți ne invită și spun că clima este caldă. Se va întoarce abia după șaptesprezece zile". Lui Alexandru i-a plăcut în Crimeea și a plănuit să meargă cu Elisabeta. Visa chiar să construiască un palat și să se stabilească pentru totdeauna acolo, dacă va scăpa de funcția de suveran. Dar țarul s-a îmbolnăvit în timpul călătoriei. Nu a dat atenție febrei ridicate, ci a respectat programul de vizite. Deși era cald, umbla încotoșmănat în blănuri. Când a revenit, Elisabeta a presimțit ceva rău. În ciuda

Nedorind să accepte moartea lui Alexandru I, poporul l-a identificat în figura pustnicului siberian Feodor Cuzmici.

stării febrile, Alexandru nu a vrut să stea în pat. De aceea nimeni nu a scris nimic la Petersburg. Abia după ce și-a pierdut cunoștința de mai multe ori, mama sa a fost înștiințată că starea fiului este îngrijorătoare. Era în ziua de 23 noiembrie 1825. În aceeași zi, Elisabeta îi scria mamei sale: „Țarul continuă să aibă febră, ce trist este că el nu se poate bucura de o vreme atât de frumoasă și nici eu, deși ies zilnic. Unde pot, oare, găsi liniște în această viață? Credem că le-am aranjat pe toate și că ne-am putea bucura, pentru ca pe neașteptate să fim puși la încercare."

Alexandru I, care nu împlinise patruzeci și opt de ani, a murit la 1 decembrie 1825.

ÎNCĂ O LEGENDĂ

Cortegiul funerar a plecat din Taganrog spre Petersburg abia la șase săptămâni după moartea lui Alexandru. Au fost șase săptămâni de derută pentru Rusia. Poporul a cerut deschiderea sicriului. Fiecare voia să îl mai vadă o dată pe învingătorul lui Napoleon. Autoritățile au refuzat, pe drept cuvânt, deoarece trecuseră mai mult de două luni de la moartea lui. Din nou au început să circule zvonuri. Unii se îndoiau că în sicriu ar fi fost corpul țarului, ce urma să fie îngropat alături de tatăl său, Pavel I. Elisabeta se despărțise de soțul ei în sud, era mult prea slăbită pentru a putea face călătoria până în nord. A plecat la începutul lunii mai, dar a murit pe drum pe data de 16 a aceleiași luni, într-o localitate mică de lângă Kaluga.

Alexandru a continuat să trăiască în legende. Unele spuneau că s-a dus în țara sfântă, altele îl identificau tot la Taganrog. Iar altele l-au recunoscut într-un eremit din Siberia. În fine, s-a mai spus că s-a călugărit și a trăit încă multă vreme într-o mănăstire departe de Petersburg.

14 DECEMBRIE

Alexandru I s-a gândit deseori la abdicare. Nu a avut moștenitori pe linie bărbătească, cele două fiice ale lui au murit de tinere. Konstantin, fratele lui cel mai mare, ar fi trebuit să preia tronul, dar el nu a avut nici o intenție în acest sens. Viața lui foarte dezordonată l-a făcut nepopular. A divorțat de prima soție, nesimpatizată – Juliana de Sachsa-Coburg-Gotha –, apoi s-a căsătorit, dar nu conform normelor obișnuite, cu poloneza Johanna Grudzynska. Konstantin a renunțat la tron din 1822, iar Alexandru s-a

văzut forțat atunci să îl desemneze ca succesor la tron pe fratele mai mic, Nicolae. A făcut-o în 1823, dar în foarte mare secret. Nu a știut nimeni. Nici anturajul cel mai apropiat, nici cel în cauză. Iar Sfântul Sinod și arhiepiscopul Moscovei, care fuseseră informați, au păstrat o tăcere totală. Numai astfel se explică starea incertă din Rusia, după moartea suveranului. Trupele din Petersburg erau pregătite să-l proclame pe Konstantin, care se afla la Varșovia. Acesta a aflat mai repede de moartea țarului, decât cei din Petersburg. A scris imediat două scrisori: una mamei sale, în care o ruga să facă cunoscută renunțarea lui la tron, cealaltă fratelui lui, Nicolae. Și lui îi comunica dorința de a renunța la tron. Scrisorile au fost aduse de fratele cel mai mic, Mihail Pavlovici, care a ajuns la Petersburg abia după ce Konstantin fusese proclamat succesor. Un curier a plecat din Petersburg spre Varșovia cu această veste.

S-a ajuns astfel ca, pentru moment, Rusia să aibă doi suverani. Mai precis, a durat trei săptămâni până ce s-a clarificat cine va fi viitorul țar. Curierii circulau, în ambele sensuri, între Petersburg și Varșovia. Ambii frați susțineau propriul lor punct de vedere: Konstantin își menținea declarația de abdicare, iar Nicolae susținea că nu știa că a fost desemnat succesor. Situația ar mai fi durat poate, dacă nu s-ar fi aflat că, în sudul țării, un grup de ofițeri ar pregăti o conjurație și că adevărații ei capi s-ar afla la Petersburg. Zvonurile au fost împănate cu alte povești fantastice, de pildă că Alexandru, „salvatorul Europei", ar mai fi în viață, iar Konstantin ar fi fost otrăvit.

Nicolae a acceptat să preia conducerea țării pentru a se pune capăt tulburărilor. În dimineața de 14 decembrie 1825, el i-a spus adjutantului său: „Poate că în această seară nu vom mai fi în viață. Dar vom muri cu sentimentul datoriei împlinite". Mai târziu îi va scrie uneia din surorile sale că „s-a sacrificat voinței lui Dumnezeu și celei a lui Konstantin. El a respins jurământul de credință pe care eu i-l datoram, deci eu, supusul lui, trebuie să ascult de el". Noi știm că niciodată Konstantin nu a fost stăpân peste Nicolae.

Ce s-a întâmplat în acea zi de 14 decembrie la Petersburg? Când țarul Alexandru a revenit în patrie, după victoria împotriva lui Napoleon și a fost aclamat pretutindeni ca salvator, o dată cu el s-au întors și numeroși ofițeri tineri, pentru care noțiunile de democrație și liberalism nu erau cuvinte goale. Ei erau dispuși să lupte pentru aceste idealuri. Cât de retrogradă era bătrâna Rusie! Plini se speranțe, ei au văzut în țar un om cu aceleași concepții. În următorii ani au trebuit să constate cu amărăciune că idealurile lor s-au spulberat – inclusiv cel al introducerii unei monarhii constituționale. Mai mult, situația din țară s-a înrăutățit. Regimul reacționar al lui Arakceiev a paralizat orice opinie. Sistemul

informatorilor funcționa perfect, cenzura oprima totul, iar țarul auzea foarte rar că rușii sunt nemulțumiți.

Au apărut alianțe secrete, interzise după 1822. Totuși, au continuat să se întâlnească – în Liga Nordului, sau în Liga Sudului – și să facă planuri îndrăznețe. Nu exista o linie comună, o strategie realizabilă. Toți erau idealiști, ofițeri inteligenți, nobili, tineri entuziaști. Visau la o constituție, fără a pune monarhia sub semnul întrebării, deși erau și unii care cereau îndepărtarea monarhiei prin forța armelor, dacă va fi nevoie. Moartea neașteptată a lui Alexandru i-a obligat pe „conspiratori" să acționeze. Nu au dat dovadă de unitate. Singurul lucru de care au fost siguri a fost acela că nu vor mai avea prea curând o situație atât de favorabilă ca aceea din decembrie 1825. Existau doi țari, dar nici unul nu guverna. Se mai știa că o parte din trupe îi jurase credință lui Konstantin. De aceea când Nicolae a preluat conducerea, a fost necesar un nou jurământ.

La 14 decembrie trupele s-au adunat în Piața Senatului din Petersburg pentru a depune jurământul de credință. Multor soldați li se spusese că ei vor trebui să-și „încalce" jurământul dat lui Konstantin, un zvon răspândit de conjurați. În piață, au început să se audă strigăte pentru Konstantin, dar Nicolae a fost pregătit și și-a adus trupele. Deoarece strigătele nu conteneau, guvernatorul general al Petersburgului, Miloradovici, a încercat să explice maselor cine este adevăratul țar. Miloradovici a executat ordinul noului suveran. Aflat pe cal, vorbind maselor, a fost o țintă ușor de lovit: a fost ucis de glonțul unui conjurat, în fond un solitar, care nu s-a mai putut controla. Nicolae a înțeles într-o clipă că și viața *lui este în pericol. La început, cavaleria a încercat să tempereze* mulțimea, dar, deoarece nu a reușit, a început să tragă. Seara s-au înregistrat 250 de morți – un cumplit 14 decembrie!

Revolta decembriștilor, cum au fost numiți mai târziu a eșuat. Noul țar a învins. Ce început de domnie! Comisia de investigare a cercetat timp de cinci luni, încercând să facă lumină. Urmărea descoperirea vinovaților sau atragerea lor într-o cursă pentru a se autodemasca. Apoi un tribunal suprem a dat sentințele, fără a verifica nici una din cercetările comisiei. Cinci decembriști au fost condamnați la moarte prin spânzurătoare. Execuția a avut loc în 1826 și a fost cumplită, deoarece s-a rupt frânghia și procedura a trebuit repetată. Peste o sută de conjurați au fost condamnați la muncă silnică sau deportați, printre ei fii din cele mai nobile și vechi familii rusești.

Apoi s-a petrecut ceva nemaiauzit: soțiile și surorile deportaților i-au urmat pe aceștia în Siberia. Călătoria a fost grea, existența lor precară. A fost dată uitării viața frumoasă și ușoară a nobilimii. Nimic nu le-a putut determina pe soții să renunțe la plecarea spre Siberia!

NICOLAE [I]

La urcarea pe tronul țării, Nicolae avea treizeci de ani. Viața dusă până atunci nu prevestea în nici un fel că va ajunge suveran. Născut în 1796, Nicolae a rămas în cercul familiei, spre deosebire de cei doi frați mai mari, Alexandru și Konstantin, care fuseseră crescuți de bunica lor, Ecaterina cea Mare. Nicolae a locuit la Gatcina, unde tatăl său, Pavel al II-lea i-a cultivat multiplele lui *ambiții militare. Ulterior, s-a constatat că Nicolae a fost fiul cel* mai fidel al tatălui său. Dintotdeauna i-au plăcut disciplina severă și manevrele făcute cu mare precizie. Jucăria lui preferată a fost o armată în miniatură. După ce Vladimir Nikolaievici Lambsdorff a fost numit profesorul lui, acesta s-a dedicat în exclusivitate milităriei. Avea importanță tot ce presupunea ordine, disciplină, chiar pedanterie. Mai târziu, după ce a devenit țar, inspira teamă vizitatorilor sau solicitanților primiți în cabinetul personal cu ordinea perfectă din jurul său. Oamenii se mai speriau și de ochii lui *albaștri și reci. Nicolae și-a creat o lume în care fiecare avea un* loc bine stabilit. Simțea nevoia de ordine. Ea reprezenta pentru el simbolul funcției deținute, al serviciilor pe care le aducea Rusiei.

Trimis într-o călătorie de studii prin Europa, Nicolae a întâlnit-o la Potsdam pe Charlotte, fiica lui Friedrich Wilhelm al III-lea și a reginei Luise. A fost o iubire la prima vedere. Charlotte a devenit Alexandra Fiodorovna. În 1818, s-a născut primul lor fiu, viitorul țar Alexandru al II-lea. A fost un mariaj foarte fericit, iar contemporanii s-au mirat cât de diferit a fost Nicolae ca tată de familie – a avut patru băieți și trei fete. Ca țar, a păstrat mereu distanța față de cei din jur și i-a intimidat pe toți cu severitatea lui; în schimb, în familie a fost tolerant, iubitor și vesel. Și-a iubit soția și copiii și a avut o viață de familie frumoasă. Toată lumea era de acord că această schimbare s-a datorat Alexandrei Fiodorovna. A ținut la el și când, după ani de zile, s-a vorbit că ar avea legături cu alte femei.

Moartea neașteptată a lui Alexandru I l-a smuls pe Nicolae din lumea lui foarte ordonată. Era convins că, în baza uzanțelor, tronul îi revenea fratelui mai mare, Konstantin. Atât timp cât acesta nu abdicase oficial, nu concepea să preia el conducerea țării. El a fost chiar primul care, după ce aflat vestea morții tatălui său, i-a jurat credință fratelui mai mare. La fel de ordonat a fost

și cu cuvântarea de la încoronare – a datat manifestul cu ziua morții lui Alexandru I. Preluarea puterii de către noul țar a fost umbrită de revolta decembriștilor, înăbușită în sânge, de investigațiile greoaie și lungi, unele interogatorii fiind conduse chiar de Nicolae, de plecarea deportaților în Siberia. Chiar dacă aceștia reprezentau o foarte mică parte a populației ruse, revolta decembriștilor a însemnat un foc mocnit ce se va reaprinde peste ani de zile.

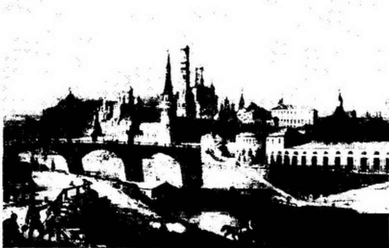
Nicolae a văzut în evenimentele din Piața Senatului un indiciu că Rusia nu putea fi guvernată decât cu severitate și ordine. Principiul lui de viață a fost conștiința datoriei împlinite, răspunderea față de Dumnezeu și față de patrie. Aștepta de la supuși același mod de a acționa cu al său, nu accepta nici o conturbare a ordinii, legea *supremă a devenit supunerea totală.*

Un mic episod ilustrează cât de simplist vedea el această ordine. Când i s-au arătat planurile noii căi ferate Petersburg – Moscova, Nicolae a *tras o linie dreaptă între cele două orașe.* Acesta trebuia să fie traseul noii legături feroviare. Nu avea nici o importanță dacă trecea peste terenuri mlăștinoase sau dacă ocolea *unele localități, conta doar să fie o linie dreaptă.*

Nicolae a dat publicității un manifest în iulie 1826, după încheierea procesului împotriva decembriștilor. „Instituțiile patriei *sunt desăvârșite de sus în jos și tot pe această cale sunt înlăturate* și deficiențele, nu prin visuri nebunești, care au întotdeauna un efect devastator. În spiritul acestei desăvârșiri vom aproba orice măsură de îmbunătățire, orice idee de consolidare a puterii legii, de perfecționare a unei activități, dacă se respectă legalitatea. Nu avem și nici nu putem avea altă dorință decât să conducem patria noastră pe culmile gloriei, așa cum i-a fost hărăzit." Suna convingător și chiar dădea speranțe că în Rusia va adia un vânt înnoitor. Mai ales că Nicolae l-a demis pe Arakceiev, atât de urât de toți și a desființat și coloniile lui militare. Speranski, revenit în 1821 din Siberia, a fost repus în drepturi. Misiunea lui era să coordoneze codificarea sistemului juridic, abandonată din 1812. Nicolae nu a planificat alte modificări pozitive. Cancelaria particulară a țarului a fost amenajată în mod special, ceea ce însemna că Nicolae a intervenit mult mai mult în procesul decizional, decât predecesorii săi. Multe le făcea singur, corect și cu metodă. Era privită cu simpatie activitatea celei de a doua secții a acestei cancelarii, care era condusă de Speranski. În schimb, așa-numita a treia secție a devenit curând rău famată și a făcut ca țarul Nicolae să intre în istorie ca jandarmul Europei.

Cea de a treia secție reprezenta securitatea statului și avea misiunea să descopere și să înăbușe toate curentele potrivnice, inclusiv tot ce ar fi putut avea aspectul unei revoluții. Țarul dispunea de un aparat bine pus la punct, de o armată de iscoade

şi poliţişti, completată de şi mai mulţi denunţători. Conducătorul acestei a treia secţii a fost un general – contele Alexandr Beckendorff, care avea în subordine o trupă de poliţie ce nu depindea de *Ministerul de Interne*. *Despotismul introdus* de această secţie a afectat cel mai mult sistemul educaţional şi tot ce avea legătură cu cultura rusă.

Moscova. Turnul Kremlinului la începutul sec. al XIX-lea.

Tânărul poet Puşkin, deportat încă sub Alexandru pentru versurile sale cutezătoare, a adus o înviorare a literaturii. Nicolae i–a iertat multe tânărului rebel, dar a fost cenzorul lui personal. Urmarea? Pentru Puşkin aerul Rusiei a devenit tot mai irespirabil. În 1837, când a murit în urma unui duel, s–a zvonit că ţarul însuşi ar fi fost implicat în conjuraţia împotriva poetului. Oare nu şi ţarul aruncase ochiade înflăcărate frumoasei Natalia, soţia lui Puşkin? Majoritatea scriitorilor, precum Krîlov, Gogol, Lermontov, fără a mai vorbi de Puşkin, au avut de suferit din cauza severităţii cenzurii.

Cea mai gravă a devenit situaţia universităţilor. Nicolae le–a socotit cuiburi ale activităţilor revoluţionare şi a ordonat măsuri severe de supraveghere a lor. Numărul studenţilor, oricum bine păziţi de apriga poliţie secretă, a scăzut drastic. Se voia o informare exactă asupra a ceea ce s–ar fi putut întâmpla. În instituţiile de învăţământ a apărut disciplina militară, cursurile profesorilor cenzurate, filosofia a fost interzisă. În plus, profesorii şi studenţii trebuiau să poarte uniforme, nu aveau voie să–şi lase barbă.

Militarii, în schimb, puteau să aibă mustață, pe atunci, foarte la modă. Acestea erau reformele țarului! Iar el verifica transpunerea lor în practică, făcea inspecții prin surprindere în universități sau la diverse autorități.

Unde putea duce o cenzură atât de severă? Ce efect puteau avea ridicolele prevederi care interziceau bărbaților să poarte barbă? Sau cele privitoare la obligativitatea uniformelor? Pavel I, tatăl lui Nicolae, și-a atras ura supușilor prin introducerea uniformelor. Și sub el sistemul iscoadelor a funcționat foarte bine. Dar unde au dus toate acestea, inclusiv interzicerea literaturii străine? Între altele, la scindarea elitei culturale a Rusiei secolului al XIX-lea în două lagăre: în slavofili și în cei orientați spre occident. Slavofilii erau retrograzi și căutau răspunsurile prezentului și viitorului în propria istorie, respingând orice influență vestică. Ceilalți, în schimb, susțineau continuarea politicii lui Petru cel Mare, de apropiere de evoluția europeană. Deși concepțiile lor erau atât de adverse, ambele lagăre opinau că două deficiențe majore trebuiau înlăturate: birocrația, care bloca totul și iobăgia. La ce foloseau, însă, toate planurile dacă țarul oscila între posibil și realizabil?

Au eșuat, astfel, numeroase proiecte de reformă; nu, pentru că presupuneau schimbări majore, cum a fost cazul în timpul domniei lui Petru cel Mare, ci pentru că se punea o barieră în calea oricărei schimbări ce se contura. Nicolae era îngrozit de transformări radicale, mai ales de revoluții. Și tocmai el a trăit valul revoluționar ce a traversat Europa. De la început, proiectele de reformă se dezbăteau în spatele ușilor închise, de cele mai multe ori fără succes. Discuțiile nu trebuiau cunoscute în afară, deoarece simple zvonuri puteau degenera în tulburări. Cel puțin așa credea Nicolae. Abolirea iobăgiei a constituit, în timpul lui Nicolae I, principala temă de discuție. O schimbare a raporturilor de proprietate nu putea avea loc, deoarece iobagii nu fuseseră pregătiți în legătură cu noile posibilități ce li se ofereau, iar latifundiarilor nu li s-a spus, decât în treacăt, să renunțe la șerbie și să arendeze pământ țăranilor. La rândul lui, guvernul a ezitat să facă o „revoluție de sus în jos" de frica unor consecințe sociale imprevizibile.

Nicolae s-a temut mai puțin de revoluția tehnică. În ciuda opoziției ministrului său de finanțe, Kankrin, socotit foarte econom, țarul s-a impus și a construit prima linie ferată. În octombrie 1837 a fost inaugurat primul tronson de la Petersburg la Țarskoie Selo, lung de 23 de kilometri. Linia ferată până la Moscova a fost dată în funcțiune în 1851. Alexandru al II-lea avea să o denumească „Linia Nicolae". S-a început și construirea liniei de legătură între Varșovia și Viena. Asemenea lucrări ample au putut fi realizate numai prin folosirea forței de muncă a iobagilor. Aceștia au lucrat

în condiții foarte grele, au defrișat păduri, au asanat lacuri. Vara, sufereau de țânțari și căldură, iarna mureau de frig. Nu se știe câte vieți omenești a costat.

Un articol apărut într–un ziar din 1835 nota: „Circulă zvonuri potrivit cărora cei bogați, entuziasmați de idei din străinătate, vor să construiască și la noi o legătură cu șine din fier între St. Petersburg, Moscova și Nijni Novgorod. Pe ele vor circula echipaje mânate de forța aburilor. Credem, firește, că așa ceva nu va funcționa. Furtunile de la noi nu permit să construim după modelele extraordinare ale străinilor. Șinele vor fi acoperite de zăpadă, iar, alteori, din glumă, pot îngheța până și aburii. De unde să ia atâta lemn cât trebuie pentru ca focul acestui samovar în mișcare să ardă continuu? Sau se vor da bani pentru cărbune din străinătate – toate numai pentru ca dreptcredincioșii noștri să nu mai aibă nici măcar o bucată de pâine? Ar fi o nenorocire și un păcat".

UN JANDARM ȘI PE PLAN EXTERN

Nicolae a fost preocupat și în politica externă să ferească Europa de pericolul unor revoluții. Se temea că asemenea curente ar putea cuprinde și Rusia și ar putea zdruncina sistemul țarist. Pericolul exista mai ales în regatul polonez, aflat sub stăpânire rusească, unde se formaseră diverse mișcări de rezistență încă de la începutul anilor '20. După un atentat nereușit împotriva lui Konstantin, fratele țarului și al comandantului trupelor poloneze, a avut loc o revoltă căreia i s–a alăturat o mare parte a armatei. Konstantin a părăsit regatul polonez. Conducerea guvernului, format atunci în grabă, a fost preluată de prințul Adam Czartoryski, care a încercat, în negocierile cu Nicolae, să obțină restabilirea vechilor granițe. A fost refuzat categoric. Nu numai că fratele țarului a fost alungat, dar a fost lezat chiar și țarul. Konstantin nu era decât reprezentantul suveranului, deci stăpânul legitim a fost cel alungat de revoluționari. Situația s–a agravat. La 25 ianuarie 1831, parlamentul polonez a decis să nu mai recunoască Romanovilor coroana Poloniei.

Țarul s–a răzbunat. În vara anului 1831, Polonia a fost zdrobită: socotită o provincie, a fost încorporată în imperiul țarist, iar victoriosul general Paskievici a fost numit principe al Varșoviei. Universitățile au fost închise. Europa occidentală a fost inundată de emigranții polonezi. De acolo, vor susține cauza Poloniei.

A venit și anul 1848 – cel mai greu din domnia lui Nicolae. S–a simțit încolțit și din interior și din exterior. Evenimentele care

au avut loc au dat peste cap principiile lui despre ordine, ba chiar au demonstrat ineficiența lor. Suveranul obosise! Ambasadorul austriac îi scria lui Metternich în 1846: „Țarul se străduiește să învingă oboseala, chiar și pentru lucruri, care altădată i se păreau ușoare. A devenit mai tăcut și evită întrunirile. Spune că societatea, balurile și sărbătorile au devenit un chin pentru el... Devine tot mai răspândită convingerea că orice ar face țarul, oricât ar lucra și oricâtă energie ar consuma, nu va putea învinge răul, așa cum o *dorește*".

Crizele anului 1848 l-au debusolat pe Nicolae. În țară, s-a extins o groaznică epidemie de holeră, izbucnită în sud-est, în Kazan și Orenburg. În februarie, atinsese deja Nijni Novgorod, unde aveau loc cele mai mari târguri comerciale. La mijlocul lunii martie, a ajuns la Moscova și de acolo în întreaga parte europeană. Nu a scăpat nici Siberia.

„*Mii de oameni au pierit din cauza molimei. St. Petersburg* a devenit un oraș pustiu." La țară, situația a fost și mai grea. Grâul a putrezit pe câmp pentru că nu avea cine să îl culeagă. După holeră a izbucnit foametea. Incendiile au făcut ravagii în acea vară toridă și secetoasă. Imperiul țarist a scăpat de sub control. Iar din străinătate, mai ales din Italia și Franța, soseau vești neliniștitoare. Nicolae a aflat de mișcările revoluționare europene *la un bal. Toate temerile lui păreau* să se adeverească. Trebuia să acționeze deoarece numai marea și puternica Rusie putea ține piept revoltei și teroarei. Cel de-al doilea fiu al țarului, Konstantin Nicolaevici, în vârstă de douăzeci de ani pe atunci, nota în jurnal: „Cu toții am fost loviți ca de trăsnet. Lui Nesselrode, ministrul de externe, i-a căzut telegrama din mână. Numai Dumnezeu știe ce se va întâmpla de aici încolo. Noi nu vedem la orizont decât sânge. Tata m-a trimis la mama să îi citesc telegrama. Și ea a fost disperată... Louis Philippe a domnit timp de optsprezece ani, era sigur pe tronul țării (cel puțin așa se credea pretutindeni). A fost înlăturat după numai două zile de revoltă! Doamne, ai în pază Rusia, ca să-ți rămână de-a pururi credincioasă!"

În Franța a fost proclamată republica. La curtea Rusiei, nu erau puține vocile care cereau o intervenție a trupelor în Franța infestată de idei revoluționare. Nicolae, însă, așa se pare, a fost mai puțin speriat de evenimentele din Franța, decât ar fi fost de așteptat, deși era îngrozit de revoluții. Nu l-a putut suferi niciodată pe Louis Philippe d'Orléans, regele burghez și în taină, s-a bucurat că acesta a fost nevoit să fugă în Anglia. Nu s-a gândit nici o clipă să trimită trupe în Franța, mai mult – spera ca „francezii să se bată între ei cât vor pofti". În schimb, a vegheat cu strictețe ca asemenea vești să pătrundă numai foarte greu în țară, cel mai

bine ar fi fost să nu se fi aflat nimic. Se temea cel mai mult ca păturile defavorizate ale populației rusești să nu fie cuprinse de idei năstrușnice. Ele nu prea au aflat nimic, deoarece vești despre ce se petrecea în Franța nu se găseau decât în ziare străine. Alții nu prea erau interesați de ce se întâmplă în Europa occidentală. Tulburările nu s-au limitat numai la Franța. Ele erau mult mai aproape de Rusia decât s-ar fi bănuit vreodată. Nici Austria, nici Prusia – credea Nicolae – nu erau capabile să țină piept „valului revoluționar".

La 14 martie 1848, Nicolae a făcut cunoscut un manifest: „După ani de pace, partea vestică a Europei a fost dintr-o dată cuprinsă de tulburări. Actualele revolte amenință să răstoarne puterile legitime și întreaga ordine socială. Acum această uzurpare nelimitată amenință, în nebunia ei, chiar și Rusia pe care Dumnezeu

Nicolae I (1796 – 1855).

ne-a dat-o nouă. Ea nu va învinge! Fideli strămoșilor noștri ortodocși și cu ajutorul lui Dumnezeu, la care ne rugăm, vom ține piept dușmanilor noștri... Vom crea în Sfânta noastră Rusie o comuniune de nezdruncinat și vom apăra onoarea numelui Rusiei și intangibilitatea granițelor noastre. Suntem siguri că fiecare rus și fiecare supus care ne este credincios vor da curs chemării țarului, iar vechea noastră deviză «Pentru credință, pentru țar și pentru patrie!» ne va arăta drumul spre victorie... Vom striga toți ca unul «Dumnezeu este cu noi!» Luați aminte, voi popoare și supuneți-vă, căci Dumnezeu este cu noi!"

Un asemenea manifest suna ca o declarație de război, care nu avea, aproape, nici un temei – în țară domnea liniștea. Revoluția nu a ajuns în Rusia. Aceasta însă i-a venit Austriei în ajutor trimițând trupe împotriva ungurilor ce luptau pentru libertate și aveau sprijinul polonezilor. Comandantul lor a fost generalul Paskievici, experimentat și recompensat pentru asemenea servicii – mai ales în Polonia.

În toamna lui 1849, când Nicolae s-a întors la St. Petersburg de la festivitățile ce au marcat înăbușirea revoltei ungurilor, toată lumea a remarcat cât de albit și îmbătrânit era. Frica de tulburări revoluționare în țară nu s-a atenuat. Aparatul cenzurii a fost extins și întărit. În 1850, existau douăsprezece instituții cu atribuții de cenzură. Au fost luate din nou la mână nu numai scrierile noi, ci și tezaurul culturii universale, astfel că mulți scriitori au dispărut din rafturi. Este ușor de imaginat ce consecințe avea această atmosferă de frică și de trădare. Fostele cluburi ale intelectualilor au devenit cluburi de beție, pentru a uita de viața searbădă pe care o trăiau. Un fost cenzor nota în jurnal, după moartea țarului Nicolae I: „Abia acum se vede cât de nefaști au fost pentru Rusia ultimii douăzeci și nouă de ani. Administrația se află într-un haos total, morala este călcată în picioare, orice îndeletnicire intelectuală este nimicită în fașă... Toate acestea sunt roadele nesocotirii adevărului și ale unei credințe oarbe și barbare într-o putere materială, nimic altceva!"

Anatema țarului a lovit cumplit un grup de oameni luminați, strânși în jurul fostului funcționar țarist Butașevici-Petrașevski și care au continuat să discute despre scrierile interzise și abolirea iobăgiei. Din cercul lui Petrașevski făcea parte și Fiodor Dostoievski. După procesul care li s-a intentat în 1849, douăzeci și unu dintre ei au fost condamnați la moarte și grațiați abia în ultima clipă. Și Dostoievski a avut parte de această „grațiere" a țarului, care a comutat pedeapsa cu moartea, în muncă silnică pe viață. Una din primele hotărâri luate de Alexandru al II-lea a fost să-i aducă înapoi pe condamnații din cercul lui Petrașevski.

PRĂBUȘIREA

Nu există nici o îndoială că ultimii Romanovi, care nu mai aveau deloc sânge rusesc în vine, au dus în secolul al XIX-lea o viață de familie tot mai burgheză. Au părăsit strălucirea palatelor reci din St. Petersburg și și-au aranjat reședințe mai mici, dar elegante, în împrejurimi. Alexandra Fiodorovna, fosta Charlotte a Prusiei, a fost cea care a evitat foarte mult metropola; în ultimii ani a lăsat-o pe nora ei, Maria Alexandrovna, fosta Marie von Hessa-Darmstadt, să preia obligațiile de reprezentare. Societatea din capitală a fost unanimă în a susține că nora nu are șarmul țarinei. Suverana, bolnăvicioasă, prefera să stea la Petergof în micul palat Cottage și să aibă grijă de flori. Principialul și severul țar a fost încântat de atmosfera plăcută creată de soție, cel puțin așa s-a spus. Continua să o iubească pe „Mouffy" a lui, cum o alinta. Una sau alta din aventurile lui amoroase nu au alterat această iubire. Alexandru I, fratele lui Nicolae, nu a avut băieți. El, Nicolae I, a fost cel care a asigurat continuitatea Romanovilor până la prăbușirea dinastiei.

A fost conștient de răspunderea pe care o are în fruntea dinastiei cu un trecut atât de glorios, dar și cu un viitor strălucit, atunci când s-a decis să dea cea mai mare lovitură politică și anume să înceapă războiul cu turcii. Războiul Crimeei, început cam simplist, a fost continuat de Alexandru al II-lea, fidel principiului de a „consolida imperiul".

Nicolae dorea de mult să șteargă definitiv numele Turciei de pe harta Europei. Demersurile pentru a obține sprijinul Europei în acest sens nu au fost încununate de succes. Nimeni nu era interesat să se implice din nou într-un război de amploare. Pretutindeni, politica internă părea să aibă prioritate. Mai știau că „bolnavul din Bosfor" nu mai are zile multe.

Disputele legate de asumarea grijii pentru locurile sfinte din Ierusalim l-au încurajat pe Nicolae să pornească împotriva Imperiului otoman și să-l distrugă. A trimis un însărcinat special la Constantinopol, pe bătrânul prinț Mensikov, care s-a întors fără să rezolve nimic. Trupele rusești au ocupat apoi principatele Moldova și Țara Românească, ceea ce i-a determinat pe francezi și englezi să fie împotriva Rusiei. Austria și Prusia nu s-au amestecat în conflict, deci Nicolae a fost singur, cu armata lui perfectă. Nimeni nu se așteptase ca lupta țarului împotriva necredincioșilor să nu

găsească vreun sprijin. El s-a văzut însă implicat într-un război împotriva Franței și a Angliei.

Iată ce nota în jurnal o doamnă de la curte: „Suntem într-un război cumplit. Forțe monumentale și incompatibile se află în conflict: Estul împotriva Vestului, lumea slavă împotriva celei romanice... Nu există nici o îndoială. Noi, Rusia, ne aflăm de partea adevărului. Rusia nu luptă pentru avantaje materiale sau interese lumești, ci pentru un ideal nepieritor".

Idealurile nepieritoare au fost repede spulberate, forța militară unită a englezilor, francezilor și turcilor a evidențiat doar un singur lucru: starea deprimantă a armatei rusești. Domnișoara Tiuseva consemna în jurnalul ei în zilele în care operațiunile militare erau concentrate în Crimeea, iar orașul Sevastopol încerca, de luni de zile, să reziste atacurilor: „Figura lui mare, dreaptă începe să pălească. Privirea lui pare lipsită de viață, este foarte palid. Fruntea este brăzdată de tot mai multe riduri. Se poate spune că nervii lui sunt într-o stare jalnică". În consemnarea datată 4 noiembrie 1854, nota: „Este ca un stejar îndoit de furtună. Un stejar care nu mai este mlădios și ar putea cădea în timpul furtunii". Nicolae era foarte îngrijorat de starea foarte gravă a soției sale. Furios de neputința militarilor lui, nu a putut accepta ceea ce demonstrau înfrângerile suferite. S-a izolat la Gatcina, unde, se pare, că mai persista umbra lui Pavel I: se considera părăsit de toată lumea. Totuși, nimic nu dădea de bănuit că în scurtă vreme nu se va mai afla printre cei vii.

L-a destituit pe Menșikov și l-a înlocuit cu un general mai tânăr și puternic. A devenit mai precaut și, în ciuda unei răceli, a început să se simtă mai bine. Pe un ger năprasnic, a asistat la parada trupelor care urmau să plece în Crimeea. Deși boala s-a agravat, medicii nu au fost îngrijorați pentru că, în februarie 1855, aproape tot orașul suferise de răceală. În primele ore ale zilei de 18 februarie, plămânii au început să cedeze. Au chemat un preot. Nicolae a primit foarte liniștit vestea că mai are de trăit doar câteva ore. A început, ca întotdeauna, să se pregătească meticulos: acte de semnat, ultimele cuvinte adresate urmașilor și fiului său, Alexandru al II-lea: „Am vrut să iau asupra mea toate greutățile și pericolele ca să-ți las un imperiu fericit și liniștit. Destinul a hotărât altfel. Plec acum să mă rog pentru Rusia și pentru voi toți. Am iubit mai întâi Rusia și apoi pe voi, cei din familia mea. Să slujești Rusia!"

ALEXANDRU AL II-LEA, ELIBERATORUL

Rusia se afla într-o puternică criză politică la moartea lui Nicolae I și preluarea puterii de către Alexandru al II-lea. Războiul cu Turcia a izolat Rusia și a favorizat apariția unei coaliții adverse, puternice. Trupele rusești au trebuit să părăsească principatele Moldova și Țara Românească. Crimeea a fost atacată de trupele franco-engleze, care primeau întăriri din Sardinia. Sevastopolul a fost supus unor atacuri puternice din aprilie 1855 și era doar o problemă de timp cât va mai putea rezista. Fidel promisiunilor de a păstra totul, făcute tatălui său aflat pe patul de moarte, Alexandru nu a cedat și a continuat războiul. A preluat conducerea unei armate precar dotate și prost organizate. În plus, cumplita iarnă rusească, altădată un aliat de nădejde în război, i-a fost potrivnică. Nu exista o legătură feroviară între nordul și sudul țării, care ar fi putut simplifica multe lucruri. După căderea Sevastopolului și retragerea trupelor lui, când părea că și francezii vor face același lucru, Alexandru a început să cedeze. În februarie 1856, au început tratativele între reprezentanții Rusiei, Franței, Angliei, Sardiniei și Turciei. Tratatul de pace, încheiat la 30 martie 1856 la Paris, a însemnat pentru Rusia înfrângerea totală. Ce avea să urmeze?

Europa a sărbătorit victoria liberalismului împotriva tiraniei, iar Alexandru și-a văzut imperiul înfrânt. Au trecut vremurile în care țarul era arbitrul Europei. Imensul imperiu se găsea izolat, părea că și diferența de concepții era la fel de mare, ca pe vremea lui Petru cel Mare. Vestul era cel care se întreba cel mai mult cum va proceda Alexandru.

Să ne întoarcem puțin în timp. Alexandru, alintat Sașa, s-a născut în 1818, în săptămâna Paștelui (la 18 aprilie), an în care unchiul lui, Konstantin, era socotit oficial eventualul succesor la tronul țării.

Cu toate acestea, mama lui avea să scrie în jurnal că se îngrozește la ideea de a trebui să vadă vreodată pe tronul Rusiei această ființă atât de „firavă și neajutorată". La vârsta de șase ani, asemeni tuturor fiilor de țari, i s-a adus un profesor, ofițerul de origine germană Merder, un om foarte disciplinat. A încercat să fie foarte bun cu elevul său, deși nota: „Înălțimea Sa ar vrea să

lenevească, plânge ușor și se sperie foarte repede de greutăți". Merder avea misiunea să-l facă să deprindă exercițiile militare, să-l călească fizic, ceea ce nu-i plăcea deloc lui Alexandru. Bunicul lui, Pavel, stăpânul Gatcinei, ar fi fost foarte nemulțumit de el. În schimb, mama, fosta Charlotte a Prusiei, era foarte sensibilă și nu vroia ca primul ei născut să aibă o educație unilaterală. Deci i-a mai angajat un profesor și anume pe poetul Vasili Șukovski, renumit pentru traducerile lui din germană, un reprezentant al școlii romantice, care punea un accent deosebit pe educarea omului în respectul față de semenii săi. Șukovski a ales și alți profesori pentru Alexandru, printre care și unii miniștri importanți. Până la el, nici un fiu de țar nu primise o educație atât de multilaterală: cei mai importanți bărbați ai țării erau la dispoziția lui.

La vârsta de optsprezece ani, a fost trimis într-o lungă călătorie prin țară. Trebuia să cunoască imperiul pe care îl va conduce. S-ar fi putut ca Nicolae și Șukovski să mai fi avut și alte rațiuni când l-au trimis în acel voiaj lung și obositor: să-l facă să fie un om interesat. Alexandru a trebuit să viziteze treizeci de provincii în șase luni, inclusiv cele din Siberia. Acolo a cunoscut câțiva *decembriști exilați, pentru care a pus o vorbă bună pe lângă tatăl* său.

A fost un program foarte obositor, alcătuit de suveran împreună cu Șukovski. Alexandru a rezistat și tot el a fost primul Romanov care a pus piciorul în Siberia. A vizitat toate orașele și mănăstirile importante, piețe și fabrici, a asistat la numeroase parăzi și la tot atâtea banchete și primiri. Provincia a fost entuziasmată de țareviciul *care obișnuia să încalce protocolul și să viziteze locurile* pe cont propriu. Șukovski a fost mulțumit. Spera că aceste escapade îi vor dezvălui mai multe despre Rusia, decât primirile oficiale. Alexandru a cules multe informații în această călătorie, mai multe decât toți Romanovii dinaintea lui.

Periplul a fost obositor, cu toate că a avut numeroase momente de destindere și a fost o continuă descoperire a noi ținuturi. La întoarcere, nu s-a putut reface repede din cauza oboselii, în plus mai era chinuit și de o tuse. Medicii i-au prescris un tratament la Bad Ems, iar părinții i-au propus lui Alexandru să meargă pe la curțile europene și să-și caute o mireasă. Era timpul ca dinastia să fie asigurată.

Părinții sperau, în secret, ca Alexandru să găsească o prințesă din Baden. Cancelaria din St. Petersburg făcuse o listă cu pretendente. Țareviciul a făcut o altă alegere. A cunoscut-o, din întâmplare, pe viitoarea lui soție. Vizita la Darmstadt nu a fost prevăzută în program. În timp ce era la Frankfurt, a primit o invitație prietenoasă

din partea marelui duce de Hessa-Darmstadt. Acolo a cunoscut-o pe Marie von Hessa-Darmstadt, de cincisprezece ani și s-a îndrăgostit de ea. Părinții nu au fost încântați de alegerea fiului, mai ales din cauza zvonurilor că ar fi fost făcută cu un mareșal de la curte. Alexandru s-a *impus*, iar Marie a devenit Maria Alexandrovna. Căsătoria a avut loc în aprilie 1841 la St. Petersburg. Primii ani de căsnicie au fost foarte fericiți, iar copiii au apărut repede. Mai târziu, Maria Alexandrovna a trebuit să accepte o legătură extraconjugală a soțului ei, de care a vorbit, de altfel, întreaga Rusie.

După cununie, Alexandru a început să fie inițiat în treburile statului. De multe ori părerile lui nu coincideau cu cele ale tatălui său. Nu a fost de acord cu ocuparea Principatelor Dunărene și nici cu războiul cu Turcia și luptele din Crimeea. Ideile lui au fost cunoscute numai de foarte puțini oameni de încredere. Totuși, el a fost acela care a determinat înlocuirea lui Menșikov cu alt conducător de oști. Ulterior s-a zvonit că această decizie l-ar fi dus pe țar în mormânt – Nicolae s-ar fi enervat atât de tare că a trebuit să schimbe capul armatei, încât inima lui a cedat. După ce Alexandru a preluat teribila moștenire a războiului Crimeei, a lăsat să se înțeleagă, destul de repede, că în Rusia vremurile se vor schimba. A început cu mici modificări. A fost anulată interdicția de a călători în străinătate, cenzura a fost mult atenuată, iar temuta Secție a treia a fost redusă. În universități, atmosfera s-a destins. Speranțele oamenilor au fost încurajate de vestea că țarul vrea să desființeze iobăgia.

După primele săptămâni de la preluarea puterii, Alexandru a plecat la Moscova și a vorbit de un sfat al nobilimii. A spus că problemele iobagilor nu pot fi rezolvate decât de la centru. Le-a cerut nobililor reuniți să se gândească la următoarele măsuri și să transmită țării cuvintele țarului. Alexandru a solicitat propuneri, dar nobilimea a intrat în panică, majoritatea neînțelegând care ar fi avantajele lor dacă s-ar desființa iobăgia.

„Cu ajutorul lui Dumnezeu, bunăstarea și ordinea în Rusia trebuie consolidate și desăvârșite, trebuie să domnească legea și dreptatea." Acestea au fost cuvintele țarului, firește fiecare dintre ele cântărite ulterior pe un taler de aur. Discuțiile au degenerat în zvonuri și anume, că țara s-ar afla în pragul unor transformări revoluționare. Alexandru al II-lea nu dorea să fie la fel cu Petru cel Mare și să impună noile idei cu forța. La început, nobilimea a rămas apatică, mai ales că pe prim-plan erau festivitățile de încoronare. Moscova a trăit din nou clipe de mărire ca altădată și s-a trezit din somnolență. A fost gazda unor festivități grandioase, care au *impresionat* toată Europa.

Alexandru a venit împreună cu familia la Moscova și a locuit

– conform tradiției – la palatul Petrovski, construit în secolul al XVIII-lea, fiind ultima reședință a suveranilor, înainte de mutarea țarilor la Moscova. Cortegiul a plecat de acolo în august 1856. Au defilat cerchezi și cazaci în uniforme multicolore, trompeți, reprezentanți ai nobilimii moscovite și ai popoarelor asiatice, maeștri de ceremonie. Membrii Consiliului de Coroană au avut trăsuri aurite, urma garda călare, apoi țarul, care purta ordinul Sf. Andrei. Țarina Maria Alexandrovna era într–o trăsură din perioada lui Ludovic al XV-lea, trasă de opt cai. Urmau cei de la curte, familia, alți invitați. Un cor și o orchestră imensă au cântat în Piața denumită ulterior Roșie, un imn de slavă. După rugăciunile înălțate în cele trei biserici din Kremlin și închinăciunea la mormintele înaintașilor, suveranii au fost primiți în Kremlin cu pâine și sare. De trei zile moscoviții trăiau pregătirile de încoronare. În ziua respectivă, tot orașul a fost în picioare dis-de-dimineață. Clopotele au început să sune de la șapte dimineața, au fost trase douăzeci și una de salve de tun, care au însemnat începutul slujbei. Baldachinul regal a fost adus și așezat pe așa-numita „treaptă roșie". Apoi a apărut perechea imperială și a intrat în biserică în timp ce se cânta *Dumnezeu să–l aibă în pază pe țar*. Mitropolitul i-a condus pe miri la altar, unde, pe perne roșii, se aflau însemnele imperiale – două coroane, două mantii de purpură, sceptrul și sabia, colanul ordinului Sf. Andrei. Au urmat banchete, focuri de artificii, baluri. Observatorii politici, în schimb, îi studiau cu atenție pe reprezentanții țărilor, care fuseseră implicate în tratatul de pace de la Paris. Ca de obicei, țarul a făcut grațieri – mulți deportați, printre care și decembriștii, s-au putut întoarce din Siberia și au fost repuși în drepturi. Participanții la războiul Crimeei au fost recompensați, iar coloniile militare, înființate de Arakceiev sub Alexandru I, desființate.

OPRIMAREA IA SFÂRȘIT

După încoronare, Alexandru a continuat opera de reforme. Nicolae I se convinsese și el că în Rusia trebuie să înceteze șerbia, după cum a recunoscut spre sfârșitul vieții: „De trei ori am abordat problema iobăgiei și de trei ori nu am obținut nimic. A fost un semn al providenței". Firește, Alexandru a știut de încercările eșuate ale tatălui său, mai ales că, în 1848, preluase președinția unui comitet secret, ce avea drept misiune desființarea treptată a iobăgiei. Nicolae I, cu o voință atât de puternică, a eșuat în fața tacticii de tergiversare a diverselor grupări. Cum va reuși Alexandru, care nu era atât de încăpățânat ca tatăl său? Unul din cele mai

mari impedimente s-a dovedit a fi nobilimea mică și mijlocie. Într-o țară, în care prestigiul se calcula și în funcție de numărul de *„suflete", respectiv de șerbi, era și mai complicat să se treacă* la abolirea iobăgiei. Gogol a descris foarte bine în *Suflete moarte* atmosfera și figurile marilor latifundiari ruși.

Alexandru a preluat comisiile secrete ale tatălui său și a continuat activitatea lor. Nesoluționabilă părea problema dacă țăranii, după eliberarea din iobăgie, ar trebui sau nu să primească pământ. Ce ar fi însemnat ca nobilimea să renunțe la pământuri? Prin aceasta nu se programa, oare, ruinarea țării? Alexandru și-a pierdut răbdarea cu tot felul de asemenea teorii. L-a chemat la negocieri pe fratele lui mai mic, Konstantin, atrăgând atenția poporului despre ce era vorba. Mulți țărani, aflați la o mare distanță de capitală, aflau abia acum că era vorba de soarta lor. Au fost înființate, în întreaga țară, comitete regionale, cu scopul de înregistra opiniile proprietarilor și de a le transmite forului central pentru treburile țărănimii. Treaba mergea greu. Totuși Konstantin a putut, la un moment dat, să informeze că s-a găsit majoritatea necesară pentru reformele plănuite. Ultima ședință a acestui for a avut loc la 26 ianuarie 1861. A fost prezidată chiar de țar, care a declarat răspicat că se va opune oricărei tentative de a o amâna din nou. „Doresc, cer și ordon ca totul să fie gata pe 15 februarie." Pe 19 februarie 1861, Alexandru a semnat actul de desființare a șerbiei. Se poate presupune că până și el a fost deosebit de precaut, deoarece a amânat publicarea lui până la 5 martie. Era după carnaval și petreceri și putea fi mai sigur că nu va declanșa reacții necontrolate. Care erau reformele? Ele au vizat 47 de milioane de țărani dintr-o populație de 61 de milioane. Li s-a acordat libertate și beneficiau de drepturile unor locuitori liberi ai satelor. Șerbia și dările se mai mențineau pe o perioadă de tranziție de doi ani, timp în care se puteau încheia înțelegerile privitoare la răscumpărare. Fiecare țăran avea dreptul la casa în care locuia, curte și la terenul pe care îl lucrase până atunci. Având în vedere că aceste terenuri nu erau peste tot fertile, a durat multă vreme până au putut intra în proprietatea lor. Timp de 49 de ani, pământul rămânea în proprietatea comunității sătești, așa-numita MIR, dobânda anuală era de 5 la sută, plus rata.

Fără să aibă vreo prevedere, țăranii s-au lăsat antrenați într-o cursă întinsă de forțele potrivnice reformei. Țăranii puteau renunța să cumpere pământ, în schimb li se dădea pe loc un sfert din suprafața cuvenită prin lege. Nimic mai mult. Mulți au mușcat din momeală și au ajuns cerșetori. De aceea, aceste sferturi au *fost numite „partea cerșetorului". În fapt, nici cei care s-au angajat* la rate și dobânzi nu au avut o soartă mai bună. Terenul cumpărat a fost atât de mic, încât nu putea hrăni nici măcar o familie.

Dobânzile au fost mari, țăranii au trebuit să mai ia în arendă, ceea ce le-a sporit dependența. O singură recoltă proastă, ceva obișnuit în Rusia, însemna completa ruinare. Iar populația rurală era în continuă creștere.

Nimeni nu a putut prevedea aceste consecințe. Cu toate acestea, desființarea iobăgiei a însemnat un mare progres și o victorie morală împotriva vechilor privilegii. Dar cu ce preț?! Atitudinea reformistă a țarului nu a fost mereu interpretată așa cum și-ar fi dorit el.

O dată cu desființarea iobăgiei, a devenit necesară o reformă administrativă și a justiției. Înnoirile au apărut mai repede în domeniul juridic. Legile semnate de țar, în noiembrie 1864, au fost unele din cele mai moderne din întreaga Europă. Delictele intrau în competența unui tribunal, iar printre jurați se aflau și reprezentanți ai claselor de jos. Acuzatul dispunea de un avocat, investigațiile nu mai erau făcute de poliție, ci de judecători. Problemele mai mici erau soluționate de judecătorii locale sau judecători de pace. În scurt timp, în Rusia a apărut o pătură judecătorească competentă și s-a reușit chiar eliminarea aproape totală a mitei. Reforma justiției a fost atât de bine făcută, încât nu a mai necesitat modificări până la încetarea existenței monarhiei.

Din 1859, s-a lucrat și la reforma administrativă, care avea ca obiectiv înființarea unor autoadministrări locale. În gubernii au fost înființate așa-numitele zemstva, corporații formate din reprezentanți ai nobilimii, ai orașului și ai țăranilor. Nobilimea deținea în continuare majoritatea la vot, dar elementul cel mai important a fost atragerea țăranilor la procesul de decizie. Chiar dacă hotărârile lor au avut doar o importanță locală, reforma a permis eliberarea generală a țării de supremația capitalei. Alexandru a impus numeroase măsuri progresiste. Însă, o dată cu trecerea timpului, astmul îi dădea tot mai mult de furcă, iar lupta împotriva oportuniștilor și a adepților vechilor privilegii îi provoca deseori accese de furie. Până și viața lui particulară a început să se tulbure.

N-a putut bănui niciodată că prima mare lovitură o va primi din Varșovia. Oferise Poloniei autoadministrare și privilegii ce fuseseră anulate de tatăl lui, Nicolae. Inclusese și Polonia în amnistia dată o dată cu încoronarea. Cu toate acestea, în 1860, când a vizitat Varșovia, a fost primit cu fluierături. Deși s-a supărat, Alexandru al II-lea nu le-a dat totuși o importanță prea mare. „Nu am cucerit Polonia, am moștenit-o și este de datoria mea să o păstrez. Am făcut tot ce am putut pentru Polonia" – spunea el cu convingere. Alexandru nu putea înțelege că polonezii, inclusiv cei din emigrație, vedeau în eliberare cu totul altceva decât democratizarea administrativă. Independență națională – ce însemna ea oare? În februarie 1861, la Varșovia au avut loc

tulburări. Inițial, țarul a vrut să fie foarte sever cu capii revoltei, apoi a dat ascultare celor din jur, ce au recomandat precauție. Alexandru l-a putut convinge să coopereze pe magnatul Alexandru Wielopolski, căruia i-a încredințat anumite competențe. Wielopolski era un om cu vederi largi, care ar fi putut rezolva și „problema poloneză", dacă spiritele patriotice nu ar fi fost mult prea înfierbântate. Acestea au văzut în el un trădător, o unealtă a țarului. Au continuat demonstrațiile și acțiunile subversive împotriva țarului. Liniștea nu a putut fi reinstaurată nici de măsurile luate de noul administrator, contele Lüder. A fost inutilă și numirea lui Wielopolski ca șef al administrației civile poloneze și a lui Konstantin, fratele țarului, ca vicerege. În vara anului 1862, amândoi abia au scăpat dintr-un atentat.

Wielopolski a avut nefericita idee de a înrola în armată tineri „revoluționari", în speranța de a le schimba părerile. Ei au fugit în păduri și au început un război de partizani. Pe 22 ianuarie 1863, la Varșovia a izbucnit o răscoală care, în scurt timp, s-a întins în întreaga Polonie și Lituanie. Patrioții polonezi au așteptat în zadar să le vină francezii în ajutor. Motivul? Mulți polonezi trăiau în exil în Franța iar Napoleon al III-lea sprijinise partidele progresiste ale emigranților polonezi. Deziluzia a fost foarte mare. Totul s-a redus la note de protest ale francezilor adresate cancelariei rusești, note considerate de țar un amestec în treburile sale.

Konstantin a fost rechemat din Polonia. Locul lui a fost luat de contele Berg, care a procedat foarte dur împotriva răsculaților. Severitatea lui a fost depășită numai de Mihail Nikolaievici Muraviov, trimis de țar în rebela Lituanie. La scurt timp, a fost poreclit „călăul". Au urmat deportări, condamnări la moarte, pedepse cu închisoarea și o rusificare intensă. Au fost închise multe biserici și mănăstiri• – toate acestea sub Alexandru, care a început prin a fi atât de indulgent. Represiunile împotriva răsculaților polonezi și lituanieni nu au prejudiciat numai prestigiul țarului, ele au pus și Rusia într-o situație dificilă. Anglia și Franța s-au situat clar de partea răsculaților polonezi, ceea ce, firește, a provocat indignarea cercurilor rusești reacționare. De fapt, nici în Rusia nu a fost prea bine înțeleasă acțiunea represivă împotriva polonezilor. Liberalii au simțit instinctiv că dorința de libertate era îndreptățită, mai ales după tot ce avuseseră de suferit polonezii. Totuși nu au putut înțelege ura împotriva rușilor. Nu au aprobat duritatea pedepselor și l-au învinuit pe țar că asistă calm la execuțiile ordonate de Muraviov în Lituania. În același timp, considerau periculoase acțiunile revoluționare de la vestul Rusiei. Oare dușmanul nu ajunsese deja în țară?

Pe 4 aprilie 1866, la St. Petersburg s-a petrecut ceva teribil.

Ambasadorul francez a trimis în țară următoarea relatare: „Ieri, țarul a scăpat dintr–un mare pericol. Aproape de orele patru după-amiază, Maiestatea Sa a părăsit grădina de vară, unde își făcea plimbarea zilnică. Contele de Leuchtenberg și sora lui, prințesa de Baden, s–au despărțit de țar. Unul din cei doi polițiști, care erau mereu în preajmă, i–a ținut paltonul. Între timp, afară s–au adunat mai mulți oameni îmbrăcați obișnuit. Dintr–o dată, unul din ei a scos un pistol și l–a îndreptat spre Maiestatea Sa. Un mujic, care era lângă el, a sesizat gestul și a țipat: «Ce faci?», l–a apucat de mână, schimbând direcția armei. Glontele a trecut alături, dar suficient de aproape de fața suveranului, încât acesta să–i simtă șuieratul. Mulțimea s–a repezit asupra atentatorului, care nu a mai putut să tragă cel de–al doilea foc. Probabil ar fi plătit pe loc pentru fapta lui, dacă nu intervenea țarul, care a interzis să i se facă ceva. «De ce mă arestați? – a strigat el – sunt un țăran, lupt pentru voi?! Împăratul v–a înșelat, v–a dat prea puțin pământ!»".

În realitate, nu era un țăran. În buzunarele lui s–au găsit hârtii ce indicau că nu a acționat de unul singur. Toate dovezile arătau că studentul Karakazov, căci despre el era vorba, făcea parte dintr–o nouă ligă secretă. Până să înceapă cercetările legate de atentat, țarul a fost iubit de supușii lui și folosea orice prilej ca să iasă în public.

Ambasadorul a oferit Parisului informații și despre salvatorul țarului: „Are douăzeci de ani, este blond, mic, pare bolnăvicios. Figura lui inteligentă păstrează, în entuziasmul general, o tentă melancolică... Educația lui, dacă pot folosi acest termen, este incompletă. Este îmbrăcat modern, dar și–a păstrat cizmele țărănești. Are un copil. Soția lui pare să suporte mai ușor norocul care a dat peste ei. Părinții lui au fost trimiși în Siberia din cauza comportamentului lor condamnabil, frații lui sunt soldați. Nu știe nici să citească, nici să scrie. Cam așa arată, pe scurt, proaspătul nobil, deoarece țarul i–a conferit titlu nobiliar într–un gest spontan, spre lauda lui..." Se pare că ambasadorul francez a fost foarte bine informat, dar cele mai importante lucruri le–a păstrat pentru sine. Komisarov, salvatorul țarului, lucra la un pălărier. A primit o învoire de la stăpân pentru că era ziua lui onomastică. S–a plimbat și a nimerit, din întâmplare, în locul de unde a plecat ca un erou. Alexandru al II–lea l–a înnobilat, Rusia a fost și mai darnică cu el. Numai orașul Moscova i–a donat o sumă imensă. Peste tot s–au strâns bani pentru Komisarov, care era amețit de atâtea primiri și banchete. Nu după multă vreme, a fost trimis, cu familia, în provincie, unde nu s–a observat că obișnuiește să tragă la măsea.

Ce s-a întâmplat cu atentatorul? Din ce cercuri provenea el? Să ne întoarcem puțin în trecut. Tatăl lui Alexandru, Nicolae I, și-a început domnia în timpul primei mari confruntări între autocrație și „revoluție". Revolta decembriștilor din 1825, deși neorganizată, nu a fost una a unor oarecari spirite rebele, ci rezultatul deziluziei unor visători romantici. Capii ei, intelectuali și membri ai unor familii de vază, au fost deportați în Siberia. Alexandru al II-lea i-a grațiat la încoronare. Regimul polițienesc din ultimii patruzeci de ani a adus țării liniște internă, dar asta nu însemna că cei cu un alt mod de gândire au dispărut. Încă din anii treizeci, s-au format diverse grupări, mai ales ale studenților ce citeau cu entuziasm scrierile lui Shelling și Hegel. Nume precum Herzen și, mai târziu, Bakunin, întemeietorul anarhismului, reprezentau tot curente opoziționiste, cum vor deveni și nihiliștii, imortalizați de Ivan Turgheniev în *Părinți și copii*. Idealurile acestor tineri erau multiple, dar nebuloase. Numai puțini păreau dispuși să treacă la fapte. Voiau nu numai să rupă cu trecutul, ci și să introducă noul. „Narodnicii" se amestecau cu poporul, renunțau la comodități, lucrau ca medici, învățători, asistenți sanitari, pentru a cunoaște „adevărata" viață. Majoritatea acestor tineri proveneau din familii bune. Erau puțini fanaticii, care să spere că, prin înlăturarea țarului, starea socială în Rusia se va îmbunătăți.

Karakazov a fost un asemenea fanatic. Făcea parte dintr-un grup ilegal de la Universitatea din Moscova. Prietenii nu au acceptat ideea atentatului. Karakazov a fost supus unor lungi și grele interogatorii. Cercetările au fost conduse de Mihail Muraviov, călăul din Lituania. A fost condamnat la moarte, iar prietenii lui la muncă silnică. Toți au fost convinși că Alexandru îl va grația pe Karakazov și îl va deporta în Siberia. Până la el, țarul comutase toate pedepsele cu moartea, dar în acest caz a fost dur. Ambasadorul francez a consemnat și acest eveniment: „În St. Petersburg nu mai avusese loc de multă vreme vreo execuție, de aceea autoritățile l-au chemat pe călăul din Vilna să vină în ajutorul colegului său din capitală. Condamnatul s-a urcat curajos pe eșafod. În piață era o mulțime de oameni. Pe platformă, a acceptat tot ce i s-a cerut să facă și și-a făcut liniștit rugăciunea".

Ulterior, s-a constatat că fapta lui a fost a unui singuratic. Nu se putea vorbi de o conjurație. Totuși, Alexandru a încurajat toate cercetările pentru a se descoperi rădăcinile acestor incidente. Ele au fost repede găsite în universități și în rândul studenților, care descoperiseră în străinătate ideile socialiste. A fost schimbat șeful jandarmeriei. Alexandru a vrut să țină în mână toate frânele. „Pentru a garanta succesul deplin al măsurilor luate împotriva teoriilor nefaste, răspândite în societatea noastră și care urmăresc

să zguduie religia, ordinea şi morala, toţi şefii serviciilor administrative trebuie să aibă grijă şi să câştige cooperarea forţelor conservatoare şi sănătoase, care au ţinut întotdeauna la Rusia şi care, mulţumită lui Dumnezeu, fac şi acum acest lucru. Aceste forţe se găsesc în toate clasele sociale, care susţin dreptul proprietăţii, garantat şi consfinţit prin lege, legalitatea, siguranţa, principiul unităţii şi propăşirii statului, principiile morale şi adevărurile sfinte ale religiei". Sunt însemnări ale ţarului, care pot fi socotite sfârşitul primilor ani de guvernare, denumiţi ai „liberalismului". Reacţiunea *triumfa, spiritele progresiste nu mai înţelegeau lumea şi cu atât* mai puţin pe suveran. Miniştrii, care colaboraseră la primele reforme, au fost destituiţi şi înlocuiţi cu adversari ai progresului. Închisorile s-au umplut din nou, spionii au redevenit foarte căutaţi. Oficial, nu mai existau grupări secrete şi nici studenţi „revoluţionari". În realitate, ele continuau să acţioneze şi ştiau că va veni şi vremea lor.

ŢARUL – ÎN PARTICULAR

Alexandru se afla de zece ani la cârma ţării, atunci când Karakazov a îndreptat pistolul împotriva lui. Contemporanii au relatat că s-a schimbat foarte mult în acest interval. Iată ce nota o doamnă de la curte, care s-a aflat în imediata apropiere a familiei suveranului: „Arată bine pentru vârsta lui, deşi s-a mai împlinit. Are trăsături regulate, ochii lui albaştri şi mari nu sunt prea expresivi, el se străduie să aibă o mină gravă şi maiestuoasă. Tatăl lui o avea din fire, el o afişează intenţionat. În cerc restrâns, când devine el însuşi, figura i se luminează, are un zâmbet prietenos şi cald, care îl face foarte simpatic. Cât a fost doar prinţ moştenitor, surâsul nu l-a părăsit niciodată. Mai târziu a vrut să-şi impună o atitudine severă, gravă şi nu a făcut altceva decât să devină o copie nefericită a tatălui său". Acelaşi ambasador al Franţei scria după atentat: „Ruşii recunosc schimbarea majoră a Maiestăţii Sale, care acum este tot mai melancolic. Faţa i s-a tras, privirea este severă şi îngrijorată. Înclin să cred că a fost foarte afectat de atentat şi că un suflet atât de închis ca al lui se reface greu după un asemenea şoc". Mai târziu, când accesele de astm s-au înmulţit, lumea a început să vadă un om „lovit de soartă". A închis în el toată suferinţa, nu şi-a permis clipe de răgaz. Neputinţa lui de a reprima opoziţia a devenit tot mai evidentă.

La începutul mariajului cu Marie von Hessa-Darmstadt, găsea

liniște și consolare alături de soție, pe care o iubea cu adevărat. Idila s-a spulberat. Maria Alexandrovna s-a ofilit repede. Din cauza bolii, a trebuit să stea mult timp în stațiunile balneare din străinătate. A devenit cicălitoare, în multe privințe voia să fie mai rusoaică decât rușii. Totuși, nu a încetat niciodată să-și iubească soțul. La început, țarul a avut aventuri trecătoare. La mijlocul anilor șaizeci, a întâlnit-o pe Ecaterina Dolgorukaia. Când a început idila, ea avea optsprezece ani, el patruzeci și șase.

În aprilie 1865, s-a stins din viață, în mod surprinzător, țareviciul Nicolae, cu puțin timp înaintea logodnei cu prințesa Dagmar a Danemarcei. Părinții și-au pus mari speranțe în el, primise o educație aleasă. Era de mai multă vreme bolnav, dar nimeni nu și-a dat seama că țareviciul contractase o tuberculoză. Locul lui a fost luat de următorul fiu, care avea să devină Alexandru al III-lea. S-a căsătorit cu logodnica fratelui.

Viața a trebuit să meargă înainte, în ciuda loviturii soartei. Pe lângă Alexandru, suveranii mai aveau încă patru băieți și o fată. Țarul a plecat, cu numeroasa lui familie, la palatul Livadia, din Crimeea, reședința lui de vară. Îl cumpărase în 1860 de la familia Potocki. Acolo, la Livadia, Stalin, Roosevelt și Churchill aveau să decidă, peste timp, viitoarea configurație a Europei.

Moartea succesorului la tron, atentatul... Alexandru i-a părut tinerei Ecaterina Dolgorukaia foarte nefericit; în iulie 1866, a cedat și a devenit iubita lui. I-a rămas fidelă până la moarte. S-a spus că țarul o cunoscuse de mică. După ce ea a absolvit vestitul institut Smolnîi, unde studiau fetele nobilimii, s-a mutat la St. Petersburg, în casa unui frate. Aici a reîntâlnit-o țarul.

Legătura dintre ei nu a rămas secretă multă vreme. Ecaterina a fost foarte retrasă și lumea s-a obișnuit cu ea. Când țarul se afla în afara capitalei, ea închiria o casă undeva în apropiere. Firește și țarina știa de iubita soțului. După primele lacrimi amare, se spune că a tolerat legătura. S-a mai spus că ea a preferat să-l împartă pe țar cu una singură și nu cu mai multe femei. Ecaterina i-a dăruit trei copii - un băiat și două fete.

Maria Alexandrovna a murit în 1860. După stingerea ei din viață, țarul s-a căsătorit cu iubita care a devenit prințesa Iurievskaia. A locuit într-o aripă luxoasă din Palatul de Iarnă. Alexandru își petrecea cu ea și cu copiii, dăruiți de ea, fiecare clipă liberă. Gurile rele au susținut că ea a avut o influență negativă asupra lui și l-a împins să ia decizii pe care nici nu le avusese în vedere. Cert este că a fost o binecuvântare pentru firea lui schimbătoare. Nu a apărut în public decât când el a vrut aceasta în mod expres. Mai era și familia atât de numeroasă! Este uimitor câți Romanovi erau sub Alexandru al II-lea. Toți mari prinți, frați, unchi, cumnați

sau nepoţi. Însuşi monarhul a avut mulţi copii, care la rândul lor au avut alţii. Fantastic! Cu circa un secol în urmă adevăraţii Romanovi aproape dispăruseră. Trăiau numai câţiva bastarzi. Dinastia nu a fost niciodată atât de numeroasă ca pe timpul lui Alexandru al II-lea. Mulţimea de copii a început cu Pavel I. Nicolae I şi Alexandru al II-lea, care domnea acum, au avut şi ei mulţi urmaşi. Romanovii se înrudiseră, între timp, cu aproape toate curţile europene. Majoritatea legăturilor erau cu Germania. Alexandru a făcut o excepţie, căsătorindu-se cu logodnica fratelui, Dagmar a Danemarcei. Fireşte, toţi membrii familiei au deţinut funcţii importante în administraţie sau armată, pe care le îndeplineau mai mult sau mai puţin conştiincios. Societatea lor era căutată de o armată de pierde-vară din rândul nobilimii, iar scandalurile erau la ordinea zilei. Având în vedere că, inclusiv ţarul, nu a avut o viaţă de familie exemplară, nici ceilalţi membri nu ţineau să fie mai corecţi decât el. Devenise un adevărat sport să-şi cheltuiască banii la Paris, la Baden-Baden sau în Elveţia. Mulţi aristocraţi i-au imitat. Nobilimea rusă şi-a creat un renume îndoielnic în întreaga Europă, deşi au existat multe excepţii. Observaţiile unei doamne de la curte s-au dovedit la obiect: „La noi există două feluri de oameni instruiţi. Unii merg din obligaţie la primiri oficiale, citesc ziarele ruseşti, critică fără să mediteze desfiinţarea şerbiei sau libertatea presei. Alţii citesc ziare străine sau nimic altceva. În fiecare seară, merg la un bal, într-o societate ori la un restaurant franţuzesc. Iarna, se entuziasmează pentru o primadonă sau un tenor de la opera italiană. O dată cu deschiderea navigaţiei, pleacă cu primul vapor într-o staţiune germană pentru a-şi regăsi, apoi, echilibrul la Paris". Asta era realitatea: în general, o mare parte a aristocraţiei, inclusiv anturajul ţarului, se dădea drept foarte europeană. Nu ştia nimic despre ce se întâmplă în Rusia sau afla, rareori, din ştirile ce anunţau evenimente tragice.

URSUL RUSESC ÎŞI ARATĂ COLŢII

Chiar dacă Rusia trăia în pace cu Europa, aceasta nu a însemnat renunţarea la politica ei imperialistă. Interesele ruseşti vizau nu numai vestul, ci şi estul – Asia Centrală şi, în sfârşit, Balcanii. Trupele ruseşti au ocupat o parte a insulei Sahalin, iar, prin tratative, au obţinut teritoriile de la nord de Amur. A fost fondat oraşul Habarovsk. Puţin mai târziu, Rusia a obţinut şi ţinutul Usuri.

A apărut o bază a flotei, care a primit numele de Vladivostok. Aceste cuceriri, făcute aproape fără vărsare de sânge, au fost opera guvernatorului general al Siberiei de est, Nikolai Muraviov. A fost deosebit de dotat în arta negocierilor și a încheierii unor tratate pe cont propriu, punându-l, de mai multe ori pe țar, în fața faptelor împlinite. Alexandru a acceptat activitatea lui și i-a conferit titlul de *contele Amurski. Cu Japonia a fost convenită administrarea* în comun a insusei Sahalin, înțelegere care a fost valabilă douăzeci de ani. Apoi, în 1875, japonezii au trebuit să renunțe la partea sudică a insulei, în schimbul Kurilelor.

Rușii au cedat surprinzător de ușor Alaska, căutată din 1741 de negustorii de blănuri, dar necolonizată sistematic niciodată. Fondarea companiei ruso-americane în 1799 nu a însemnat nici ea un progres. Cei din St. Petersburg au recunoscut că le va veni greu să mențină acest teritoriu, vizat de americani și de britanici. Vânzarea s-a perfectat pe 18 octombrie 1867 – Alaska și Aleutele și-au schimbat stăpânul pentru 7,2 milioane de dolari.

Schimbări importante s-au produs și în Asia de sud-est. Militari ambițioși au continuat aici, uneori pe cont propriu, politica de expansiune începută sub Nicolae I. Au fost cucerite orașele Tașkent și Samarkand, iar Buhara și Hiva au trecut sub suzeranitate rusească. Rușii au înaintat până la frontierele Persiei și Afganistanului. Fiecare pas mai departe ar fi provocat o intervenție a Angliei, care ar fi văzut periclitată India. În plus, Anglia observa, cu o mare neîncredere, orice acțiune a rușilor; și aceasta pentru că, după ce navele rusești au avut din nou voie să circule pe Marea Neagră, drept recompensă a neutralității lor în războiul germano-francez din 1870, Londra se temea de apariția flotei ruse în Mediterana.

Trei împărați – Alexandru al II-lea, Wilhelm I și Franz Josef – se angajează să vegheze pacea europeană. Liga celor trei împărați nu a durat mult, a fost reînnoită în 1881, în ciuda divergențelor ireconciliabile dintre cei trei.

În 1875, a început să clocotească un vulcan, care mai scosese fum, stins de stăpânirea dură a turcilor, fără să erupă vreodată – erau Balcanii. Popoarele slave de sud și-au pus speranța în Rusia să le scape de stăpânirea otomană. Erau animate de ideea panslavismului. Mai multe recolte proaste, impozitele foarte mari au dus la sărăcirea popoarelor din Balcani. În Bosnia și Herțegovina au izbucnit revolte, reprimate sângeros. Serbia și Muntenegru au început să se înarmeze și au declarat război Turciei, în 1876. Acțiunile lor au fost sprijinite de voluntari ruși, de adepți ai ideii panslaviste, a colaborării tuturor popoarelor slave. Alexandru a susținut mereu că nu este de acord cu acest război, dar, Europa

nu l-a crezut. Deși a încercat să salveze pacea în Europa centrală, Rusia a fost cuprinsă de o isterie. Mii de voluntari au venit în ajutorul fraților lor slavi. În zona de conflict s-au trimis bani, medicamente și medici. „Războiul sfânt pentru eliberarea fraților" a cuprins aproape toate păturile sociale rusești...

Alexandru a declarat război Turciei la 14 aprilie 1877, un război care a durat nouă luni. Deși au suferit pierderi grele, trupele rusești au ajuns în fața Constantinopolului. Anglia a amenințat, de mai multe ori, că va intra în război dacă rușii vor cuceri Constantinopolul. Apariția navelor britanice în Marea Marmara l-a adus pe Alexandru la masa tratativelor. A apărut o nouă ordine, dar în Balcani țările slave de sud, nou apărute, nu și-au manifestat nici o recunoștință. În Rusia, entuziasmul pentru cauza slavilor de sud s-a transformat în indignare și resemnare. Micile teritorii obținute nu au contat pentru opinia publică.

ATENTATUL

Rusia – ce țară! Entuziasmul pentru cauza fraților slavi de sud a asigurat, pentru o vreme, liniștea internă. Momentul a fost folosit pentru judecarea revoluționarilor închiși. Era vorba, în primul rând, de narodnici, cei despre care am mai vorbit și în rândurile cărora s-au infiltrat tot mai mulți radicali.

La începutul anului 1878, tânăra Vera Sasulici l-a rănit grav pe prefectul poliției din St. Petersburg. În timpul procesului, ea s-a transformat într-un acuzator al metodelor polițienești și a fost achitată. S-a bucurat de simpatia oamenilor. S-a sustras represiunilor, fugind în străinătate. Exemplul ei a făcut școală. Au urmat atentate în mai multe orașe. Pe 2 aprilie 1879, au fost trase mai multe focuri de armă împotriva țarului, fără a-l nimeri. Făptașul, un învățător, a fost executat. Atentatele nu se sfârșeau. O bombă pusă în calea trenului țarului a făcut țăndări numai vagonul de bagaje, deoarece a fost schimbat traseul. În februarie 1880, pivnița Palatului de iarnă a fost distrusă de o explozie. Țarul nu a fost rănit, mai mulți soldați din gardă și-au pierdut viața.

Poliția nu mai putea asigura securitatea reședinței suveranului, unde locuia acum și Ecaterina Dolgorukaia. Alexandru a înființat o comisie specială de luptă împotriva terorismului. În fruntea comisiei, a fost numit Mihail Boris Melikov, un om cu vederi largi, devenit și el ținta atentatelor. Melikov a luat măsuri împotriva radicalilor, i-a eliberat din închisori pe cei de bună credință. Rețeta părea să funcționeze. A contribuit și la destituirea unor miniștri

incapabili. Se părea chiar că au revenit timpurile reformelor de la începutul domniei lui Alexandru. S-a avut în vedere şi o nouă constituţie, care să aducă Rusia mai aproape de o monarhie parlamentară. Ţarul a fost de acord cu propunerile şi le-a semnat.

În ziua semnării, a fost reţinut un tânăr cunoscut ca terorist. Poliţia nu bănuia că acesta face parte din grupul celor ce pregăteau un atentat împotriva ţarului. Arestarea lui i-a determinat pe ceilalţi să acţioneze rapid.

Duminică, 1 martie 1881. Alexandru a fost, ca întotdeauna, prezent la schimbarea gărzii. Era bine dispus, mai ales că, în ultimele săptămâni, făcuse lucruri bune. După-masă, la întoarcerea în Palatul de Iarnă, o bombă a explodat sub trăsură şi a ucis două persoane din anturajul lui. Ofiţerii l-au prins pe atentator, care nu a păţit nimic. Ţarul a vrut să vorbească cu el. În acel moment, în imediata lui apropiere a explodat o a doua bombă. Suveranul a căzut plin de sânge. În jurul lui erau circa douăzeci de morţi şi răniţi. Alexandru a fost dus în Palatul de Iarnă, unde a murit după câteva ore. A fost îngropat în catedrala Petru şi Pavel.

Alexandru al III-lea şi Maria Fiodorovna în mijlocul marilor prinţi şi a marilor prinţese din familia Romanov.

CEL DE-AL DOILEA FIU – ALEXANDRU AL III-LEA

Fiul cel mai mare al lui Alexandru al II-lea, Nicolae, a murit în 1865, la Nisa, la douăzeci și doi de ani, de tuberculoză. Din cei șase fii ai săi, numai Nicolae a primit o educație potrivită unui succesor la tron. Ceilalți au fost pregătiți pentru cariera militară. Aceasta a însemnat în principal instrucție. Se spune că Alexandru al III-lea a suferit toată viața pentru că a fost neglijat de părinți și nimeni nu i-a apreciat inteligența. În galeria Romanovilor, el este cel care are cele mai multe trăsături rusești. Îi depășea pe mulți ca înălțime, avea pomeți proeminenți, era stângaci în mișcări și – ceea ce nu s-ar fi bănuit la statura lui impozantă – a fost toată viața un om retras.

Tatăl l-a dat în grija lui Konstantin Pobedonostev, un conservator și naționalist, care i-a dat o educație foarte ortodoxă și i-a insuflat principiile autocratice. Nu îi plăceau deloc ideile occidentale și ar fi preferat să readucă Rusia înapoi, la epoca lui Petru cel Mare. Rusia trebuia să fie un singur popor, cu sentimente naționale unitare. Pobedonostev i-a inoculat elevului său acest lucru, iar el a fost foarte receptiv. Cu timpul, și-a consolidat această filosofie de viață – și anume, de a da supușilor lui un exemplu continuu de evlavie, cinste, dreptate. S-a străduit să fie considerat un vrednic părinte al patriei. Viața lui de familie a fost exemplară. Alexandru al III-lea i-a promis fratelui său muribund că se va căsători cu prințesa pe care o alesese el. S-a ținut de cuvânt și s-a însurat cu Dagmar de Danemarca, deși iubea o altă femeie. Nunta a avut loc în octombrie 1866, pas pe care nu l-a regretat nici unul din ei. Alexandru a fost un excelent tată de familie. Dagmar, devenită Maria Fiodorovna, l-a sprijinit pe soț cât a putut, fără a se amesteca vreodată în politică. A fost o femeie veselă, inteligentă, care a perseverat în a-l face pe soț să se intereseze și de artă și literatură. Ambii au dus o viață burgheză și i-au acordat o atenție deosebită fiului lor, Nicolae.

Tânăra pereche a trăit la palatul Anicikov, construit de țarina Elisabeta Petrovna pentru iubitul ei Alexei Razumovski. După ce

a devenit țar, familia a stat cel mai mult la palatul Gatcina, reședința preferată a lui Pavel I. Toți au iubit Gatcina, mai ales copiii, care se bucurau aici de libertate. Perechea se afla rareori la St. Petersburg. Când era nevoie, călătorea în capitală cu trenul imperial, iar seara revenea la Gatcina. Zilnic la masă veneau miniștri sau alți demnitari. Treburile statului au fost conduse mai ușor de acolo. O familie fericită cu șase copii, dintre care numai un băiat a murit de mic.

Alexandru avea douăzeci de ani la moartea fratelui său și a dispus de șaisprezece ani pentru a se pregăti de succesiunea la tron. În tot acest timp, s-a îndepărtat tot mai mult de tată, nu numai din cauza opiniilor politice diferite, ci și din cauza vieții

Țarul Alexandru al III-lea în costum militar.

particulare a acestuia. Alexandru a spus despre viaţa tatălui său, despre legătura lui cu Ecaterina Dolgorukaia, despre căsătoria cu ea, după moartea ţarinei: „Problemele particulare ale unui autocrat nu ar trebui să dea naştere la nici un fel de critică". El a respectat această maximă. Nu i s-a putut reproşa nici o legătură extraconjugală.

După moartea mamei, starea ţarului s-a înrăutăţit continuu, mai ales că Alexandru nu a putut conta pe sprijinul familiei, deşi era atât de numeroasă. Numai fraţii lui erau de aceeaşi părere cu el şi anume că mama lor fusese supusă mereu unor ofense. Toţi ceilalţi membri ai familiei erau mai mult sau mai puţin neutri şi nu se gândeau decât la propriile avantaje. Nimeni nu a bănuit vreodată că Alexandru al II-lea va muri atât de curând.

Alexandru al III-lea a preluat o moştenire dificilă. Tatăl ucis de terorişti, fără ca nimeni să ştie cât de puternice erau grupările acestora. Cei implicaţi direct în atentat au fost repede găsiţi şi închişi. Cinci dintre ei, printre care şi o femeie, au fost condamnaţi la moarte prin spânzurătoare. Spaima atentatului devenise o obsesie. Alexandru al III-lea, care a preluat tronul fără nici o opoziţie, continua să vadă pretutindeni pericole latente. A părăsit capitala pe 24 martie şi s-a stabilit la Gatcina. Săptămâni în şir nu l-a mai văzut nimeni în St. Petersburg. Acolo îi primea pe miniştri şi tot acolo se consulta cu fostul lui profesor, Konstantin Pobedonostev. Nu a fost elaborat un program politic al noului ţar, deşi el nu voia să continue linia urmată de tatăl său. Ce mai rămânea? O autocraţie nelimitată care îi era recomandată şi de Pobendonostev. „*Vocea Domnului ne sfătuieşte să susţinem cu credinţă o conducere* absolutistă. Vom conduce destinele imperiului nostru dând crezare prevestirilor lui, pornind de la ideea justeţei şi puterii autocraţiei, pe care o vom consolida; viitorul va fi o problemă între noi şi Dumnezeu." Alexandru al III-lea a domnit timp de treisprezece ani după aceste principii. Domnia lui a adus ţării pace şi înviorare economică, chiar dacă prăpastia între suveran şi popor a devenit tot mai adâncă. A destituit numeroşi miniştri liberali de pe vremea tatălui său, nu a vrut să fie continuate eforturile lui Loris-Melnikov, care lucra la proiectul unei noi constituţii. De la început, a conturat o moştenire dificilă fiului său Nicolae, moştenire care i-a adus sfârşitul.

Alexandru al III-lea: autocratul, a înscris pe stindardul lui ortodoxia şi naţionalismul. Poliţia secretă, ohrana, înfiinţată în 1881, a făcut treabă bună: în anul 1887, a reuşit să-i aresteze pe ultimii conjuraţi. Printre cei executaţi a fost şi un anume Alexandru Ulianov, fratele acelui Ulianov, care se va numi mai târziu Lenin. Rusia era ţinută cu o mână de fier, prezentă şi în familie. S-a pus capăt trândăvelii şi vieţii uşoare a Romanovilor. Cine nu s-a supus sau era implicat în scandaluri a fost trimis departe, unii

chiar în Siberia. Întregul clan a ajuns să-l preamărească pe suveran, căruia nu i s-a putut reproşa nimic. „Acasă, lupt împotriva a trei duşmani, spunea el. Nesupunere, trândăvie şi sustragere. În rest sunt un om paşnic." Încă din timpul domniei tatălui său, şcolile şi universităţile au fost socotite cuibul ideilor revoluţionare. Nu se putea avea încredere nici în presă, care a fost supusă unei cenzuri severe. Şcolile şi universităţile şi-au pierdut autonomia.

Timpuri grele s-au abătut asupra celor din imperiu ce nu erau de naţionalitate rusă. „Rusia aparţine ruşilor" i-a inoculat permanent Pobedonoşţev elevului său, care nu a uitat lecţia. Programul său s-a numit rusificare şi a vizat cele circa o sută de popoare din interiorul ţării. Dacă Siberia şi teritoriile din Asia de sud nu au avut prea mult de suferit de pe urma acestei politici, cu totul alta a fost situaţia în regiunile europene. În teritoriile poloneze, învăţământul elementar se făcea în limba rusă, iar în zonele de la Marea Baltică el era obligatoriu pentru clasele superioare. În 1893 a fost închisă universitatea germană din Dorpat şi transformată într-una rusească. Funcţionarii ruşi au luat locul celor neruşi. Polonezii, estonii, letonii şi germanii au devenit ţinta unei politici severe de asimilare. Pentru ei au început ani grei de luptă cu *scopul păstrării identităţii naţionale. O situaţie şi mai grea* au avut-o cei de altă credinţă, cu precădere evreii. Totuşi, nu se poate spune că antisemitismul a început în timpul domniei lui Alexandru al III-lea. Apăruse încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, sub Nicolae I, când au avut loc atacuri împotriva evreilor, fără ca ele să fi fost primele din imperiul ţarist. Cert este că guvernul a asistat pasiv la pogromuri, mai numeroase după 1881. Un an mai târziu, a intrat în vigoare o lege, care a restrâns mult drepturile evreilor. Nu aveau voie să ocupe posturi în administraţie, să deţină terenuri şi să slujească în armată. Şcolile evreieşti au fost închise. Toate acestea au condus la un exod al populaţiei evreieşti din imperiu, care pleca în Anglia şi Franţa, în Asia Mică sau în nordul Africii.

La polul opus, s-au situat progresele realizate în domeniul industrializării. Reţeaua de căi ferate a fost extinsă, au fost luate credite din Occident pentru construirea unor unităţi industriale. A luat naştere o nouă pătură socială, formată din industriaşi puternici, dar şi una, care va favoriza revoluţia: proletariatul industrial. Au apărut şi noi contradicţii sociale. Totuşi a fost o perioadă benefică, mai ales că la începutul anilor nouăzeci situaţia economică era favorabilă. Au fost ani de pace. Alexandru al III-lea a considerat războiul o pură pierdere de timp. O singură dată, în timpul domniei sale de treisprezece ani, a avut loc o oarecare tulburare în politica externă, fără să degenereze. „Atât timp cât trăiesc, nu va fi război în Europa!" Şi această afirmaţie a corespuns realităţii.

UN GIGANT
ÎȘI IA RĂMAS BUN

Micul *rebel* a devenit curând Alexandru al III-lea. Și-a iubit familia și a condus țara cu mână de fier. Nimeni nu s-a gândit vreodată că acest bărbat puternic, ce voia să devină meseriaș, va muri atât de curând. Și străinătatea vorbea despre forța suveranului, care îndoia nu numai linguri și furculițe, ci și potcoave. Totuși, din toamna anului 1888, ursul rusesc bolea.

Ca în fiecare an, și de această dată, *familia* țarului a plecat spre sud să-și petreacă vacanța în Crimeea. Trenul imperial a deraiat după gara Borki. Acoperișul greu al vagonului amenința să zdrobească pe unii membri ai familiei. Alexandru, care și-a păstrat sângele rece, l-a proptit cu umerii, până ce toți au fost în siguranță. Un gest ce a impresionat întreaga lume, dar cu urmări. Țarul și-a ascuns suferința și în fața familiei și a celor din jur. Când suferința a devenit evidentă, medicii au constatat o boală de rinichi. Atunci a început să se gândească serios la succesiunea la tron, deși era avut în vedere doar fiul cel mai mare, Nicolae. Un băiat tânăr, subțire, politicos, cu totul altfel decât tatăl său. Nu putea observa boala tatălui său, deoarece era foarte ocupat. Se îndrăgostise de Alice (Alix) de Hessa-Darmstadt. O alegere care nu era pe placul mamei, o adversară a nemților. Nicolae a lăsat ca timpul să treacă și a așteptat. Logodna a avut loc pe 8 aprilie 1894. Medicii au apreciat, în vara aceluiași an, că țarul *este suficient de refăcut pentru a putea pleca la palatul Livadia*, din Crimeea. Clima caldă i-a făcut bine la început, apoi starea lui s-a înrăutățit rapid. Toți miniștrii au fost chemați la Livadia, unde au găsit un monarh pe moarte. Alexandru al III-lea a părăsit lumea fără gesturi teatrale, pe care le-a desconsiderat. A spus o rugăciune și și-a sărutat nevasta.

ULTIMUL ROMANOV – NICOLAE AL II-LEA

În Crimeea a fost chemată și logodnica succesorului la tron, Alice de Hessa-Darmstadt. A fost întâmpinată pretutindeni cu reținere și a simțit instinctiv că nu era binevenită. Rămășițele pământești ale țarului au fost transportate la Sankt Petersburg. Alice avea să spună: „Astfel am cunoscut Rusia. Nunta mea, care a avut loc curând după aceea, mi s-a părut tot un fel de înmormântare, ca aceea care avusese loc nu demult". Nicolae îi făcuse curte lui Alice multă vreme. Părinții lui nu au fost deloc încântați de alegere. Fata era, în plus și nepoata reginei Victoria a Angliei. La rândul ei, Alice a ezitat multă vreme să treacă la religia ortodoxă și să devină Alexandra Fiodorovna. Părinții, care au ridicat atât de multe obiecții împotriva fetei, s-au arătat deosebit de toleranți, în schimb, cu una din iubitele fiului lor: balerina Mathilde Kșesinskaia. Legătura lor a durat o bună bucată de vreme, apoi Nicolae a fost împiedicat să se cunune cu ea.

Nicolae, născut în mai 1868, a fost martorul unui atentat împotriva bunicului său, Alexandru al II-lea. A fost dus la patul de moarte al bunicului și nu va uita niciodată acele clipe cumplite. Avea treisprezece ani. Mai târziu, la moartea tatălui său, a constatat cu groază că trebuie să îi ia locul – nu era deloc pregătit pentru o astfel de misiune. Timid, indecis și nesigur, spera să obțină un răspuns de la cei apropiați, despre modul în care va trebui să se comporte. Dar aceștia nu știau ce să îl sfătuiască. A făcut un efort de a consolida autoritatea obținută prin legi și dispoziții, fără ca cineva să pară dispus să le respecte. Alice observa acest lucru cu nemulțumire. Își iubea soțul. Când i-a cerut mâna, ambii au fost convinși că vor avea timp suficient să se pregătească pentru noua lor răspundere. Realitatea a fost cu totul alta. Cel mai rău lucru era că Nicolae era conștient de defectele lui și simțea instinctiv că anturajul nu are încredere în el. Dar cum s-ar fi putut altfel? Până atunci nu apăruse niciodată în public. Foarte mulți se întrebau cum este el în realitate. Și acesta este un mod de favorizare al zvonurilor și legendelor.

Viața de familie a lui Alexandru al III-lea s-a petrecut departe de St. Petersburg, la Gatcina, în libertate. Nu a fost în avantajul

viitorului ţar faptul că a trăit acolo, scutit de griji, o viaţă liniştită de familie, fără a avea contact cu alţii de vârsta lui. Cine era el, de fapt? Ultimul moştenitor al unei dinastii, în ale cărei vine nu mai curgea sânge rusesc. Căsătoria lui cu Alice de Hessa-Darmstadt a avut loc la 14 noiembrie 1894, la St. Petersburg. Alice a devenit Alexandra Fiodorovna. Din cauza doliului, festivitatea nu a fost fastuoasă. Încoronarea, care a avut loc în mai 1896, a suplinit această lipsă. Şi Nicolae s-a încoronat, asemeni predecesorilor lui, în catedrala Uspenski din Moscova. A dovedit prin aceasta legătura cu tradiţia şi a reamintit unitatea ţar, stat, biserică. Moscoviţii au fost foarte bucuroşi de acest lucru. Oraşul părea că a îmbrăcat haine noi. Străzi întregi au fost pietruite, casele au fost zugrăvite proaspăt şi împodobite cu ghirlande de flori şi steaguri. Aranjamentele florale au fost la înălţime, Piaţa denumită ulterior Roşie era împodobită de sărbătoare. Serbările prilejuite de încoronare au durat cinci zile. Oraşul a fost plin de vizitatori din toată lumea şi din toată Rusia. Era o primăvară foarte frumoasă.

Mulţimea s-a înghesuit încă din dimineaţa zilei de 13 mai în viitoarea Piaţă Roşie pentru a-l putea vedea pe noul ţar. Ceremonia a durat mult. Nicolae al II-lea, noul suveran, a trecut printre demnitari şi s-a arătat mulţimii, împreună cu soţia. Era pentru prima oară când un asemenea eveniment a fost imortalizat de fotografi. Chiar dacă Rusia se afla în evoluţie spre secolul XX, multe au rămas pline de mister şi conform tradiţiei seculare. Se poate spune orice despre superstiţiile ruşilor, totuşi ei au ţinut foarte mult la datinile lor. Ce noroc, deci, că numai preoţii au observat când colanul ordinului Sf. Andrei a alunecat de pe umerii ţarului, în timpul încoronării - un semn nefast!

Adevărata catastrofă avea să se petreacă la câteva zile după încoronare. S-a dat şi un spectacol de balet având-o ca solistă pe Mathilde, la care a asistat şi ţarina-mamă. La încoronare se obişnuia să petreacă şi poporul. Şi de această dată s-a oferit gratuit mâncare şi băutură, mici cadouri. Pentru acest banchet a fost ales un loc de la marginea Moscovei, un teren de exerciţii militare. Au venit mii de oameni. Cadourile, mai ales căni cu numele ţarului, au fost expuse la gherete, în corturi. Şanţurile pentru manevre, între care fuseseră ridicate corturile, fuseseră acoperite în grabă şi nu prea bine. Mulţimea a aşteptat în linişte, dar dintr-o dată a început să împingă înainte. Fiecare voia să fie primul, mulţi se temeau că vor rămâne fără nimic. Se răspândise zvonul că erau puţine cadouri. S-au călcat în picioare. Incidentul s-a soldat cu mii de morţi. Când Nicolae al II-lea a ajuns la faţa locului, urmele nenorocirii fuseseră şterse. Soarele strălucea ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, orchestra cânta în onoarea invitaţilor ruşi şi străini. Martorii oculari au relatat că ţarul a fost foarte afectat, dar ceremoniile trebuiau să continue.

Mulţi l-au sfătuit pe ţar să anuleze celelalte ceremonii şi să nu ia parte la balul dat de ambasadorul francez în onoarea lui, în aceeaşi seară. Nicolae i-a ascultat pe toţi, apoi s-a retras. Seara, maiestăţile lor au dansat la balul organizat de ambasador, gest socotit de unii observatori ca nepotrivit.

După accident, poporul a început să vorbească de ţarul ghinionist. O grindină căzută la Nijni Novgorod, în momentul în care ţarul inaugura o expoziţie industrială, le-a întărit credinţa. Poporul

Ţarul Nicolae al II-lea şi ţarina Alexandra în mijlocul rubedeniilor imperiale europene. În centru – regina Victoria a Angliei şi împăratul german Wilhelm.

înregistra orice indiciu și nu știa la ce să se aștepte de la acest Romanov. Pe de o parte, vedeau un monarh care părea prietenos, iar pe de altă parte înregistrau evenimente nefericite!

Primii care au aflat adevăratele intenții ale noului țar au fost reprezentanții zemstvei (forul local de autoadministrare) din Tver. Când i-au cerut țarului o nouă confirmare a drepturilor lor, acesta le-a răspuns: „Mi s-a spus că, în ultimul timp, unii reprezentanți din zemstve ar fi cerut să participe la guvernarea statului. Doresc să se știe că îmi voi pune toate forțele în slujba bunăstării poporului meu și că voi respecta cu severitate principiul autocrației, cum a făcut-o și tatăl meu". S-ar părea că ideile îi fuseseră sugerate de Pobedonoștev, omul de încredere al lui Alexandru al III-lea, devenit acum consilier al lui Nicolae al II-lea. Asemenea cuvinte erau considerate o provocare, de cei cu vederi liberale, care își puseseră mari speranțe în schimbarea petrecută la vârf. Acum constatau că probabil nu se va schimba nimic.

Alexandru al III-lea a lăsat o Rusie liniștită pe plan extern, dar care mocnea pe plan intern. Visătorii romantici, care sperau într-o monarhie constituțională, fuseseră înlocuiți demult de radicali, ce meditau la abolirea ei. Dezvoltarea industriei a favorizat apariția proletariatului industrial, o nouă pătură socială care, spre finele secolului, a apelat din ce în ce mai des la greve. *Inteligheнția* rusească, un cuvânt pe care Nicolae ar fi preferat să îl scoată din dicționar, încerca să se organizeze în partide, după model occidental. Firește, totul în secret, deoarece *ohrana*, poliția secretă, veghea continuu.

INTERMEZZO

Când Nicolae a preluat domnia, Rusia se afla într-o fază intermediară între vis și realitate. O liniște înșelătoare, după cum se știe. Nicolae avea să fie ultimul Romanov pe tronul Rusiei. Țara pe care trebuia să o guverneze a fost, prin voința suveranului, hărțuită între reforme și represiuni. Nicolae a încercat să fie cel mai bun, în măsura în care a putut. Familia Romanov a fost confruntată cu două revoluții, din care ultima a însemnat sfârșitul monarhiei, primul război mondial, tulburări interne de mai mică amploare. Schimbările politice din Rusia sunt bine cunoscute. Sunt evenimente care și-au pus amprenta pe întregul secol.

Dacă primii Romanovi ni s-au părut schematici, prezenți doar din unele tablouri care s-au păstrat, pe măsura trecerii timpului, familia suverană devine tot mai vie în imaginea noastră. Scrierile

Prințesa Alix von Hessen, viitoarea împărăteasă a Rusiei.

istorice au avut o mare contribuție la conturarea unei imagini, pe care a trebuit să o corectăm mereu și care nu a corespuns întotdeauna realității. Fiecare epocă a găsit și a inventat reguli ale jocului, cuprinse și în relatările istorice. Istoria ultimului Romanov nu a fost încă scrisă pe de-a-ntregul. Nu au fost dezlegate toate misterele legate de ultimul țar, una din cele mai tragice figuri de monarh european.

DEVOȚIUNEA FAȚĂ DE FAMILIE

Toți membrii familiei Romanovilor s-au conformat regulilor severe din timpul domniei lui Alexandru al III-lea. S-au temut de furia suveranului, care a cerut tuturor rudelor să-i urmeze exemplul: să ducă o viață de familie model, fără scandaluri. Când Nicolae a ajuns la putere, toată familia a răsuflat ușurată. Nu avea de ce să se teamă de un om atât de *sensibil*. O serie de unchi și cumnați au început să ducă o viață tumultuoasă: au divorțat sau au luat nevestele altora, benchetuiau în văzul tuturora.

Nicolae i-a lăsat în pace, era un om care ținea la familie. Toate se petreceau spre indignarea Alexandrei Fiodorovna, care nu era de acord cu scandalurile. Și totuși, fiecare știa că ele făceau *parte din viața de la curte.* Când însă *chiar mama lui*, Maria Fiodorovna, văduva țarului, s-a încurcat cu un adjutant, Nicolae i-a făcut niște scene teribile, devenind de-a dreptul ridicol.

Maria Fiodorovna trăia la palatul Anicikov, unde locuiseră și Nicolae și Alexandra la începutul domniei lor. S-au mutat apoi la Țarskoie Selo. Au ales drept domiciliu palatul Alexandrov, construit de Ecaterina cea Mare pentru nepotul ei favorit, Alexandru I, o clădire mai degrabă modestă, decât o reședință imperială. Avea însă o poziție preferată de familia suverană: într-un colț, izolată de celelalte reședințe luxoase din Țarskoie Selo. L-au amenajat într-un stil semi-rural, semi-britanic. Veneau numai rareori la Sankt Petersburg, de aceea Palatul de Iarnă a rămas aproape neschimbat.

Alexandru al III-lea invita deseori și cu plăcere, căutând întotdeauna prilejuri de a da un bal. Țarina îi stătea mereu alături. Acum asemenea evenimente mondene au devenit o raritate. Alexandrei nu îi plăceau festivitățile și nici nu era o gazdă prea bună. A fost incredibil de retrasă și s-a simțit foarte prost în societate. Îi era rușine că vorbește rusește cu accent, era stângace. Mulți o considerau cu nasul pe sus. Pe scurt, se simțea bine numai în cercul familiei, lângă soț, pe care îl iubea foarte mult și lângă numeroșii ei copii.

Nimeni nu a putut uita, totuși, marele bal din 1903. A fost ultimul de la curte, după aceea nemaifiind nici un prilej favorabil pentru petreceri; un bal mascat, când cu toții au purtat costume din secolul al XVII-lea. Nicolae a apărut drept Alexei cel prea blând, cel de-al doilea Romanov pe tronul Rusiei. Țarina a jucat

Țarul Nicolae al II-lea și țarina Alexandra.

rolul Mariei Miloslavskaia, atât de iubită la început de popor pentru bunătatea ei. Din păcate, au fost doar costume, deoarece la începutul secolului al XX-lea situația era complet alta.

Familia imperială trăia numai pentru sine la Țarskoie Selo. În afară se știau numai foarte puține despre ea. În 1895, s-a născut Olga, apoi, la un interval de doi ani, Tatiana, Maria și Anastasia. În iulie 1904 s-a născut, în fine, și mult așteptatul succesor la tron, Alexei. Toate păreau să fi luat un curs favorabil: discuțiile legate de urmașul la tron au devenit inutile, întreaga Rusie dorea noroc și toate cele bune țareviciului. Prestigiul Alexandrei era în creștere.

Ea, însă, era măcinată de incertitudini: „Poporul nu mă iubește! De ce? M-am măritat din dragoste și cu speranța că fericirea noastră va favoriza legătura cu poporul". Alexandra era ferm convinsă că norodul îl stimează pe țar, pe iubitul ei „Nicky". Voia să facă totul pentru a întreține și amplifica acest sentiment. Când s-a constatat că fiul ei, Alexei, suferă de o boală de sânge, a făcut tot posibilul să ascundă adevărul. Teribilul secret era știut numai de cei foarte apropiați. În afară se spuneau numai minciuni. Publicul vedea doar o familie imperială fericită, cu copii foarte drăguți. Mai vedea o țarină rigidă, palidă, care se supunea cu mare severitate regulilor de protocol, devenind tot mai inabordabilă. A început să se dedice unor activități pe care le considera ca făcând parte din obligațiile ei, care în fond o extenuau. Voia să fie la fel de rusoaică ca ceilalți, dar a devenit o ortodoxă bigotă.

С. ПЕТЕРБУРГЪ

Fotografia oficială a familiei imperiale cu primul născut, prințesa Olga.

Nicolae nu s–a împotrivit. Ea nu s–a amestecat în politică, a sperat mereu într–o minune care să îi însănătoșească fiul.

Nicolae al II–lea a fost un fotograf pasionat. Familiei îi plăcea să fie mereu imortalizată pe peliculă. Erau fotografii care înfățișau o familie fericită – departe de ceremonialul curții. Imagini din timpul unor călătorii cu iahtul imperial „Standart", din timpul vacanțelor petrecute în Crimeea, în frumosul palat Livadia, refăcut de Nicolae al II–lea. Familia petrecea acolo sărbătorile de Paști. Era o lege nescrisă ca, de fiecare dată, bijutierul parizian Fabergé să trimită ouă speciale de Paști: unicate din aur, briliante sau alte pietre scumpe. Începând cu 1884, familia a primit cincizeci și șase de asemenea bijuterii pascale, nici un ou nu semăna cu celălalt. Astăzi acestea au o valoare deosebită.

ANUL 1905

1905 a fost unul din cei mai negri ani din istoria Rusiei. Multe evenimente au luat o turnură negativă. Situația internă tensionată, boala țareviciului, datorită căreia un oarecare Rasputin din Siberia a dobândit un prestigiu deosebit, războiul pierdut cu Japonia, încheiat tot în 1905, în sfârșit, un țar, care, în acest an, s-a gândit mai mult ca oricând să abdice. Nicolae a notat totul în jurnalul său, unde a prezentat evenimentele clar și detaliat, cu multă obiectivitate.

Ianuarie 1905. Nicolae, aflat la Țarskoie Selo, a consemnat în jurnal: „O zi senină și rece. Treabă multă, numeroase rapoarte. La dejun l-am avut oaspete pe Frederik (adjutantul țarului), apoi am făcut o plimbare. De ieri toate fabricile și întreprinderile din Petersburg se află în grevă. Au fost aduse trupe din împrejurimi

Țarul Nicolae al II-lea, mândru de fiul său Alexei.

pentru întărirea garnizoanei. Muncitorii au fost liniştiţi până acum. Numărul greviştilor se apreciază la circa 120.000. Un fel de preot socialist, pe nume Gapon, conduce totul. Mirski (ministrul de interne) m–a căutat aseară şi mi–a raportat ce măsuri a luat". Dar iată ce nota în ziua următoare: „O zi obositoare. La Petersburg au avut loc ciocniri după ce muncitorii au vrut să pătrundă în Palatul de Iarnă. Armata a trebuit să facă uz de arme în mai multe puncte ale oraşului. Dumnezeule, cât de neplăcut şi dureros este acest lucru!"

Cuvântul „neplăcut" este un epitet foarte vag pentru ceea ce s–a numit „revoluţia rusă". Greve şi demonstraţii, tulburări ale studenţilor aveau loc de mulţi ani. În anii '90 din cauza politicii interne a statului, numărul muncitorilor a crescut foarte mult într–o perioadă scurtă. Nu a putut fi oprită nici migraţia de la sate spre oraşe – cei mai săraci au pornit în căutarea unei surse de trai. Studenţii turbulenţi au fost domoliţi sau ţinuţi sub control într–o anumită măsură printr–o reţetă simplă. Remodelându–se autonomia universităţilor, s–a putut trece la o supraveghere mai severă a lor de către poliţie. Serghei Subatov, un înalt funcţionar ministerial şi om de încredere al guvernatorului Moscovei şi al marelui duce Serghei, a făcut un plan prin care să fie anihilate tulburările din ţară. Conform acestuia, ceea ce era valabil pentru universităţi trebuia aplicat la scara întregii ţări.

„Trebuie să cucerim masele, ele au încredere în noi", spunea Subatov. „Propaganda opoziţiei şi a revoluţionarilor încearcă să submineze prestigiul nostru. Este necesar să ne concentrăm eforturile ca să dovedim că noi suntem cei care le purtăm de grijă şi să dezarmăm opoziţia cu toată propaganda ei", mai spunea acelaşi Subatov.

„Principiul de bază al politicii noastre interne trebuie să fie echilibrul între clase; în momentul de faţă există o ură între ele. Autocraţia trebuie să se situeze deasupra claselor, folosind principiul «divide et impera». Nu trebuie să dispună de răgazul pentru a ajunge la o înţelegere, deoarece aceasta ar însemna revoluţie. Este necesar să găsim un antidot pentru burghezie, care a devenit arogantă. În sfârşit, mai trebuie să atragem muncitorii de partea noastră, să îi momim, pentru a prinde doi iepuri dintr–o dată: să stopăm ascensiunea burgheziei şi să oprim elanul revoluţionar al poporului." Acestea erau principiile de bază, elaborate sub stricta supraveghere a poliţiei, care trebuiau să guverneze Societatea de întrajutorare a muncitorilor din fabrici, un fel de sindicat, era tot timpul supravegheată iar adunările acesteia urmau să fie bine pregătite. Tentativa de a preîntâmpina demonstraţiile, printr–o supraveghere severă a poliţiei, a eşuat repede. Toţi au observat curând că un asemenea joc de–a organizarea maselor era de fapt

un joc cu focul. În realitate, demonstrațiile și grevele se înmulțeau și scăpau de sub control; vocile care cereau o monarhie constituțională deveneau tot mai sonore.

Mișcările greviste erau de multă vreme controlate, în întreaga țară, de social-democrați. Situația a început să devină tot mai încordată. Țarul era cel care știa cel mai puțin despre adevărata situație din țară, dar și din capitală. În ianuarie 1905, la Țarskoie Selo, el ducea, împreună cu familia, o existență de călugăr eremit. Spre deosebire de tatăl lui, Alexandru al III-lea, o gazdă excelentă și care obișnuia să nesocotească ceremonialul de la curte, Nicolae și Alexandra s-au izolat continuu în spatele unor ziduri groase. Balurile de la curte, unde monarhul era întotdeauna prezent, aveau loc numai de cinci ori pe an. Prăpastia s-a accentuat nu numai între familia țarului și nobilime, ci și între acesta și popor.

În ianuarie 1905, când a izbucnit greva de la uzinele Putilov, nimeni nu bănuia, cu atât mai puțin Nicolae al II-lea, că ea va degenera într-o baie de sânge. Greva s-a extins cu rapiditate și în alte întreprinderi din capitală. Duminică, 9 ianuarie, s-a format o imensă coloană de demonstranți – martorii oculari au vorbit de circa 300.000 de oameni – care s-a îndreptat spre Palatul de Iarnă.

Familia imperială în 1901.

În fruntea lor, se afla preotul Gapon, liderul muncitorimii din Petersburg. Intenţionau să îi predea ţarului o petiţie prin care să îl determine să accepte reforme. Petiţia circula de câteva zile şi purta numeroase semnături. Poliţia, care cunoştea conţinutul ei, ştia că masele se vor îndrepta spre Palatul de Iarnă. Desfăşurase acolo soldaţi. A dat ordin de tragere. Numărul morţilor a fost mare. Ziua a intrat în istorie ca „duminica sângeroasă".

În acea cumplită zi, Nicolae s-a aflat, împreună cu familia, la Ţarskoie Selo. Este exclus ca el să nu fi ştiut nimic despre tulburările din capitală. Cu siguranţă i s-a spus şi că greviştii vor să îi înmâneze o petiţie. De ce nu a primit spontan delegaţia protestatarilor? De ce nu a vrut să apară ca un „batiuşka", ca ţarul-papaşa, aşa cum îl iubea poporul pe suveran? Este cert că nu numai de teama unui posibil atentat.

După tragicele evenimente, a primit totuşi delegaţia muncitorimii din Petersburg, a cărei componenţă a fost stabilită cu precizie. Nicolae le-a ţinut o cuvântare, dar cuvintele nu au fost prea bine alese: „Ştiu că viaţa muncitorilor este grea. Sunt multe de făcut pentru a o îmbunătăţi. Voi, însă, trebuie să aveţi răbdare. Dacă veţi examina cu atenţie conştiinţa voastră, va trebui să recunoaşteţi că şi stăpânii voştri au dreptate şi că trebuie să se ţină cont şi de situaţia din industria noastră. În ce priveşte mulţimea răsculată care voia să stea de vorbă cu mine, trebuie spus că acesta este un act criminal! Am încredere în demnitatea muncitorilor şi în fidelitatea lor faţă de mine şi tocmai de aceea îi absolv de vinovăţie!"

Ţarul a iertat, dar poporul nu l-a iertat pe suveran.

Duminica sângeroasă a fost un semnal de alarmă pentru nemulţumirea ce domnea în ţară. Grevele s-au extins în întreg imperiul. S-au revoltat nu numai muncitorii, ci şi ţăranii. După multe ezitări, Nicolae a consimţit să stea de vorbă cu răsculaţii. După câte ştim astăzi, a fost un dialog unilateral. În ciuda unei disponibilităţi de înţelegere, nu s-a permis vreo ştirbire a puterii autocrate.

După uciderea marelui duce Serghei Alexandrovici, un unchi al ţarului, Nicolae s-a arătat dipus să accepte formarea unei camere populare, alcătuită din cei mai merituoşi bărbaţi ai ţării, dar numai cu drept consultativ. În paralel, ţarul a încercat să mobilizeze în jurul său toţi cetăţenii loiali şi să-i determine să se împotrivească duşmanului. Şi-a încurajat supuşii să îi aducă la cunoştinţă toate grijile lor. Este uimitor, totuşi, cum în urma acestui demers, căruia i-au dat curs, elanul revoluţionarilor a fost în continuă creştere.

A urmat catastrofa de la Tsushima. Războiul cu japonezii dura din februarie 1904. În mai 1905, când flota rusă a fost complet distrusă, tulburările au cuprins şi armata. A avut loc vestita revoltă

Țarul Nicolae al II–lea – costumat ca Alexei Mihailovici Romanov (sec. XVII) – la balul din 1903.

de pe crucișătorul Potemkin, după care Serghei Eisenstein avea să facă un film cu răsunet. Au avut loc alte răscoale. Situația s–a agravat și pe parcursul verii. Nicolae nota în jurnalul său: „Grevele lucrătorilor de la căile ferate, începute în zona Moscovei, au cuprins și Petersburgul. Astăzi circulația spre Marea Baltică este oprită. Cei care au venit în audiență, au ajuns cu greu la Petergof".

Nume, precum Leo Troțki sau Vladimir Ilici Lenin figurau de mult în fruntea nou aleselor soviete, care așteptau cu neîncredere manifestul anunțat al țarului. Au forțat luarea unei decizii, lansând

lozinca: „Să rupem lanțurile care ne încătușează de secole!“ Nicolae a semnat, la 17 octombrie 1905, un manifest de pace. Promitea intangibilitatea persoanei, libertatea conștiinței și a cuvântului, dreptul la întruniri și la asociere. Ulterior, au fost organizate și alegeri pentru Dumă. Țarul simțea că prin aceasta autocrația lui slăbea. De aceea a refuzat dreptul la votul universal și a argumentat: „Trebuie evitate schimbările prea mari, pentru că atunci ne vom afla în situația unei republici democratice. Acesta ar fi un act nebunesc, chiar criminal“.

Anii care au urmat au însemnat, de fapt, prăbușirea treptată a sistemului țarist. Începutul secolului XX părea să fie pompos și nesigur, după cum a relatat o domnișoară de la curte despre inaugurarea sesiunii Dumei: „În prima zi a lucrărilor, Palatul de Iarnă semăna cu o fortăreață, atât de mare era teama de un atentat sau de demonstrații. Curtenii erau îmbrăcați în uniforme de gală, femeile purtau diademe și rochii cu trenă. Eu însămi aveam tot o rochie cu trenă și mi-am ocupat locul prevăzut în alai. Nu mai avusese loc o asemenea ceremonie. Totul decurgea oarecum cu stângăcie, unii dintre participanți nici nu știau cum să se comporte. Majoritatea erau stânjeniți, de ai fi putut crede că sunt la înmormântare. Țarul însuși părea să fie nervos și supărat“. Nimeni nu intuia ce va urma.

RASPUTIN

În luna noiembrie a aceluiași an 1905, aducător de atâtea nenorociri, țarul consemna în jurnal: „Marți, o zi rece, cu vânt puternic. La mal apa este înghețată. Dimineață am fost foarte ocupat... Am băut ceai împreună cu Milița și Stana (Anastasia). Am cunoscut un om trimis de Dumnezeu – Grigori din gubernia Tobolsk“. În viața familiei țarului intrase Grigori Rasputin. Milița și Anastasia Nikolaievna, cele două mari ducese, ambele din Muntenegru, s-au înrudit cu familia țarului prin căsătorie. Și-au făcut studiile la vestitul institut Smolnîi și toată lumea știa că erau foarte preocupate de mistică și de magie. Prin soții lor au cunoscut-o pe țarină și au știut să se dea bine pe lângă ea. Se pricepeau să o lingușească și să îi spună continuu că este foarte iubită. În realitate, nimeni nu vedea în soția de origine germană a suveranului un fel de mamă, cu atât mai puțin, cu cât Nicolae nu mai era de mult considerat un părinte al patriei.

Încă înainte de a-l cunoaște pe Rasputin, Milița și Stana au avut un „tămăduitor“, un anume Monsieur Philippe, adus și el în

Rasputin în ținută monahală de stareț.

anturajul suveranei. El i–a promis Alexandrei Fiodorovna că următorul copil va fi mult râvnitul succesor la tron. Țarina născuse patru fete – Olga, Tatiana, Maria și Anastasia și ar fi dat orice să poată avea un băiat. Începuse să creadă în oracole sau în *mistica cifrelor*.

Francezul a fost trimis acasă, după ce lumea l–a antipatizat din cauza scandalurilor. În patrie, îl aștepta un mandat de arestare pentru practicarea medicinei fără autorizație. A reușit să părăsească Rusia cu titlul de doctor în medicină. La 30 iulie 1904 s–a născut și mult râvnitul succesor la tron, Alexei Nicolaevici.

Grigori Rasputin, călugărul din îndepărtatul Pokrovksoie din Siberia, venise în capitală. În acele vremuri tulburi, nu i–a fost greu să trezească interesul tuturor ca un stareț cu puteri magice, deși avea apucături grobiene. Toată lumea era dornică să fie martoră la ceva miraculos. Nu știau decât că acest mujic cu ochi

pătrunzători fusese bine primit de preoţime. Prima lui întâlnire cu familia ţarului nu a însemnat ceva neobişnuit. Nu putea fi însă un moment mai prielnic pentru el care să îi permită cultivarea mitului de profet: situaţia politică încordată, boala de sânge a ţareviciului, izolarea în care trăia familia ţarului, ţarina care era foarte credulă în leacuri miraculoase, Ana Vîrubova – devenită cea mai bună prietenă a suveranei... toate au contribuit la ascensiunea rapidă a lui Rasputin. Petersburgul vorbea de lipsa acestuia de maniere încă înaintea celei de a doua lui întâlniri cu familia ţarului. Scandalurile nu s-au lăsat mult aşteptate.

TEMUTUL STĂPÂN

13 octombrie 1906. Din nou, o filă din jurnalul ţarului: „Grigori a venit la şase şi un sfert, a adus o icoană a sfântului Simeon Verhoturski. A văzut şi copiii şi a vorbit cu noi până la şapte şi un sfert". A fost prima întâlnire mai lungă între familia ţarului şi călugărul din Siberia. Rămâne un mister cine a aranjat totul – poate însuşi Rasputin, care la rândul lui a fost încurajat de Ana Vîrubova. Icoana făcută cadou l-a impresionat pe ţar. Nu era un secret că suveranul era foarte credincios, chiar dacă nu era atât de habotnic ca soţia lui. Rasputin a fost invitat în camerele particulare ale ţarului. Copiii erau încântaţi de el, la fel şi ţarina. Mai târziu, avea să îi spună ţarinei „mamaşa", iar ţarului, „papaşa". O asemenea intimitate a devenit posibilă în vara lui 1907, când Rasputin a putut să-şi demonstreze, pentru prima oară, şi virtuţile lui de tămăduitor.

„Alexei de abia împlinise trei ani. Căzuse în parc – nici măcar nu a plâns. După aceea au apărut sângerări interne, iar după câteva ore scâncea de durere. A *fost prima criză. Bietul copil era chinuit* de durere, piciorul i se umflase foarte mult, sub ochi îi apăruseră cearcăne vineţii. Medicii au fost neputincioşi... Alicky a trimis după Rasputin, la Petersburg. A ajuns la miezul nopţii. Dimineaţa, nimeni nu părea să îşi creadă ochilor: micuţul nu numai că era în viaţă, dar era şi sănătos tun. Febra scăzuse, ochii erau luminoşi, piciorul se dezumflase. Sperietura tuturor părea să fi fost un coşmar trecător... Am aflat de la Alicky (Alexandra Fiodorovna) că Rasputin nici măcar nu l-a atins, ci că a stat la picioarele patului şi s-a rugat". Sunt însemnările Olgăi Alexandrovna, sora ţarului, o femeie foarte raţională şi realistă. Ţarina a fost ferm convinsă şi nimeni nu i-a putut zdruncina această credinţă: rugăciunile lui Rasputin i-au venit copilului în ajutor. Mai târziu, ţareviciului îi era suficientă

o convorbire telefonică sau o scurtă telegramă pentru a-i alina suferința. Medicii au amuțit, iar Alexandra a crezut într-o minune a unui om sfânt. Nicolae a văzut în el „vocea poporului"; a fost convins că prezența acestui țăran în palatul imperial era o dovadă a legăturii dintre popor și suveran.

„Este un rus simplu, foarte credincios și evlavios. Țarinei îi place corectitudinea lui și crede că rugăciunile lui pentru Alexei au putere. Este o problemă a noastră. Uimitor, cum se amestecă oamenii în lucruri care nu îi privesc." Acestea erau cuvintele țarului despre Rasputin.

Lumea s-a amestecat și a dat naștere unei legende înfiorătoare. Schimbarea vieții lui Rasputin se comenta în tot orașul. Era firesc ca zvonurile să ajungă și la Țarskoie Selo, deși Rasputin s-a străduit ca familia suverană să nu afle nimic despre adevărata lui viață. Când apărea în fața lui Nicolae și a Alexandrei, era întotdeauna bine îmbrăcat și curat. Se pare că Nicolae a devenit bănuitor, deoarece i-a cerut informații șefului securității palatului: „Este un

Rasputin la St. Petersburg.

țăran deștept, fără caracter, inteligent, dotat cu putere de sugestie și știe să profite de calitățile lui." Țarul, care probabil bănuia că și el a căzut pradă „puterilor" lui, obișnuia să spună: „Rasputin este un rus obișnuit, credincios. După ce vorbesc cu el mă simt eliberat de griji și îndoieli, mă simt împăcat cu mine."

Alexandra Fiodorovna nu mai avea nevoie de nici o confirmare și nici de alte dovezi. Credea orbește în Rasputin. Cine îl discredita se punea rău cu ea. Fără a se lăsa influențată de nimic, ea și-a creat propriile ei unități de măsură pentru simpatie. Împărțea anturajul ei în „cei ce ne sunt loiali, ceea ce înseamnă loiali și cu prietenul nostru, și cei ce nu".

Rasputin a început să fie supravegheat. Ordinul a fost dat de Ministerul de Interne, mai puțin pentru a-l leza pe Rasputin, dar pentru a convinge familia țarului de faptele lui compromițătoare și a o determina să se despartă de el. Nicolae a fost uimit de cele aflate, chiar sceptic. Totuși, a fost de acord să se despartă de el și să îl trimită înapoi acasă. Rasputin a reușit să scape de poliție și să dispară în pădurile siberiene.

Acasă, la Pokrovskoie, a dus o viață desfrânată. „Un bețiv, care aduce câteva femei din capitală cu care intră gol în saună, până când nevasta le alungă cu bățul..." Știri de genul acesta ajung chiar și la înalte fețe bisericești, cu ajutorul cărora Rasputin a pătruns în înalta societate. Nici țarina nu a putut face abstracție de aceste informații. A trimis-o pe cea mai bună prietenă a ei, Ana Vîrubova, în Siberia. Poate o sfătuise și Nicolae, care spera să pună astfel capăt tuturor zvonurilor. De fapt, Ana Vîrubova a fost cea mai neindicată persoană aleasă pentru o asemenea misiune, pentru că ea însăși era o susținătoare fervență a lui Rasputin, deci incapabilă să aibă o opinie obiectivă.

Episcopul Feofan, rectorul Academiei și preotul familiei imperiale, a cerut țarului o audiență pentru a-l izola pe Rasputin pe vecie. A fost însă primit de țarină, care l-a dat afară: „Plecați, nu vreau să vă mai văd. Vreau să uit că ați fost preotul meu și să nu omiteți niciodată acest lucru!" Sunt relatările Anei Vîrubova după întrevederea lui Feofan cu țarina. Episcopul a fost îndepărtat din capitală.

Capitolul Rasputin nu se încheiase însă, iar în anul 1910 a început o adevărată campanie împotriva călugărului din Siberia. Avea numeroși dușmani: reprezentanți ai clerului, care vedeau în el un eretic; aristocrația, care îl considera un mare pericol pentru monarhie. La fel gândeau și cercurile conservatoare, care se temeau și de influența politică a călugărului. La rândul lor, grupările de stânga ironizau familia suveranului și vedeau în aceasta căderea ei sigură. Toate erau dezbătute în presa rusească, deci era exclus ca Nicolae sau Alexandra să nu fi aflat nimic din toate acestea.

O bonă de-a copiilor și-a luat inima în dinți și a deschis discuția despre Rasputin în fața țarinei. Chiar ea fusese agresată de călugăr și nu vedea cu ochi buni faptul că el avea acces în camerele fetelor, chiar și când erau dezbrăcate. Bona a fost concediată pentru două luni. Nicolae a fost însă suficient de înțelept să interzică intrarea lui Rasputin în camerele particulare. Din acest moment se întâlneau cu el numai la Ana Vîrubova. Au dat greș tentativele de a-l convinge pe țar să îi interzică lui Rasputin rămânerea în capitală. „Mai bine zece Rasputin, decât un acces de furie al țarinei...", aceste cuvinte ale țarului erau relatate pretutindeni. Iar Alexandra nu s-a lăsat înduplecată să renunțe la *idolatrizarea lui Rasputin. L-a inclus în viața ei particulară, uitând* care era rangul ei social.

Până la urmă, au izbutit să îl trimită pe Rasputin într-un pelerinaj, ulterior - după mai multe incidente petrecute în Sankt Petersburg - a fost trimis acasă, la Pokrovskoie. A venit însă luna octombrie 1912. Țareviciul era foarte bolnav. Se rănise în timpul unei călătorii la Spala, reședința de vânătoare a țarului. La început, fidelul doctor Botkin a izbutit să oprească sângerarea, după un timp ea a reînceput. Pe 10 octombrie, lui Alexei i s-a dat ultima

*Țarul Nicolae al II-lea și țareviciul Alexei **pe front**,*
la cartierul general.

împărtășanie. Disperată, Alexandra i-a telegrafiat lui Rasputin la Pokrovskoie. După două zile a primit următorul răspuns: „Nu te teme, Dumnezeu a văzut lacrimile tale și ți-a auzit ruga. Fiul tău va trăi". Alexei se simțea din ce în ce mai bine. Rasputin făcuse o minune – aceasta a fost convingerea țarinei, care a netezit astfel calea evenimentelor ulterioare.

SĂRBĂTORI ȘI RĂZBOI

În primăvara anului 1913 s-au împlinit trei secole de la urcarea pe tronul Rusiei a dinastiei Romanovilor. Suveranii au vizitat numeroase orașe, ce jucaseră un rol în istoria familiei domnitoare. Populația le-a făcut o primire entuziastă. Nimeni nu mai voia să se gândească la prăpastia dintre țar și popor. Nicolae părea mai fericit ca niciodată. Era întâmpinat cu un val de simpatie pretutindeni... Pesimiștii vedeau cu ochi răi faptul că țareviciul nu era complet refăcut și nu se putea mișca singur, ci era dus de alții.

Toamna aceluiași an a găsit familia țarului, ca de obicei, în Crimeea, la Livadia. Alexandru s-a lovit din nou și sângerările au reînceput. Alexandra l-a chemat pe Rasputin la Livadia. Deși medicii reușiseră între timp să oprească hemoragiile interne, țarina era convinsă că însănătoșirea va interveni numai după sosirea omului cu puteri miraculoase. Aici, ca și la Țarskoie Selo, în anturajul familiei țarului, s-au infiltrat numeroși adepți ai călugărului. Mereu era cineva care relata vreo minune făcută de el. Era o atmosferă închisă, apăsătoare, fără vreo legătură cu adevărata credință. Numeroși oameni de vază căutau anturajul lui Rasputin pentru ca, pe această cale, să câștige bunăvoința suveranei. Alexandra Fiodorovna reușise să schimbe chiar și miniștri, dacă erau împotriva călugărului.

28 iunie 1914 – atentatul de la Saraievo, căruia le-au căzut victime succesorul la tronul Austriei, Franz Ferdinand și soția sa. După atentat, timp de patru săptămâni, guvernele europene s-au studiat reciproc și au așteptat o decizie – firește, mai întâi a celuilalt. Nici Nicolae nu știa dacă e mai bine să joace rolul unui pacifist, sau să se implice în războiul care amenința să izbucnească. Nu mai este necesar să evocăm aici detalii ale jocului politic, sau ale urmărilor războiului. Se menționează însă mereu un episod, care ar fi determinat intrarea Rusiei în război și soarta lui Rasputin.

Aproape în aceeași zi cu atentatul de la Saraievo, a avut loc un atentat împotriva lui Rasputin. Rănit grav, el a supraviețuit

totuși. O prostituată nebună i–a înfipt un cuțit în burtă. S–a vorbit chiar și de o conjurație împotriva călugărului atât de antipatizat. În timp cel el se afla la Tiumen și se trata, i–a trimis țarului următoarea telegramă: „Păzește–te de război. Nu ai voie să îl *începi. Tu și succesorul tău nu veți avea nimic bun de pe urma* lui". Nicolae a fost furios la citirea acestor rânduri. Ce știa, în fond, acest țăran despre politică? Rasputin a reacționat tipic oricărui țăran rus: ura războiul și vărsarea de sânge. Nicolae a luat altă decizie.

După intrarea Rusiei în război, Sankt Petersburg a devenit Petrograd. Alexandra Fiodorovna rămânea deseori singură cu copiii. Nicolae se afla pe front, la cartierul general. Poporul îl admira ca în timpurile bune, mai ales cât timp armata a fost victorioasă. Țarul a preluat el însuși comanda armatei în august 1915, după ce i–a retras–o unchiului său, marele duce Nikolai Nikolaievici. Alexandra a triumfat. Iubitul ei „Nicki" devenise binecuvântatul conducător de oști. El, însă, s–a simțit o victimă: „M–am născut într–o zi de 6 mai, ziua marelui Hiob. Sunt dispus să îmi urmez soarta, facă–se voia Domnului!" Decizia avea să însemne sfârșitul imperiului țarist. Alexandra a preluat stăpânirea în absența lui Nicolae, care se afla rareori la Petrograd sau la Țarskoie Selo. De fapt, fiecare știa ce înseamnă acest lucru: Rasputin și–a adjudecat conducerea la curte. Caruselul miniștrilor se rotea tot mai repede, la cel mai mic semn al lui Rasputin. Acesta știa să facă uz de „virtuțile lui de sfânt" când era vorba de țarevici. Nicolae a încercat de mai multe ori să o convingă pe țarină că ar fi fost mai bine să păstreze o anumită distanță față de călugăr. Odată a încercat

Copiii țarului Nicolae al II–lea.

să obțină acest lucru chiar prin intermediul Anei Vîrubova, cea mai bună prietenă a țarinei. Zadarnic! Curând Rasputin a început să fie interesat și de ce se întâmplă la cartierul general, iar țarina – supusul lui instrument – transmitea țarului viziunile și ordinele lui.

Rusia și Germania se aflau în război. Alexandra știa foarte bine că este un dușman în propria ei țară. Cu toate acestea, ea „guverna" și nu puțini au fost contemporanii care au considerat că și-a pierdut rațiunea. Potrivit unei alte versiuni, s-ar fi făcut vinovată și de trădare de țară. Oare nu chiar acel Rasputin era vreun spion? La început a propovăduit numai pacea. Acum – în 1916 – dorea cu orice preț continuarea războiului.

La Moscova au început demonstrațiile – se cerea înlocuirea țarului cu unul din marii duci și închiderea țarinei într-o mănăstire. Și Rasputin? După opinia poporului, el trebuia să dispară definitiv. „Sfântul" din Siberia se transformase de mult în Satana. Fuseseră mai multe tentative de înlăturare a lui. Avea dușmani pretutindeni. S-a format un cerc de adversari, conduși de prințul Felix Iusupov. Ei au organizat asasinarea lui Rasputin.

„Dacă eu voi muri, și țarul își va pierde în curând coroana", ar fi prezis el. Și a avut foarte multă dreptate. Asasinarea călugărului din Siberia pare a fi scenariul unui film de groază. Tot Petrogradul știa cine l-a ucis, încă înainte de descoperirea cadavrului în Neva. La autopsie s-a constatat că, deși i se dăduse o importantă cantitate de otravă și fusese împușcat de mai multe ori, a murit înecat. Pe baza cunoștințelor de astăzi ale medicinei legale, nu a fost nimic neobișnuit în toate acestea. Atunci însă această moarte a fost considerată tot o dovadă a puterilor lui deosebite

A fost îngropat în parcul de la Țarskoie Selo. Ucigașii au fost deportați.

ULTIMUL CAPITOL

1917. Marele duce Alexandru Mihailovici, prietenul de tinerețe al țarului, i-a trimis o scrisoare: „Trăim cel mai periculos moment din istoria Rusiei. Toți simt acest lucru, unii cu mintea, alții cu inima sau cu sufletul. Anumite forțe din Rusia te conduc inevitabil pe tine și, în consecință și Rusia, spre prăpastie. Sunt foarte conștient când spun aceasta «Pe tine și Rusia», căci Rusia nu poate exista fără țar, dar trebuie ținut cont că țarul singur nu poate conduce o asemenea țară precum Rusia... Este o situație incontrolabilă, întreaga răspundere îți revine ție... Este cumplit să nu auzi vocea oamenilor care știu foarte bine ce se întâmplă în țară

şi care te-ar putea sfătui ce măsuri să iei pentru a ne scoate din haos... Guvernul este acum organul care pregăteşte revoluţia. Poporul nu doreşte revoluţie, dar guvernul nu face decât să amplifice nemulţumirea, iar ea va învinge atunci".

Marile ducese (de la stânga la dreapta): Olga, Tatiana, Maria şi Anastasia, 1906.

Se părea chiar că Nicolae ar fi dispus să facă un gest îndrăzneţ şi să vorbească în Dumă. Dar a plecat la cartierul general de la Moghilev. Era o fugă, o fugă de oamenii care voiau mereu ceva de la el. O fugă de rudele cele mai apropiate, care îi pregăteau înlocuirea şi mai ales de Alexandra, nemţoaica, pe care voiau să o înlăture din centrul puterii. I-a scris o scrisoare pe care ţarul a găsit-o în tren: „Cu sufletul greu te-am lăsat să pleci singur fără copil. (În alte împrejurări Nicolae l-a luat pe ţarevici cu el.) Ce vremuri groaznice trăim! Sunt şi mai grele, când trebuie să fim despărţiţi. Nu te pot mângâia când eşti atât de obosit. Dumnezeu ţi-a dat o cruce grea de dus... Bunul nostru prieten (Rasputin) se roagă în cealaltă lume şi pentru tine. El ne este aproape... Şi eu aş vrea să pot auzi vocea lui liniştitoare şi încurajatoare... Iubitul meu, fii ferm, de acest lucru au ruşii nevoie. Nu ai omis nici un prilej să demonstrezi bunătate şi iubire. Fă-i să simtă acum autoritatea ta. Acest lucru îl vor. Am auzit destule voci spunând «Avem nevoie de un bici!» Este uimitor, dar aceasta este în firea slavilor. Ei trebuie să înveţe să se teamă de tine, iubirea singură nu ajunge. Un copil care îşi venerează tatăl trebuie să ştie şi să se teamă de el..." Scrisoarea era datată 22 februarie 1917.

La scurt timp după aceea, copiii au făcut pojar. Nicolae a sperat că Alexandra va avea o altă preocupare, decât treburile

statului. Scria: „Probabil că aceasta îţi ia foarte mult timp. Poate că acum nu mai primeşti atâta lume". Alexandra Fiodorovna l-a informat despre tulburări în oraş. Pe 26 februarie preşedintele Dumei îi telegrafia ţarului: „În capitală domneşte anarhia. Guvernul este paralizat, circulaţia şi aprovizionarea sunt la pământ. Armata trage în toate părţile. Pe străzi au loc schimburi periculoase de focuri. Este imperios necesar ca un om, care se bucură de încrederea ţării, să fie numit pentru a forma un nou guvern. Orice amânare este ucigătoare. Mă rog lui Dumnezeu ca nu suveranul să fie cel care trebuie să plătească în asemenea clipe".

Telegrama a ajuns noaptea. Ţarul a primit-o abia în dimineaţa următoare. Dar preşedintele Dumei a mai trimis o telegramă în dimineaţa de 27 februarie: „Situaţia se înrăutăţeşte. Trebuie luate măsuri, pentru că mâine va fi prea târziu. Suntem în cel de-al doisprezecelea ceas, când se decide soarta ţării şi a dinastiei".

În aceeaşi zi, ţarul scria în jurnal: „Cu câteva zile în urmă, la Petrograd au izbucnit tulburări. Şi părţi ale armatei au fost complice. Este un sentiment foarte cumplit să trebuiască să fii atât de departe şi să primeşti de acasă veşti atât de proaste şi de incomplete. În fiecare zi fac o plimbare spre drumul către Orşa. După prânz am decis să revin rapid la Ţarskoie Selo, deci la ora unu m-am urcat în tren". A ajuns doar până la Pskov.

Pe 2 martie scria: „De la cartierul general au trimis schiţa unui manifest. Seara, de la Petrograd au sosit Gutşkov şi Şulghin (deputaţi ai Dumei). Am vorbit cu ei şi le-am dat manifestul iscălit şi prelucrat. Am plecat din Pskov noaptea la unu, cu inima grea. În jur numai trădare, duplicitate şi înşelăciune".

Manifestul respectiv era abdicarea. Nicolae a renunţat la tron şi în numele fiului său Alexei. L-a numit succesor pe fratele lui Mihail. Şi el avea să renunţe numai după câteva zile. Ultimii Romanovi au trebuit să constate că nimeni nu îi mai voia.

ULTIMELE ZILE ALE ROMANOVILOR

Evenimentele s-au precipitat. Nimeni nu a putut prevedea că sfârşitul va veni atât de repede, iar schimbările vor fi atât de radicale. Nicolae, prizonier, a avut voie să meargă la familia lui aflată la Ţarskoie Selo. A apărut în faţa soţiei ca simplu colonel. Ea a fost probabil ultima, care a aflat din ziare de abdicarea sa. „Este imposibil, este o minciună gazetărească, am încredere în armată şi în Dumnezeu. El nu ne-a părăsit niciodată", ar fi strigat ea. Când a sosit Nicolae, i-a spus: „Este o nebunie, chiar îţi poţi pierde firea, noi nu vom face aşa ceva. Îţi jur că te vom revedea pe tronul ţării. Dumnezeu te va ajuta să ajungi din nou acolo."

Iniţial, era planificat ca familia ţarului să aibă voie să plece

Marea ducesă Olga Alexandrovna cu soţul ei, colonelul Nikolai Kulikovski.

în Anglia. A fost de acord și Alexandr Kerenski, la vremea respectivă ministru al justiției în guvernul provizoriu. Dar nu a fost să fie așa. În Anglia s-au auzit multe despre înalta trădare a țarinei, nemțoaica. Mulți erau împotriva ei. Au avut loc proteste. Regele George al V-lea a trebuit să retragă oferta de azil. „Mi-e rușine pentru Georgie și pentru Anglia", ar fi comentat Nicolae. Familia țarului a rămas la Țarskoie Selo sub supraveghere severă. „Au trecut deja trei luni de când m-am întors de la Moghilev și de când suntem deținuți aici. Mi-e foarte greu să trăiesc fără nici o veste de la mama. Restul îmi este indiferent. Azi e mai cald ca ieri, totul pare ars. După plimbare, am făcut istorie cu Alexei. Am fost silitori, ca și ieri. Alexandra nu a ieșit. Înainte de cină ne-am plimbat în cinci" – era la începutul lunii iunie 1917.

La Petrograd evenimentele au luat un alt curs, căci și guvernul provizoriu a început să se clatine. Alexandr Kerenski, devenit prim-ministru, a avut grijă ca familia țarului să părăsească Țarskoie Selo. Nu mai era în siguranță acolo. Ordinul de plecare suna astfel: „Un tren special sosește în locul cunoscut și pleacă pe 31 iulie. La 3 august sosește la Tiumen. În aceeași zi să fie pregătit un vas spre Tobolsk". Au fost mobilizați 330 de soldați, care să asigure securitatea transportului, efectuat sub escorta Crucii Roșii. Oficial, s-a dat următorul anunț: „Din rațiuni de stat, guvernul a decis să ducă familia țarului, aflată sub arest, într-un alt loc. A fost hotărât la Tobolsk, unde fostul țar și fosta țarină au fost duși sub escortă. La dorința lor, împreună cu ei au plecat și cei cinci copii și persoanele din anturajul lor".

Drumul spre Tobolsk trecea prin Pokrovskoie, satul lui Grigori Rasputin. Starețul nu i-a lăsat nici acum în pace. Primele săptămâni la Tobolsk au fost oarecum liniștite. Familia a știut să își găsească preocupări. Au sortat fotografii, le-au lipit în albumul de familie, fetele desenau și brodau. Au fost prezentate chiar și mici piese de teatru. Nicolae le învățase pe fete, încă din perioada arestului de la Țarskoie Selo, diverse lucruri despre grădinărit, deoarece nu aveau voie să se plimbe prea mult. Obiceiul a fost menținut și la Tobolsk. Au existat unele tentative de a ajuta familia țarului să fugă, mai ales după revoluția din octombrie, când situația lor a devenit tot mai grea. Dar totul s-a limitat numai la faza discuțiilor. La începutul lunii aprilie, Nicolae scria în jurnalul său: „Joi. După micul dejun a venit Iakovlev, care ne-a spus că are ordin să ne ducă în alt loc, fără a spune unde. Alix a decis să vină cu mine și să o ia și pe Maria, nu avea nici un rost să protestăm. Ne-a fost foarte greu să îi lăsăm pe copii, mai ales pe Alexei, care era bolnav. Am început să împachetăm cele necesare pentru drum". Profesorul casei, Gilliard, care i-a însoțit pretutindeni, relata: „Pe la patru dimineața, în curte au intrat niște căruțe. Sunt simple

Martie 1917. Țarul Nicolae al II–lea în timpul deportării.

căruțe de țară, făcute din împletituri pe două scânduri. Numai una din ele avea coviltir. Am căutat fân, ca să aștemem pe jos. Pentru țarină am pus o saltea. Pe la aceeași oră am mers sus, iar maiestățile lor au ieșit din camera lui Alexei Nikolaevici. Împăratul, împărăteasa și Maria Nikolaevna și–au luat rămas bun de la noi. Împărăteasa și prințesele plângeau, dar Gosudar (împăratul) părea liniștit și a găsit câte un cuvânt de îmbărbătare pentru fiecare dintre noi". Prizonierii au plecat cu trenul din Tiumen la Ekaterinburg, în Urali. Aici îi aștepta o nouă închisoare, unde, în mai 1918, au fost aduși și ceilalți membri ai familiei și însoțitorii. Era

casa Ipatiev, una din cele mai înalte clădiri din Ekaterinburg, construită în anii '70 ai secolului al XIX-lea. O casă confortabilă, cu dependințe, instalații sanitare și telefon. La începutul anilor '70 ai secolului nostru, casa a fost dărâmată din ordinul lui Boris Elțîn, pe vremea aceea prim-secretar al partidului la Sverdlovsk, cum s-a numit o vreme Ekaterinburg.

Casa Ipatiev a devenit o pușcărie cumplită. Prin fața camerei suveranilor patrulau în permanență soldați din Armata Roșie și îi urmau pe deținuți pas cu pas. Ferestrele nu puteau fi deschise, ușile la toaletă nu aveau voie să fie închise. Era permisă doar o plimbare de cinci minute într-o curte mică – singurul contact cu aerul proaspăt. Era interzisă orice legătură cu exteriorul, nu aveau voie să vorbească nici cu preotul, care venea duminica să facă o slujbă.

Consemnările în jurnalul țarului au fost din ce în ce mai rare. Pe 20 iunie nota: „Ne-a fost schimbată garda. Neplăcutul Andreev a fost înlocuit cu Iurovski. Ne-a luat bijuteriile, le-a pus într-un dulap și ne-a rugat să verificăm conținutul. Apoi ni le-a lăsat în păstrare. Iurovski a observat că cei din jurul nostru păstrează pentru ei cea mai mare parte a alimentelor". Țarul încă nu știa că tocmai acest Iurovski va fi călăul lor. După zece zile a urmat ultima consemnare:

„Alexei a făcut prima lui baie. Genunchiul este mai bine, chiar dacă nu îl poate îndoi cum trebuie. Vremea este plăcută. Nici o veste din afară".

În noaptea de 16 spre 17 iulie 1918, în casa Ipatiev din Ekaterinburg a avut loc un îngrozitor masacru. Familia țarului, doctorul Botkin, rămas fidel, o doamnă de la curte, un servitor și două servitoare - toți au fost uciși. Dacă gloanțele au dat greș, s-a făcut uz de baionetă. Iată cum a fost găsit locul execuției: pereții camerei găuriți de gloanțe, podeaua la fel. Cadavrele dispăruseră.

Ce se știe sigur: în arhivele rusești nu se găsește nici un ordin scris de ucidere a familiei imperiale. Cert este și că execuția a fost aprobată direct de Lenin și de Sverdlov, șeful propagandei. În onoarea lui, Ekaterinburg avea să se numească Sverdlovsk, ceea ce era o confirmare a celor petrecute cu familia țarului. El știa foarte bine că aici, în Urali, avusese loc un fel de „stare de război", care ar fi permis familiei țarului să încerce să fugă.

După revoluția din octombrie, bolșevicii nu controlau întreg teritoriul. Tocmai aici, în Urali, operau trupele rușilor albi, care se apropiau periculos de Ekaterinburg. Acesta a fost unul din motivele uciderii familiei imperiale și a transportării cadavrelor cu camioanele mai departe. Trebuiau duse în siguranță, a spus călăul

lor, Iurovski. Acesta era membru al CEKA, teribila poliție secretă înființată în decembrie 1917. Cine i-a dat ordinul de împușcare?

Răspunsul nu s-a găsit încă, deși, după prăbușirea fostei Uniuni Sovietice, arhivele au devenit accesibile. Se cunosc numele ucigașilor, dar, oare, ei au acționat din proprie inițiativă sau au primit ordin de la Petrograd? Este foarte probabil că sovietul local a decis astfel și că, ulterior, a fost acoperit de centru. Aceasta explică

Țarul Nicolae al II-lea în timpul deportării la Ekaterinburg, cu puțină vreme înainte de a fi ucis.

rapiditatea acțiunii, dar mai ales odiseea sinistră a cadavrelor, aruncate inițial în puțul unei mine închise.

Trupele rușilor albi se aflau la porțile Ekaterinburg, iar mina nu a mai părut sigură ucigașilor. Cadavrele au fost scoase, date cu acid sulfuric și transportate mai departe. După numai câteva zile, Ekaterinburg a fost cucerit de antibolșevici.

La Petrograd s-a transmis că totul a fost executat cu bine. De acolo s-a comunicat în întreaga lume că țarul a fost executat, dar că familia a fost dusă într-un loc sigur. După câteva zile, aceeași poliție secretă a arestat alți membri ai familiei Romanov la Alapaievsk, situat la circa o sută cincizeci de kilometri depărtare de Ekaterinburg. Au fost torturați și aruncați de vii în puțul de mină. În 1919 alți membri ai familiei au fost uciși la Petropavlovsk. Țara și-a pierdut familia suverană, a fost cuprinsă de foamete, teroare și război civil.

NOTA TRADUCĂTORLUI

Cartea de față, tradusă pentru prima oară în limba română, a apărut în 1994, înainte ca ultimul țar al Rusiei, Nicolae al II–lea să–și fi găsit odihna de veci în cripta familiei. În 1998, la 80 de ani de la asasinat, Rusia a făcut o reparație istorică: Nicolae al II–lea a fost îngropat, împreună cu țarina Alexandra Fiodorovna și cu cele trei fiice – Tatiana, Olga și Anastasia – în cripta Romanovilor din catedrala Sf. Petru și Pavel din St. Petersburg. Nu au fost găsite rămășițele pământești ale țareviciului Alexandru și ale surorii lui, Maria; se pare că ar fi fost arse de bolșevici. Reînhumarea a avut loc tot într–o zi de 17 iulie, exact la opt decenii după odioasa crimă.

În iunie 1979, doi pasionați de istoria familiei imperiale ruse, Aleksandr Avdonin și Gheli Riabov, descoperă, după îndelungi cercetări, o groapă comună lângă Ekaterinburg, orașul în care s–a comis asasinatul în vara anului 1917. Cei doi au găsit oseminte, pe care apoi le–au îngropat la loc, pentru că nu au reușit să le analizeze clandestin. Au păstrat secretul descoperirii lor de teama represiunilor. În iulie 1991, osemintele sunt dezgropate oficial. Un an mai târziu, experții ruși confirmă că ele aparțin familiei imperiale. După alte cercetări laborioase, la 12 ianuarie 1998, comisia experților ruși certifică definitiv că osemintele găsite lângă Ekaterinburg sunt cele ale țarului Nicolae al II–lea și ale membrilor familiei lui. Totodată, s–a mai constatat că Ana Anderson care a susținut peste șaizeci de ani, fiind chiar și crezută, că ar fi prințesa Anastasia, a fost o mistificatoare. Guvernul rus a decis reînhumarea osemintelor în catedrala Sf. Petru și Pavel din St. Petersburg, unde se află cripta Romanovilor. După ani de polemici și controverse, slujba oficială a avult loc pe data de 17 iulie 1998, exact la optzeci de ani după odiosul asasinat colectiv. La ceremonie, președintele Boris Elțîn a declarat: „Ani lungi de tăcere au însoțit această crimă monstruoasă. Sunt paginile cele mai rușinoase ale istoriei noastre. Redând pământului osemintele acestor nevinovați, vrem să răscumpărăm păcatul acestui gest de o cruzime fără sens. Este un act de justiție umană, simbolul unității poporului, răscumpărarea greșelilor lui".

Controversele nu au încetat și de aceea, în aceeași zi, Patriarhul Alexi al II–lea al tuturor rușilor a oficiat o slujbă paralelă la mănăstirea Sergheiev Posad, situată la 70 de kilometri nord de Moscova. Au asistat pretendentul la tron, Gheorghi (în vârstă de 16 ani), alți înalți prelați ortodocși, precum și marile ducese Maria Vladimirovna și Leonida Gheorghievna. Patriarhul a declarat, în mai multe rânduri, că se îndoiește de rezultatul cercetărilor. Slujba oficiată de el nu este nici o confirmare, dar nici o infirmare a rezultatului oficial al cercetărilor. Iată că și după opt decenii, istoria Romanovilor continuă să suscite polemici.

CUPRINS

Prefață 5
Mireasa 7
Rudele iubite 12
Boris Godunov 15
Falsul fiu de țar 20
Vremuri tulburi 23
Încă un Dimitri fals 25
Romanovii ies din umbră 29
S-a sunat adunarea 30
Primul Romanov pe tronul Rusiei 32
Alexei Mihailovici – țarul prea blând 42
Fiodor – cel slab 51
Intermezzo 55
Sofia – ambițioasa 56
Sofia și Petru 63
Petru cel Mare 65
Tinerețea 65
Vulturul învață să zboare 68
Călătoria 76
Totul se schimbă 81
Petru se îndreaptă spre Marea Baltică 83
Pe culmi 87
Petru în particular 91
Tatăl, soțul 92
Petru și Marfa Skwaronskaia 96
Sfârșitul 97

Ecaterina I și iubitul ei **99**
Petru al II-lea – un scurt intermezzo **102**
Ana Ivanovna și Biron **104**
Cei din Braunschweig **109**
Ani negri **111**
Elisabeta **112**
Petru al III-lea – drăcușorul din Holstein **119**
Ecaterina cea Mare **127**
Potemkin 132
Note 137
Situația Rusiei sub Ecaterina a II-a 137
Granițele imperiului 142
Țarul țăran 144
Despărțirea 145
Pavel I **146**
Alexandru, îngerul păcii **153**
Revelația 166
Afaceri de familie 167
Încă o legendă 170
14 decembrie 170
Nicolae [I] **173**
Un jandarm și pe plan extern 177
Prăbușirea 181
Alexandru al II-lea, eliberatorul **183**
Oprimarea ia sfârșit 186
Țarul – în particular 192
Ursul rusesc își arată colții 194
Atentatul 196
Cel de-al doilea fiu – Alexandru al III-lea **198**
Un gigant își ia rămas bun 202
Ultimul Romanov – Nicolae al II-lea **203**
Intermezzo 206

Devoțiunea față de familie **208**
Anul 1905 .... **211**
Rasputin **216**
Temutul stăpân **218**
Sărbători și război **222**
Ultimul capitol **224**
Ultimele zile ale Romanovilor **227**
Bibliografie.......... .... **235**
Nota traducătorului... .... **233**

ENIGMELE ISTORIEI

Gudrun Ziegler

SECRETELE ROMANOVILOR

SAECULUM I.O.

ENIGMELE ISTORIEI

Istoria celor trei veacuri de existență a dinastiei Romanov (care a dat cei mai importanți țari ai Rusiei) întrece în măreție și mizerie umană, în tragism și cruzime, în imprevizibil și aventuresc închipuirea oricărui romancier. Mintea se cutremură în fața dezvăluirilor aproape incredibile ale autorului, bazate pe cercetarea profundă a documentelor ținute secrete timp de secole. Căutătorul de senzațional și de impresii tari află în cartea de față – tradusă pentru prima dată în românește – cea mai palpitantă incursiune în real.

